

डिभिजन वन कार्यालय भक्तपुरको
आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजना
(२०८२/०८३ देखि २०८६/०८७)

डिभिजन वन कार्यालय, भक्तपुर
सानोठिमी,
२०८२

डिभिजन वन कार्यालय, भक्तपुरको आवधिक योजना सहितको

रणनीतिक योजना

(२०८२/०८३ देखि २०८६/०८७)

योजना तयार गर्नेको नाम: श्री डिभिजन वन कार्यालय, भक्तपुर

योजना तयार गर्नेको ठेगाना: सानोठिमी, भक्तपुर

फोन नं.: ०१-६६३०८११

ईमेल: dfobkt@gmail.com

योजना तयारी गर्ने: श्री डिभिजन वन कार्यालय, भक्तपुर, सानोठिमी, भक्तपुरसँग भएको सम्झौताले श्री रिसोर्स एण्ड रिसर्च सर्भिस सेन्टर प्रा लि, नयाँ बानेश्वोर, काठमाण्डौं ।

योजना कार्यान्वयन हुने कार्यक्षेत्र: भक्तपुर जिल्ला अन्तर्गत पर्ने ४ वटा स्थानिय तह ।

प्रतिवेदन तयार गर्नेको तर्फबाट:

नाम: राजकुमार रिमाल

पद: प्रोपाइटर

दस्तखत:

मिति:

श्री रिसोर्स एण्ड रिसर्च सर्भिस सेन्टर प्रा लि,
नयाँ बानेश्वोर काठमाण्डौं

चेक गरी डि.व.का. मा सिफारिस गर्ने:

नाम: श्री प्रजा पौडेल

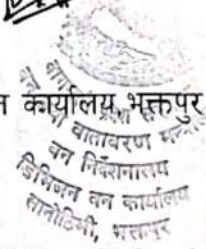
पद: वन अधिकृत, आठौं

दस्तखत:

मिति:

डिभिजन वन कार्यालय, भक्तपुर

प्रजा पौडेल
वन अधिकृत

डिभिजन वन कार्यालयको तर्फबाट

स्वीकृतिका लागि सिफारिस गर्ने:

नाम: विश्व कोइराला

पद: डिभिजन वन अधिकृत (तह प्रा.)

दस्तखत:

मिति:

डिभिजन वन कार्यालय भक्तपुर

विश्व कोइराला

डिभिजन वन अधिकृत

दस्तखत

व.नि. तर्फबाट स्वीकृतिको लागि सिफारिस गर्ने

नाम: विद्यानाथ झा

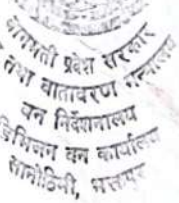
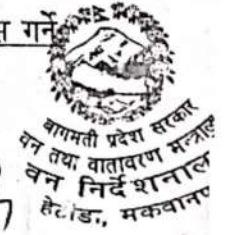
पद: वन निर्देशक

दस्तखत:

मिति:

वन निर्देशनालय, हेटौंडा, मकवानपुर

विद्यानाथ झा
प्रदेश वन निर्देशक

स्वीकृत गर्ने:

नाम: डा. केदार बराल

पद: प्रदेश सचिव

दस्तखत:

मिति:

वन तथा वातावरण मन्त्रालय, हेटौंडा, मकवानपुर, नेपाल

दस्तखत

प्रदेश सचिव

कार्यकारी सारांश

परिचय

नेपालको संविधान २०७२ मा उल्लेखित प्राकृतिक श्रोत साधन सम्बन्धी राज्यका निर्देशक सिद्धान्तहरू, नेपालको राष्ट्रिय वन नीति २०७५, वन ऐन, २०७६ बागमती प्रदेश वन ऐन, २०७६ को भावना अनुरूप वनको दिगो व्यवस्थापनद्वारा वनक्षेत्रको उत्पादकत्व र वन पैदावारको उत्पादनमा अभिवृद्धि गरी वनजन्य पैदावारको सतत् आपूर्ति गर्न, दिगो विकासको लक्ष्यमा योगदान पुऱ्याउन, वातावरणीय सन्तुलन कायम गरी प्रदेश मातहत रहेका समुदायमा आधारित वन तथा सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको संरक्षण, विकास, दिगो व्यवस्थापन तथा सदुपयोग गरी वन क्षेत्रगत सुशासन कायम गर्दै वनक्षेत्रबाट जिल्लाको आर्थिक समृद्धिमा योगदान गर्नका लागि वन ऐन, २०७६ को दफा ११(३), बागमती प्रदेश, वन ऐन, २०७६ दफा १७ (१) र वन नियमावली, २०७९ को १४ (३) नियम बमोजिम सोहि नियमको अनुसूची ५को ढांचामा रही डिभिजन वन कार्यालय, भक्तपुरबाट आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र आ.व. २०८२/८३ देखि २०८६/८७ सम्म सालवसाली कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्नका लागि यो आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजना तयार गरिएको छ । साथै बागमती प्रदेश वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ मा भएको व्यवस्था अनुरूप यस योजनाको प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण समेत प्रतिवेदन तयार गरिएको छ ।

भक्तपुर, बागमती प्रदेशको १३ वटा जिल्लाहरूमध्ये एक ऐतिहासिक, सांस्कृतिक र पुरातात्विक महत्वको जिल्ला हो । राजनैतिक र प्रशासनिक विभाजन अनुसार २ निर्वाचन क्षेत्र रहेको यस जिल्लामा भक्तपुर, मध्यपुर थिमी, चाँगुनारायण र सूर्यविनायक गरि चार वटा नगरपालिकाहरू रहेका छन् । भक्तपुर, क्षेत्रफलको हिसावले नेपालको सबैभन्दा सानो जिल्ला हो । जसको क्षेत्रफल १२३.१० वर्ग किलोमिटर र जनसंख्या ४३२,१३२ (२०७८ को जनगणना) रहेको छ ।

जिल्लाको कुल क्षेत्रफलको १७.४ % राष्ट्रिय वन क्षेत्र रहेको छ (डि.व.का भक्तपुर, २०८२) भने वन जङ्गल तथा अन्य काष्ठ ले ओगटेको क्षेत्र २५.९४% रहेको छ (FRTC, २०२२) । यस जिल्लामा हरियाली प्रवर्द्धनमा डिभिजन वन कार्यालय, भक्तपुरले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दै आएको छ । यसले वन संरक्षण तथा संवर्द्धन र सदुपयोग मार्फत नेपाल सरकारको समृद्धि र सुखी नेपालीको लक्ष्य पुरा गर्न सहयोग पुऱ्याएको छ ।

हालसम्म यस जिल्लामा ५७ वटा सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह गठन भई १८००.८४ हेक्टर वन क्षेत्र सामुदायिक वनका रूपमा उपभोक्ताहरूलाई हस्तान्तरण गरिएको छ । यसैगरी, ५७.४१ हेक्टर वन सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको रूपमा रहेको छ ।

जिल्ला भरिमा प्राकृतिक रूपले रहेका तथा पुनरुत्पादन गर्न सकिने काष्ठ तथा गैरकाष्ठ वन पैदावारको संरक्षण, दिगो व्यवस्थापन र उचित उपयोग गरी माग र आपूर्ति बीच सन्तुलनको अवस्था कायम गर्न, वन क्षेत्रको दिगो विकास सुनिश्चित गर्न, ग्रामीण जनताहरूको जीवनस्तर उकास्ने कार्यमा टेवा पुऱ्याउँदै राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा समेत योगदान पुऱ्याउन, जैविक विविधता संरक्षण र वातावरणीय

सहायक प्रमुख

सहायक प्रमुख
वन विभाग
डिभिजन वन कार्यालय
सप्तरी, नेपाल

सन्तुलन कायम हुने गरी वनको व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्न तथा प्रचलित वन ऐन नियमहरू एवं वन नीति अनुरूप यी कार्यहरूलाई समयसापेक्ष रूपमा सरल तरिकाले सञ्चालन गर्न कानूनद्वारा निर्दिष्ट गरे अनुरूप निश्चित अवधिका लागि वन व्यवस्थापन कार्ययोजना बनाएर त्यसै अनुरूप काम गर्नु जरुरी हुन्छ।

यस आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजनामा विगतका अनुभव, वर्तमान परिवेश तथा कार्य पद्धति र कार्य क्षमतालाई आधार मानिएको छ। यस अघि तयार भएका जिल्लाका योजनाहरूमा समेटिनु पर्ने भनी औल्याईएका पक्षहरू, जिल्लामा कार्यरत प्राविधिक कर्मचारीहरूको अनुभव, जिल्लास्थित अन्य सरोकारवाला व्यक्ति संघसंस्थाहरूको सुझाव समेतलाई आधार मानी तयार गरिएको छ। यो ५ वर्षे योजनामा जिल्लाको वस्तुस्थिति, भू-उपयोगिता, भू-आवरण, वन श्रोतको सर्वेक्षण तथा विश्लेषण, वन विकासका पुर्वाधारहरू, जिल्लाको आगामी ५ वर्षको कार्ययोजना एवं यसको सफल कार्यान्वयनको लागि आवश्यक अनुगमनका पक्षहरूलाई समेत समेटी तयार गरिएको छ।

आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजनाको उद्देश्य

जिल्लाको आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजनाको मुख्य उद्देश्य वन, वनस्पति, वन्यजन्तु, जलाधार, र जैविक विविधताको उचित संरक्षण, दिगो व्यवस्थापन र सदुपयोगमार्फत स्थानीय तथा राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा वन क्षेत्रको योगदान अभिवृद्धि गर्नुका साथै वातावरणीय सन्तुलन कायम राख्दै जीविकोपार्जनमा सुधार ल्याउनु रहेको छ। योजनाका विशिष्ट उद्देश्यहरू निम्न अनुसार रहेका छन्:

- वन क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन गरी काठ तथा गैरकाष्ठ वन पैदावारको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गरि आपूर्ति रोजगारी सिर्जना र स्थानीय तथा राष्ट्रिय आयमा योगदान गर्ने।
- जनसहभागिता आधारित वन (सामुदायिक, कवुलियती र धार्मिक वनहरू) को प्रभावकारी व्यवस्थापनका लागि स्थानीय समुदायको सक्रिय सहभागिता अभिवृद्धि गर्दै वन पैदावारको उत्पादन र स्थानीय जीविकोपार्जनमा सुधार ल्याउने।
- सार्वजनिक र निजी जग्गामा वृक्षारोपण कार्यक्रमलाई प्रोत्साहन गरी वन क्षेत्रको विस्तार गर्ने र वनमा आधारित उद्यमशीलताको विकासमा सहयोग गर्दै आयआर्जन तथा रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्ने।
- नगर उद्यान, पार्क एवं निजी वन, कृषि वन कार्यक्रममा जोड दिने।
- वन क्षेत्रभित्र रहेका ऐतिहासिक, धार्मिक, पुरातात्विक र पर्यटकीय महत्वका स्थलहरूको संरक्षण र विकास गरी पर्यापर्यटन प्रवर्द्धनमा टेवा पुर्‍याउने।
- उच्च मूल्यका जडीबुटी तथा गैरकाष्ठ वन पैदावारको पहिचान, दिगो संकलन, प्रशोधन र बजारीकरणलाई प्रवर्द्धन गरी स्थानीय समुदायको आय आर्जनमा वृद्धि गर्ने।

विश्व कोर्डराला
डिभिजन वन अधिकृत
(नवी सह प्र.)

संस्थापक

विश्व कोर्डेसाला
डिभिजनल वन कार्यालय
सुनसरी, काठमाडौं

- वन डडेलो नियन्त्रण, चोरी निकासी रोक्न, वन अतिक्रमण नियन्त्रण गर्न र वन्यजन्तुको अवैध चोरी शिकारलाई नियन्त्रण गर्ने।
- कृत्रिम तथा प्राकृतिक पुनरुत्पादनका विधिहरू अपनाउने र वन संवर्द्धन प्रणालीमा आधारित वन व्यवस्थापन कार्यक्रमलाई अगाडि बढाउने।
- जलाधार, सिमसार र अन्य संवेदनशील पारिस्थितिकीय क्षेत्रहरूको संरक्षण तथा व्यवस्थापन गरी भू-क्षय नियन्त्रण र पानीका स्रोतहरूको संरक्षण गर्ने।
- मानव र वन्यजन्तु बीचको द्वन्द्वलाई न्यूनीकरण गर्न आवश्यक उपायहरू अवलम्बन गर्ने।
- वन संरक्षण, व्यवस्थापन र यसका लाभवारे जनचेतना अभिवृद्धि गर्न तथा समुदायको सक्रिय सहभागिता बढाउन प्रचार प्रसार कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने।
- वन व्यवस्थापनमा संलग्न सरकारी, सामुदायिक र निजी क्षेत्रका जनशक्तिको क्षमता विकास गरी वन क्षेत्रमा सुशासन र प्रभावकारिता कायम गर्ने।
- जलवायु परिवर्तनका नकारात्मक प्रभावहरू न्यूनीकरण तथा अनुकूलनका लागि स्थानीय र जिल्लागत स्तरमा योजना बनाई कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने।
- वन व्यवस्थापन कार्यलाई सहज बनाउन र सेवा प्रवाहमा सुधार ल्याउन आवश्यक भौतिक पूर्वाधार (जस्तै: कार्यालय भवन, सडक, नर्सरी) को निर्माण तथा मर्मत सम्भार गर्ने।
- स्थानीय माँग बमोजिमका काष्ठ, गैरकाष्ठ, डालेघाँस, सौन्दर्यमूलक विरुवा उत्पादन गरी निजी, सार्वजनिक तथा सामुदायिक तथा शहरी क्षेत्रमा वृक्षारोपणमा टेवा पुर्‍याई हरियाली अभिवृद्धि गर्ने।
- वन क्षेत्रमा सुशासन कायम गर्ने।
- वन व्यवस्थापनकामा महिला, सीमान्तकृत समूह र विपन्न वर्गको अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गर्दै वन पैदावार तथा सेवाबाट प्राप्त हुने लाभको समन्यायिक वितरण गर्ने।
- वन क्षेत्रमा संलग्न जनशक्ति र सामुदायिक समूहहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्दा लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशिताका सिद्धान्तहरूलाई प्राथमिकता दिने।
- जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण तथा अनुकूलनका लागि स्थानीय तथा जिल्लागत रूपमा योजना बनाई कार्यक्रम संचालन गर्ने।

योजनाको अवधि

यो योजनाको अवधि आ.व. २०८२/०८३ देखि २०८७/०८८ सम्म ५ (पाँच) वर्षको लागि हुनेछ।

योजनाको कार्यान्वयनको लागि आवश्यक पर्ने बजेट तथा स्रोतहरू

यो आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजना वागमती प्रदेश वन निर्देशनालयबाट सिफारिस र वागमती प्रदेश वन तथा वातावरण मन्त्रालय स्वीकृत भए पश्चात् कार्यान्वयन हुनेछ र सोको कार्यान्वयन डिभिजन वन कार्यालय, भक्तपुरमा उपलब्ध साधन स्रोतलाई अधिकतम उपयोग गरी डिभिजनल वन अधिकृतको समन्वय र सहयोगी संघ संस्थाहरूको सहकार्यमा सम्पूर्ण कर्मचारीहरू वन अधिकृत, रेजर, फरेष्टर, वन कार्यालय सहायक, वन रक्षक, प्रशासन र लेखा समेतले आफ्नो

विश्व कोर्डेसाला
डिभिजनल वन अधिकृत
सुनसरी, काठमाडौं

संज्ञासूचक प्रमाण

वन विवेकनालय
डिभिजन वन कार्यालय
काठमाडौं, भक्तपुर

उत्तरदायित्व वहन गरी कार्यान्वयन गरिनेछ। यस आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजनाको अवधि आ. व. २०८२/०८३ देखि आ. व. २०८६/०८७ सम्म पाँच वर्षको रहने छ। यसको कार्यान्वयनको लागि कुल विकास खर्च रु. ७,६२,२५,०००।- र प्रशासनिक खर्च रु. ११,५९,४५,५००।- गरी जम्मा कुल खर्च रु. १९,२१,७०,४००।- हुनेछ। आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजना कार्यान्वयनका लागि नेपाल सरकारको आन्तरिक श्रोतबाट सामुदायिक तथा कबुलियती वन विकास कार्यक्रम, राष्ट्रिय वन विकास तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम, वृक्षसुधार वृक्षारोपण तथा निजी वन कार्यक्रम, डिभिजन वन कार्यक्रम लगायतका कार्यक्रम मार्फत वेहोरिने अपेक्षा गरिएको छ। आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजना कार्यान्वयन मुख्यतः प्रदेश सरकारको आर्थिक ऐन, नियम तथा कानूनको अधिनमा रही हुने छ। यो योजना अवधि भित्र यस जिल्लामा थप कुनै कार्यक्रम सहितको योजनाहरू आएमा सो समेत यस आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजनाको अंगको रूपमा कार्यान्वयन गरिनेछ। यस जिल्लामा संचालन हुने मुख्य कार्यक्रमहरू, आवश्यक पर्ने विकास बजेट तथा प्रशासनिक बजेट र आर्थिक श्रोतको विवरण पछिल्ला अध्यायहरूमा उल्लेख गरिएको छन्।

अपेक्षित उपलब्धी

भक्तपुर जिल्लाको आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजना कार्यान्वयन गर्दा निम्न वमाजिमको उपलब्धी हासिल हुने अपेक्षा गरिएको छ।

- समुदायमा आधारित वनको प्रभावकारी वन व्यवस्थापन पद्धति लागू भई उत्पादकत्व तथा उत्पादन वृद्धि हुने छ।
- समुदायमा आधारित तथा राष्ट्रिय वन क्षेत्रमा आगलागीका घटनाहरूमा जनसहभागिता तथा सचेतना वृद्धि भई करीव ५०% ले कमी आउने छ।
- नयाँ वन अतिक्रमण शुन्य भएको हुनेछ।
- स्थानीय तहको समन्वयमा निजी वनको क्षेत्रफल २९.७५ हे. वाट करिब ३९ हेक्टर भन्दा बढी पुऱ्याइने छ।
- वन व्यवस्थापनबाट रोजगारीका अवसर सिर्जना तथा जिविकोपार्जनमा सुधार भई महिला, गरिब र पिछडिएका समूहको गरिबी न्यूनीकरणमा उल्लेख्य टेवा पुग्नेछ।
- वर्तमान अवस्थामा रहेको जिल्लाको वनको मौज्जात तथा छत्र घनत्व (crown cover) समेतमा वृद्धि भएको हुनेछ।
- वन क्षेत्रमा पर्यापर्यटनका सम्भावनाहरूको खोजी र प्रवर्द्धन गरी पर्यटक आकर्षण बढ्नेछ।
- पर्यापर्यटनबाट प्राप्त आय स्थानीय समुदायको जीविकोपार्जनमा थप टेवा पुर्‍याउनेछ।
- गैरकाष्ठ वन पैदावारको व्यवसायिक प्रयोजनका लागि विक्री वितरण हुने अवस्थामा पुग्नेछन्।
- समूह भित्र वितरण भई बाँकी रहेको काठ दाउरालाई समूह बाहिर निकासी गर्दा प्राप्त रकमबाट वन विकास, गरिबी न्यूनीकरण, भौतिक, आर्थिक, सामाजिक विकासका कार्यमा लगानी भई स्थानीय जनताको जिविकोपार्जनमा सुधार हुनेछ।

विश्व कोर्डरला
डिभिजन वन कार्यालय
(नयाँ तह प्रा.)

भक्तपुर प्रमुख

- वन संरक्षण, विकास र व्यवस्थापनका कारण वनक्षेत्रका भिराला भागहरूमा भू-क्षय कम हुनेछ भने नदी तटीय क्षेत्रमा वृक्षारोपण मार्फत नदी कटानमा कमि आउने छ ।
- कृषि, हस्तकला र पर्यटन जस्ता क्षेत्रसँग वनको सहसम्बन्ध स्थापित गरी समग्र जिल्लाको आर्थिक वृद्धिमा योगदान पुग्नेछ ।
- खाली भएका सार्वजनिक जग्गा, सहरी क्षेत्र, वनक्षेत्र भित्रका खाली जग्गा र निजी जग्गाहरूमा हरियालीको प्रवर्धन भएको हुनेछ ।

आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजनाको सिमितता

भक्तपुर जिल्लाको वन व्यवस्थापनका लागि तयार पारिएको यस योजनाले विभिन्न महत्वपूर्ण पक्षहरूलाई समेटेको भए तापनि यसका केही सिमितता छन् जसलाई निम्न बुँदाहरूमा उल्लेख गरिएको छ :

- वन क्षेत्र जैविक खुल्ला स्रोत (Open resources) भएको र यसको स्पष्ट सिमाना नभएका कारण समयपरक तथा वास्तविक तथ्याङ्क (Real Time Data) सङ्कलन र व्यवस्थापन गर्न निकै चुनौतीपूर्ण रहेको छ ।
- आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजना तयार गर्दा डिभिजन/सब-डिभिजन वन कार्यालयमा रहेका दोस्रो तहका तथ्याङ्कहरू (Secondary Data) लाई आधार मानिएको छ । यसका साथै, पहिलेका कार्ययोजनामा प्रयोग गरिएका तथ्याङ्क र डिभिजन वन कार्यालयका वार्षिक प्रतिवेदनहरूलाई प्रमुख आधार बनाइएको छ । यसले गर्दा प्रक्षेपित स्वरूपहरू यथार्थ वस्तुस्थितिभन्दा केही भिन्न हुन सक्ने सम्भावना रहन्छ ।
- जिल्लाको वस्तुगत (सामाजिक, आर्थिक र धार्मिक) विवरणका लागि राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को तथ्याङ्कलाई आधार मानिए पनि, वन क्षेत्रका केही विशिष्ट तथ्याङ्कहरू अझै अपर्याप्त छन् ।
- जैविक विविधता सम्बन्धी कतिपय महत्वपूर्ण प्राथमिक तथ्याङ्क प्राप्त गर्न यथेष्ट स्रोतको अभाव भएकाले द्वितीय स्रोतमा निर्भर रहनुपरेको छ ।
- जिल्लाको भू-उपयोग र भू-आवरणमा एकिक तथ्याङ्क नभएको र समयबद्ध तथ्याङ्कहरूमा एकरूपता हुन नसक्दा तुलनात्मक विश्लेषण गर्न कठिनाई भएको छ ।
- यो योजना मुख्यतया डिभिजन वन कार्यालय, भक्तपुरले आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र गरिने विभिन्न किसिमका वन विकासका कार्यहरू र वनक्षेत्रसँग सम्बन्धीत वन स्रोत सदुपयोग प्रयोजनमा सीमित छ ।
- वन पैदावारको माग तथा आपूर्ति बीचको सन्तुलन सम्बन्धमा वैकल्पिक स्रोत प्रयोगको आँकलन गर्न सकिएको छैन ।

यी सीमितताका बावजूद पनि यस योजना तयारीको क्रममा धेरै भन्दा धेरै वन प्राविधिकहरूलाई परिचालन गरी प्रक्षेपित तथ्याङ्कहरूको स्थलगत जाँच गरी योजनालाई वास्तविकताको नजिक ल्याउने प्रयास गरिएको छ ।

विश्व कोइराला
डिभिजन वन अधिकारी
भक्तपुर प्र.म.

सहायक प्रमुख

वन विभाग
डिभिजन वन कार्यालय
राजसिंधी, प्रयाग

संक्षिप्त शब्दावली (Glossary of terms)

आ.व.	:आर्थिक वर्ष
क.व.	:कवुलियती वन
कि.मी.	:किलोमिटर
के.जी.	:किलो ग्राम
क्यू. मि.	:क्यूविक मिटर
क्यू. फि.	:क्यूविक फिट
गै.का.व.पै.	:गैरकाष्ठ वन पैदावार
गै.स.स.	:गैर सरकारी संस्था
घ.मी.	:घन मिटर
जि.स.स.	:जिल्ला समन्वय समिति
डि.व.अ.	:डिभिजनल वन अधिकृत
डि.व.का.	:डिभिजन वन कार्यालय
न.पा.	:नगरपालिका
मि.	:मिटर
मि.मि.	:मिलिमिटर
मे.ट.	:मेट्रिक टन
सा.व.	:सामुदायिक वन
स.डि.व.का.	:सब डिभिजन वन कार्यालय
से. मी.	:सेन्टीमिटर
हे.	:हेक्टर
BSO	:Breeding Seedling Orchard
CBS	:Central Bureau of Statistics
CITES	:Convention on International Trade of the Endangered Species of Wild Flora
DBH	:Diameter at Breast Height
FRTC	:Forest Research and Training Centre
IEE	:Initial Environmental Examination
INGOs	:International Non-Governmental Organizations
IUCN	:International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources
NGOs	:Non- Governmental Organizations
NTFPs	:Non-Timber Forest Products
Spp.	:Species
Vol.	:Volume
4-D	:Dead, Dying, Diseased, Deformed

19
विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवी तह प्रा.)

महाशाखा प्रमुख

विषयसूची

कार्यकारी सारांश.....	ii
संक्षिप्त शब्दावली (Glossary of terms).....	vii
१. परिचय.....	१
१.१ जिल्लाको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि.....	१
१.२ डिभिजनको सीमानाको विवरण.....	३
१.३ भौगोलिक अवस्था तथा बनौट.....	४
१.४ जियोलोजी (खनिज, चट्टान र माटो) तथा भू-बनौट.....	४
१.५ जलवायु तथा वर्षा.....	६
१.६ भू-आवरण तथा भू-उपयोगिता.....	६
१.७ मौजुदा वन सङ्गठनको संरचना.....	७
१.८ वातावरणीय अध्ययन सम्बन्धी अभ्यास.....	८
१.९ मौजुदा नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्थाहरू.....	८
१.१० आवाधिक योजना सहितको रणनीतिक योजना तयार गर्नको लागि अपनाईएको कार्यविधि.....	१८
२. विगतका वन व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयनको समीक्षा.....	२२
३. वन पैदावारको माग र आपूर्तिको अवस्था.....	२७
३.१ मागको आकलन तथा आपूर्तिको स्रोत र तरिकाहरू.....	२७
३.२ खपत भई रहेका मुख्य मुख्य वन पैदावारहरू.....	२८
३.३ जिल्लामा प्रयोग भई रहेका वैकल्पिक उर्जाहरू.....	२८
३.४ वन पैदावारको उत्पादन तथा बिक्री भएको विवरण (विगत ५ वर्षको).....	२९
४. दूरदृष्टि, लक्ष्य तथा उद्देश्य र प्रक्षेपण.....	३०
४.१ योजनाको अवधि.....	३०
४.२ दूरदृष्टि.....	३०
४.३ लक्ष्य.....	३१
४.४ उद्देश्य.....	३१
४.५ उद्देश्य पूरा गर्ने सिद्धान्त.....	३२
४.६ प्रक्षेपण (अपेक्षित उपलब्धीहरू).....	३४
४.७ प्रस्तावित कार्यक्रम तथा बजेट व्यवस्थापन.....	३५
५. वन व्यवस्थापनका रणनीतिहरू.....	५०
५.१ वन संरक्षण रणनीतिहरू.....	५०
५.२ वन व्यवस्थापन र विकास रणनीतिहरू.....	५५
६. वनको सिमाङ्कन.....	५८
६.१ वनको प्रकार (फरेष्ट टाइप).....	५८
६.२ वनको क्षेत्रफल.....	६०

१९
रवि कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(गर्मी तह प्रा.)

महाशाखा प्रमुख

६.२.१ भक्तपुर जिल्लाको वनको क्षेत्रफल.....	६०
६.२.२ स्थानीय तह अनुसारको वनको क्षेत्रफल.....	६०
६.३ वन क्षेत्रको स्रोतको अवस्था.....	६१
६.४ प्रमुख नदी, खोला तथा जलाधार क्षेत्र.....	६१
६.५ सिमसार क्षेत्र.....	६२
७. वन संरक्षण तथा सुरक्षा सम्बन्धी व्यवस्था.....	६३
७.१ अतिक्रमण तथा चोरी निकासी नियन्त्रण.....	६३
७.२ वन डडेलो नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन.....	६३
७.३ मिचाहा प्रजाति नियन्त्रण.....	६४
७.४ रोग तथा किरावाट नियन्त्रण.....	६५
७.५ चोरी शिकारी तथा अवैध व्यापार नियन्त्रण.....	६८
७.६ वन तथा वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण.....	६८
७.७ अन्य सुरक्षा सम्बन्धी व्यवस्था.....	६९
८. जैविक विविधता संरक्षण तथा प्रवर्द्धन.....	७०
८.१ वन्यजन्तु तथा वनस्पतिको प्रजातिय जैविक विविधता र वासस्थानको विश्लेषण.....	७०
८.२ वंशानुगत स्रोतको संरक्षण.....	७४
८.३ वन्यजन्तुको आवतजावत तथा जैविक मार्ग व्यवस्थापन.....	७५
८.४ लोपोन्मुख तथा दुर्लभ वन्यजन्तु र वनस्पति प्रजातिको संरक्षण तथा व्यवस्थापन.....	७५
८.५ मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व व्यवस्थापन.....	७५
८.६ विशेष महत्वका क्षेत्रको संरक्षण.....	७६
८.७ वनक्षेत्र भित्र रहेका धार्मिक, सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वका सम्पदाहरूको संरक्षण.....	७६
९. जलश्रोत तथा जलाधार संरक्षण.....	७९
९.१ पानीको स्रोत तथा पानीका मुहान संरक्षण तथा व्यवस्थापन.....	७९
९.२ पानीको संरक्षण तथा संरक्षण पोखरी निर्माण.....	७९
९.३ भू तथा जलाधार संरक्षण.....	८०
९.४ खोला किनार संरक्षण तथा भू-क्षय नियन्त्रण.....	८०
९.५ सिमसार संरक्षण तथा व्यवस्थापन.....	८१
१०. वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तन नियन्त्रण.....	८२
१०.१ वातावरणीय सेवा मूलप्रवाहीकरण.....	८२
१०.२ वनको क्षयीकरण र प्रदुषण नियन्त्रण.....	८३
१०.३ जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण र कार्बन सञ्चिति.....	८४
१०.४ रेड प्लस.....	८५
१०.५ जलवायुजन्य जोखिम न्यूनीकरण तथा अनुकूलनका उपायहरू.....	८५
११. वन व्यवस्थापन पद्धति.....	८७

कोइराला
मन्त्र अधिकृत

संसाधन प्रमुख

११.१ सरकारद्वारा व्यवस्थित वन.....	८७
११.२ सामुदायिक वन.....	८७
११.३ साझेदारी वन.....	८८
११.४ गरिबका लागि कञ्चुलियती वन.....	८८
११.५ धार्मिक वन.....	८८
११.६ वन संरक्षण क्षेत्र.....	८८
१२. व्यवसायिक कञ्चुलियती वन र पर्यापर्यटन.....	८९
१२.१ व्यवसायिक कञ्चुलियती वन.....	८९
१२.२ पर्यापर्यटन.....	८९
१३. सार्वजनिक जग्गाको वन, सहरी वन तथा निजी वन.....	९१
१३.१ सार्वजनिक जग्गाको वन.....	९१
१३.२ शहरी वन.....	९१
१३.३ निजी वन.....	९३
१४. सब डिभिजन वन कार्यालय अनुसार वनको क्षेत्रफल र वन व्यवस्थापन पद्धति.....	९४
१४.१ सब डिभिजन वन कार्यालय अनुसार वनको क्षेत्रफल.....	९४
१४.२ वन व्यवस्थापन पद्धति.....	९५
१५. वनस्रोत सर्वेक्षण, विश्लेषण, वन संवर्द्धन प्रणाली अनुसार व्यवस्थापन.....	९६
१५.१ वनस्रोत सर्वेक्षणको तरिका र नक्साङ्कन.....	९६
१५.२ मौज्जात सञ्चिति र राष्ट्रिय वन श्रोत सर्वेक्षणसंगको तादात्म्यता.....	९७
१५.३ पुनरुत्पादनको अवस्था.....	९७
१५.४ वन व्यवस्थापन पद्धति अनुसार वन वृद्धि मौज्जात.....	९८
१५.५ वन व्यवस्थापन पद्धति अनुसार वार्षिक प्राप्ति.....	१००
१५.६ वन वाली चक्र तथा पुनरुत्पादन तरिका.....	१०१
१५.७ कार्वन मौज्जातको विश्लेषण.....	१०३
१६. वन संवर्द्धन प्रणाली.....	१०४
१६.१ प्राकृतिक पुनरुत्पादन.....	१०४
१६.२ विरुवा उत्पादन र वृक्षारोपण योजना.....	१०६
१६.३ वन संवर्द्धन प्रणाली छनौट गर्ने विधि.....	१०८
१६.४ वन संवर्द्धन प्रणालीको सिफारिस.....	११०
१६.५ वन संवर्द्धन प्रणाली अनुसार वन वाली उत्पादन तथा पुनरुत्पादन चक्र.....	११०
१७. जडीबुटी तथा अन्य वन पैदावारको संरक्षण तथा व्यवस्थापन.....	१११
१७.१ गैरकाष्ठ वन पैदावार.....	१११
१७.२ अन्य वन पैदावार.....	११३
१७.३ जिल्लामा पाइने प्रमुख जडीबुटी तथा वनस्पतीहरूको विवरण.....	११३

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

महाशाखा प्रमुख

१७.४ खोटो सङ्कलन तथा बिक्री वितरण	११४
१८. वृक्षारोपण गर्ने क्षेत्रको पहिचान तथा वृक्षारोपण व्यवस्थापन	११५
१९. वन अनुसन्धान तथा वन चीउ बगैँचा सम्बन्धी व्यवस्था.....	११८
१९.१ वन अनुसन्धान.....	११८
१९.२ वन चीउ बगैँचा.....	११८
२०. समाजिक, साँस्कृतिक तथा आर्थिक विक्षेपण.....	११९
२०.१ जनसङ्ख्या तथा घरधुरी.....	११९
२०.२ जातजाती र भाषा	११९
२०.३ धर्म, संस्कृति र भाषा	१२०
२०.४ बसाईसराई.....	१२०
२०.५ आर्थिक अवस्था.....	१२०
२०.६ उर्जाको श्रोत.....	१२१
२०.७ धार्मिक, साँस्कृतिक, पर्यापर्यटकीय स्थलहरू	१२२
२०.८ बजार तथा बजारयोग्य उत्पादनहरू	१२३
२०.९ घरायसी प्रयोगका वस्तुहरू.....	१२३
२१. वन पैदावार उत्पादन तथा आपूर्ति	१२४
२१.१ वन पैदावारहरूको सङ्कलन, बिक्री विवरण.....	१२४
२१.२ वन पैदावारको ओसारपसार.....	१२७
२१.३ वन पैदावारमा आधारित उद्योग.....	१२८
२२. वन व्यवस्थापनका सूचक तथा सूचना प्रणाली.....	१२९
२२.१ वन संरक्षण, व्यवस्थापन प्रणालीमा समूह र डिभिजन स्तरका सूचकहरू.....	१२९
२२.२ वन विकास तथा वृक्षारोपण सम्बन्धी सूचकहरू	१३२
२२.३ वन पैदावार उत्पादन, बिक्री वितरण तथा ओसारपसार सम्बन्धी सूचकहरू	१३३
२२.४ वन पैदावारमा आधारित उद्योग, रोजगारी सम्बन्धी सूचकहरू.....	१३४
२२.५ जैविक विविधता संरक्षण सम्बन्धी सूचकहरू	१३४
२२.६ जलस्रोत तथा जलाधार संरक्षण सम्बन्धी सूचकहरू.....	१३५
२२.७ वातावरण संरक्षण सम्बन्धी सूचकहरू	१३५
२२.८ लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी सूचकहरू	१३६
२२.९ डिभिजन तथा जिल्लास्तरको वन व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको स्वचालन	१३६
२३. वन संरक्षण तथा व्यवस्थापनमा आधुनिक प्रविधिको प्रयोग.....	१३७
२४. वन संरक्षण तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था.....	१३८
२५. योजना कार्यान्वयन गर्न आवश्यक स्रोत तथा जनशक्ति.....	१३९
२५.१ योजना कार्यान्वयन गर्न आवश्यक श्रोत.....	१३९
२५.२ मौजुदा लगानीमा Gap भए सो को चिदण, Strategic Suggestion	१३९

विश्व कोर्डिलला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्र.)

पञ्जाब प्रान्त

२५.३ योजना कार्यान्वयन गर्न आवश्यक जनशक्ति.....	१४०
२६. अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन.....	१४१
२६.१ अनुगमन.....	१४१
२६.२ मूल्याङ्कन.....	१४२
२६.३ वन तथा वातावरण मन्त्रालय र वन निर्देशनालयको जिम्मेवारी.....	१४२
२६.४ अन्य निकायहरूसँग समन्वय.....	१४३
२६.५ समन्वय योजना.....	१४४
२६.६ सञ्चार तथा प्रतिवेदन योजना.....	१४५
सन्दर्भ सामग्रीहरू (References).....	१५१
अनुसूचीहरू.....	१५२
अनुसूची १: नक्सालेख.....	१५२
अनुसूची २: डिभिजन वन कार्यालयको सङ्गठनिक ढाँचा.....	१६०
अनुसूची ३: डिभिजन वन कार्यालय तथा मातहतका सबै डिभिजन वन कार्यालयमा कार्यरत कर्मचारीहरूको विवरण.....	१६०
अनुसूची ४: डिभिजन वन कार्यालय, भक्तपुरको हालसम्मका डि.व.अ. ज्यूहरूको नामावली र कार्यरत अवधि.....	१६१
अनुसूची ५: विउ स्ट्यान्डको विवरण.....	१६२
अनुसूची ६: सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको स्रोत सर्वेक्षण विवरण.....	१६२
अनुसूची ७: सरकारद्वारा व्यवस्थित वनबाट वार्षिक रूपमा संकलन गर्न सकिने परिमाण.....	१६३
अनुसूची ८: सामुदायिक वनको स्रोत सर्वेक्षण विवरण.....	१६३
अनुसूची ९: प्रजाति अनुसार गैरकाष्ठ वन पैदावारको वार्षिक मौज्जात तथा तथा वार्षिक संकलन परिमाण.....	१६४
अनुसूची १०: डिभिजन वन कार्यालयबाट हालसम्म हस्तान्तरण गरिएका सामुदायिक वन, धार्मिक वन, व्यवसायिक कबुलियती वन र निजी वनको विवरण.....	१६५
अनुसूची १०.१ सामुदायिक वनको विवरण.....	१६५
अनुसूची १०.२: भक्तपुर जिल्लामा रहेका धार्मिक वनको विवरण.....	१६७
अनुसूची १०.३: भक्तपुर जिल्लामा रहेका व्यवसायिक कबुलियती वनको विवरण.....	१६७
अनुसूची १०.४: भक्तपुर जिल्लामा रहेका निजी वनको विवरण.....	१६७
अनुसूची ११: डिभिजन वन कार्यालय भक्तपुर अन्तर्गतका वन पैदावारमा आधारित उद्योगहरूको विवरण.....	१६८
अनुसूची १२: भक्तपुर जिल्लाको काठ तथा अन्य वन पैदावारहरू र वन्यजन्तु चोरी निकाशी हुन सक्ने संवेदनशील नाकाहरू.....	१७७
अनुसूची १३: वन्यजन्तु अपराधको विवरण.....	१७८
अनुसूची १४: उद्धार गरिएका वन्यजन्तुको विवरण.....	१७९
अनुसूची १५: राहतको विवरण.....	१८०

१९
विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्र.)

महाशाखा प्रमुख

अनुसूची १६: डिभिजन वन कार्यालय, भक्तपुरद्वारा शहरी वन विकास तथा प्रवर्द्धन अन्तर्गत सञ्चालित अन्य क्रियाकलापहरू.....	१८१
अनुसूची १७: वन क्षेत्रको जग्गा अन्य प्रयोजनमा उपयोग सम्बन्धी विवरण	१८२
अनुसूची १८: अतिक्रमित क्षेत्रको विवरण.....	१८३
अनुसूची १९: तथ्याङ्क संकलन चेकलिस्ट.....	१८५

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(गर्मी तह प्रा.)

संसाधन प्रमुख

संसाधन प्रमुख

१. परिचय

नेपालको संविधान २०७२ मा उल्लेखित प्राकृतिक श्रोत साधन सम्बन्धी राज्यका निर्देशक सिद्धान्तहरू, नेपालको राष्ट्रिय वन नीति २०७५, वन ऐन २०७६, वागमती प्रदेश वन ऐन, २०७६ को भावना अनुरूप वनको दिगो व्यवस्थापनद्वारा वनक्षेत्रको उत्पादकत्व र वन पैदावारको उत्पादनमा अभिवृद्धि गरी वनजन्य पैदावारको सतन् आपूर्ति गर्न, दिगो विकासको लक्ष्यमा योगदान पुऱ्याउन, वातावरणीय सन्तुलन कायम गरी प्रदेश मातहत रहेका समुदायमा आधारित वन तथा सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको संरक्षण, विकास, दिगो व्यवस्थापन तथा सदुपयोग गरी वनक्षेत्रगत सुशासन कायम गर्दै वनक्षेत्रबाट जिल्लाको आर्थिक समृद्धिमा योगदान गर्नका लागि वन ऐन, २०७६ को दफा ११(३), वागमती प्रदेश, वन ऐन, २०७६ दफा १७ (१) र वन नियमावली, २०७९ को १४ (३) को अधीनमा रही डिभिजन वन कार्यालय, भक्तपुरबाट आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र आ.व. २०८२/८३ देखि २०८६/८७ सम्म सालवसाली कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्नका लागि यो आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजना तयार गरिएको छ ।

१.१ जिल्लाको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

१.१.१ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

भक्तपुर जिल्ला, जसलाई भादगाउँ वा ख्वःप (नेवारी भाषामा) पनि भनिन्छ, वागमती प्रदेशको काठमाडौं उपत्यकामा अवस्थित तीन जिल्लाहरूमध्ये एक प्राचीन सांस्कृतिक सहर हो। ऐतिहासिक रूपमा भक्तपुरको नामकरण सम्बन्धमा लिच्छविकालीन राजा मानदेवको पालामा देवपाटनको रत्न सङ्घ अभिलेखमा "खोपाङ्ग" र खलाछें टोलको अभिलेखमा "खृपाङ्ग" ग्रामको उल्लेख छ, जसबाट नेवारी भाषामा ख्वप वा खोपभन्ने प्रचलन आएको अनुमान गरिन्छ। यो नाम आज पनि नेवारी समुदायमा जीवित छ।

वि.सं. १९९२ तिर भद्रगाउँ नाम प्रचलनमा आएको देखिन्छ, जुन भद्रग्राम शब्दबाट अपभ्रंश भएको मानिन्छ। राणा प्रधानमन्त्री जुद्ध शम्शेरले भक्तपुरका धार्मिक मन्दिर, मठ, तीर्थस्थल, र यहाँका वासिन्दाको भक्तिभावलाई सम्मान गर्दै भक्तहरूको पुर अर्थात् भक्तपुर नामकरण गरे। यो जिल्ला प्राचीन वास्तुकला, मल्लकालीन कला, र नेवारी संस्कृतिको अनुपम समायोजनले विध्वंश प्रसिद्ध छ। भक्तपुर दरवार क्षेत्र र चाँगुनारायण मन्दिर UNESCO विश्व सम्पदा सूचीमा सूचीकृत छन्, जसले भक्तपुरलाई जीवन्त सङ्ग्रहालय र विश्वस्तरीय पर्यटकीय गन्तव्य बनाएको छ।

भक्तपुर भादगाउँले टोपी, जुजु धौ (स्थानीय दही), माटोका भाँडा, र काठका कलाकृतिका लागि प्रख्यात छ। यहाँको सांस्कृतिक वैभव, नेवारी जीवनशैली, र ऐतिहासिक सम्पदाले पर्यटकहरूलाई आकर्षित गर्छ। शिक्षा, स्वास्थ्य, कृषि, र हस्तकलामा भक्तपुरको विशिष्ट पहिचान हो। नगरकोट जस्ता पहाडी क्षेत्र र पिकनिक स्थलहरूले पर्यावरणीय र पर्यटकीय महत्त्व राख्छ।

१.१.२ भौगोलिक तथा राजनीतिक विभाजन

भौगोलिक रूपमा भक्तपुर जिल्ला समुद्री सतहबाट औसत १२४२ मिटर देखि २१०६ मिटरको उचाइमा अवस्थित छ, जसको सबैभन्दा अग्लो भू-भाग नगरकोट हाइटलाई मानिन्छ। विश्व मानचित्रमा भक्तपुर जिल्ला २७°३६' देखि २७°४४' उत्तरी अक्षांश र ८५°२१' देखि ५२°३२' पूर्वी देशान्तरको बीचमा

विश्व कर्दुराल
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

संस्थापक प्रमुख

पर्दछ। यो जिल्ला उपत्यकाको पूर्वी भागमा पर्छ र क्षेत्रफलको हिसावले १२३.१० वर्ग किलोमिटर (नापी विभाग, २०८०) मा फैलिएको नेपालको सबैभन्दा सानो जिल्ला हो।

भक्तपुर जिल्ला काठमाडौं उपत्यकाको पूर्वी भागमा पर्दछ र नेपालको राजधानी काठमाडौं सहरसँग जोडिएको छ। यसको उत्तरी सिमानामा मनोहरा नदी, पूर्वमा महादेव कोखरी डाँडाको श्रृङखला, दक्षिणमा सूर्यविनायकको पहाडी खण्ड, र पश्चिममा मनोहरा नदी तथा दुर्गोखोला रहेका छन्। पूर्व र पूर्व-दक्षिणमा काभ्रेपलान्चोक जिल्ला पर्दछ भने उत्तर र पश्चिममा काठमाडौं र पश्चिम दक्षिणमा ललितपुर जिल्ला रहेको छ।

हाल यस जिल्लामा भक्तपुर नगरपालिका, मध्यपुर थिमी नगरपालिका, चाँगुनारायण नगरपालिका र सूर्यविनायक नगरपालिका गरी जम्मा ४ वटा नगरपालिकाहरू रहेका छन्। ३१३ किलोमिटर सडक सञ्जालले घेरिएको यस जिल्लाको भक्तपुर र थिमी नगरमा नेवारी समुदायको बाहुल्यता छ भने काठ क्षेत्र र नयाँ बस्ती क्षेत्रमा सबै जातजाति र धर्मावलम्बीहरूको बसोबास रहेको छ।

नेपाल चार वर्ण छत्तिस जातको साझा फूलवारी भए पनि भक्तपुरमा नेवार, ब्राह्मण, क्षेत्री, मगर, गुरुङ, राई आदि जातिको बाहुल्यता छ। यहाँका वासिन्दाहरूले सबै प्रकारका चाडपर्व तथा जात्राहरूलाई विशेष हार्पोल्लासका साथ सामुहिक रूपमा मनाउँछन्। हिन्दु धर्मावलम्बी बहुसंख्यक भए पनि बौद्ध, मुस्लिम, क्रिस्चियन र जैन धर्मावलम्बीहरूको पनि उपस्थिति रहेको छ (जि.स.स. २०७७)। जिल्लाको राजनैतिक विभाजन :

प्रदेश:	वागमती
जिल्ला:	भक्तपुर
जिल्ला सदरमुकाम:	भक्तपुर
नगरपालिका संख्या:	४
सब डिभिजन संख्या:	२
प्रादेशिक निर्वाचन क्षेत्र:	४
संघीय निर्वाचन क्षेत्र:	२

१.१.३ वन क्षेत्रको ऐतिहासिक सन्दर्भ

परापूर्वकालमा भक्तपुरको अधिकांश क्षेत्र हरियाली वनजंगलले ढाकिएको थियो। तर, बढ्दो जनसङ्ख्या र शहरीकरणको चापले वन क्षेत्रमा प्रतिकूल प्रभाव पारेको छ। निजी वन राष्ट्रियकरण ऐन २०१३" को गलत बुझाइले वन फँडानी, चोरी कटानी, र अतिक्रमण बढायो। राष्ट्रिय वन नीति २०३३ पछि पञ्चायती वन र पञ्चायत संरक्षित वनको अवधारणा ल्याइयो, तर स्थानीय सहभागिताको अभावले अपेक्षित उपलब्धि भएन। वि.सं. २०४६ मा वन विकास गुरुयोजना र वन ऐन २०४९ तथा नियमावली २०५१ र संघीयता संगै कार्यान्वयनमा आएका वन नीति २०७५, वन ऐन २०७६, वन नियमावली २०७९ र वागमती प्रदेश राष्ट्रिय वन ऐन २०७६ लगायतले सामुदायिक, कवुलियती वन तथा निजी वन कार्यक्रमहरू प्राथमिकतामा रहेका छन्। फलस्वरूप, भक्तपुरमा ५७ सामुदायिक वन हस्तान्तरण भएका छन् जसलाई

रवि कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

महाशाखा प्रमुख

गठित सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह, डि.व.का. को मौजुदा जनशक्ति मार्फत वन जंगलको संरक्षण, संवर्द्धन, व्यवस्थापन तथा सदुपयोग गर्दै आएका छन्।

१.१.४ डिभिजनको सामान्य इतिहास तथा मुख्य विशेषताहरू

भक्तपुर डिभिजन वन कार्यालय, वागमती प्रदेश सरकार, वन तथा वातावरण मन्त्रालय मातहतको वन निदेशनालय अन्तर्गत सञ्चालित एक महत्वपूर्ण प्रशासनिक इकाई हो। यस कार्यालयको स्थापना वन विभागको संगठनात्मक संरचना अन्तर्गत वि.सं. २०४२ मा भएको हो। वि.सं. २०३३ मा राष्ट्रिय वन नीति लागू भएपछि देशभर डिभिजन वन कार्यालयहरू स्थापना गर्ने नीति अनुसार भक्तपुरमा पनि यसको आधार तयार भएको थियो। वि.सं. २०४० मा विकेन्द्रीकरण नीति अनुसार जिल्ला-स्तरीय वन कार्यालयहरूको पुनर्गठन भई वि.सं. २०४२ मा भक्तपुर डिभिजन वन कार्यालय औपचारिक रूपमा स्थापित भएको हो। नेपाल सरकार मन्त्रपरिषद्को मिति २०७५।०३।३२ को निर्णयबाट स्वीकृत संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण प्रतिवेदनले यो कार्यालयलाई भक्तपुर जिल्लाको वन, सिमसार, र जलाधार क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापनको जिम्मेवारी प्रदान गरेको छ। यसको कार्यालय भवन मध्यपुर थिमी नगरपालिका, वडा नं. २, सानोठिमी मा अवस्थित छ, जुन जिल्लाको केन्द्रीय भागमा रहेकाले प्रशासनिक कार्य, स्थानीय समन्वय, र वन क्षेत्रको अनुगमनमा सहजता प्रदान गर्छ।

मुख्य विशेषताहरू

- डिभिजन वन कार्यालयले भक्तपुर जिल्लामा वन तथा जैविक विविधता संरक्षण, दिगो व्यवस्थापन र प्रवर्द्धनमा मुख्य भूमिका खेल्दछ।
- उपभोक्ता समूहहरू, स्थानीय सरोकारवाला, स्थानीय तहसंग समन्वय र सहकार्यमा कार्यक्रम संचालन गर्दै आएको छ।
- राष्ट्रिय वन नीति तथा कानूनहरूलाई स्थानीय स्तरमा कार्यान्वयन गर्ने महत्वपूर्ण जिम्मेवारी यस डिभिजनको रहेको छ।
- डिभिजनले वनसँग सम्बन्धीत वातावरणीय सन्तुलन कायम राख्ने, जैविक विविधताको संरक्षण गर्ने, र वन्यजन्तुको वासस्थान सुधार गर्ने कार्यहरूमा सक्रियता देखाउँछ।
- गैरकाष्ठ वन पैदावारको विकास, पर्यापर्यटन प्रवर्धन र वातावरण सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्रमहरू यस डिभिजनका मुख्य विशेषताहरू हुन्।
- कार्यालयको भौतिक पूर्वाधारको विकास र सुधारमा पनि डिभिजनले ध्यान दिएको देखिन्छ, जसले कार्यसम्पादनमा सहजता ल्याएको छ।

१.२ डिभिजनको सीमानाको विवरण

डिभिजन वन कार्यालय भक्तपुरको सिमाना निम्न बमोजिका रहेको छ ।

पूर्वमा:

काभ्रेपलान्चोक जिल्ला

पश्चिममा:

काठमाडौं जिल्ला

उत्तरमा:

काठमाडौं जिल्ला

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवी तह प्रा.)

महासचिव प्रमुख

दक्षिणमा:

ललितपुर जिल्ला

१.३ भौगोलिक अवस्था तथा बनौट

भक्तपुर जिल्लाको भौगोलिक अवस्थिति तथा अवस्थाको विवरण तलको तालिकामा निम्न अनुसारले प्रस्तुत गरिएको छः

तालिका १: भक्तपुर जिल्लाको भौगोलिक अवस्थाको विवरण

क्र.स.	भौगोलिक अवस्था	विवरण
१.	अक्षांश	२७° ३६' देखि २७° ४४' उत्तरी
२.	देशान्तर	८५° २१' देखि ८५° ३२' पूर्वी
३.	उँचाई	१,२४२ मि. देखि २,१०६ मि.
४.	सदरमुकामको उँचाई	करिव १,३९२ मि.
५.	औषत तापक्रम	२०° से. देखि २५° से. सम्म
६.	जिल्लाको कूल क्षेत्रफल	१२३१० हेक्टर
७.	वन जंगलले ढाकेको क्षेत्र	३१६३.० हेक्टर
८.	खेतीयोग्य जमिनको क्षेत्रफल	६०५८.५ हेक्टर
९.	बसोबासले ढाकेको क्षेत्रफल	२४०३.३ हेक्टर

श्रोत: FRTC, २०२२

धरातलीय स्वरूप

भक्तपुर जिल्लाको धरातलीय स्वरूप अनुसार यो जिल्ला समुद्री सतहबाट औषत १,२४२ मिटर देखि लगभग २,१०६ मिटरको उचाई सम्ममा पर्दछ । यस जिल्लाको वरिपरी महाभारत पर्वत श्रृंखलाहरू पर्दछन् । जिल्लाको धरातलीय नक्सा (Elevation map) र कन्टुर नक्सा (Contour Map) अनुसूचीमा राखिएको छ ।

१.४ जियोलोजी (खनिज, चट्टान र माटो) तथा भू-बनौट

भौगोलिक वनावट अनुसार भक्तपुर जिल्लालाई मुख्य दुई क्षेत्रमा विभाजन गर्न सकिन्छः

१. पहाडी क्षेत्र
२. उपत्यका क्षेत्र

पहाडी क्षेत्र

यस जिल्लाको उत्तर पुर्व तथा दक्षिणमा तिन पहाडी क्षेत्रले ढाकेको छ। यी पहाडी क्षेत्रहरू महाभारत पहाडी श्रृंखलाका अंशहरू हुन । उचाईका हिसावले यो जिल्ला समुद्र सतह भन्दा १,२४२ मिटर देखि २,१०६ मिटर सम्मको उचाईमा रहेको छ। जिल्लाको कुल क्षेत्रफल मध्ये करिव ५० प्रतिशत जग्गा यस क्षेत्रले ओगटेको पाइन्छ । यहाँको पहाडी खण्डलाई मुख्यतया तिन भागमा बाड्न सकिन्छ;

१. उत्तर पूर्वी पहाडी खण्ड

४

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

महासाखा प्रमुख

२. पूर्वी पहाडी खण्ड
३. दक्षिण पहाडी खण्ड

उपत्यका क्षेत्र

उपत्यकाको मध्य पूर्वी भागमा अवस्थित यो क्षेत्रमा उत्तर पश्चिममा मनोहरा खोला, हनुमन्ते खोला लगायत अन्य खोलाहरू पूर्व-उत्तर र दक्षिणबाट पश्चिमतर्फ बग्ने गरेका छन् । जिल्लाको कुल क्षेत्रफल मध्ये ५० प्रतिशत जग्गा यस क्षेत्रमा पर्दछ । भू-वनोटको दृष्टिकोणले उपत्यका परापूर्व कालमा एउटा तालको रूपमा रहेको थियो र पछि चोभारको गल्छी काटेपछि उपत्यकाको पानी बगेर गई उपत्यका मलिलो माटोले खेतीयोग्य समतल भूमिको रूपमा परिवर्तन भएको हो । उपरोक्त तथ्य उपत्यकाको विभिन्न ठाउँमा धेरै गहिराई सम्म पाइने कलो माटो तथा बालुवाबाट पुष्टि हुन्छ ।

यस जिल्लाको उत्तरी क्षेत्र धेरै पत्र भएको माटोले बनेको छ भने दक्षिण भेगमा मसिनो बालुवाको तह तथा पिटकोट (सवैभन्दा तल एक तह माथिको कोइला) को तह तथा कतै कतै लगाइने पिटकोट तल एकतह माथिको तह पनि देखा परेको छ । खरिपाटी क्षेत्रमा भने ग्रेभल सहितको माटो देखा परेको छ । यहाँको भू-वनोटलाई भिरालोपनको आधारमा निम्न अनुसार वर्गीकरण गरिएको छ;

तालिका २: भिरालोपनको आधारमा भक्तपुर जिल्लाको विवरण

क्र.स.	भिरालोपन	क्षेत्रफल (हि.)	प्रतिशत
१	Gentle Slope (०-२०)	९८५५.०९	८०.०६
२	Moderate Slope (२०-४०)	२४०२.९३	१९.५१
३	Steep Slope (४०-६०)	५२.७८	०.४३
जम्मा		१२३१०	१००

जिल्लाको भू-वनोटमा आधारित नक्सा (Slope Map and Aspect Map) अनुसूचि १ मा राखिएको छ ।

माटो

भक्तपुर जिल्लाको माटोको पि.एच. मान औपत ५.५ देखि ६ सम्म छ । भौगर्भिक दृष्टिकोणले हेर्दा यस जिल्लाको उत्तरी पहाडी खण्डमा विभिन्न किसिमका धातु र खनिज तत्त्व सहितको चटान पाइन्छ । यसको वनोट हेर्दा सजिलै भू-क्षय जाने खालको छ र अन्य पहाडी भागमा Salty Sand मा केहि पत्र माटो तथा Crystalline, Limestone, Sandstone, Filite, Dolomite र शिसा (Lead) मिसिएको पाइन्छ । यस जिल्लामा कम मात्रामा Salt Calcarious पनि भेटिन्छ । उपत्यकाको समथर भू-भागमा कालो दुमट तथा Alluvial माटो पाइन्छ । यो माटो वढी उत्पादनशिल हुने हुनाले भक्तपुर जिल्लाको उत्पादकत्व अत्यन्त राम्रो छ । समथर भू-भागमा कालो माटो पाइन्छ । माटोको उवरा शक्ति प्रष्ट भएकोले यहाँका किसानहरू बाह्र महिना मौसम अनुसारको खेति लगाउने गर्दछन् ।

विश्व कोइराला
डिभिजनल पत्र अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

महासाखा प्रमुख

१.५ जलवायु तथा वर्षा

प्रायः अर्ध उपोष्ण (Sub-Tropical) हावापानी भएको यस जिल्लाको औषत तापक्रम २० देखि २५ डिग्री सेल्सियस रहेको छ। यस जिल्लामा गर्मी याममा अधिकतम ३२ डिग्री सेल्सियस सम्म र जाडो याममा माइनस दुइ डिग्री सेल्सियस सम्म तापक्रम पुग्ने गरेको पाइन्छ। चैत्र महिनादेखि असोजको प्रारम्भ सम्म केहि गर्मी, असोज देखि फाल्गुन सम्ममा धेरै जाडो (ठण्डी) हुने गर्दछ। यसरी यो जिल्लाको हावापानी मौसम अनुसार विविध किसिमको रहेको छ। यस जिल्लाको अधिकतम र न्यूनतम तापक्रममा आधारित नक्सा (Average Maximum and Minimum Temperature Map) अनुसूचि १ मा राखिएको छ।

यस जिल्लाको धेरैजसो भागमा अर्ध उपोष्ण प्रकारको हावापानी पाइन्छ। जिल्लाको पुर्व र दक्षिण तर्फको पहाडी भू-भागमा लेकाली प्रदेशीय हावापानी पाइन्छ। गर्मी महिनामा यस जिल्लामा सरदर वार्षिक वर्षा १४१६ मि.मि रहेको छ भने धेरैजसो वर्षा जुन देखि सेप्टेम्बर महिनामा हुने गर्दछ। यस जिल्लामा सरदर वार्षिक वर्षा देखाइएको नक्सा (Mean Annual Precipitation Map) अनुसूचि १ मा राखिएको छ।

भक्तपुर जिल्लामा ग्रीष्म ऋतुमा समेत धेरै गर्मी हुँदैन, तर हिउँदमा बढी नै जाडो हुन्छ। कहिलेकाहीं हिउँदमा तापक्रम शून्य भन्दा पनि तल झरी ऋणात्मक अंकमा पुग्दछ। हिउँद ऋतुको केहि दिन दिनभरी नै हुस्सु लागेको हुन्छ भने प्रायजसो दिनमा विहान नौ वजेसम्म वाक्लो हुस्सुको कारण वातावरण झन् चिसो हुने गर्दछ।

१.६ भू-आवरण तथा भू-उपयोगिता

भक्तपुर जिल्लाको कुल क्षेत्रफल १२,३१० हेक्टर छ, जुन विभिन्न भू-उपयोग/भू आवरण वर्गहरूमा विभाजित छ। नेपालको सबैभन्दा सानो जिल्ला भए पनि यहाँको भू-उपयोगले कृषि, वन, र शहरीकरणको संयोजनलाई प्रतिबिम्बित गर्छ। जिल्लाको ४९.२% (६,०५८.५ हेक्टर) क्षेत्र खेतीयोग्य जमिनले ओगटेको छ, जुन हनुमन्ते र मनोहरा खोलाको उर्वर जलाधार क्षेत्रमा फैलिएको छ। यो क्षेत्रमा धान, गहुँ, मकै, र तरकारी खेतीले ४५.१% (६८,२१३ व्यक्ति) जनसङ्ख्याको जीविकोपार्जनलाई सहयोग गरेको छ। वनजंगल क्षेत्र ले २५.७% (३,१६३.० हेक्टर) ओगट्छ, जसमा राष्ट्रिय, सामुदायिक, धार्मिक, र निजी वन समावेश छन्। यी वनहरूमा चिलाउने, कटुस, र उत्तिस प्रजातिका रुखहरू रहेका छन् भने जैविक विविधता (रातो बाँदर, चरा प्रजाति), र पर्यापर्यटन (नगरकोट, तेलकोट) मा वन क्षेत्र महत्वपूर्ण रहेको छ। अन्य काष्ठ वनस्पति क्षेत्र ०.३% (३१.२ हेक्टर) र घाँसे मैदान ४.६% (५६६.४ हेक्टर) ले माटो संरक्षण र पशुपालनका लागि उपयुक्त छन्। वस्ती तथा निर्मित क्षेत्र ले १९.७% (२,४२७.७ हेक्टर) ओगट्छ, जसमा भक्तपुर, मध्यपुर थिमी, र सूर्यविनायक जस्ता शहरी क्षेत्रहरूमा सडक (३१३ किमि सञ्जाल), घर, र औद्योगिक संरचना पर्छ। बाँकी ०.५% (६३.२ हेक्टर) अन्य भूभाग (बाँझो, ढुङ्गा, खोल्सा) रहेका छन्। यस जिल्लालाई भू-उपयोगिताको आधारमा वन क्षेत्रसहितको अन्य भू-आवरणहरूको विवरण निम्न प्रकारका रहेका छन्:

विश्व कोर्डिनाल
डिभिजन वन अधिष्ठाता
(नयाँ बजार प्रा.)

भक्तपुर प्रमुख

तालिका ३: भक्तपुर जिल्लाको वर्तमान भु-आवरणको स्थिति

क्र.स	विवरण	क्षेत्रफल (हे.)	प्रतिशत
१.	खेतीयोग्य जमिन	६०५८.५	४९.२२
२.	वनजंगल क्षेत्र	३१६३.००	२५.६९
३.	अन्य काष्ठ वनस्पति क्षेत्र	३१.२	०.२५
४.	घाँसे मैदान	५६६.४	४.६०
५.	बस्ती तथा अन्य निर्मित क्षेत्र	२४२७.७	१९.७२
६.	अन्य भूभाग (नदी, खोला, पोखरी, खोला किनारा आदि)	६३.२	०.५१
	जम्मा	१२३१०	१००

श्रोत: FRTC, २०२२

१.७ मौजूदा वन सङ्गठनको संरचना

क) वन कार्यालय सांगठनिक स्वरूप

भक्तपुर जिल्ला अन्तर्गत रहेको प्राकृतिक श्रोत र साधनको संरक्षण, व्यवस्थापन गर्न यस कार्यालय अन्तर्गत डिभिजनल वन अधिकृत १ जना, वन अधिकृत ४ जना, रेञ्जर ३ जना, अधिकृत प्रशासन १ जना, लेखापाल १ जना, स.पा. प्रशासन १ जना, फरेस्टर १ जना, वन रक्षक ४ जना, का. स २ जना, चौकीदार १ जना, ह.स चालक १ जना र अन्य प्रशासनिक कर्मचारी २ जना सहित २२ जना कर्मचारीको कार्यरत छन् । यस कार्यालयको सांगठनिक स्वरूप अनुसूची २ मा रहेको छ ।

ख) कार्यरत कर्मचारीहरूको दरबन्दी तथा पद पूर्तिको अवस्था

यस कार्यालयमा कार्यरत कर्मचारीहरूको दरबन्दी तथा पदपूर्तिको विवरण अनुसूची ३ मा उल्लेख गरिएको छ ।

ग) डिभिजन वन कार्यालय, भक्तपुरमा २०४२ सालदेखि हालसम्म कार्यरत डिभिजनल वन अधिकृत/कार्यालय प्रमुखहरू

डिभिजन वन कार्यालय, भक्तपुरमा २०४२ सालदेखि हालसम्म जम्मा २४ जना कार्यालय प्रमुखहरूले आफ्नो कार्यभार सम्हालिसकेका छन् भने वन मन्त्रालयको नयाँ संगठन अनुसार हाल नवौं/ दशौं तहका कर्मचारी प्रमुखको रूपमा रहने व्यवस्था रहेको छ । कार्यालय प्रमुखहरूको विस्तृत विवरण अनुसूची ४ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

घ) वन कार्यालयको प्रमुख कार्यहरू

यस कार्यालयको प्रमुख कार्यहरू निम्न अनुसार रहेका छन्;

- नेपाल सरकारको नीति, नियम एवं निर्देशनमा रही राष्ट्रिय वनको संवर्द्धन एवं सदुपयोग गर्ने व्यवस्था मिलाउने।
- वनको संरक्षण, विकास र व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम गोष्ठी संचालन गरी उपभोक्ता समुहमा क्रमशः प्रविधि हस्तान्तरण गर्दै लैजाने।

७

विश्व कोर्डराल
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौं तह प्रा.)

(Handwritten signature)

संस्थागत प्रमुख

- निजि वन तथा गैरकाष्ठ वन पैदावार व्यवस्थापन र उत्पादनमा जोड दिने।
- जनसहभागितामा आधारित वन विकास कार्यक्रम संचालन गर्ने र संस्थागत विकासवाट टेवा पुर्याउने।
- सर्वसाधारण जनतालाई दैनिक रूपमा आवश्यक पर्ने वन पैदावार परिपूर्तिको लागि आवश्यक व्यवस्था मिलाउने।
- गरिवी निवारणको लागि राष्ट्रिय उत्पादनमा जोड दिने।
- वन पैदावारमा आधारित आयमुलक कार्यक्रम वारे प्रचार पसार गर्ने।

नेपाल सरकारको वर्तमान वन संगठन अनुसार यस जिल्लाको डिभिजन वन कार्यालय "घ" वर्गमा पर्दछ। यस डिभिजन वन कार्यालय अन्तर्गत दूई वटा सब डिभिजन वन कार्यालयहरू राखिएका छन्।

१.८ वातावरणीय अध्ययन सम्बन्धी अभ्यास

यस जिल्लामा वायु प्रदुपण, जल प्रदुपण, ध्वनि प्रदुपण आदि लगायतका विभिन्न किसिमका वातावरणीय समस्या उल्लेखित नभए पनि विश्वव्यापी रूपमा भएको जलवायु परिवर्तनको असर परेकै छ। यस जिल्लाका मुख्य वातावरणीय जोखिमहरू निम्न बमोजिमका छन्। स्थानीय तहका नयाँ केन्द्रहरूमा बढ्दो भौतिक पूर्वाधारको निर्माण, अव्यवस्थित शहरीकरणले गर्दा वातावरणीय प्रदुपण भएको छ।

- फोहोरमैला विर्सजन र व्यवस्थापनको अभाव
- मुख्य पद मार्गहरूमा पर्यटक सिर्जित फोहोर व्यवस्थापन
- योजना विहीन सडक निर्माणमा डोजरको प्रयोगले भू-क्षय तथा पहिरोको खतरा
- अव्यवस्थित वन पैदावार दोहनका कारण वन स्रोतको क्षयीकरणको सम्भावना
- कृषि खेतीवारीमा रासायनिक मलको बढ्दो उपयोग
- विकासका भौतिक पूर्वाधार निर्माणले गर्दा विद्युत आयोजनामा खतरा
- वनमारा लगायतका मिचाहा प्रजातिको बढ्दो प्रकोप
- भू-क्षय असंवेदनशील विकास निर्माणले गर्दा विद्युत आयोजनामा खतरा

१.९ मौजुदा नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्थाहरू

१.९.१ नीतिगत व्यवस्था

क) नेपालको संविधान २०७२

नेपालको संविधान २०७२ धारा ३० ले प्रत्येक व्यक्तिलाई स्वच्छ वातावरणमा वांचन पाउने हक हुनेछ भनी मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको छ। त्यस्तै धारा ५१ अन्तर्गत प्राकृतिक श्रोतको उपयोग, त्यसको संरक्षण र लाभको वाँडफाँडको सम्बन्धमा विभिन्न नीतिगत व्यवस्था गरिएको छ। धारा ५१ को उपधारा १ मा राष्ट्रिय हित अनुकूल तथा अन्तरपुस्ता समन्वयको मान्यतालाई आत्मसात् गर्दै देशमा उपलब्ध प्राकृतिक श्रोत साधनको संरक्षण, संवर्द्धन र वातावरण अनुकूल दिगो रूपमा उपयोग गर्ने र स्थानीय समुदायलाई प्राथमिकता र अग्राधिकार दिंदै प्राप्त प्रतिफलहरूको न्यायोचित वितरण गर्ने, उपधारा ५ मा जनसाधारणमा वातावरणीय स्वच्छता सम्बन्धी चेतना बढाई औद्योगिक एवं भौतिक विकासवाट

19
शिव खोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्र.)

सदरमाता प्रा.

विश्व कोर्डेराळा
डिभिजनल वन अधिक्ता
(नवौ तह प्रा.)

वातावरणमा पर्न सक्ने जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्दै वन, वन्यजन्तु, पंक्षी, वनस्पति तथा जैविक विविधताको संरक्षण, संवर्द्धन र दिगो उपयोग गर्ने, उपधारा ७ मा प्रकृति, वातावरण वा जैविक विविधता माथि नकारात्मक असर परेको वा पर्न सक्ने अवस्थामा नकारात्मक वातावरणीय प्रभाव निर्मूल वा न्यून गर्न उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्ने, उपधारा ८ मा वातावरण प्रदुषण गर्नेले सो वापत दायित्व व्यहोर्नुपर्ने तथा वातावरण संरक्षणमा पूर्व सावधानी र पूर्व सूचित सहमति जस्ता वातावरणीय दिगो विकासका सिद्धान्त अवलम्बन गर्ने व्यवस्था छ । त्यसै गरी धारा २५१ को उपधारा २ मा राष्ट्रिय प्राकृतिक श्रोत तथा वित्त आयोगले प्राकृतिक श्रोतको वाँडफाड गर्दा सोसँग सम्बन्धीत वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन सम्बन्धमा आवश्यक अध्ययन र अनुसन्धान गरी नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने व्यवस्था छ । संविधानको अनुसूची ६ को प्रदेशको अधिकारको सूचीमा प्रदेशभित्रको राष्ट्रिय वन, जल उपयोग तथा वातावरण व्यवस्थापन समावेश गरिएको छ । अनुसूची ७ को संघ र प्रदेशको साझा अधिकारको सूचीमा अन्तरप्रदेशिक रूपमा फैलिएको जंगल, हिमाल, वन संरक्षण क्षेत्र, जल उपयोग समावेश गरिएको छ । अनुसूची ८ को स्थानीय तहको अधिकार सूचीमा वातावरण संरक्षण र जैविक विविधता तथा जलाधार, वन्यजन्तु, खानी र खनिज पदार्थ संरक्षण समावेश गरिएको छ । अनुसूची ९ को संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकारको साझा सूचीमा वन, जंगल, वन्यजन्तु, चराचुरुङ्गी, जल उपयोग, वातावरण, पर्यावरण तथा जैविक विविधता, प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टी समावेश गरिएको छ ।

ख) सोहौँ राष्ट्रिय योजना (आ.व. २०८१/८२-२०८५/८६)

सोहौँ राष्ट्रिय योजनाले वनको दिगो व्यवस्थापनमा विशेष जोड दिएको छ । यस योजनामा वन क्षेत्रको अतिक्रमण, चोरी कटानी तथा वन्यजन्तुको चोरी शिकारी नियन्त्रण गर्दै वन प्रशासनलाई थप सक्षम र जिम्मेवार बनाउने, समुदायलाई अधिकतम परिचालन गर्ने जस्ता लक्ष्यहरू समावेश छन् । साथै, यसले संकटासन्न जीवजन्तु तथा वनस्पतिको पहिचान, अभिलेखन र संरक्षण गर्ने, पर्यावरणीय सेवा तथा हरित विकासका लागि दिगो वन व्यवस्थापन गर्ने, पारिस्थितिकीय प्रणालीको जैविक विविधताको संरक्षण गर्ने, र जलवायु उत्थानशील तथा समावेशी विकास गर्ने जस्ता रूपान्तरणकारी रणनीतिहरू अपनाएको छ । यस योजना अन्तर्गत जैविक विविधता, जलवायु परिवर्तन र हरित अर्थतन्त्रका प्रमुख कार्यक्रमहरूमा हरित अर्थतन्त्र प्रवर्द्धन कार्यक्रम, वनको दिगो व्यवस्थापन तथा व्यावसायिक उपयोग कार्यक्रम, जैविक विविधताको दिगो संरक्षण कार्यक्रम, स्वस्थ समाजका लागि प्रदूषण नियन्त्रण कार्यक्रम, र जलवायु जोखिम तथा हानीनोक्सानी न्यूनीकरण कार्यक्रमहरू रहेका छन् ।

१.९.२ वन क्षेत्र सम्बन्धी राष्ट्रिय नीति तथा रणनीतिहरू

क) राष्ट्रिय वन नीति २०७५

नेपालको राष्ट्रिय वन नीति, २०७५ ले वन क्षेत्रको उत्पादकत्व, उत्पादन र वातावरणीय सेवामा अभिवृद्धि गर्ने, वन पैदावरमा आत्मनिर्भर भई मूल्य अभिवृद्धि सहित निर्यात प्रवर्द्धन गर्ने, वन क्षेत्रको संरक्षण र यसको बहुआयामिक उपयोग गर्ने, क्षति भएका वनहरूको पुनर्स्थापना गर्ने, कार्वन उत्सर्जन न्यूनीकरण गर्ने, वन क्षेत्रमा सुशासन प्रत्याभूत गर्ने लक्ष्य निर्धारण गरी वन क्षेत्रको दिगो, सहभागितामूलक र

विश्व कोर्डेराळा
डिभिजनल वन अधिक्ता
(नवौ तह प्रा.)

उत्तरदायी व्यवस्थापन, हरित उद्यम विकास, जलाधार व्यवस्थापन, वातावरणीय सेवा र रेड प्लसमा योगदान गर्ने, राष्ट्रिय वन बाहिरका वनको दिगो संरक्षण तथा विकास गर्ने, वन क्षेत्रमा अनुसन्धान तथा सरोकारवालाहरूको क्षमता विकास गर्ने, र सामाजिक सुरक्षा, समावेशीकरण र सुशासन प्रवर्द्धन गर्ने नीति अवलम्बन गरेको छ ।

ख) राष्ट्रिय वनको एकीकृत रणनीतिक योजना २०८१-२१००

राष्ट्रिय वनको दिगो व्यवस्थापनबाट वन पैदावारको उत्पादनमा वृद्धि, रोजगारी सृजना, स्थानीय तथा राष्ट्रिय आयमा योगदान पुऱ्याउने यस राष्ट्रिय वनको एकीकृत रणनीतिक योजनाको लक्ष्य रहेको छ । यो रणनीतिक योजनालाई वन तथा जैविक विविधता संरक्षण, दिगो वन व्यवस्थापन, राष्ट्रिय वनको विकास र वन उद्यम तथा गरी चारवटा विषयगत क्षेत्र र लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण, जलवायु उत्थानशीलता प्राकृतिक विपद नियन्त्रण, वातावरणीय सेवा तथा कार्वन संचिति अभिवृद्धि, वन क्षेत्रको प्रशासनिक एवं सांगठनिक सुधार, सुशासन र वन अनुसन्धान, प्रविधि तथा सूचना प्रणालीको विकास गरी पाचवटा अन्तर विषयगत क्षेत्रहरूमा विभाजन गरिएको छ । विषयगत क्षेत्र अन्तर्गतका ४३ वटा रणनीति र अन्तर विषयगत क्षेत्र अन्तर्गत ३४ वटा रणनीति रहेका छन् । रणनीतिक योजनामा राष्ट्रिय वन व्यवस्थापन पद्धति, वन संरक्षण र व्यवस्थापनका लागि अपनाउनु पर्ने रणनीतिहरू उल्लेख गरिएको छ । त्यसैगरी वन पैदावार उत्पादन, माग र आपूर्ति, वन उद्यम स्थापना तथा संचालन, जैविक विविधता संरक्षण तथा प्रवर्द्धन सम्बन्धी रणनीति पनि समावेश गरिएको छ । रणनीतिक योजनाका आशातीत उपलब्धिहरू र कार्यान्वयनका लागि आवश्यक लगानी र संभाव्य लगानीकर्ताको समेत विश्लेषण गरिएको छ । यस रणनीतिक योजना राष्ट्रिय वनको रणनीतिक योजना २०८१-२१०० को परिधिभित्र रही तयार भएको छ ।

ग) राष्ट्रिय वातावरण नीति २०७६

यस नीतिले प्रदुषण नियन्त्रण, ठोस फोहरमैला व्यवस्थापन, हरियाली व्यवस्थापन, जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण गरी प्रत्येक नागरिकको स्वच्छ वातावरणमा बाँच्न पाउने अधिकारको संरक्षण गर्ने र वातावरण संरक्षणका लागि तीन तहका सरकार, नागरिक समाज, निजी क्षेत्रबीचको समन्वयमा जोड दिएको छ । यस नीतिले प्रदुषणजन्य प्लाष्टिकको उपयोगलाई वैकल्पिक, वातावरणमैत्री माध्यमबाट प्रतिस्थापन गर्ने, सिमसार क्षेत्र, धार्मिक स्थल, सडक, वा अन्य सार्वजनिक स्थलमा फोहरमैला फाल्न प्रतिबन्ध लगाउने, नदीको स्वच्छता कायम गर्न प्रदूषित पानी, ढल र फोहरमैलालाई नदीमा मिसाउने कार्यलाई नियन्त्रण गर्ने, वातावरणीय मूलप्रवाहीकरण तर्फ वातावरणीय प्रभावको सीमा, परिमाण र अविधिका आधारमा प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न पूर्व नै प्रस्तावकले उपयुक्त वातावरणीय अध्ययन गराउने, वातावरण र विकास बीच सन्तुलन कायम हुनेगरी उपयुक्त विकल्पको छनौट गरी आयोजना सञ्चालन गर्ने, वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनको कार्यान्वयन स्थिति वारे नियमित अनुगमन र परीक्षण गर्ने, वातावरणीय व्यवस्थापनमा बहुसरोकारवालाहरूको भूमिकालाई थप सशक्त तथा प्रभावकारी बनाउने, भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्दा वातावरणमैत्री संरचना निर्माण गर्ने, प्राकृतिक स्रोतको दिगो र एकीकृत व्यवस्थापन गर्दै लाभको समन्यायिक वितरण गर्ने जस्ता नीति अवलम्बन गरेको छ ।

१९
विश्व कोर्डराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौं तह प्रा.)

सहासिका प्रमुख

यसैगरी नदी, सडक किनारा तथा खाली ठाउँमा वृक्षारोपणलाई अभियानको रूपमा सञ्चालन गर्ने, औद्योगिक प्रतिष्ठान, शिक्षण संस्था, कार्यालय, सार्वजनिक स्थल र घर परिसरमा वृक्षारोपण, फलफूल र पुष्प बगैँचा निर्माण जस्ता हरियाली प्रवर्द्धनका कार्यहरू गर्ने, वनको दिगो व्यवस्थापन मार्फत वन क्षेत्रको उत्पादकत्व र उत्पादन वृद्धि गर्ने नीति अवलम्बन गरेको छ।

घ) राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन नीति २०७६

जलवायु परिवर्तन नियमित प्राकृतिक प्रक्रिया भएतापनि औद्योगिकीकरण तथा यातायात क्षेत्रमा खनिज इन्धनको व्यापक प्रयोग एवम् वन विनाशको कारण हरितगृह ग्याँसको अत्याधिक उत्सर्जनबाट जलवायु परिवर्तनमा तिव्रता आएको छ। हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जनमा वृद्धि भै वायुमण्डल तातिदै जनाले स्थान विशेष अनुरूप जलवायु पनि परिवर्तन हुँदै गएको छ। जलवायु परिवर्तनको कारण वर्षा प्रकृया (अतिवृष्टि, अनावृष्टि, संघनवृष्टि) मा समेत परिवर्तन आएको छ। जलश्रोत, कृषि, वन तथा जैविक विविधता, स्वास्थ्य प्रकोप, पूर्वाधार विकास, पर्यटन तथा जिविकोपार्जनसंग सम्बन्धीत विभिन्न क्षेत्रमा प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष प्रभाव परेको छ। यसलाई मध्यनजर गरी जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय महासन्धिको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट जलवायु परिवर्तनको कारण परिरहेको तथा पर्न सक्ने प्रतिकूल प्रभावलाई न्यून गर्न आज विश्व समुदाय क्रियाशील रहेको छ। जलवायु परिवर्तनका प्रभाव विशेष गरेर गरिब, विकासोन्मुख, भूपरिवेष्टित तथा पर्वतीय मुलुकहरूमा बढि देखिएको छ। जलवायु परिवर्तनबाट नेपाल पनि अत्यन्तै प्रभावित भएकोले यसलाई सम्बोधन गरी पहाड र तराई लगायत पर्वतीय क्षेत्र, यहाँको जनता र तिनको जिविकोपार्जन तथा पारिस्थिकीय प्रणालीमा पर्न सक्ने र परिरहेको प्रभावलाई न्यून गर्न नीतिगत व्यवस्था गरी कार्यक्रम कार्यान्वयन हुने कुरा उल्लेख छ।

ङ) राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति २०७२

यस नीतिले जमिनलाई कृषि, आवास, व्यवसाय, औद्योगिक, खानी तथा खनिज, साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक, वन, सार्वजनिक उपयोग र खुला र अन्य क्षेत्रसहित १० भागमा वर्गीकरण गरी उपयोग गर्ने, कृषियोग्य जमिनलाई अखण्ड राख्ने र वन क्षेत्रको संरक्षण गर्ने नीति अवलम्बन गरेको छ।

च) राष्ट्रिय सिमसार नीति २०६९

यो नीतिले सिमसार क्षेत्रको संरक्षण, पुर्नस्थापा र प्रभावकारी व्यवस्थापन गरी जैविक विविधता र वातावरणको संरक्षण गर्ने, सिमसारजन्य स्रोतहरूको दिगो तथा बुद्धिमतापूर्ण उपयोग गरी त्यस्ता स्रोतमा आश्रित समुदायको समृद्धिमा टेवा पुऱ्याउने र सिमसार क्षेत्र व्यवस्थापनमा सुसासन कायम गर्दै सरोकारवालाहरूको ज्ञान र क्षमता अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यहरू राखेको छ। यस नीतिले स्थानीय, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय महत्वका सिमसार क्षेत्रहरूको पहिचान गर्दै पर्यावरणीय, सामाजिक र आर्थिक महत्वका आधारमा प्रथामिकीकरण गरी त्यस्ता क्षेत्रहरूको संरक्षण, पुर्नस्थापना तथा व्यवस्थापन गरिने, सिमसार क्षेत्रको प्राकृति अनुसार एकल सिमसार वा जलाधार स्तरमा रहेका सिमसारहरूको एकीकृत संरक्षण तथा व्यवस्थापन गरिने, विकास निर्माणका योजनाहरू तर्जुमा गर्दा सिमसार क्षेत्रमा पर्न सक्ने प्रभावहरूको आंकलन गरी त्यस्ता प्रभावलाई सम्बोधन गर्ने प्रभावकारी उपायहरूको अवलम्बन गरिने, विकास आयोजना सञ्चालन गर्दा विद्यमान सिमसार क्षेत्रको गुणस्तरमा न्हास तथा क्षेत्रफलमा कमी नआउने गरी मात्र

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नदी तह प्रा.)

महाशाखा प्रमुख

सञ्चालन गरिने, सिमसार क्षेत्रको वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल प्रभाव पर्न नदिन सावधानीका थप उपायहरू अवलम्बन गरिने, सिमसार क्षेत्रको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्न सिमसारजन्य स्रोतको उपयोग गर्दा वातावरणीय सेवा शुल्क लगाउने व्यवस्था मिलाउने, सिमसार क्षेत्रमा आश्रित स्थानीय समुदायको परम्परागत ज्ञान र सीपको पहिचान गरी सम्मान र दिगो उपयोग गरिने, सिमसारजन्य स्रोतको दिगो उपयोगबाट प्राप्त हुने लाभको समन्यायिक बाँडफाँडको व्यवस्था मिलाउने, सिमसार क्षेत्रको व्यवस्थापन र उपयोगलाई सहभागीतामूलक, पारदर्शी र जवाफदेही बनाउँदै शुशासनको प्रवर्द्धन गरिने, र सिमसार क्षेत्रको प्रवर्द्धनका लागि आवश्यक पर्ने स्रोत, साधन, र संस्थागत संरचनाको व्यवस्था गर्दै सरोकारवालाहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने नीति अवलम्बन गरेको छ।

सिमसार नीतिले अवलम्बन गरेका लक्ष्यहरूलाई पुरा गर्नका लागि सिमसार क्षेत्रको संरक्षण, पुर्नस्थापना र प्रभावकारी व्यवस्थापन, सिमसार क्षेत्रको बुद्धिमतापूर्ण उपयोग, सिमसार क्षेत्रको व्यवस्थापनमा शुशासन प्रवर्द्धन जस्ता कार्यान्वयनहरू अपनाई कार्यान्वयनको लागि राष्ट्रिय स्तरमा राष्ट्रिय सिमसार समिति, जिल्ला स्तरमा जिल्ला वन समन्वय समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार समेत तोकि सिमसार संरक्षण तथा व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी तोकिएको छ।

छ) जडीबुटी एवं गैर काष्ठ वन पैदावार नीति २०६१

यस नीतिले जडीबुटीहरूको वैज्ञानिक एवं व्यावसायिक खेती विस्तार गरी कृषि प्रयोजनको लागि सामान्यतया अनुपयुक्त एवं अनुत्पादक ठहरिएको सिमान्त भूमिको उत्पादकत्व अभिवृद्धि गर्ने, वातावरण संरक्षणमा मद्दत पुऱ्याउने र गरिव एवं सीमान्तकृत परिवारहरूको आर्थिक स्थितिमा सुधार ल्याउने, जडीबुटी एवं गैरकाष्ठ वन पैदावारको खेती, संकलन, बेचबिखन र उपयोग लगायतका कार्यहरू परम्परागत ढंगबाट हुने गरेको हुँदा अपेक्षित लाभ लिन नसकिएको वर्तमान परिस्थितिमा बजारको बढि माग भएका जडीबुटीहरूको खेती विस्तार गर्ने र प्रविधिलाई सर्वसाधारण किसानको पहुँचसम्म सहज ढंगले प्रशोधन (Processing), प्याकेटिङ (Packaging) तथा ब्राण्डिङ जस्ता कार्यहरू मार्फत मूल्य अभिवृद्धि (Value addition) गरी अधिकांश फाइदा नेपालभित्रै रहन सक्ने वातावरण तयार गर्ने, जडीबुटी एवं गैरकाष्ठ वन पैदावारको उत्पादन प्रशोधन, एवं बजार व्यवस्थापन गरी यसबाट हुने आयमा समाजका विपन्न महिला र पिछडिएका वर्गहरूको पहुँच वढाई समग्र रूपमा गरिवी न्यूनीकरणमा योगदान पुऱ्याउने अभिप्रायले यो नीति कार्यान्वयनमा आएको देखिन्छ। उच्च मूल्यका जडीबुटी एवं गैरकाष्ठ वन पैदावारहरूको संरक्षण र संवर्द्धनबाट अर्थव्यवस्थामा ठोस योगदान पुऱ्याई अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा नेपाललाई जडीबुटी एवं गैरकाष्ठ वन पैदावारहरूको बृहत भण्डारको रूपमा परिचित तुल्याउने दीर्घकालीन सोच सहित दिगो विकासको अवधारणाको आधारमा संरक्षण र सदुपयोग गर्ने, जनसहभागितालाई प्रोत्साहन गरिने, प्रमाणीकरण र कर प्रणाली सरलीकृत गरिने, उपयुक्त प्रविधि र विकासको प्रतिफल जनसमुदाय समक्ष पुऱ्याउने, जनचेतना अभिवृद्धि गरी सीप विकास र व्यवसायीकरण सरलीकृत गर्न सहूलियत प्रदान गर्ने नीतिहरू सहित यो नीति कार्यान्वयनमा आएको छ।

ज) कृषि विकास रणनीति २०७१

विश्व काँडाँला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौँ तह प्रा.)

संस्थागत प्रमुख

यस रणनीतिले वन क्षेत्रलाई एकीकृत कृषि विकासको एक महत्वपूर्ण संभागको रूपमा लिएको छ। एकीकृत कृषि विकास अन्तर्गत यस नीतिले निर्वाहमुखी वन व्यवस्थापन पद्धतिलाई व्यवसायिक, प्रतिस्पर्धात्मक तथा दिगो वन व्यवस्थापनमा रूपान्तरण गर्ने रणनीतिहरू तय गरेको छ। यस अन्तर्गत कृषिभूमिको एकीकृत व्यवस्थापन गरि उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्न कृषिवन प्रणालिलाई जोड दिने, समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापनको विकास तथा विस्तार गर्ने, चरन क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन गर्ने लगायतका कार्यहरूलाई विशेष जोड दिएको छ।

झ) राष्ट्रिय कृषिवन नीति २०७६

कृषि, पशुपालन र वनका क्रियाकलापहरूलाई भूमिको एउटै इकाइमा एकीकृत रूपले अभ्यास गर्ने प्रणाली नै कृषिवन प्रणाली हो। कृषि-वन प्रणालीको विकास, विस्तार र व्यवसायिकरण गरि राष्ट्रिय समृद्धिमा योगदान पुर्याउने यस नीतिको दूरदृष्टि रहेको छ। भूमिको उत्पादकत्व वृद्धि र बहुगुणात्मक उपयोग गरि कृषि, पशु तथा वनजन्य पैदावारहरूको उत्पादन बढाउने, वन माथिको चाप कम गरि वातावरण तथा जैविक विविधता संरक्षण, माटोको गुणस्तरीयता कायम र जलवायु उत्थानशील पर्यावरण प्रणाली विकास गर्ने, कृषिवनको सघन रूपमा प्रवर्द्धन गरि स्थानीय समुदायको खाद्य सुरक्षाको साथै जीविकोपार्जन, रोजगारी र आयआर्जनका अवसरहरू श्रृजना गर्ने, कृषिवनमा लगानीका अवसरहरू जुटाई व्यावसायिकरण मार्फत अर्थतन्त्रमा योगदान पुर्याउने र कृषि-वन विषयमा अध्ययन, अनुसन्धान र क्षमता अभिवृद्धि गर्ने यस नीतिको उद्देश्य रहेको छ।

कृषिवन प्रणाली अन्तर्गत व्यावसायिक र सामूहिक खेती प्रणालीलाई प्राथमिकता र प्रोत्साहन गरिनेछ। कृषिवन अनुसन्धान, मूल्य श्रृङ्खला र कृषकको बजार पहुंचमा सरलीकरण गरिनेछ। कृषिवनको उत्पादनमा आधारित उद्यम तथा बजार व्यवस्थाको प्रवर्द्धन गरिनेछ। कृषिवन क्षेत्रमा वित्तिय प्रोत्साहन प्रदान गरिनेछ। खाली, बाँझो, पर्ति तथा सीमान्तकृत जग्गाहरूमा कृषिवन प्रणालीलाई प्राथमिकता दिइनेछ।

१.९.३ ऐन तथा नियमावली

क) वन ऐन २०७६

वन ऐन, २०७६ को दफा १४ मा डिभिजनल वन अधिकृतले राष्ट्रिय वनको कुनै भागलाई सिमाङ्कन गरी नेपाल सरकारबाट स्वीकृत रणनीतिक योजनाको अधिनमा रही सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको रूपमा व्यवस्थापन गर्न सक्ने प्रावधान रहेको छ। वन संरक्षण क्षेत्र, सामुदायिक वन, साझेदारी वन, धार्मिक वन तथा कवुलियती वनको रूपमा समेत व्यवस्थापन गर्न सकिने छ। यसरी व्यवस्थापन गरिने वनको कार्ययोजना स्वीकृत गराई लागु गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ। वन क्षेत्रभित्र वसोवास गर्न नहुने, स्थानीय तहले ऐनको परिधिभित्र रही सार्वजनिक जग्गामा वनको विकास, संरक्षण, व्यवस्थापन र वन पैदावारको उपयोग एवं विक्री वितरण गर्नसक्ने (दफा ३७), स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्रभित्रको सहरी क्षेत्र तथा बस्तीमा रहेका सार्वजनिक सडक तथा पार्क जस्ता स्थानहरूमा आफैले वा कुनै संघ संस्था वा निजी क्षेत्रसंगको साझेदारीमा सहरी वनको विकास एवं व्यवस्थापन गर्न सक्ने (दफा ३८), राष्ट्रिय वन क्षेत्रमा खनजोत गर्ने, खनिजकार्य उत्खनन् गर्ने, पूर्वाधार निर्माण गर्ने, घरछाप्रो बनाउने, वन पैदावार हटाउने,

19
विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

महाशाला प्रमुख

ओसार-पसार वा विक्रीवितरण गर्ने, रुख विरुवामा क्षति पुर्याउने कार्यलाई वनजन्य कसुरको रूपमा लिई दण्ड सजायको व्यवस्था गरेको छ।

ख) राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन २०२९

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ को दफा १० ले निकुञ्ज, आरक्ष र संरक्षण क्षेत्र वा अन्य क्षेत्रमा पाइने २६ प्रजातिका स्तनधारी, ९ प्रजातिका पंक्षी र ३ प्रजातिका सरिसृपलाई संरक्षित वन्यजन्तुका रूपमा लिई उक्त वन्यजन्तु लगायत अन्य वन्यजन्तुलाई लखेट्न, पक्रन, मार्न एवं कुनै किसिमले हानी नोक्सानी गर्न निषेध गरेको छ। साथै उक्त ऐन देशका सबैक्षेत्रमा लागु हुने व्यवस्था समेत गरेको छ। ऐनको उद्देश्य पूर्तिका लागि नियमहरू बनाउन सक्ने प्रावधान दफा ३३ मा भए बमोजिम विभिन्न नियमावलीहरू समेत बनेका छन्।

ग) भू तथा जलाधार संरक्षण ऐन २०३९

यस ऐनले भू-तथा जलाधार संरक्षणको लागि आवश्यक देखेमा नेपाल सरकारले नेपाल राजप्रत्रमा सूचना प्रकाशन गरि नेपालको कुनै पनि क्षेत्रलाई संरक्षित जलाधार क्षेत्र घोषित गर्न सक्ने र संरक्षित जलाधार क्षेत्रमा जलाधार संरक्षण अधिकृतले जलाधार संरक्षण सम्बन्धी विभिन्न कार्यहरू गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ। तर यो ऐन कार्यान्वयनमा आएको छैन।

घ) सङ्कटापन्न वन्यजन्तु तथा वनस्पतिको अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारलाई नियमन तथा नियन्त्रण गर्न बनेको ऐन २०७३

यस ऐनले दुर्लभ वा लोपोन्मुख वन्यजन्तु, वनस्पति वा सो को नमूनाको कारोबार वा व्यापार गर्न वा गराउन नहुने र कसैले पनि दुर्लभ वा लोपोन्मुख वन्यजन्तु वा वनस्पति वा सो को नमुना खरिद विक्री गर्न, आफुसंग राख्न, हुर्काउन, नियन्त्रित प्रजनन गर्न, ओसारपसार गर्न वा निकासी पैठारी गर्न वा गराउन नहुने व्यवस्था गरेको छ।

ङ) स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा (९) मा प्रदेश सरकारले कुनै गाउँपालीका वा नगरपालीकाको ऐतिहासिक महत्व, पुरातात्विक वस्तु, कला संस्कृतिको संरक्षण वा पर्यटन प्रवर्द्धन गर्न उपयुक्त देखेमा त्यसको लागि मापदण्ड तोकि कुनै गाउँपालीका वा नगरपालीकावा सोको कुनै क्षेत्रलाई चार किल्लाखोली साँस्कृतिक तथा पर्यटकीय क्षेत्र घोषणा गर्न सक्ने, साँस्कृतिक वा पर्यटकीय क्षेत्रको विकासका लागि प्रदेश सरकारले विशेष कार्यक्रम तथा बजेटको व्यवस्था गर्न सक्ने व्यवस्था गरिएको छ। सोही दफाको उपदफा (३) मा गाउँपालीका वा नगरपालीकाले आफ्नो क्षेत्रभित्रका कुनै स्थानलाई पर्यटकीय क्षेत्र घोषणा गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ। सोही ऐनको दफा ११ (ज) मा गाउँपालीका वा नगरपालीकाको अधिकार अन्तरत वातावरण संरक्षण, जैविक विविधता सम्बन्धी स्थानीय नीति, कानून, मापदण्ड, योजना तर्जुमा तथा त्यसको कार्यान्वयन, अनुगमन र नियमन, स्थानीय स्तरमा वातावरण संरक्षण क्षेत्र निर्धारण र व्यवस्थापन, जलाधार, वन्यजन्तु तथा खनिज पदार्थको संरक्षण सम्बन्धी स्थानीय नीति, कानून, मापदण्ड तथा योजनाको कार्यान्वयन र नियमनर सो सम्बन्धी रोयल्टी संकलन, स्थानीय स्तरमा वातावरणीय जोखिम न्यूनीकरण लगायतको कार्यहरू सञ्चालन गर्न पाउने व्यवस्था रहेको छ।

शिव कौड्याला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

सहाशाखा प्रमुख

च) संघ, प्रदेश र स्थानीय तह (समन्वय तथा अन्तरसम्बन्ध) ऐन २०७७

संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीचको अन्तरसम्बन्ध, सहकारिता, सहअस्तित्व, समन्वय र पारस्परिक सहयोगलाई व्यवस्थित गर्न तयार भएको हो। यस ऐनमा नागरिकलाई प्रदान गरिने सेवाको प्रभावकारिता अन्तरसम्बन्धको आधार हुने (दफा-३) व्यवस्था रहेको छ। संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले आफ्नो एकल अधिकार कार्यान्वयनको कानून बनाउँदा नवाझिने गरी कानून बनाउने र कार्यान्वयन गर्ने (दफा ५) व्यवस्था रहेको छ।

छ) बागमती प्रदेश, प्रदेश राष्ट्रिय वन ऐन २०७६

बागमती प्रदेश वन ऐन, २०७६ को दफा १७ मा डिभिजन वन कार्यालयले रणनीतिक योजनाको अधिनमा रही आफ्नो कार्यक्षेत्र भित्रको राष्ट्रिय वनको कुनै भागलाई सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको रूपमा व्यवस्थापन गर्नको लागि कार्ययोजना तयार गरी निर्देशनालयबाट स्वीकृत गराई कार्यान्वयन गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ।

ज) राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण नियमावली २०३०

यस नियमावलीमा शिकार गर्न नहुने अवस्था, शिकार गर्न निषेधित तरिकाहरू, शिकार अनुज्ञापत्र र अन्य अनुज्ञापत्र सम्बन्धी व्यवस्था, कोटा निर्धारण, अनुज्ञापत्रका प्रकारहरू, पंक्षी शिकार अनुज्ञापत्र, शिकार गाइड अनुज्ञापत्रको व्यवस्था भएको छ। संरक्षकले व्यवस्थापन योजना तयार गरी स्वीकृतिको लागि विभाग समक्ष पेश गर्नु पर्ने, व्यवस्थापन योजना विभागले स्वीकृत गर्न वा त्यस्तो योजनामा हेरफेर गर्न आवश्यक देखिएकोमा सो विषय समेत उल्लेख गरी सम्बन्धीत कार्यालयमा फिर्ता पठाउन सक्ने (दफा ३क) व्यवस्था छ। नियमावलीले व्यवसायिक रूपमा वन्यजन्तु पालन प्रजनन, चिडीयाखाना, वन्यजन्तु उद्धार केन्द्र तथा वन्यजन्तु अस्पताल स्थापना गर्ने व्यवस्था गरेको। वन्यजन्तुको वंश संरक्षण, जैविक विविधता संरक्षण, पर्यापर्यटन प्रवर्द्धन जस्ता उद्देश्यको लागि वन्यजन्तु स्थानान्तरण सम्बन्धी विधि तथा प्रकृयाहरू निर्धारण गरेको (नियम ३६छ)। वन्यजन्तुको आक्रमणमा परी धनजनको क्षति भएमा पीडित पक्षले सो क्षति वापत घटना घटेको पैंतीस दिन भित्र संरक्षण क्षेत्रको कार्यालयमा निवेदन दिनु पर्ने जिल्ला स्थिति सिफारिस समितिले राहत उपलब्ध गराउन सिफारिस गरेमा सम्बन्धीत कार्यालयले त्यस्तो क्षति वापतको राहत निर्देशिका बमोजिम उपलब्ध गराउने छ (दफा ३६ज)।

झ) भू तथा जलाधार संरक्षण नियमावली २०४२

यस नियमावलीमा नेपाल सरकारले संरक्षित जलाधार क्षेत्र घोषित गर्न सक्ने, प्राकृतिक प्रकोप हुने वा हुन सक्ने जग्गा तोक्ने, भू-उपयोगिता प्रणाली अपनाई खेती गर्ने, भू-उपयोगिता प्रणाली अपनाई खेती गर्नु पर्ने भनी तोकिदिएको निजी स्वामित्वको जग्गा सम्बन्धीत जग्गाधनीले मुआब्जा लिई आफ्नो स्वामित्व नेपाल सरकारलाई छोड्न सक्ने, संरक्षित जलाधार क्षेत्रभित्र परेको निजी स्वामित्वको जग्गामा वाढि, पैहो, भू-क्षय जस्ता प्राकृतिक प्रकोपको रोकथाम वा नियन्त्रण गर्ने, बाँध, गल्छी नियन्त्रण, तटबन्ध, गरा सुधार, कुलो, सहायक कुलो, ढल, टेवा दिने पर्खाल, पोखरी र त्यस्तो अन्य आवश्यक बनोटको निर्माण गर्न तथा त्यसको स्याहार सम्भार जग्गाधनीले गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ।

ञ) वातावरण संरक्षण नियमावली २०७७

विश्व कोर्दाला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

नडाखाख प्रमुख

वातावरण संरक्षण नियमावली २०७७ नियमावलीको नियम (३) को उपनियम (१) मा प्रस्तावकले अनुसूची (१) मा उल्लेख भएका प्रस्तावहरूको संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन, अनुसूची-२ मा उल्लेख भएका प्रस्तावहरूको प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण र अनुसूची-३ मा उल्लेख भएका प्रस्तावहरूको वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने प्रावधान रहेको छ । यस नियमावलीले प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणको विस्तृत खाका समेत प्रस्तुत गरेको छ । नियमावलीले वार्षिक ५० मेट्रिक टनसम्म जरा तथा गानो सङ्कलन गर्ने, वार्षिक १५० मे.ट. सम्म वोक्रा सङ्कलन गर्ने, वार्षिक २०० मे.ट. सम्म फल वा बीज सङ्कलन गर्ने, वार्षिक १५० मेट्रिक टनसम्म पात वा डाँठ (सालसिड, रिष्टा, र अमला, तेन्दुपात, भोर्ला र तेजपात बाहेक) सङ्कलन गर्ने, वार्षिक १५० मेट्रिक टनसम्म फूल वा भूवा सङ्कलन गर्ने, वार्षिक २०० मेट्रिक टन सम्म गम, रेजिन (सल्लाको खोटो बाहेक) वा लोहवान सङ्कलन गर्ने गरी संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापन योजना तयार गर्ने प्रस्तावको प्रारम्भिक वातावरणीय प्रभाव परीक्षण प्रावधान रहेको छ (अनुसूची २ (क) क्र.सं. ८) । नियमावलीमा संरक्षण क्षेत्र भएर बहने प्रत्येक नदी तथा खोलावाट दैनिक ५० घनमिटर भन्दा बढि बालुवा, ढुङ्गा, ग्राभल र माटो सङ्कलन गर्ने प्रस्तावको प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण गर्नुपर्ने प्रावधान रहेको छ ।

ट) वन नियमावली २०७९

वन नियमावली २०७९ नेपाल सरकारले भू-उपयोग परिवर्तन गर्न स्वीकृति दिएको राष्ट्रिय वन क्षेत्रको भोकाधिकार सम्बन्धीत निकायलाई उपलब्ध गराउन सक्ने (दफा ४ उपदफा १) । सरकारी वा सार्वजनिक निकायले वन विकास तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी नर्सरी निर्माण, विरुवा उत्पादन, वृक्षारोपण, गोडमेल, थिनिङ्ग, अर्नरीखा निर्माण, पोखरी निर्माण, चेकडयाम निर्माण, सिमसार संरक्षण वा यस्तै प्रकृतिका अन्य कार्य गर्न कम्तीमा राजपत्र अनङ्कित प्रथम श्रेणी वा सो सरहको वन प्राविधिक कर्मचारीले लागत अनुमान तयार गर्न सक्ने (नियम १२ उपनियम १) । वन क्षेत्रबाट उत्पादित काठ तथा दाउराको मूल्यदर अनुसूची-६, जडीवुटीको मूल्य अनुसूची-७ र काठ, दाउरा र जडीवुटी बाहेक अन्य वन पैदावारको मूल्यदर नियमावलीको अनुसूची-८ वमोजिम हुने (नियम १८) । वन क्षेत्रबाट काठ, दाउरा सङ्कलन गर्ने अवधि प्रत्येक असोज महिनाको एक गते देखि जेष्ठ मसान्त सम्म हुने (नियम २०) । मानव वन्यजन्तु द्वन्द्वको प्रभावमा पर्ने उपभोक्ता समूहले आ-आफ्नो क्षेत्रमा हुने मानव वन्यजन्तु सह-अस्तित्व व्यवस्थापनका लागि वन व्यवस्थापनबाट प्राप्त गर्ने आयको निश्चित अंश छुट्याउनु पर्नेछ (नियम १२९) ।

१.९.४ कार्यविधि/ निर्देशिका/ मापदण्ड तथा अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौता

क) वन्यजन्तुमैत्री पूर्वाधार निर्माण निर्देशिका २०७८

यस निर्देशिकाले वन्यजन्तुको आवत जावतलाई सुरक्षित तुल्याई वन्यजन्तु दुर्घटना कम गर्न तथा मानव वन्यजन्तु बीचको द्वन्द्व न्यूनीकरण गर्नका लागि वन्यजन्तुको वासस्थान र हिडडुल गर्ने क्षेत्रमा निर्माण हुने रेखात्मक प्रकृतिका पूर्वाधार संरचनाहरूलाई वन्यजन्तुमैत्री बनाउन आवश्यक मापदण्ड निर्धारण गरेको छ ।

ख) राष्ट्रिय वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन निर्देशिका, २०५०

विश्व कोर्इयाला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्र.)

संस्थाका प्रमुख

नेपाल सरकारले आठौं योजनाको नीति कार्यान्वयनमा सहयोग पुगोस् भन्नाका लागि वातावरण संरक्षण ऐन, २०५३ र नियमावली, २०५४ ल्याउनु अगाडि नै यो निर्देशिका लागू गरेको छ। यो निर्देशिकाले वातावरणीय प्रभाव अध्ययन गर्दा जनसहभागिता जुटाउनु पर्ने, आवश्यक सूचना र तथ्याङ्क संकलन गर्ने, विवादित विषयको गम्भिरताको मूल्याङ्कन गर्नु पर्ने, व्यवस्थापनका साथै वातावरणीय अध्ययनका लागि ती विषयहरूको प्राथमिकताक्रम निर्धारण गर्ने जस्ता कुरालाई स्पष्ट रूपमा मार्गदर्शनको रूपमा अघि सारेको छ।

ग) वन क्षेत्रका लागि वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन निर्देशिका, २०५२

यो निर्देशिकामा प्रस्तावको छनौट र वर्गीकरण, प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण, वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन र सो को लागि क्षेत्र निर्धारण तथा कार्यसूची, वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको प्रभाव पहिचान, पूर्वानुमान, तह निर्धारण प्रक्रिया र न्यूनिकरणका उपायहरू, वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनको पुनरावलोकन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र वनक्षेत्रबाट शुरु नभएका तर वनक्षेत्रमा असर पार्ने प्रस्तावहरूका लागि आवश्यक वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन जस्ता विषयहरू समेटिएका छन्।

घ) जैविक विविधता सम्बन्धी महासन्धि, १९९२

यस सम्मेलनको उद्देश्यहरू जैविक विविधताको संरक्षण, यसका अवयवहरूको दिगो उपयोग र आनुवंशिक श्रोतहरूको उपयोगबाट हुने फाइदाहरूको उचित र न्यायसंगत व्यवहार लगायतका व्यवस्थाहरू समावेशहरू छन्।

ङ) दुर्लभ तथा सङ्कटापन्न वन्यजन्तु तथा वनस्पतिको अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार सम्बन्धी सम्मेलन, १९७३

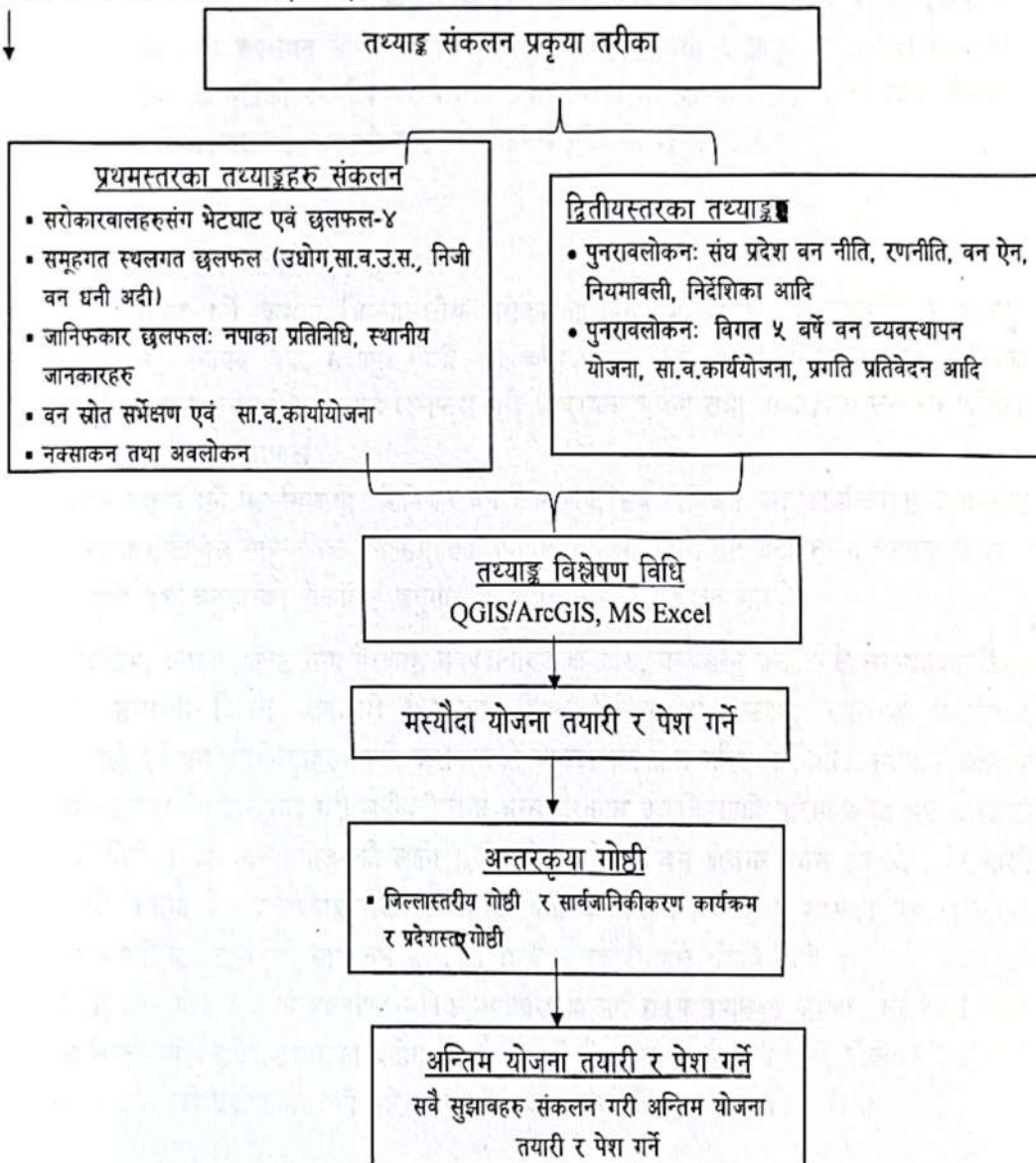
वन्यजन्तु र वनस्पति एवं तिनीहरूको सौन्दर्य भावी पुस्ताका लागि संरक्षण गर्नुपर्छ भन्ने कुरालाई अंगिकार गरी वन्यजन्तु र वनस्पतिको वृद्धो महत्त्वप्रति सचेत हुँदै, अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारको माध्यमबाट निश्चित प्रजातिका वन्यजन्तु तथा वनस्पतिको अति उपयोग विरुद्ध संरक्षणका लागि अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग आवश्यक रहेको कुरालाई मनन गर्दै उपयुक्त उपायहरू अपनाउन आवश्यक भएको कुरामा समझदारी भई निम्न कुरामा सहमत भयौं भनी साईटिस महासन्धिको प्रस्तावनामा उल्लेख भएको छ। CITES सरकारहरू बीचको एक अन्तर्राष्ट्रिय सम्झौता हो। यसको उद्देश्य जंगली जनावरहरू र बोटबिरुवाहरूको नमूनाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारले उनीहरूको अस्तित्वलाई खतरामा नपार्न सुनिश्चित गर्नु हो। यो १९७५/९/१६ मा नेपालमा लागू भयो। अन्तर्राष्ट्रिय सम्झौताले पक्षहरूलाई CITES (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES) परिशिष्ट I, II र III मा समावेश नमूनाको कारोबार अनुमति नदीनु भनेर प्रस्ताव गरेको छ।

19
विश्व कोडराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ बजार प्रा.)

महाशाखा प्रमुख

१.१० आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजना तयार गर्नको लागि अपनाईएको कार्यविधि यस भक्तपुर जिल्लाको पञ्चवर्षिय/रणनीतिक योजना तयार गर्दा आवश्यक पर्ने प्रमुख तथा सहायक तथ्याङ्क एवं जानकारीहरू फिल्डको अध्ययन तथा सन्दर्भ सामग्रीहरूको पुनरावलोकनबाट प्राप्त गरिएको थियो। यस योजना तयारी गर्दा सहभागितामूलक विधि (Participatory approach) अवलम्बन गरी आवश्यक सूचनाहरू संकलन गरिएको छ। यस योजना तयार गर्दा अपनाईएका विधिहरूको खांका देहाय बमोजिम चित्र नं.-१ मा समावेश गरिएको छ।

चित्र १- योजना तयार गर्दा अपनाईएका विधिहरूको संक्षिप्त खांकाको विवरण

विश्व कोइराला
डिप्टिमेन्ट वन अधिष्ठाता
(नवौँ तह, प्र.)

सहाय्या प्रस्ताव

यस पञ्चवर्षिय/रणनितिक योजना तयार गर्नका लागि आवश्यक प्राथमिक र द्वितियस्तरका तथ्याङ्कहरू (Primary and Secondary Data) संकलन गरिएको छ ।

चेकलिष्ट, डाटासिट र प्रभावलीको तयारी

वन व्यवस्थापन योजना तयार गर्दा विभिन्न माध्यमहरूबाट प्राप्त जानाकारी तथा सूचनाहरूको जाँच गर्न तथा भौतिक, जैविक, आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक वातावरण सम्बन्धी थप जानकारीको लागि सहभागितामूलक ग्रामीण लेखाजोखा गरी तथ्याङ्क संकलन गरिएको थियो । वनस्पति तथा वन्यजन्तु (स्तनधारी जनावर, चरा, घस्रने जाती, माछा) आदिका बारेमा वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन २०८०/०१ बाट संकलित जानकारीलाई स्थलगत जांचका चेकलिष्ट तयार गरिएको थियो । प्राकृतिक सम्पदा खास गरेर रुख विरुवा तथा जडिवुटीको स्थानीय परम्परागत प्रयोगको बारेमा जानकारी हाँसिलका लागि चेकलिष्ट तयार गरिएको थियो । जसलाई अनुसूची १९ मा समावेश गरिएको छ ।

प्रथमस्तरका तथ्याङ्कहरू संकलन

▪ सरोकारवालहरूसँग भेटघाट एवं छलफल
यस योजना तयार गर्ने क्रममा जिल्लास्तरीय सरोकारवालाहरू जिल्ला समन्वय समिति, र भक्तपुर नगरपालिका, सूर्यविनायक नपा, मध्यपुर थिमी नपा, चाँगुनारायण नपा, वन उपभोक्ता महासंघ, समेतका विभिन्न सरोकारवालहरूसँग भेटघाट एवं छलफल गरी आवश्यक सूचना तथा तथ्याङ्कहरू संकलन गरियो ।

▪ समूहगत स्थलगत छलफल
यस योजना तयारी गर्ने सिलसिलामा डिभिजन वन कार्यालय, सब डिभिजन वन कार्यालयहरू (नगरकोट र सूर्यविनायक), विभिन्न सामुदायिक वन समूहका उपभोक्ताहरू, र निजी वन धनीहरूसँग व्यापक छलफल गरी अनुसूची १९ अनुसारको चेकलिष्ट अनुसार आवश्यक सूचना संकलन गरियो ।

वनका किसिम, अवस्था, काष्ठ तथा गैरकाष्ठ वनपैदावार प्रजातिहरू, वन्यजन्तु प्रजातिहरू लगायतका जैविक विविधता सम्बन्धी विविध जानकारी डि.व.का. स्थित विभिन्न अभिलेखहरू, स्थलगत अवलोकन, स्थानीयवासी एवं वन उपभोक्ताहरूसँगको छलफलको माध्यमबाट प्राप्त गरिएको थियो । स्थानीय संकलक तथा व्यवसायीहरूसँग छलफल गरी जडीवुटी तथा अन्य गैरकाष्ठ प्रजातिहरूको बारेमा समेत थप जानकारी लिइएको थियो । अध्ययन प्रयोजनको लागि छानिएको उल्लेखित वन क्षेत्रमा भ्रमण टोलीले हिँडेर गरिने सर्वेक्षणको क्रममा जैविक तथ्याङ्क संकलन गरेको थियो । वनको किसिम र त्यसको अवस्था बारेमा अवलोकन गरी टिपोट गर्नुको साथै वन सम्बन्धी अन्य जानकारी प्राप्त गरेको थियो ।

वन व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयनबाट जैविक वातावरणमा पर्न सक्ने प्रभावको पहिचान गर्न त्यहाँ पाईने विभिन्न किसिमका वन पैदावारहरूको प्रयोग, वन्यजन्तुलाई विगतमा पुर्‍याइएको हानी, नोक्सानी तथा चोरी शिकार र डढेलोको प्रकोप आदिको बारेमा स्थानीय जनतासँग सोधपुछ गरिएको थियो ।

▪ जानिफकार छलफल

शिव कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

(Handwritten signature)
सहायका सचिव

यस योजना तयारी गर्ने क्रममा जिल्ला समन्वय समितिका अध्यक्ष तथा जिल्ला समन्वय अधिकारी, केन्द्र तथा जिल्ला स्तरीय सामुदायिक वन उपभोक्ता महासंघ, स्थानीय तह र वन वातावरणमा कार्यरत समाज सेवी, शिक्षक गरी २० जना जानिफकारहरूसंग छलफल गरी चेकलिष्ट अनुसार आवश्यक सूचना संकलन गरियो ।

▪ वन स्रोत सर्भेक्षण एवं सा.व.कार्यायोजना

यस योजना तयारी गर्ने क्रममा यस डिभिजन वन कार्यालयको कार्यक्षेत्र अन्तर्गत ५७ वटा सामुदायिक वनका कार्ययोजनाहरूबाट वन स्रोतको वर्तमान मौज्दात आंकलन गरिएको छ भने यस बाहेकका सरकार द्वारा व्यवस्थित वनमा नमुना प्लटहरू लिई वन स्रोतको वर्तमान मौज्दात आंकलन गरिएको छ ।

▪ जिल्लास्तरी अन्तरकृया गोष्ठी

यस पञ्चवर्षिय/रणनितिक योजना कार्यान्वयनका लागि तयार गरिएको प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण प्रतिवेदन सम्बन्धमा जिल्ला वन क्षेत्र समन्वय समितिमा एक दिने अन्तरकृया गोष्ठी संचालन गरियो । यस गोष्ठीमा प्राप्त सल्लाह सुझावहरूलाई यस योजनामा समावेश गरियो ।

▪ प्रदेशस्तरीय तथा छलफल अन्तरकृया

यस पञ्चवर्षिय/रणनितिक योजना र सो कार्यान्वयनका लागि तयार गरिएको प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण प्रतिवेदन सम्बन्धमा वन तथा वातावरण मन्त्रालयमा छलफल तथा अन्तरकृया गरियो । सो गोष्ठीबाट प्राप्त सल्लाह सुझावहरूलाई यस योजनामा समावेश गरियो ।

▪ नक्साकन तथा अवलोकन

यस योजना तयारी गर्ने क्रममा यस डिभिजन वन कार्यालयको कार्यक्षेत्र भित्र आवश्यक नक्सांकनहरू वर्तमान अवस्थामा उपवध इमेजहरूलाई उपयोग गरी तयार गरिएको छ । वन व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयन हुने क्षेत्रसँग सम्बन्धीत जानकारी हासिल गर्न विभिन्न क्षेत्रसँग सम्बन्धीत नक्साहरूको अध्ययन तथा विश्लेषण गर्ने कार्य गरिएको थियो । जिल्लाको प्रशासनिक नक्सा, भू-आवरण नक्सा, नदीनाला देखाउने नक्सा, वनक्षेत्र तथा वन्यजन्तुको वासस्थान संरक्षण देखाउने नक्सा ArcGIS र QGIS उपयोग गरि गरिएको थियो ।

द्वितीयस्तरका तथ्याङ्क

यस पञ्चवर्षिय/रणनितिक योजना तयारीका लागि आवश्यक जानकारी तथा तथ्याङ्कहरू विभिन्न सम्बन्धीत सन्दर्भ सामाग्री डिभिजन वन कार्यालय अभिलेखहरू, अन्य कार्यालयका अभिलेखहरू, विगतका जिल्लाको पञ्चवर्षिय वन व्यवस्थापन कार्ययोजना, जिल्ला समन्वय समितिबाट प्रकाशित जिल्लाको वस्तुस्थिति विवरण, राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयको राष्ट्रिय जनगणना २०७६ को तथ्याङ्क तथा वैज्ञानिक अनुसन्धानात्मक लेख, रचनाहरूबाट संकलन गरिएको थियो ।

डिभिजन वन कार्यालय, जिल्ला समन्वय समिति तथा अन्य सम्बन्धीत कार्यालहरूमा रहेको अभिलेख तथा हस्तान्तरित सामुदायिक वनको कार्ययोजनाहरू यो आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजना तयारीका लागि प्रयोग गरिएका प्रमुख श्रोतहरू हुन । यो आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजना तयारीको

(Handwritten signature)
सिर्वा कोइराला
डिभिजन वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

संस्थापक

क्रममा वन तथा वातावरण मन्त्रालय, वागमती प्रदेशको ३७ बुँदे प्रतिवद्धता, लगायत प्रदेश मन्त्रालय अन्तर्गत दस्तावेजिकरण भएका अन्य प्रमुख प्रतिवद्धताहरू र प्रदेश वन तथा वातावरण मन्त्रालय मातहतका कार्यालयहरूबाट प्रकाशित सन्दर्भ सामग्रीहरू पनि अध्ययन गरिएको थियो। यसका अतिरिक्त यो योजना तर्जुमा गर्ने क्रममा निम्न ऐन, नियमहरूलाई ध्यानमा राखिएको छ।

- वन ऐन, २०७६ तथा वन नियमावली, २०७९
- वागमती प्रदेश राष्ट्रिय वन ऐन, २०७६
- वागमती प्रदेश, प्रदेश वातावरण संरक्षण ऐन, २०७७
- भू तथा जलाधार संरक्षण ऐन, २०३९ तथा नियमावली, २०४२
- कबुलियती वन नीति, २०५९
- जैविक विविधता रणनीति, २०५९
- गैरकाष्ठ वन पैदावार नीति, २०५९
- राष्ट्रिय जैविक विविधता सम्बन्धी रणनीति, २०५९
- वन्यजन्तु पालन, प्रजनन तथा अनुसन्धान कार्यनीति, २०६०
- जडिवुटी नीति, २०६०
- वन क्षेत्रमा लैंगिक तथा सामाजिक समावेशीकरण रणनीति, २०६४
- सामुदायिक वन विकास कार्यक्रमको मार्गदर्शन, २०६५
- राष्ट्रिय सिमसार नीति, २०६९
- वन नीति, २०७५
- वन क्षेत्रको रणनीति, २०७२
- प्राकृतिक श्रोत सम्बन्धी नेपालको संविधान २०७२ मा भएको व्यवस्था
- राष्ट्रिय वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन निर्देशिका, २०५०
- वन क्षेत्रको लागि वातावरण प्रभाव मूल्यांकन निर्देशिका, २०५२
- वन क्षेत्रको लागि प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणको कार्यसूची तथा प्रतिवेदनको दिग्दर्शन, २०६९
- सामुदायिक वन श्रोत सर्वेक्षण मार्ग दर्शन, २०६९
- गैरकाष्ठ वन पैदावार विक्री वितरण निर्देशिका, २०६९
- गैरकाष्ठ वन पैदावारको श्रोत सर्वेक्षण मार्गदर्शन, २०६९

विश्व कोइराला
डिभिजन वन अधिकृत
(सबै तह प्रा.)

समाचार प्रकाश

२. विगतका वन व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयनको समीक्षा

डिभिजन वन कार्यालय, भक्तपुरले आ.व. २०७८/०७९ देखि २०८१/०८२ सम्मका अवधिमा केही मुख्य कार्यक्रमहरूमा उल्लेखनीय प्रगति हासिल गरेको देखिन्छ। विशेषगरी, वन व्यवस्थापन कार्यक्रम अन्तर्गत सामुदायिक वनमा वन व्यवस्थापन कार्ययोजना तयारी र वन तथा वन्यजन्तु संरक्षणका लागि गस्ती परिचालनमा उल्लेख्य प्रगति भएको छ। जनसहभागितामा आधारित वन व्यवस्थापन कार्यक्रम अन्तर्गत वनमा सामुदायिक उद्यमशीलता अभिवृद्धि कार्यक्रममा शतप्रतिशत सफलता प्राप्त भएको छ, यद्यपि सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह गठनमा केही लक्ष्य बाँकी रहेको देखिन्छ।

सुशासन अभिवृद्धि कार्यक्रम अन्तर्गत सब-डिभिजन स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठी र वार्षिक योजना तर्जुमा गोष्ठी लगायतका गतिविधिहरूमा पूर्ण लक्ष्य हासिल गरेको छ, जसले सुदृढ व्यवस्थापन र पारदर्शितामा जोड दिएको देखाउँछ। नर्सरी, विरुवा उत्पादन, वृक्षारोपण तथा निजी वन कार्यक्रममा डिभिजन वन नर्सरीको स्तरोन्नती, विरुवा उत्पादन र वृक्षारोपणमा निरन्तर प्रगति भएको छ।

यसैगरी, गैरकाष्ठ वन पैदावार विकास कार्यक्रम अन्तर्गत फलफूल तथा आयमूलक विरुवा खरिद तथा वितरण र जडीबुटी तथा गैरकाष्ठ वन पैदावारमा आधारित उद्यम विकास सहयोग कार्यक्रममा पूर्ण सफलता प्राप्त भएको छ। वन डढेलो नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन, मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व व्यवस्थापन, र स्कुल वन वातावरण संरक्षण कार्यक्रममा पनि क्रमशः वन डढेलो नियन्त्रण योजना कार्यान्वयन, सचेतना अभियान, समन्वय गोष्ठी, र इको क्लव गठन तथा वातावरण प्रचार प्रसारमा निरन्तर प्रगति देखिएको छ। भौतिक पूर्वाधारतर्फ, डिभिजन वन कार्यालयको भवन निर्माणको लक्ष्य पनि पूरा भएको छ।

यस जिल्लामा अघिल्लो पञ्चवर्षिय योजनाको अवधिमा भएका प्रमुख कार्यक्रमहरू, तिनीहरूका लक्ष्य र प्रगति विवरणहरू विस्तृत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ४: अघिल्लो पञ्चवर्षिय योजनाको प्रगति

सि.नं.	कार्यक्रमको नाम	इकाई	पञ्चवर्षिय लक्ष्य	पञ्चवर्षिय प्रगति
१. दिगो वन व्यवस्थापन कार्यक्रम				
१.१	सामुदायिक वनमा दिगो वन व्यवस्थापन कार्ययोजना तयारी	गोटा	४	३
१.२	वन, वन्यजन्तु संरक्षणको लागि गस्ती परिचालन	जिल्ला	३	३
१.३	वन तथा वन्यजन्तु सम्बन्धी मुद्दा तथा अनुसन्धानको तहकिकात र दायरी	पटक	५	५
१.४	जिल्लाको पञ्चवर्षिय कार्ययोजना तयारी	गोटा	१	१
२. जनसहभागितामा आधारित वन व्यवस्थापन कार्यक्रम				
२.१	सा.व.उ.सको कार्ययोजना तयारी तथा हस्तान्तरण	गोटा	४	०
२.२	सामुदायिक वनको कार्ययोजना नबिकरण	वटा	३५	२६

शिव कोइराला
डिभिजन वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

सिद्धिजन वन विभाग

सिद्धिजन वन विभाग
सिद्धिजन वन विभाग
सिद्धिजन वन विभाग
सिद्धिजन वन विभाग

२.२	सामुदायिक वनमा उद्यमशीलता अभिवृद्धि कार्यक्रम	वटा	५	१
२.३	सामुदायिक वन व्यवस्थापन स्थलगत अभ्यास	वटा	४	४
३. सुशासन अभिवृद्धि कार्यक्रम				
३.१	जिल्ला वनक्षेत्र समन्वय समितिको सचिवालय व्यवस्थापन तथा सुदृढीकरण	जिल्ला	१	१
३.२	सब-डिभिजन स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठी	पटक	१२	१२
३.३	वार्षिक योजना तर्जुमा गोष्ठी	पटक	५	५
३.४	वार्षिक प्रगति पुस्तिका प्रकाशन	पटक	२	२
३.५	कर्मचारीहरूका लागि फिल्ड गियर सेट खरिद	जिल्ला	३	३
३.६	दिवस, समारोह, सप्ताह (वातावरण दिवस, जैविक विविधता, वन डढेलो सप्ताह आदि)	प्याकेज	५	५
३.७	सरोकारवालाहरूसँग अन्तक्रिया तथा गोष्ठी	पटक	१	१
३.८	उत्कृष्ट वन समूह पुरस्कार (सा.व., क.व., निजी वन समेत)	प्याकेज	५	५
३.९	जिल्लास्तरीय प्रगति समीक्षा बैठक	पटक	५	५
४. नर्सरी, विरुवा उत्पादन, वृक्षारोपण तथा निजी वन कार्यक्रम				
४.१	डिभिजन वन नर्सरी स्तरोन्नती तथा मर्मत सुधार	गोटा	३	३
४.२	स्थायी नर्सरी (ग्रीन हाउस मर्मत)	गोटा	१	१
४.३	वन विरुवा उत्पादन (३" * ७" को पोलिथिन थैलामा)	हजार	५००	२३४
४.४	बहुवर्षिय विरुवा उत्पादन (८" * ५" को पोलिथिन थैलामा।)	हजार	३	३
४.५	निजी वन नर्सरी स्थापना अनुदान	हजार	५	५
४.६	स्थायी नर्सरी नाइकेका लागि नाइके ज्याला	जना	३	३
४.७	वृक्षारोपण (वृक्षारोपण, वारबेरा सहित)	हेक्टर	१०	३
५. गैरकाष्ठ वन पैदावार विकास कार्यक्रम				
५.१	फलफूल तथा आयमूलक विरुवा खरिद तथा वितरण	हजार	२०	१४.६८
५.२	जडीवुटी तथा गै.का.व.पै.मा आधारित उद्यम विकास सहयोग कार्यक्रम	पटक	३	३
६. वनजन्य उद्यम प्रवर्धन				
६.१	पर्यापर्यटन प्रवर्धन	गोटा	५	५
७. शहरी वन विकास कार्यक्रम				
७.१	नगर क्षेत्रका बसपार्क, चौवाटा, सरकारी कार्यालयका हाता तथा सडकका किनारहरूमा वृक्षारोपण तथा व्यवस्थापन	प्याकेज	५	५
८. वन डढेलो नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन				
८.१	वन डढेलो नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयन	प्याकेज	५	५
८.२	अग्नि नियन्त्रण सम्बन्धी सचेतना, कोचिङ तथा सञ्जाल निर्माण र सुरक्षा निकायसँग समन्वय परिचालन	गोटा	५	५
८.३	अग्नि नियन्त्रण सहयोगी प्रचार प्रसार सामग्री तयारी तथा वितरण	प्याकेज	२	२

सिद्धिजन वन विभाग
सिद्धिजन वन विभाग
(नयाँ तह प्रा.)

भक्तपुर जिल्लाको पछिल्लो ५ आर्थिक वर्षमा संकलन भएको राजस्वको विवरण निम्न अनुसार रहेको छः

८.४	अग्नि नियन्त्रण सामग्री खरिद तथा वितरण	पटक	५	३
९. मानव बन्धुजन्तु द्वन्द्व व्यवस्थापन कार्यक्रम				
९.१	सरोकारवालाहरूबीच समन्वय गोष्ठी	पटक	४	४
९.२	मानव बन्धुजन्तु व्यवस्थापन तथा उद्धार	पटक	५	५
१०. सिमसार संरक्षण तथा व्यवस्थापन				
१०.१	सिमसार संरक्षण समिति गठन तथा योजना कार्यान्वयन	गोटा	१	१
११. वन अतिक्रमण नियन्त्रण तथा पुनर्स्थापना कार्यक्रम				
११.१	वन अतिक्रमण नियन्त्रण तथा पुनर्स्थापना कार्यक्रम	हेक्टर	२०	१०
११.२	वन सुरक्षा योजना कार्यान्वयन	पटक	५	३
१२. स्कुल वन वातावरण संरक्षण कार्यक्रम				
१२.१	इको क्लब गठन तथा परिचालन	गोटा	१८	१५
१२.२	वातावरण संरक्षण प्रचार प्रसार कार्यक्रम (स्थानीय एफ.एम., पत्रपत्रिका, मिडिया, सञ्चारवाट सूचना सम्प्रेषण, विभिन्न होर्डिङ बोर्ड निर्माण, पोस्टर पम्प्लेट प्रकाशन आदि)	पटक	३	३
१३. भौतिक पूर्वाधार निर्माण कार्यक्रम				
१३.१	डिभिजन वन कार्यालयको भवन निर्माण	गोटा	१	१
१३.२	मोटरसाइकल/ स्कुटर खरिद	गोटा	१	१
१३.३	ल्यापटप खरिद	गोटा	२	२
१३.४	सब डिभिजन भवन मर्मत सम्भार	गोटा	५	

उक्त कार्ययोजना अवधिमा वार्षिक रुपमा उपलब्ध भएको जम्मा बजेट, खर्च र जम्मा प्रगति निम्न अनुसार रहेको छः

आ.व	बजेट	खर्च	प्रगति प्रतिशत
२०७७/०७८	२७८.६	२१३.०८	७४.९
२०७८/०७९	२०३.९१	१८७.६	९२
२०७९/०८०	१४७.८६	१३२.१५	८९.४
२०८०/०८१	४६१.५	४१५.३३	८९.९
२०८१/०८२	४२६.७	३६९.४	८६.६

भक्तपुर जिल्लाको पछिल्लो ५ आर्थिक वर्षमा संकलन भएको राजस्वको विवरण निम्न अनुसार रहेको छः

२४

विश्व कोर्दरावा
डिभिजन वन अधिकृत
(सबै तह प्रा.)

(Handwritten Signature)
सहायक प्रा.प.

तालिका ५: अधिल्लो पञ्चवर्षिय योजनाको संकलन राजस्व

राजस्व शीर्षक	वार्धिक वर्ष					जम्मा
	२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१	
वन क्षेत्रको अन्य आय		६२९०.६	२६५३	१४२६४	५५२९८	७८५०५.६
वन रोयल्टी (संघ, प्रदेश र स्थानीय तह बीच बाँडफाँड हुने)	१०६०६७.३८	६५८०४०८.०३	१८७५५०	७३१०६०	१२०८५७४	८८१३६५९.४१
जम्मा	१०६०६७.३८	६५८६६९८.६	१९०२०३	७४५३२४	१२६३८७२	८८९२१६५.०१

विगतको वन व्यवस्थापन कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्दा देखा परेका समस्या, चुनौती, अवसर र हाल सम्मका सिकाई

भक्तपुर जिल्लाको वन व्यवस्थापन कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्दा विभिन्न समस्या, चुनौती, अवसर र सिकाईहरू रहेका छन्।

क) वन व्यवस्थापनका समस्याहरू

वन क्षेत्रमा वन अतिक्रमण, वन्यजन्तुको आखेटोपहरको अवैध ओसारपोसार तथा विक्री वितरण जस्ता अपराधजन्य कार्यहरू मुख्य समस्याको रूपमा रहेका छन्। यस्ता अवैध गतिविधि नियन्त्रणका लागि डिभिजन वन कार्यालयको एकल प्रयास पर्याप्त नभएकाले स्थानीय तह, राजनीतिक दल, प्रहरी, प्रशासन, सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह (सा.व.उ.समुह), मिडिया तथा वन क्षेत्र समन्वय समितिहरूसँगको समन्वय र जनसहभागिता जुटाई काम गर्दा उल्लेखनीय कमी आएको छ। यद्यपि, यसलाई निरन्तरता दिन सजिलो छैन र डिभिजन वन कार्यालय (डि.व.का.) निरन्तर प्रयत्नरत रहेको छ।

जिल्लामा वन व्यवस्थापनमा देखिएका प्रमुख समस्याहरू यस प्रकार छन्:

- स्वीकृत कार्ययोजना कार्यान्वयनका लागि पूर्ण राजनैतिक, आर्थिक र भौतिक सहयोग प्राप्त नहुनु।
- वनको संरक्षणमा निजी लगानीकर्ताको सहभागिता नहुनु, स्थानीय समुदायमा जनचेतनाको कमी हुनु र पटक-पटक हुने नीतिगत परिवर्तनले सरोकारवालाहरूमा अपेक्षाकृत उत्सुकता नदेखिनु। साथै, अधिकांश जनता अन्य रोजगारीमा संलग्न भएकाले वन व्यवस्थापनमा समय दिन नसक्नु र प्रचार प्रसारका लागि बजेटको कमी हुनु।
- वन तथा सहरी क्षेत्रमा भएका वृक्षारोपणको संरक्षण तथा व्यवस्थापन का लागि बजेटको अभाव, उपभोक्ताहरूको सामुदायिक वनप्रति चासो कम हुनु तथा केही समूहहरू निष्क्रिय हुनु।
- वृद्धो शहरीकरण र जनसंख्या वृद्धिसँगै जग्गाको मूल्य बढ्नुका कारण सार्वजनिक तथा वन क्षेत्रहरूमा अतिक्रमण बढेको छ। सम्बन्धीत निकायबाट जग्गा नापजाँच र अघावधिक गर्ने कार्यको कमीले यो समस्या जटिल बनेको छ। यद्यपि, सामुदायिक वन उपभोक्ताहरूको सक्रियता र डि.व.का. को सहयोगमा अतिक्रमित क्षेत्रहरूलाई पुनः वन क्षेत्रका रूपमा कायम गर्ने प्रयास भइरहेको छ।

(Handwritten Signature)
विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौं तह प्रा.)

सहायका प्रमुख

- वन मुद्दा दायर गर्ने कानुनी प्रक्रियामा जटिलता, र जनशक्ति, आर्थिक, भौतिक संरचना तथा सवारी साधनको अभाव पनि अन्य समस्या हुन्।

चुनौतीहरू

वन व्यवस्थापनका निम्न चुनौतीहरू रहेका छन् :

- बढ्दो जनसंख्याका लागि प्रभावकारी सेवा प्रवाह गर्न संगठनात्मक सुधारको आवश्यकता।
- ऐन नियमहरू वाझिएका कारण स्थानीय तहहरूबाट वन क्षेत्रमा हुने अनधिकृत हस्तक्षेप।
- डिभिजन वन कार्यालयमा पर्याप्त स्रोत साधनको अभाव।
- वन पैदावार तथा वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रणमा बढ्दो राजनैतिक हस्तक्षेप रहेका छन्।

हालसम्मका सिकाइहरू

वन व्यवस्थापनका क्रममा निम्न महत्वपूर्ण सिकाइहरू प्राप्त भएका छन्:

- निजी तथा सार्वजनिक जग्गामा वृक्षारोपण गरी ग्रामीण क्षेत्रका जनताको वनसँग सम्बन्धीत माग पूरा गर्न सकेमा वनमा पर्ने चाप कम भई संरक्षण र विकासमा सहयोग पुग्ने।
- जनचेतनामूलक र वनमा आधारित जीविकोपार्जन तथा आयआर्जन हुने खालका कार्यक्रमहरूले जनतामा वनप्रतिको माया बढाउने भएकाले त्यस्ता कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिनुपर्ने।
- सामुदायिक वन व्यवस्थापन कार्यक्रमले उपभोक्ताहरूको दैनिक आवश्यकता पूर्तिमा सुधार ल्याउनुका साथै वनको संरक्षण र अतिक्रमण नियन्त्रणमा कमी ल्याएको।
- सम्बन्धीत सरोकारवालाहरूसँग समन्वय गरी कार्यक्रम गरेमा वनसँग सम्बन्धीत समस्याहरू समाधान गर्न सहज हुने।

अवसरहरू

वन व्यवस्थापनका लागि विभिन्न अवसरहरू उपलब्ध छन्:

- वनको उचित संरक्षण र सदुपयोगको कार्यलाई वन कर्मचारीमा मात्र सीमित नराखी वन उपभोक्ता समितिहरू गठन गरी सामुदायिक वन विकासका कार्यक्रमहरू प्रभावकारी रूपमा संचालन गर्ने।
- राजनैतिक दलहरूमा वन विनाश विरुद्ध लड्ने प्रतिबद्धताका लागि वातावरण तयार गर्ने।
- काठ दाउराको विकल्पको खोजी बढ्दै जानु।
- सुरक्षा निकाय अन्तर्गतका कार्यालयहरूबीच समन्वयको विकास हुनु।
- पत्रपत्रिकाहरू वन र वातावरण जोगाउने समाचारतर्फ लक्षित हुनु।
- शहरी क्षेत्रमा हरियाली विकासको लागि जनचाहना बढ्दै जानु।

शिव कडियाला
डिभिजन वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

३. वन पैदावारको माग र आपूर्तिको अवस्था

जिल्लामा हस्तान्तरण भएका सामुदायिक वनहरूबाट स्थानीय उपभोक्ताहरूले दैनिक आवश्यक पर्ने घांस, सोत्तर, दाउरा लगायतका वन पैदावारहरू उपभोग गर्ने गरेका छन्। जिल्लामा काठको उत्पादन अत्यन्तै कम भएर घर मर्मत तथा निर्माणको लागि चाहिने काठ अन्य जिल्लाबाट आयातित स्थानीय बजारबाट खरिद गर्ने गरेका छन्। यस जिल्लाका स्थानीय व्यक्तिहरूसँग छलफल तथा स्थलगत अवलोकन, जिल्लामा संचालनमा आएका काष्ठ तथा गैरकाष्ठ वन पैदावार सम्बन्धी उद्योगका तथ्याङ्क तथा उद्योग संचालक संगको छलफल, जिल्लाको कुल जनसंख्या, घरधुरी संख्या र वार्षिक जनसंख्या वृद्धिलाई आधार मानेर यस जिल्लामा वन पैदावारको वार्षिक माग निकालिएको छ।

३.१ मागको आँकलन तथा आपूर्तिको स्रोत र तरिकाहरू

वि.सं.२०७८ मा गरिएको राष्ट्रिय जनगणना अनुसार भक्तपुर जिल्लामा जम्मा १०८५०३ घरधुरी रही कुल जनसंख्या ४३२१३२जना रहेको छ र जनसंख्या वृद्धिदर ३.३५% रहेको छ । जिल्लाको जनसंख्या अनुसार माग तथा आपूर्ति स्थिति निम्न बमोजिम रहेको छ।

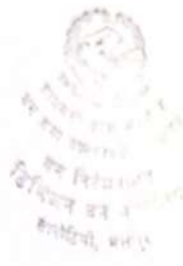
तालिका ६: आगामि ५ वर्षको लागि वन पैदावारको माग

सि.न.	आ.व.	जनसंख्या	घरधुरी	वन पैदावारको माग		कैफियत
				काठ (घ.फि)	दाउरा (भारी)	
१	२०८२/०८३	४९५८८१	१२४५१०	२४७९४१	६४०६०	
२	२०८३/०८४	५१३२३७	१२८८६८	२५६६१९	६६३०२	
३	२०८४/०८५	५३१२०१	१३३३७८	२६५६००	६८६२३	
४	२०८५/०८६	५४९७९३	१३८०४६	२७४८९६	७१०२५	
५	२०८६/०८७	५६९०३५	१४२८७८	२८४५१८	७३५११	

स्रोत: स्थलगत स्रोत सर्वेक्षण, २०८१

एक भारि दाउरा बराबर ३० के.जी. मानिएको छ। आ.व. अनुसारको जनसंख्या राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को आधारमा प्रक्षेपण गरिएको छ । दाउराको खपत प्रति परिवार प्रतिवर्ष ७ भारि (LPG ग्याँस समेत प्रयोग गरिने भएकोले) तथा जिल्लामा २०७८ को जनगणना अनुसार कुल घरधुरीको ७.३५ प्रतिशतले मात्र इन्धनको रूपमा दाउरा खपत गर्ने आधारमा प्रक्षेपण गरिएको छ। काठको खपत ०.५० घ.फि. प्रति व्यक्ति प्रति वर्षको आधारमा प्रक्षेपण गरिएको छ।

विश्व केर्डराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्र.)

तालिका ६: वन पैदावारको आपूर्ति

सि. न.	आपूर्ति गर्ने निकाय	काठ(क्यू. फिट)	दाउरा (भारी)	कैफियत
		परिमाण	परिमाण	
१	सरकारद्वारा व्यवस्थित वन	१२५२.६९	४९६	काठ र पोल समेत
२	सामुदायिक वन	७४८२६.१	२२५७३	काठ र पोल समेत
३	नीजि आवादी जग्गा	२०००.		अनुमानित परिमाण

श्रोत: डिभिजन वन कार्यालय भक्तपुर २०८२

नोट: सामुदायिक वनको जम्मा सञ्चित मौज्जातको २ प्रतिशत वार्षिक वृद्धिदर तथा सो को ४० प्रतिशत वार्षिक संकलन परिमाण मानी ६५ प्रतिशत काठ तथा ३५ प्रतिशत दाउरा मानी प्रक्षेपण गरिएको ।

भक्तपुर जिल्लामा वन पैदावारको मागको तुलनामा आपूर्ति अत्यन्त न्यून छ । यस जिल्लामा प्रति वर्ष खपत हुने काठ दाउराको अधिकांश मात्रा उपत्यका बाहिर र विदेशवाट समेत आउने गर्दछ । यस जिल्लामा रहेका सम्पूर्ण सा.व हरुवाट वार्षिक सरदर ७४८२६.१क्यू. फि. काठ र २२५७२.८ भारी दाउरा उत्पादन क्षमता रहको छ । जिल्लामा हस्तान्तरण भएका सामुदायिक वनहरुवाट स्थानीय उपभोक्ताहरुले दैनिक आवश्यक पर्ने डालेघांस, सोत्तर, दाउरा लगायतका वन पैदावारहरु उपभोग गर्ने गरेका छन् । घर मर्मत तथा निर्माणको लागि चाहिने काठ लगायत अधिकांश वन पैदावार वन निगम तथा निजी क्षेत्रवाट खरिद गरि माग र आपूर्तिको सन्तुलन बनाएर लैजानुपर्ने देखिन्छ ।

३.२ खपत भई रहेका मुख्य मुख्य वन पैदावारहरु

यस जिल्लाका सामुदायिक वनहरुवाट काठ, दाउरा र घाँसहरु प्रमुख रूपमा खपत हुने मुख्य वन पैदावारहरु हुन् । यस बाहेक गैरकाष्ठ वन पैदावारहरुको संकलन तथा विक्री वितरणको लागि भने विगत आ.व.हरुमा डिभिजन वन कार्यालयमा इजाजत माग गरी ओसारपसार भएको छैन भने सरकारद्वारा व्यवस्थित वन थोरै मात्रामा रहेकोले खासै यसवाट वन पैदावारको खपत भएको देखिदैन ।

खासगरी यस जिल्लामा गुठी संस्थानको माग बमोजिम प्रत्येक सालको चैत्र मसान्तमा भैरवनाथको विस्केट जानामा लिङ्गो उठाउनको लागि प्रयोग गरिने करीव १००-१५० क्यू.फि. काठ नजीकका सा.व.हरुका साथै धार्मिक वनहरुवाट वन तथा भू संरक्षण विभागको पत्र बमोजिम निःशुल्क रूपमा उपलब्ध गराउने व्यवस्था गराउँदै आइएको छ ।

३.३ जिल्लामा प्रयोग भई रहेका वैकल्पिक उर्जाहरु

जनसंख्याको बढी चाप भएको र सिमित वन क्षेत्र भएको यस जिल्लामा अधिकांश उपभोक्ताहरुले वैकल्पिक उर्जाको रूपमा ग्याँस, मडितेल, विद्युतिय उपकरण प्रयोग गर्छन् । यस जिल्लाका केही ठाउँहरुमा भने उर्जाको रूपमा दाउराको प्रयोग गरेको पाइन्छ । जिल्लामा प्रयोग भई रहेका परम्परागत उर्जाको स्रोत दाउरा सहित वैकल्पिक उर्जाहरुको बारेको जानकारी तालिका ७ मा दिइएको छ ।

विश्व कोइराला
डिभिजन वन अधिकृत
(नदी सह प्रा.)

समाजवादी प्रजा

तालिका ७: इन्धन प्रयोगकर्ताहरूको विवरण

क्र.सं.	ईन्धनको किसिम	खाना पकाउनको लागि प्रायः प्रयोग हुने ईन्धन परिमाण (प्रतिशत)
१	काठ दाउरा	७.३५
२	एलपी ग्याँस	९१.४९
३	बिजुली	०.७८
४	गुईठा गोराहा	०.०१
५	बायोग्याँस	०.२८
६	मट्टीतेल	०.०४
७	अन्य	०.०५

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

३.४ वन पैदावारको उत्पादन तथा बिक्री भएको विवरण (विगत ५ वर्षको)

वन पैदावारको उत्पादन तथा बिक्रीको विगत पाँच वर्षको विवरणले काठ र दाउरा दुवैको परिमाणमा महत्त्वपूर्ण उतारचढाव देखाउँछ।

तालिका ८: विगत ५ वर्षको वन पैदावारको उत्पादन तथा बिक्री भएको विवरण

विवरण	आर्थिक वर्ष				
	२०७६/०७७	२०७७/०७८	२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/८१
काठ (क्यु.फि.)	१६३५७.६	३६५७.९४	११८८.८७	७५५९.६२३	१२२५२.४८
दाउरा (चट्टा)	३०.६५	५.५	२७.३९	११.७९८	२.६

स्रोत: वार्षिक प्रतिवेदन २०८०/०८१, डि. व. का. भक्तपुर

विगत पाँच वर्षको काठ दाउराको तथ्यांकलाई विश्लेषण गर्दा काठको उत्पादन आर्थिक वर्ष २०७६/०७७ मा सबै भन्दा धेरै १६,३५७.६ क्यु.फि. रहेको छ भने २०७७/०७८ मा ३,६५७.९४ क्यु.फि. र २०७८/०७९ मा १,१८८.८७ क्यु.फि. कम रहेको छ। यद्यपि, त्यसपछिका दुई आर्थिक वर्षहरूमा (२०७९/०८० मा ७,५५९.६२३ क्यु.फि. र २०८०/०८१ मा १२,२५२.४८ क्यु.फि.) काठको उत्पादन बढेको थियो। विगत ५ वर्षमा दाउरा (चट्टा) को उत्पादन अस्थिर प्रवृत्तिमा रहेको छ; २०७६/०७७ मा ३०.६५ चट्टा रहेकोमा २०७७/०७८ मा ५.५ चट्टामा हातै घट्यो, तर २०७८/०७९ मा २७.३९ चट्टामा पुनः उल्लेखनीय वृद्धि भयो। त्यसपछि २०७९/०८० मा ११.७९८ चट्टामा घट्टदै, २०८०/०८१ मा २.६ चट्टा रहेको छ।

शिव कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

सहायताका प्रमाण

४. दूरदृष्टि, लक्ष्य तथा उद्देश्य र प्रक्षेपण

वातावरणीय सन्तुलन, आधारभूत मानवीय आवश्यकताहरूको पूर्ति र अन्य पारिस्थितिकीय सेवाहरूका लागि वन श्रोत निकै महत्वपूर्ण रहेको छ। वन श्रोत आम नेपाली जनताको आधारभूत आवश्यकता पूरा गर्ने प्रमुख प्राकृतिक सम्पदा, जीविकोपार्जनका लागि भरपर्दो आधार, असंख्य जैविक विविधताको भण्डार, भू तथा जलाधार व्यवस्थापनको लागि मुख्य तत्व, स्वच्छ पानीको श्रोत, जलवायु परिवर्तनका नकारात्मक असरहरूको अनुकूलन र कारक तत्वहरूको न्यूनिकरण गर्ने सबैभन्दा कम खर्चिलो उपायको रूपमा रहेको छ। स्वस्थ वातावरण र सहज जीवनका लागि वन श्रोतको दिगो व्यवस्थापन गर्नु अहिलेको अपरिहार्यता हो। यसै यथार्थलाई मनन गर्दै डिभिजन वन कार्यालय भक्तपुरले वन व्यवस्थापन कार्ययोजना बनाई वनको उचित व्यवस्थापन गर्दै आइरहेको छ।

भक्तपुर जिल्लाको आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजना बनाउने क्रममा वन क्षेत्रसंग सम्बन्धीत सबै सरोकारवालाहरू तथा स्थानीय समुदायसँग सहभागितामूलक रूपमा गरिएको अन्तरक्रिया र छलफलबाट प्राप्त सुझाव, जिल्लाको पृष्ठभूमी, वन जङ्गलको अवस्था तथा वर्तमान वन क्षेत्रका नीति, रणनीति, कार्यनीति, कार्यविधि, निर्देशिकाहरू समेतलाई मध्य नजर राखी यो योजना निर्माण गरिएको छ। यो आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजनाको निर्देशक दस्तावेजको रूपमा राष्ट्रिय वनको एकीकृत रणनीतिक योजना २०८१-२१००, वागमती प्रदेश, वन तथा वातावरण मन्त्रालयको ३७ वुदे प्रतिवद्धता लाई लिईएको छ। यो रणनीतिक योजनाको विषयगत क्षेत्रहरूलाई आधारमानि आगामी ५ वर्षमा सञ्चालन गरिने वन विकासका विभिन्न कार्यक्रमहरू संलग्न गरिएको छ। यस आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजनामा प्रस्ताव गरिएका कार्यक्रमहरू यसै योजना वमोजिम सम्पन्न गरिनेछ तर योजना अवधिमा वागमती प्रदेश वन तथा वातावरण मन्त्रालय लगायत नेपाल सरकारबाट प्राप्त थप निर्देशन तथा स्वीकृत भएका कार्यक्रमहरू यस कार्ययोजनाको अंग हुनेछन्। कार्यक्रम संचालन गर्दा आईपने समस्याहरूको निराकरण जिल्ला भित्रका सरोकारवालाहरूको समन्वय तथा जिल्ला वन क्षेत्र समन्वय समितिको सल्लाह र सुझावलाई सर्वोपरी राखेर कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिनेछ।

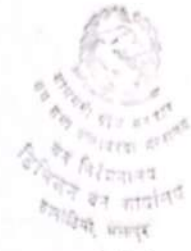
४.१ योजनाको अवधि

भक्तपुर जिल्लाको आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजनाको अवधि आर्थिक वर्ष २०८२/०८३ देखि २०८६/०८७ सम्म गरी ५ वर्षको छ।

४.२ दूरदृष्टि

डिभिजन वन कार्यालय, भक्तपुरले आफ्नो क्षेत्रका वनलाई दिगो वन व्यवस्थापन गरि वन तथा वनजन्य उत्पादनमा आत्मनिर्भरता हासिल गर्दै स्थानीय समुदायको सम्बृद्धि योगदान र वातावरणीय सन्तुलनमा सकारात्मक प्रभाव परेको हुनेछ।

शिव कोइराला
डिभिजन वन अधिकृत
(नवौं तह प्रा.)

४.३ लक्ष्य

स्थानीय जनताको जनसहभागीताबाट वन श्रोतको संरक्षण, संवर्द्धन र सदुपयोगको माध्यमबाट वनको दिगो व्यवस्थापनलाई सुनिश्चित गरी स्थानीय रोजगारी र आयमा वृद्धि र वातावरणीय सन्तुलन कायम राखी जिल्लाको आर्थिक तथा सामाजिक समृद्धि ल्याउने यस योजनाको लक्ष्य रहेको छ ।

४.४ उद्देश्य

यस आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजनाको उद्देश्यलाई अल्पकालीन र दीर्घकालीन गरी दुई भागमा विभाजन गरिएको छः

दीर्घकालीन उद्देश्यहरू

- भक्तपुर जिल्लाको वनले ढाकेको क्षेत्रफलमा कमी हुन नदीन वनको हैसियत र उत्पादकत्वमा क्रमशः सुधार गर्दै गैरकाष्ठ तथा काठजन्य वनपैदावारको आपूर्तिमा सहजता ल्याउने।
- वन श्रोतको दिगो व्यवस्थापन गरी जैविक विविधताको संरक्षण, पारिस्थितिकीय प्रणाली र वातावरणीय सेवा बीच सन्तुलन कायम राख्ने र कार्वन संचितिकरण बढाउने।
- वन क्षेत्रलाई पर्यटनमुखी हिसावले व्यवस्थापन गरी स्थानीय जनता तथा सरकारको आय वृद्धि गर्ने।
- वनको व्यवस्थापन तथा सदुपयोगलाई सामाजिक समावेशीकरणको आधारमा जनसहभागिता र सरोकारवालाहरूको समानुपातिक पहुँच सुनिश्चित गरी वन श्रोतमाथि स्थानीय वासिन्दाहरूको अपनत्वको भावनाको विकास गर्ने।
- वन श्रोतको विकास र व्यवस्थापनबाट राष्ट्रिय तथा स्थानीय अर्थतन्त्रमा योगदान दिई गरिव तथा उपेक्षित समुदायको जीविकोपार्जनमा सहयोग पुरयाउने।
- वन क्षेत्रको सुशासन कायम गर्ने।
- विभिन्न सामुदायिक वनहरूमा जडिवुटी खेती विस्तार गर्ने।
- पानीको मुहान रहेका वन क्षेत्रहरूलाई पानी मुहान संरक्षण गर्ने गरी व्यवस्थापन गर्ने।
- पर्यापर्यटनको विकास गरी वन उपभोक्ता समूहहरूको आय वृद्धि गर्ने।
- कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।

अल्पकालीन उद्देश्यहरू

- मौजुदा वन जंगलको उचित व्यवस्थापनबाट हैसियतमा सुधार गर्दै वनको उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्ने।
- जलवायु परिवर्तन जोखिम न्यूनिकरणको लागि उपयुक्त निष्प्रभाविकरण तथा अनुकूलन कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
- सामुदायिक वनको संरक्षण, संवर्द्धन र व्यवस्थापनमा अर्थपूर्ण जनसहभागिता जुटाउने।
- उपभोक्ताको माग अनुसार सल्लाको वनलाई चौडापातेमा परिवर्तन गर्ने।
- विरुवा उत्पादन र वृक्षारोपणको कार्य संचालन गरी सार्वजनिक, खाली, पर्ती, नदी तथा सडक किनार र निजी जग्गाहरूमा हरियाली प्रवर्द्धनका कार्यहरू गर्ने।

विश्व कोडराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नौवौं तह प्रा.)

संस्कृत विभाग
संस्कृत विभाग
संस्कृत विभाग
संस्कृत विभाग
संस्कृत विभाग
संस्कृत विभाग
संस्कृत विभाग
संस्कृत विभाग
संस्कृत विभाग
संस्कृत विभाग

- वनक्षेत्रको व्यवस्थापनमा स्थानीय जनताको जनसहभागिता अभिवृद्धि गरी गरिव, उपेक्षित जनताको जीविकोपार्जनका अवसरहरू बढाई गरिवी न्यूनिकरणमा टेवा पुर्याउने।
- जडीबुटी तथा गैरकाष्ठ वन पैदावारको उचिततरिकाले संकलन एवं विक्री वितरण गरी राष्ट्रिय आयमा वृद्धि गर्ने।
- वन, वन्यजन्तु संरक्षण तथा चोरी शिकारी नियन्त्रण संबन्धी जनचेतना जागृत गरी वातावरण तथा जैविक विविधताको संरक्षण गर्ने।
- वन क्षेत्रमा नयाँ अतिक्रमण हुन नदीने तथा पुराना अतिक्रमण हटाई वन पुनर्स्थापना गर्न।
- वन डट्टेलो हुन नदीने वा नियन्त्रण गर्ने सम्बन्धी जनचेतना अभियान संचलन गर्ने र सामग्री दिई हरेक उपभोक्तालाई आगोसँग जुध्न सशक्तिकरण गर्ने।
- निजी क्षेत्रलाई वन क्षेत्रको विकास र विस्तारमा समाहित हुन प्रोत्साहन गर्ने।
- शहरी वनलाई विस्तार गरी हरियाली प्रवर्द्धनमा टेवा पुर्याउने।

४.५ उद्देश्य पूरा गर्ने सिद्धान्त

स्थानीय समुदायको सशक्त परिचालन मार्फत जैविक विविधता संरक्षण र दिगो वन व्यवस्थापनका कार्यहरूबाट वनको उत्पादकत्वमा वृद्धि ल्याई वनको हैसियतमा हास नआउने गरी वन पैदावार सङ्कलन तथा आपूर्ति गरी माथि उल्लेखित उद्देश्य हासिल गर्न देहाय बमोजिमको सिद्धान्त तय गरिएको छ।

सहभागितात्मक पद्धति

- हस्तान्तरित सामुदायिक वनहरूका वन संरक्षण र उपभोगका गतिविधिहरूमा सबै वर्गको समान सहभागितामा जोड दिइने छ।
- सामुदायिक वनक्षेत्रभित्र आवश्यकता वन विकासको कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकताका साथ सञ्चालन गरिनेछ।
- भू-तथा जलाधार संरक्षण, वातावरणीय सेवा, वन्यजन्तु संरक्षण तथा वन विकासलाई एकीकृत कार्यक्रमको रूपमा सम्बन्धीत कार्यालय तथा स्थानीय समुदायसँग समन्वय गरी अगाडि बढाईने छ।
- जिल्ला भित्रको भू-क्षयका दृष्टिकोणले अति सम्वेदनशील क्षेत्रहरूको संरक्षण, संवर्द्धन र विकासका लागि सबै सरोकारवाला निकायहरूसँग समन्वय गरी एकीकृत योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनमा पहल गरिनेछ।

दिगो वन व्यवस्थापन पद्धति

- स्थानीय जनताको माग र चाहनाहरूलाई मध्य-नजर राखी विभिन्न प्रजातिका काष्ठ तथा गैरकाष्ठ प्रजातिका विरुवा उत्पादन गरी निजी तथा सार्वजनिक वनक्षेत्रहरूमा वृक्षारोपण कार्यलाई द्रुत गति दिईने छ।
- हस्तान्तरण भईसकेका सामुदायमा आधारित वन क्षेत्रहरूलाई संवेदनशीलता तथा उत्पादनमूलक क्षेत्रका आधारमा छुट्याई सोही अनुसार संरक्षण र व्यवस्थापन गरिनेछ।

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्र.)

विश्व कर्डीराला
डिभिजन वन कार्यालय
काठमाडौं, बन्तूर

विश्व कर्डीराला
डिभिजन वन कार्यालय
काठमाडौं, बन्तूर

- सामुदायिक वनहरूमा राष्ट्रिय वनको एकीकृत रणनीतिक योजना अनुसार दिगो वन व्यवस्थापन कार्यक्रमलाई प्रोत्साहित गरिनेछ।
- संवेदनशील सामुदायिक वनहरूबाट संकलन हुने काठ दाउरा समूह बाहिर निकासी तथा बिक्री वितरण गर्ने कार्यलाई निरूत्साहित गरिनेछ र अन्य क्षेत्रको हकमा सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरूलाई बढी भएको काठ दाउरा छिमेकी समूह र जिल्ला भित्रको मागको आवश्यकता पुरा भएपछि मात्र जिल्ला बाहिर बिक्री गर्ने नीति लिइनेछ।
- दिगो विकास लक्ष्य पूरा गर्न सामुदायिक वनको माध्यमबाट गरिवी निवारणको लागि गरिवीको रेखामुनी रहेका उपभोक्ताहरू पहिचान गरी आय आर्जनका बहुरूप उत्पादनलाई बढावा दिने कार्यक्रमहरू ल्याइनेछ। यस अन्तर्गत सामुदायिक वन भित्र कवुलियती वनको अवधारणालाई अगाडी बढाइनेछ।
- गैरकाष्ठ वन पैदावारको विकास र विस्तारका लागि व्यवसायिक महत्वका प्रजातिहरूको खेतीमा जोड दिनेछ र यसका साथै वनमा आधारित लघु उद्यमको विकासलाई प्रोत्साहन तथा बजारको व्यवस्था गरिनेछ।
- गैरकाष्ठ वन पैदावारको दिगो उपयोग र संरक्षण कार्ययोजना तथा आवश्यकता अनुसार तयार गरिने छ।
- राष्ट्रिय वन क्षेत्रहरूको सबै प्रकारका वन पैदावारहरूको कूल मौज्जात र वार्षिक वृद्धि दर एकीन गरी सब डिभिजन वन कार्यालय अनुसार लागत राखिने छ।
- वन पैदावार संकलन गर्दा वन पैदावार बिक्री वितरण निर्देशिका २०७३, समय-समयमा भएका सरकारी निर्देशन, आर्थिक ऐन नियममा भएका व्यवस्थालाई कडाईका साथ पालना गरिनेछ।
- वन पैदावार संकलन गर्दा नदी किनार, पानी मुहान, संवेदनशील जलाधार तथा अन्य संवेदनशील क्षेत्रको संरक्षणलाई प्राथमिकता दिइनेछ।
- वन क्षेत्रबाट संकलन भएका वन पैदावार बिक्री वितरण गर्दा पहिलो प्राथमिकता स्थानीय उपभोक्ताको लागि दिने, दोस्रो प्राथमिकता जिल्ला भित्रको आवश्यकता परिपूर्ति गर्नलाई दिने र सोबाट बढी भएको वन पैदावार मात्र जिल्ला बाहिर निकासी गर्ने नीति अवलम्बन गरिनेछ।
- निजी वन स्थापनाको लागि सम्बन्धित जग्गाधनीलाई डिभिजन वन कार्यालयबाट आवश्यक प्राविधिक सहयोग तथा उपलब्ध हुन सक्ने बीऊ विजन, विरुवा उपलब्ध गराई दर्ता गर्ने प्रकृया पूरा गरी दर्ता गर्ने कार्यमा प्रोत्साहन दिइने छ।
- सबै खाले वन क्षेत्रको जैविक विविधता अध्ययन गरी अभिलेख अध्यावधिक गर्नुका साथै खतरामा परेका वा लोप हुन लागेका वन्यजन्तु तथा वनस्पति प्रजातिहरूको पहिचान गरी सो को संरक्षणका लागि पहल गरिनेछ।

वन क्षेत्रमा सुशासन पद्धति

- सामुदायिक वनमा निर्णय प्रक्रिया र नेतृत्व विकासका लागि हरेक चरणमा दलित, जनजाति, महिला तथा अल्पसंख्यकको सहभागिताको सुनिश्चिततालाई उच्च प्राथमिकता दिइनेछ।

विश्व कर्डीराला
डिभिजन वन कार्यालय
(काठमाडौं तह प्रा.)

महेशाखा प्रसाद

- उपभोक्ताहरूको क्षमता अभिवृद्धिका लागि तालिम, गोष्ठी र भ्रमणको व्यवस्था गरिनेछ।
- सामुदायिक वनका क्रियाकलापहरू बढी प्रभावकारी बनाउनको लागि स्थापित भएका सामुदायिक वन समन्वय तथा अनुगमन गठन गरी त्यसलाई क्रियाशील बनाई सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह र सामुदायिक वनको प्रभावकारी अनुगमन कार्यलाई जोड दिईनेछ।
- वन सुशासनलाई सुनिश्चित गर्न सार्वजनिक लेखा प्रणाली र सार्वजनिक सुनुवाईको व्यवस्था गरिनेछ र वन क्षेत्रका हरेक क्रियाकलापको योजना तर्जुमा देखि कार्यान्वयन र लाभको बाडफाँडका हरेक चरणहरूमा स्थानीय समुदाय तथा निकाय लगायतका सम्बन्धीत सरोकारवालाहरूसँग छलफल गरी सहमती कायम गरिनेछ।
- नियमित अनुगमन र मूल्याङ्कनको प्रभावकारी संयन्त्र बनाईनेछ।

उपयुक्त वातावरणको सृजना

- जिल्लाको मौजुदा वन संगठन सुदृढीकरणका लागि आवश्यक भौतिक पूर्वाधारहरूको व्यवस्थापनमा जोड दिईनेछ।
- डिभिजन वन कार्यालय अन्तर्गतका जनशक्तिको क्षमता विकासका लागि आवश्यक ज्ञान तथा सिप उपलब्ध गराउदै लगिने छ।
- स्थानीय तहसँग समन्वय र सहकार्य गर्दै वन संरक्षण र व्यवस्थापनको कार्य गरिने छ।
- विभिन्न सरकारी निकाय, गैरसरकारी संघ-संस्थाहरूलाई वनको संरक्षण, संवर्द्धन तथा व्यवस्थापन कार्यमा सहभागिता जुटाउन आपसी सहयोग र समन्वय गरी साझेदारी बढाईने छ।
- ऐन नियम अनुरूप कार्ययोजना तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ।
- राष्ट्रिय वनमा हुने चोरी निकासी, डढेलो र अतिक्रमण रोक्न राजनीतिकदल र स्थानीय समुदायसँग नियमित छलफल र अन्तरक्रिया गरिनेछ।
- सामाजिक रूपमा स्वीकार्य (Socially Acceptable), आर्थिक रूपले सम्पन्न हुनसक्ने (Economically Viable) र वातावरणीय मैत्री (Environmentally friendly) खालका वनमा आधारित योजना तथा कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकता दिई कार्यान्वयन गरिनेछ।
- डिभिजन वन कार्यालयको तथा सब-डिभिजन वन कार्यालयहरूको नियमित मर्मत सम्भार गरी स्थानीय स्तरबाटै सेवा प्रवाहको कार्यलाई प्रभावकारी बनाइने छ।
- वन तथा वातावरणको संरक्षण तथा व्यवस्थापनको लागि जनचेतना जगाउन स्थानीय रेडियो, टेलिभिजन, पत्रपत्रिका, पोष्टर, पम्पलेट तथा भित्ते लेखन आदि माध्यमहरू उपयोगमा ल्याइने छ।

४.६ प्रक्षेपण (अपेक्षित उपलब्धीहरू)

- समुदायमा आधारित वनको प्रभावकारी वन व्यवस्थापन पद्धति लागू भई उत्पादकत्व तथा उत्पादन वृद्धि हुने छ।
- समुदायमा आधारित तथा राष्ट्रिय वन क्षेत्रमा आगलागीका घटनाहरूमा जनसहभागिता तथा सचेतना वृद्धि भई करीव ५०% ले कमी आउने छ।
- नयाँ वन अतिक्रमण शून्य भएको हुनेछ।

विश्व कोर्डराला
डिभिजन वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

संघीय वन विभाग
सुदूरपश्चिम प्रदेश
डिभिजन वन कार्यालय
कलेश्वरी, मकपुर

- स्थानीयतहको समन्वयमा निजी वनको क्षेत्रफल २९.७५ हे. वाट करिब १५० हेक्टर भन्दा बढी पुऱ्याइने छ।
- वन व्यवस्थापनबाट रोजगारीका अवसर सिर्जना तथा जविकोपार्जनमा सुधार भई महिला, गरिव र पिछडिएका समूहको गरिबी न्यूनीकरणमा उल्लेख्य टेवा पुग्नेछ।
- वर्तमान अवस्थामा रहेको जिल्लाको वनको मौज्जात तथा छत्र घनत्व (crown cover) समेतमा वृद्धि भएको हुनेछ।
- वन क्षेत्रमा पर्यापर्यटनका सम्भावनाहरूको खोजी र प्रवर्द्धन गरी पर्यटक आकर्षण बढ्नेछ।
- पर्यापर्यटनबाट प्राप्त आय स्थानीय समुदायको जीविकोपार्जनमा थप टेवा पुर्‍याउनेछ।
- गैरकाष्ठ वन पैदावारको व्यवसायिक प्रयोजनका लागि विक्री वितरण हुने अवस्थामा पुग्नेछन्।
- समूह भित्र वितरण भई बाँकी रहेको काठ दाउरालाई समूह बाहिर निकासी गर्दा प्राप्त रकमबाट वन विकास, गरिबी न्यूनीकरण, भौतिक, आर्थिक, सामाजिक विकासका कार्यमा लगानी भई स्थानीय जनताको जिविकोपार्जनमा सुधार हुनेछ।
- वन संरक्षण, विकास र व्यवस्थापनका कारण वनक्षेत्रका भिराला भागहरूमा भू-क्षय कम हुनेछ भने नदी तटीय क्षेत्रमा वृक्षारोपण मार्फत नदी कटानमा कमि आउने छ।
- कृषि, हस्तकला र पर्यटन जस्ता क्षेत्रसँग वनको सहसम्बन्ध स्थापित गरी समग्र जिल्लाको आर्थिक वृद्धिमा योगदान पुग्नेछ।
- खाली भएका सार्वजनिक जग्गा, सहरी क्षेत्र, वनक्षेत्र भित्रका खाली जग्गा र निजी जग्गाहरूमा हरियालीको प्रवर्द्धन भएको हुनेछ।

४.७ प्रस्तावित कार्यक्रम तथा बजेट व्यवस्थापन

यस आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजनाको कार्यान्वयनको लागि कुल विकास खर्च रु. ७,६२,२५,०००।- र प्रशासनिक खर्च रु. ११,५९,४५,५००।- गरी जम्मा कुल खर्च रु. १९,२१,७०,४००।- हुनेछ। बजेटको आवश्यक पर्ने हुँदा उक्त बजेट मूख्यतया नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारद्वारा विनियोजित रकमबाट हुनेछ यसका अलावा जिल्ला स्थानीय वन समूहबाट प्राप्त आम्दानीको वन विकासका लागि छुट्याईएको रकम, विभिन्न अन्तराष्ट्रिय दातृ निकायहरूबाट प्राप्त रकम, स्थानीय तहबाट प्राप्त हुने रकम र जिल्लामा कार्यरत विभिन्न गैरसरकारी संस्था लगायतका निकायबाट प्राप्त हुने रकम समेत उपयोग हुनेछ।

जिल्लाको आगामी ५ वर्षको कार्यक्रम तथा अनुमानित बजेट निम्न तालिका न ९ मा दिएको छ :

विश्व कोर्डराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौँ तह, प्रा.)

तालिका न ९: जिल्लाको आगामी ५ वर्षको कार्यक्रम तथा अनुमानित बजेट

क्र. सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	इकाइ	आ.व. २०८२/०८३		आ.व. २०८३/०८४		आ.व. २०८४/०८५		आ.व. २०८५/०८६		आ.व. २०८६/०८७		जम्मा कुल
			परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	
१	सरकारद्वारा व्यवस्थित वन व्यवस्थापन कार्यक्रम												
१.१	जिल्ला वन सुरक्षा समन्वय समितिको बैठक	पटक	२	०.६	२	०.६	२	०.६	२	०.६	२	०.६	३
१.२	वन अतिक्रमण नियन्त्रण समितिको बैठक	पटक	१	०.३	१	०.३	१	०.३	१	०.३	१	०.३	१.५
१.३	डिभिजन वन नर्सरी सन्चालनका लागि वार्षिक रूपमा तालिम प्राप्त नर्सरी नाइकेको पारिश्रमिक	जना	१	२.५	१	३	१	३	१	३	१	३	१५.५
१.४	जिल्ला वन क्षेत्र समन्वय समिति र सरोकारवालाको सहभागितामा डिभिजन स्तरीय कार्यक्रम समन्वय बैठक	पटक	२	०.६	२	०.६	२	०.६	२	०.६	२	०.६	३
१.५	सब डिभिजनको सहजीकरणमा स्थानीय तह र समुदायद्वारा व्यवस्थित वन समूहहरूको सहभागितामा सब डिभिजन स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठी	पटक	२	०.६	२	०.६	२	०.६	२	०.६	२	०.६	३
१.६	डिभिजन स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठी (माघ मसान्त भित्र)	पटक	१	०.३	१	०.३	१	०.३	१	०.३	१	०.३	१.५
१.७	अनुसन्धान अधिकृतका लागि मुढा अनुसन्धान/तहकिकात तथा दायरी खर्च (प्रति मुढा बढीमा रु १० हजार)	संख्या	५	०.५	५	०.५	५	०.५	५	०.५	५	०.५	२.५
१.८	जिल्लाको वन क्षेत्रको एकिन तप्याइ (कित्ता नम्बर सहित) को प्रोफाइल तयार गरि प्रकारान	पटक	१	३									३
१.९	बिपुलिय माध्यमबाट वन तथा वन्यजन्तु संरक्षण/व्यवस्थापन सूचना प्रवाह (डिभिजन स्तर)	प्याकेज	१	०.६	१	०.६	१	०.६	१	०.६	१	०.६	३

विश्व कोडराला
डिभिजन वन अधिकृत
(नर्सरी तह मा.)

क्र. सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	इकाइ	आ.व. २०८२/०८३		आ.व. २०८३/०८४		आ.व. २०८४/०८५		आ.व. २०८५/०८६		आ.व. २०८६/०८७		जम्मा कुल
			परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	
१.१०	वन तथा वन्यजन्तु संरक्षण र अतिक्रमण नियन्त्रणको लागि डिभिजन वन कार्यालयबाट गस्ती परिपालन (गौडा गस्ती समेत)	प्याकेज	१	३	१	३	१	४	१	३.५	१	४	१७
१.११	डि.व.का. स्तरीय वन क्षेत्र प्रोफाइल तयारी/ अप्याबधिक गर्ने (प्रत्येक सब डिभिजनको अलग अलग समेत समावेश गर्ने)	पटक									१	३	३
१.१२	बसोती वन पेदावार तथा मातबस्तुको दुबानी खर्च (डिभिजनस्तर)	प्याकेज	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	२.५
१.१३	कार्यक्रम सन्चालन खर्च	प्याकेज	१	१.५	१	१.५	१	१.५	१	१.५	१	१.५	७.५
१.१४	बकपत्रका लागि अदालतमा हाजिर हुने व्यक्तिका लागि अदालत सम्म आते जाते तथा खान खर्च	संख्या	१	०.१	१	०.१	१	०.१	१	०.१	१	०.१	०.५
१.१५	मन्त्रालय/निर्देशनालय/डिभिजन वन कार्यालयबाट अनुगमन तथा मुन्यांकन तथा प्रतिवेदन तयारी खर्च	प्याकेज	१	२	१	२	१	२	१	२.५	१	२.५	११
१.१६	बहुमुल्य प्रजातिको बिउ स्थापान व्यवस्थापन तथा बिउ संकलन	पटक	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	५
	जम्मा सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको जम्मा			१७		१४.६		१५.१		१५.६		१९.१	८१.५
२	वन संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन कार्यक्रम												
	भक्तपुर जिल्लामा वन संरक्षण क्षेत्र नभएको												०
३	जनसहभागिता आधारित वन व्यवस्थापन (सामुदायिक र कबुलियती वन, धार्मिक वन) कार्यक्रम												

सहायक प्रमुख

विश्व कोर्दियल्ला
डिभिजन वन अधिकारी
(तर्फा तह प्रा.)

पत्राचार
वन विभाग
दिल्ली

क्र. सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	इकाई	आ.व. २०२२/२०२३		आ.व. २०२३/२०२४		आ.व. २०२४/२०२५		आ.व. २०२५/२०२६		आ.व. २०२६/२०२७		जम्मा कुल
			परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	
	क। सामुदायिक वन कार्यक्रम												
३.१	स्थानीय तह र सामुदायिक वन समुहसंग समन्वय बैठक	पटक	२	०.५	२	०.५	२	०.५	२	०.५	२	०.५	२
३.२	सब डिविजन स्तरमा सा.व.उ.स. तथा क्वलिफिती वन समुहसंग समन्वय बैठक	पटक	२	०.५	२	०.५	२	०.५	२	०.५	२	०.५	२.५
३.३	सामुदायिक वनको अनुगमन गरि प्रतिवेदन तयारी र प्रकाशन	प्याकेज	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	२.५
३.४	जिन्तास्तरीय सामुदायिक वन पुरस्कार विवरण	प्याकेज	१	०.५									०.५
३.५	सामुदायिक वन उपभोक्ता महासंघ मार्फत डिविजन स्तरमा सा.व.उ.स.हरुको वार्षिक प्रतिवेदन तयारी, लेखापरिक्षण तथा सुरासन अभिवृद्धिको लागि सहजीकरण तथा सचेतना गोष्ठी	पटक	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	२.५
३.६	सामुदायिक वनमा व्यवस्थापन स्थलगत अभ्यास/कोविड/ team building	प्याकेज	२	१.५	२	१.५	२	१.५	२	१.५	२	१.५	७.५
३.७	सामुदायिक वन कार्ययोजना पुनरावलोकन	गोटा	५	१.५	५	१.५	५	१.५	५	१.५	५	१.५	७.५
३.८	सामुदायिक वनमा पर्यापर्यटन कार्यक्रम	प्याकेज	३	९	३	९	४	१२	४	१२	५	१५	५७
	ख। क्वलिफिती वन व्यवस्थापन कार्यक्रम												
३.८	व्यवसायिक क्वलिफिती वनको रूपमा हस्तान्तरण गर्न सकिने वन क्षेत्र पहिचान	पटक	१	१.५									१.५
३.९	व्यवसायिक क्वलिफिती वनको अनुगमन	पटक	१	०.७	१	०.७	१	०.७	१	०.७	१	०.७	३.५
	ग। धार्मिक वन व्यवस्थापन कार्यक्रम												०

(Signature)
सहायक प्रमुख

विश्व कटिगरावा
दिल्ली
(नयाँ तह प्रा.)

क्र. सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	इकाइ	आ.च. २०८२/०८३		आ.च. २०८३/०८४		आ.च. २०८४/०८५		आ.च. २०८५/०८६		आ.च. २०८६/०८७		जम्मा कुल
			परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	
३.१०	विन्तामा रहेका धार्मिक र ऐतिहासिक महत्वको वन क्षेत्रको पहिचान	पटक	१	१.२५									१.२५
३.११	धार्मिक वनको विधान र कार्ययोजना तयारी र हस्तान्तरणमा सहयोग एवं समन्वय	गोटा	१	०.३									०.३
३.१२	धार्मिक बोटबिरुवाको उत्पादन, बृक्षारोपण तथा संरक्षणमा सहयोग	प्याकेज	२	०.६	२	०.६			२	०.६			१.८
३.१३	धार्मिक वनको सिमाङ्कन तथा वन क्षेत्रको संरक्षणमा सहयोग	प्याकेज	१	४	१	३	१	३	१	३	१	३	१६
	जम्मा (जनसहभागिता आधारित वन व्यवस्थापन)			२२.७५		१८.२		२०.६		२१.२		२३.६	१०६.३५
४	वन तथा जैविक विविधता संरक्षण कार्यक्रम												
	क) पारिस्थितिकीय प्रणाली, जैविक विविधता र वन्यजन्तु संरक्षण												
४.१	जैविक विविधता संरक्षण तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम	प्याकेज	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	५
४.२	लोपोन्मुख वनस्पति तथा वन्यजन्तु प्रजातिको वासस्थान पहिचान गरी वासस्थान संरक्षण	प्याकेज	१	५			१	५			१	५	१५
४.३	वन कार्ययोजनामा जैविक विविधता संरक्षण सम्बन्धी कार्यक्रम आन्तरिकीकरण	प्याकेज	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	२.५
४.४	वन समूहलाई जैविक विविधता संरक्षण सम्बन्धी अभिमूखीकरण	प्याकेज	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	२.५

द्वि-विभागीय
द्वि-विभागीय
द्वि-विभागीय
(नयाँ तह मा)

सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार
वन विभाग

सुदूर पश्चिम प्रदेश
को विकास तथा विकास
को विकास तथा विकास
को विकास तथा विकास
को विकास तथा विकास

क्र. सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	इकाई	आ.व. २०८२/०८३		आ.व. २०८३/०८४		आ.व. २०८४/०८५		आ.व. २०८५/०८६		आ.व. २०८६/०८७		जम्मा कुल
			परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	
४.५	विमसार क्षेत्रको पहिचान तथा अभिलेखीकरण कार्यक्रम	प्याकेज	१	२									२
	ख। वन अतिक्रमण नियन्त्रण												
४.६	वन अतिक्रमण क्षेत्रहरूको पहिचान	प्याकेज	१	२									२
४.७	उपभोक्ता समूह, स्थानीय राजनीतिक दलका प्रतिनिधिहरू, स्थानीय प्रशासन र सुरक्षा निकायहरूसँग समन्वय बैठक	पटक	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	२.५
४.९	जिल्ला वन अतिक्रमण नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन कार्यदलको बैठक		१	०.५									०.५
४.८	अतिक्रमण वन क्षेत्र खाती गर्ने	प्याकेज	१	३									३
४.१०	अतिक्रमण नियन्त्रण कार्यमा सहभागी व्यक्ति तथा संस्थालाई पुरस्कृत गर्ने	प्याकेज	१	०.५									०.५
४.११	वन अतिक्रमण रोकथामको लागि सचेतनामूलक छलफल तथा गोष्ठी	प्याकेज	१	०.५									०.५
	ग) धोरीनिकासी नियन्त्रण												
४.१२	डिभिजन वन कार्यालयबाट नियमित वन गस्ती	प्याकेज	१	३	१	३	१	३	१	३	१	३	१५
४.१३	वन पैदावारको धोरी निकासी हुने नाका तथा क्षेत्रहरूको पहिचान तथा नक्साङ्कन	प्याकेज	१	१									१
४.१४	सुरक्षा निकायसंगको समन्वयमा धोरी निकासी नियन्त्रण विरोध अपरेसन सञ्चालन	प्याकेज	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	२.५

सुदूर पश्चिम प्रदेश

सुदूर पश्चिम प्रदेश
को विकास तथा विकास
को विकास तथा विकास
को विकास तथा विकास

संस्थागत कार्य
कोष वि. संख्या ३
वि. संख्या ३
२०८२/०८३

क्र. सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	इकाई	आ.व. २०८२/०८३		आ.व. २०८३/०८४		आ.व. २०८४/०८५		आ.व. २०८५/०८६		आ.व. २०८६/०८७		जम्मा कुल
			परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	
४.१ ५	धोरी निकासी नियन्त्रणको लागि अभिमूर्च्छीकरण तथा युवा परिचालन	प्याकेज	१	०.४	१	०.४	१	०.४	१	०.४	१	०.४	२
४.१ ६	सुरक्षा निकाय तथा स्थानीय तहसंग धोरी शिकार नियन्त्रण सम्बन्धी समन्वय तथा छलफल	प्याकेज	१	०.३	१	०.३	१	०.३	१	०.३	१	०.३	१.५
४.१ ७	वन पैदावारको धोरी निकासी नियन्त्रणको लागि समुदाय सचेतना तथा अभिमूर्च्छीकरण	प्याकेज	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	२.५
४.१ ८	वन तथा वन्यजन्तु सम्बन्धी मुद्दाको अनुसन्धान तथा दायरी	प्याकेज	१	१									१
	घ) वन ढढेलो व्यवस्थापन												
४.१ ९	वन ढढेलो रोकथाम, नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम	प्याकेज	१	३.०									३
४.२ ०	वन ढढेलो नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन योजना तयारी तथा कार्यान्वयन	प्याकेज	१	३.०	१	३.०	१	३.०	१	३.०	१	३.०	१५
४.२ १	अग्नी रेखा निर्माण तथा भर्मत	प्याकेज	१	५.०	१	५.०	१	५.०	१	५.०	१	५.०	२५
४.२ २	वन ढढेलो नियन्त्रण स्वयंसेवक परिचालन	जना	५	५.०	५	५.०	५	५.०	५	५.०	५	५.०	२५
४.२ ३	स्थानीय तहसंग समन्वय गरी वन ढढेलो नियन्त्रणमा दमकल परिचालन	प्याकेज	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	२.५
४.२ ४	वन ढढेलो नियन्त्रणको लागि सामग्री तथा उपकरण खरिद तथा वितरण	प्याकेज	१	३.०	१	३.०	१	३.०	१	३.०	१	३.०	१५
४.२ ५	वन ढढेलो नियन्त्रणको लागि सचेतना तालिम गोष्ठी	प्याकेज	१	०.६	१	०.६	१	०.६	१	०.६	१	०.६	३

संस्थागत कार्य
कोष वि. संख्या ३
वि. संख्या ३
२०८२/०८३

वि. संख्या ३
कोष वि. संख्या ३
वि. संख्या ३
२०८२/०८३

क्र. सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	इकाइ	सा.व. २०८२/०८३		सा.व. २०८३/०८४		सा.व. २०८४/०८५		सा.व. २०८५/०८६		सा.व. २०८६/०८७		जम्मा कुल
			परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	
४.२ ६	बन हटैलो नियन्त्रण सम्बन्धी प्रचार प्रसार सामग्री छरिद (पर्चा, भम्प्लेट, डिस्को) तयारी तथा वितरण	प्याकेज	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	२.५
४.२ ७	बन हटैलो नियन्त्रण कार्यमा उत्कृष्ट कार्य गर्ने बन समूह, स्थानीय तह, संघ संस्था तथा व्यक्तिलाई पुरस्कृत गर्ने	प्याकेज	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	२.५
४.२ ८	ड) मिचाहा प्रजाति तथा रोग किरा नियन्त्रण												
४.२ ९	बन क्षेत्रमा रहेका मिचाहा प्रजातिको अभिलेखीकरण तथा नक्साङ्कन		१	१.०									१
४.२ १०	बन क्षेत्रमा रहेका मिचाहा प्रजातिको सफाई तथा नियन्त्रण		१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	२.५
४.३ १	सिमसार क्षेत्र सरसफाई (जलकुम्भी, बेसामी, पेटेर लगायतका मिचाहा प्रजाति हटाउने)		१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	२.५
४.३ २	सामुदायिक बन उपभोक्ता समूह तथा स्थानीय तहसंगको समन्वयमा सार्वजनिक स्थल, सडक पेटीमा रहेका मिचाहा प्रजाति उखेल्ने तथा सफा गर्ने		१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	२.५
४.३ ३	विज्ञहरूसंग बन क्षेत्रको अनुगमन (बनजन्य किरा तथा रोगहरूको नियन्त्रण अन्तर्गत)		१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	२.५
४.३ ४	च) डि.ब.का. नर्सरीमा विरुवा उत्पादन तथा संरक्षण												
४.३ ५	एकवर्षिय तथा बहुवर्षिय विरुवा उत्पादन तथा संरक्षण	प्याकेज	१	८	१	८	१	८	१	८	१	८	५०
	जम्मा (बन संरक्षण कार्यक्रम)			५५.८		३५.३		५०.३		३५.३		५०.३	२०६

क्र. सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	इकाइ	आ.स. २०८२/०८३		आ.स. २०८३/०८४		आ.स. २०८४/०८५		आ.स. २०८५/०८६		आ.स. २०८६/०८७		जम्मा कुल
			परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	
५	सुखिम तथा प्राकृतिक पुनरुत्पादन एवं दिगो वन व्यवस्थापन कार्यक्रम												
५.१	डिभिजन वन कार्यालयमा रहेको भर्सी भर्मत तथा स्तरोन्नति	प्याकेज	१	५			१	५			१	५	१५
५.२	सामुदायिक वनमा नर्सरी निर्माण, भर्मत तथा स्तरोन्नति	प्याकेज	१	५					१	५			१०
५.३	निजी वन नर्सरीहरूलाई विरुवा उत्पादन अनुदान सहयोग	प्याकेज	१	५									५
५.४	गोडमेल (प्राकृतिक पुनरुत्पादन)	प्याकेज	१	१			१	१			१	१	३
५.५	झाडी सफाई (प्राकृतिक पुनरुत्पादन)	प्याकेज	१	२			१	२			१	२	६
५.६	बुढा, हैसियत विधिएका, वृद्धि रोकिएका रुखहरूको सङ्कलन (हजारमा) (प्राकृतिक पुनरुत्पादन)	प्याकेज	१	१०									१०
५.७	नदी उकास क्षेत्रको पुनरुत्पादन संरक्षण (प्राकृतिक पुनरुत्पादन)	प्याकेज	१	१.५	१	२	१	२	१	२	१	२	९.५
५.८	पुनरुत्पादन संरक्षण (तारबार तथा हेरातु) (प्राकृतिक पुनरुत्पादन)	प्याकेज	१	३	१	३	१	३	१	३	१	३	१५
५.९	वन संवर्द्धन प्रणालीमा आधारित वन व्यवस्थापन योजना निर्माण तथा CFUG र कर्मचारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम	प्याकेज	१	५			१	५					१०
	जम्मा (कृत्रिम तथा प्राकृतिक पुनरुत्पादन एवं दिगो वन व्यवस्थापन कार्यक्रम)			३७.५		५		१८		१०		१३	८३.५
६	सार्वजनिक तथा निजी वन प्रवर्द्धन एवं उद्यम विकास सहयोग कार्यक्रम												
	क) सहरी वन/सार्वजनिक												
६.१	सार्वजनिक जग्गाको तथ्याङ्क सङ्कलन	प्याकेज	१	३									३

संलग्नक ५/१५

विश्व कृषि विकास कार्यक्रम
डिभिजन वन अधिकारी
(सहरी वन प्र.)

जम्मा कुल
जम्मा कुल
जम्मा कुल

क्र. सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	इकाइ	सा.व. २०६२/०६३		सा.व. २०६३/०६४		सा.व. २०६४/०६५		सा.व. २०६५/०६६		सा.व. २०६६/०६७		जम्मा कुल
			परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	
६.२	खाली तथा पत्ती जग्गामा स्थानीय तहसंगको समन्वयमा फलफूल लगायतका अन्य स्थान सुहाउँदो काष्ठ तथा गैरकाष्ठ प्रजातिहरूको रोपण	प्याकेज	१	२									२
६.३	स्थानीय तहसंगको समन्वयमा सहभागितामूलक सडक किनारा वृक्षारोपण	प्याकेज	१	५									५
६.४	स्थानीय तहसंगको समन्वयमा शहरी बनको कौटुम्बिक व्यवस्थापन	प्याकेज	१	३									३
६.५	ट्रान्समिसन लाईन मुनि जडिबुटी तथा गैरकाष्ठ बन पैदावार रोपण तथा संरक्षण	प्याकेज	२	१			२	१			२	१	३
६.६	स्थानीय तहसंगको समन्वयमा एक नगर एक उद्यान कार्यक्रम माफत सहरि क्षेत्रमा नगर उद्यान स्थापनामा सहयोग	प्याकेज	१	५									५
६.७	सार्वजनिक तथा शहरी क्षेत्रका जोखिमयुक्त रुख व्यवस्थापन	प्याकेज	१	५									५
६.८	जिल्लाका प्रमुख सडक किनारामा वृक्षारोपण तथा संरक्षण	प्याकेज	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	१०
६.९	डिभिजन तथा सब डिभिजन परिसरमा गार्डेनिङ	प्याकेज	१	२									२
६.९	सार्वजनिक क्षेत्रमा रहेका वर, पिपल, समी लगायतका विरुवा तथा चौतारा संरक्षण/प्रबर्द्धन	प्याकेज	१	१									१
	ख) निजी तथा कृषि बन कार्यक्रम												
६.९	निजी बनको दर्ता तथा नवीकरणमा सहजीकरण	प्याकेज					१	०.५					०.५
६.९	निजी तथा कृषि बनका लागि विरुवामा अनुदान सहयोग	प्याकेज	२				१	६					६
६.९	निजी तथा कृषि बन सम्बन्धी अभिमुखीकरण तथा सचेतना कार्यक्रम	प्याकेज	३				१	०.५					०.५

(Handwritten signature)

सहायक प्रमुख

डिभिजनल कार्यालय
निजी सह. प्रा.

क्र. सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	इकाई	सा.सं. २०६२/०६३		सा.सं. २०६३/०६४		सा.सं. २०६४/०६५		सा.सं. २०६५/०६६		सा.सं. २०६६/०६७		जम्मा कुल
			परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	
६.१	निज तथा कृषि क्षेत्रका उपभोक्ताहरूलाई पुरस्कृत	प्याकेज					१	०.५					०.५
६.१	स्थानीय सहसंगको साझेदारीमा सार्वजनिक, पत्ती, ऐतानी जग्गामा कृषि क्षेत्र कार्यक्रम अभियानको रूपमा सञ्चालन	प्याकेज	१	३									३
६.१	बिभिन्न प्रजातीका फलफूलका बिरुवा खरिद तथा वितरण	प्याकेज	१	५									५
	जम्मा (सार्वजनिक तथा निजी बन् प्रवर्द्धन एवं उच्च विकास सहयोग कार्यक्रम)			३७		२		१०.५		२		३	५४.५
७	ऐतिहासिक, धार्मिक, पुरातात्विक तथा पर्यावरणीय दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण क्षेत्रको संरक्षण एवं विकास (उच्च तथा पर्यावरणीय)												
७.१	ऐतिहासिक, धार्मिक, पुरातात्विक तथा पर्यावरणीय दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण क्षेत्रको अभिलेखीकरण	प्याकेज	१	२	१	२	१	२	१	२	१	२	१०
	जम्मा (ऐतिहासिक, धार्मिक, पुरातात्विक तथा पर्यावरणीय दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण क्षेत्रको संरक्षण एवं विकास)			२		२		२		२		२	१०
८	भू तथा जलाधार संरक्षण कार्यक्रम												
८.१	जैविक, वातावरणीय एवं भू-संरक्षणको दृष्टिले संबेदनशील क्षेत्रहरू पहिचान तथा अभिलेखीकरण	प्याकेज									१	३	३
८.२	नदी तटीय क्षेत्रमा वृक्षारोपण तथा संरक्षण	प्याकेज	१	६									६
८.३	रिचार्ज पोखरी निर्माण	प्याकेज			१	१०	१	१०	१	१०	१	१०	४०
८.४	वीस खरिद तथा रोपण	प्याकेज	१	६									६
	जम्मा (भू तथा जलाधार संरक्षण कार्यक्रम)			१२		१०		१०		१०		१३	५५
९	वैकल्पिक उर्जा प्रवर्द्धन कार्यक्रम												०

(Handwritten signature)
सहायक प्रमुख

(Handwritten signature)
सिमान्तक क्षेत्र विकास विभाग (सं.सं.)

संस्था पत्रिका प्रकाशन
 १० जेठ २०६२/०६३
 वन विभागको कार्यालय
 विभिन्न वन कार्यालय
 काठमाडौं, नेपाल

क्र. सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	इकाई	आ.व. २०६२/०६३		आ.व. २०६३/०६४		आ.व. २०६४/०६५		आ.व. २०६५/०६६		आ.व. २०६६/०६७		जम्मा कुल
			परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	
	जम्मा (बैकान्पक उर्जा प्रवर्द्धन कार्यक्रम)												०
१०	प्रचार प्रसार कार्यक्रम												
१०.१	वन ढडेलो, वन तथा वातावरण संरक्षण, जलवायु परिवर्तन, डिगो वन व्यवस्थापन सम्बन्धी प्रचार सामग्री तयारी तथा वितरण	प्याकेज	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	२.५
१०.२	वन संरक्षण तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी स्थानीय एफ.एम.हरूबाट सूचना प्रवाह	प्याकेज	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	२.५
१०.३	वन विकास तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी स्थानीय तह राजनितिक दल, नागरिक समाज, पत्रकार र स्थानीय समुदायविषय छलफल तथा अन्तरक्रिया	पटक	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	२
१०.४	होस्टिङ बोर्ड निर्माण गरी रणनीतिक स्थानहरूमा राख्ने	प्याकेज	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	२.५
१०.५	विद्यालयहरूमा प्लाष्टिक व्यवस्थापन सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम, संरक्षण तथा वातावरणीय शिक्षा सम्बन्धी अभिमुखिकरण	प्याकेज	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	५
१०.६	वन महोत्सव, समारोह तथा दिवसहरूको आयोजना	प्याकेज	१	१.५	१	१.५	१	१.५	१	१.५	१	१.५	७.५
१०.७	कार्यालयको वेबसाईट अद्यावधिक	प्याकेज	१	१									१
	जम्मा (प्रचार प्रसार कार्यक्रम)			५.५		५.५		५.५		५.५		५.५	२३
११	विशेष आयुक्त कार्यक्रम												
११.१	सामुदायिक वनमा पातपतैगरबाट प्राङ्गणिक मल उत्पादन	गोटा	४	४०									४०

संस्था पत्रिका प्रकाशन
 १० जेठ २०६२/०६३

संस्था पत्रिका प्रकाशन
 १० जेठ २०६२/०६३

सिद्धिचरण
विभाग
सिद्धिचरण वन कार्यालय
सिद्धिचरण, भारत

क्र. सं.	कार्यक्रम तथा विवरण	इकाई	आ.सं. २०८२/०८३		आ.सं. २०८३/०८४		आ.सं. २०८४/०८५		आ.सं. २०८५/०८६		आ.सं. २०८६/०८७		जम्मा कुल
			परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	
११.२	जिल्लामा व्यवसायिक सम्भाव्यता भएका जलबुटीहरूको पहिचान तथा प्रवर्द्धन	पटक							१	३			३
११.३	हस्तकला/बालकला उपक्रम प्रवर्द्धनमा सहयोग	प्याकेज	१	५					१	५			१०
	जम्मा (विशेष आवृत्तक कार्यक्रम)			५४		०		०		८		०	५३
१२	जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापन सहयोगी कार्यक्रमहरू (पालावरण संरक्षण कार्यक्रम)												
१२.१	जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी सचेतना मोट्टी	मोट्टी	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	२.५
१२.२	पानीका मुहान संरक्षण	मोट्टी	५	२	५	२	५	२	५	२	५	२	१०
१२.३	जलवायु परिवर्तन तथा रेड प्लान अभिवृद्धिकरण तालिम	पटक	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	२.५
	जम्मा (जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापन सहयोगी कार्यक्रमहरू)			३		३		३		३		३	१५
१३	भौतिक पूर्वाधार निर्माण कार्यक्रम												
१३.१	कार्यालय भवन मर्मत सभार	प्याकेज			१	५							५
१३.२	कम्पाउण्ड बाट निर्माण तथा मर्मत	प्याकेज			१	२०							२०
	जम्मा (भौतिक पूर्वाधार निर्माण कार्यक्रम)					२५		०		०		०	२५
१४	कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्न आवश्यक प्राविधिक सहायता/उपकरण/औजारहरूको व्यवस्था												
१४.१	मोटरसाईकल खरिद						१	५					५
१४.२	कार्यालय व्यवस्थापनसंग सम्बन्धीत सामग्रीहरू खरिद	प्याकेज	१	५									५
१४.३	वन सर्वेक्षण उपकरण खरिद	प्याकेज	१	५									५

सिद्धिचरण

विश्व कोडिरेक्टर
सिद्धिचरण वन कार्यालय
सिद्धिचरण, भारत

संस्कृत विद्यापीठ
 सं. १०१
 दि. १०/०५/२०२३

क्र. सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	इकाई	आ.व. २०२२/२०२३		आ.व. २०२३/२०२४		आ.व. २०२४/२०२५		आ.व. २०२५/२०२६		आ.व. २०२६/२०२७		जम्मा कुल
			परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	
१४. ४	बैठक भत्ता/अन्य भत्ता	पटक	४	०.६	४	०.६	४	०.६	४	०.६	४	०.६	४
	जम्मा (कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्न आवश्यक प्राविधिक सहायता/उपकरण/औजारहरूको व्यवस्था)			१०.६		०.६		५		०.६		०.६	१६
१५	जनशक्ति व्यवस्थापन तथा कार्यक्षमता अभिवृद्धिका लागि आवश्यक पर्ने कार्यक्रम												
१५. १	वर्गचारीहरूको लागि क्षमता अभिवृद्धि तालिम	पटक	१	१									१
१५. २	जि.रि.एस./जि.आई.एस तालिम	प्याकेज			१	२							२
१५. ३	अध्ययन अवलोकन	प्याकेज	१	२									२
	जम्मा (जनशक्ति व्यवस्थापन तथा कार्यक्षमता अभिवृद्धिका लागि आवश्यक पर्ने कार्यक्रम)			३		२		०		०		०	५
१६	मानव बन्धनतु द्वन्द्व न्यूनीकरण सहयोग कार्यक्रम												
१६. १	मानव-बन्धनतु द्वन्द्वको अवस्था तथा समाधानका उपायहरू सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान	प्याकेज	१	१									१
१६. २	समस्याग्रस्त बन्धनतुको उद्धार तथा पुनर्स्थापना	प्याकेज	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	५
१६. ३	बन्धनतु संरक्षण सम्बन्धी अध्ययन, अनुसन्धान तथा प्रचार-प्रसार	प्याकेज	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	१	०.५	२.५
१६. ४	बन्धनतु उद्धार सम्बन्धी आवश्यक उपकरण/केज खरिद	प्याकेज	१	३					१	३			
१६. ५	बन्धनतु उद्धार सम्बन्धी तालिम	प्याकेज	१	१					१	१			२
१६. ६	मानव बन्धनतु द्वन्द्व न्यूनीकरणका लागि उपयुक्त प्रजाती रोपण	प्याकेज	१	२									२

सहायक प्रमुख

विश्व कौशिकारण्य
 विभिन्नता नभए अस्तित्व
 (निर्वाणं तत्र प्रा.)

क्र. सं.	कार्यक्रम तथा विवरण	इकाई	सा.सं. २०६२/०६३		सा.सं. २०६३/०६४		सा.सं. २०६४/०६५		सा.सं. २०६५/०६६		सा.सं. २०६६/०६७		जम्मा कुल
			परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	
	जम्मा (मानव बजेटको दृष्टि रणनीकरण सहयोग कार्यक्रम)			९		२		२		६		२	१८.५
१७	बजेटको व्यवस्थापन (पालन) सम्बन्धी कार्यक्रम												
१७.१	बजेटको आधारित उच्च प्रवर्द्धनमा सहयोग	पटक							१	२			२
१७.२	जम्मा (बजेटको व्यवस्थापन (पालन) सम्बन्धी कार्यक्रम)			०		०		०		२		०	२
१८	सैद्धान्तिक तथा सामाजिक समावेशीकरण प्रवर्द्धन												
१८.१	वनमा आश्रित मोहना तथा संशोधन समुदायको पहिचान तथा अभिलेखीकरण	पटक	१	०.५			१	०.५			१	०.५	१.५
१८.२	सैद्धान्तिक तथा समावेशीकरण सम्बन्धी व्यवस्थापनको बारेमा सशित चर्चा तथा कर्मचारीहरूलाई अभिमूखीकरण	पटक	१	०.५			१	०.५			१	०.५	१.५
१८.३	सामुदायिक, कृषियुती वनमा सैद्धान्तिक तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी सचेतना गोष्ठी	पटक	१	०.५			१	०.५			१	०.५	१.५
१८.४	कार्यस्थलमा महिला हिंसा सम्बन्धमा अभिमूखीकरण	पटक	१	०.५			१	०.५			१	०.५	१.५
	जम्मा (सैद्धान्तिक तथा सामाजिक समावेशीकरण प्रवर्द्धन)			२		०		२		०		२	६
१९	जम्मा कार्यक्रमको खर्च			२६०.७५		१२३.८		१३२.२		११९.८		१२५.७	७६२.२५
२०	प्रशासनिक खर्च			२१५		२२५.७		२३२.५२२		२३९.४९८		२४६.६८३	११५९.४५
२१	जम्मा प्रेषित बजेट			४७५.७५		३४९.५		३६४.७२२		३५९.२९८		३७२.३८३	१९२१.७०

सहायक प्रमुख

विश्व कोर्साल
जिम्मागत वन अधिष्ठाता
(नयाँ तह प्र.)

५. वन व्यवस्थापनका रणनीतिहरू

भक्तपुर जिल्लाको वन क्षेत्र रणनीतिक योजनाले परिकल्पना गरेको दुरदृष्टि र उद्देश्यहरू प्राप्तिको लागि वन व्यवस्थापन अत्यन्तै महत्वपूर्ण कार्य रहको छ। जस अन्तर्गत वन संरक्षण, संवर्द्धन र सदुपयोग पर्ने भएकोले सोही अनुसार रणनीतिलाई देहाय बमोजिम उल्लेख गरिएको छ।

५.१ वन संरक्षण रणनीतिहरू

भक्तपुर जिल्लामा वन विनास तथा वन क्षयीकरणका प्रमुख कारकतत्वका रूपमा वन डढेलो रहेको छ। अतिक्रमण, वन पैदावार चोरी निकासी तथा बाह्य मिचाहा प्रजातिको असर तथा जोखिम वन संरक्षणमा रहेको हुँदा यी कारकहरूको नियन्त्रण सम्बन्धमा अपनाउनु पर्ने रणनीतिहरू निम्नानुसार तय गरिएका छन्:

क. अतिक्रमण नियन्त्रण

वनको समुचित संरक्षण र व्यवस्थापन गर्दागर्दै पनि जनसंख्याको चापले वन पैदावारको माग, कृषि भूमिको लागि वन फँडानी, अबैध चोरी कटानीका कारण वनक्षेत्रमा क्षयीकरण भईरहेको छ। यसको अलावा बसाइँसराइ, भूमिहीन, दैविप्रकोप पिडित र स्कूल, कलेज, अस्पताल, जलविद्युत, सिँचाइ, सडक जस्ता विकासका भौतिक पूर्वाधार निर्माणका लागि समेत वनक्षेत्र नै प्रयोग भैरहेकोछ। साथै वन जंगलको छेउछाउमा वस्ती बस्नु र क्रमिक रूपमा अतिक्रमण गरिदै जानु, भूमि सम्बन्धी समस्या समाधान आयोग (राष्ट्रिय भूमि आयोग मार्फत) जमिन दर्ताको लोभले अतिक्रमण गर्नु, विभिन्न किसिमका भौतिक पूर्वाधार तथा धार्मिक स्थलहरूको निर्माण गर्नु आदि अतिक्रमणका प्रमुख कारणहरू हुन्।

अतिक्रमण नियन्त्रण गर्न विभिन्न नीतिगत, कानुनी र कार्यक्रमगत व्यवस्था भने भएको छ। वन ऐन २०७६, वन अतिक्रमण नियन्त्रण रणनीति २०६६, लगायतका दस्तावेजमा वन अतिक्रमण गर्न नपाइने र गरेमा दण्ड जरिवाना हुने व्यवस्था छ। भक्तपुर जिल्लामा अतिक्रमणको खासै समस्या देखिएको छैन, वन सिमाना लगाउने, नियमित गस्ती गर्ने जस्ता क्रियाकलापहरूले अतिक्रमणको समस्या देखिएको छैन। तर पनि भविष्यमा हुन सक्ने अतिक्रमण लाई मध्यनजर राख्दै अतिक्रमण नियन्त्रणको लागि निम्न रणनीति अपनाईनेछ:

रणनीति

१. अतिक्रमण सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछ ।

महासोच्य प्रमुख

विभिन्न वन जातियका
संरक्षण र वन विकास
विभाग, काठमाडौं

२. डिभिजन वन कार्यलयवाट वन क्षेत्रको नियमित अनुगमन, सामुदायिक वन समूहहरूलाई परिचालन गरिने छ र आवश्यक परेमा जिल्ला स्तरमा अतिक्रमण नियन्त्रण संयन्त्रहरू गठन र प्रभावकारी रूपमा परिचालन गरिनेछ।
३. राष्ट्रिय वन क्षेत्रको अतिक्रमण हुन नदिन वन सीमांकन गरिने छ। वनक्षेत्र यकिन गर्न एरियल फोटोग्राफ, सेटलाईट इमेज तथा डिजिटल डाटाको समेत प्रयोग गरिनेछ।

ख. वन डढेलो व्यवस्थापन

भक्तपुर जिल्लामा वन संरक्षणको प्रमुख समस्याको रूपमा वन डढेलो रहेको छ। यो मुख्यत मानवीय र कहिलेकाही प्राकृतिक (चट्यांग, रुखको घर्षण, ढुंगाको घर्षण आदि) कारणहरूले लाग्ने गर्दछ। वन डढेलो ९६% मानवीय कारणले, ३% अन्य र १% मात्र प्राकृतिक कारणले लाग्ने गरेको पाइएको छ।

यसले गर्दा वन विनाश, जनधनको क्षति एवं वातावरणीय समस्या बढिरहेको छ। मानवीय कारणहरूमा दाउरा सङ्कलन गर्नका लागि, जग्गा अतिक्रमण गर्न, मल तथा खरानी वनाउन, किरा भगाउन, सडकको नाली सफा गर्न, दसी प्रमाण लुकाउन, वनको छेउछाउमा भएको खेतवारीमा झारपात सफा गर्न र वन आसपासमा रहेका घरगोठलाई आगोवाट सुरक्षित गर्न समेत डढेलो लगाउने गरेको पाइन्छ। भक्तपुर जिल्लामा मडिसर देखि वैशाखसम्म वन डढेलो लाग्ने गरेतापनि साधारणतया चैत्र देखि वैशाखसम्म डढेलोको घटना बढी हुने गर्दछ। तथापी, जिल्लामा वन हालसम्म वन डढेलोको तथ्यांक रहेको छैन।

वन डढेलो रोकथाम तथा नियन्त्रण गर्न प्रचलित वन ऐन एवं राष्ट्रिय निकुन्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐनमा अनियन्त्रित डढेलोका क्रियाकलापहरू गर्न बन्देज लगाई कानूनी अपराधको रूपमा लिई कैद सजाय र दण्ड जरिवाना समेतको प्रावधानहरू रहेका छन्। त्यसैगरी वन डढेलो व्यवस्थापन रणनीति २०६७ समेत कार्यान्वयनमा रहेको छ। अझैपनि शिक्षा र जनचेतनाको कमी, प्रचार प्रसारको कमी, डढेलो नियन्त्रण गर्ने सीप तथा उपकरणको कमी, सरोकारवालाहरूको समन्वय र जिम्मेवारी बाँडफाँडमा कमी जस्ता चुनौतीहरू विद्यमान छन्। वन क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन गर्न टेवा पुग्ने गरी निम्न बमोजिमका डढेलो व्यवस्थापन रणनीतिहरू तय गरिएको छ।

सूर्यविनायक र चाँगुनारायण क्षेत्रका सल्लाका वनहरूमा देखिने वन डढेलोको समस्या नियन्त्रण गर्न वन डढेलो नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन योजना तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ। चैत्रदेखि जेठसम्मको डढेलो लाग्ने अवधिमा एफ.एम., रेडियो, पत्रपत्रिका र पोष्टर मार्फत जनचेतना जगाइनेछ। वन कर्मचारी, स्थानीय निकायका प्रतिनिधि, र सामुदायिक वनका प्रतिनिधिलाई तालिम प्रदान गरिनेछ। सुख्खा मौसम अगावै सुख्खा स्याउला, सोत्तर लगायतका डढेलो संवेदनशील पदार्थहरू संकलन गरी नियन्त्रित आगो लगाई व्यवस्थापन गरिनेछ। अग्निरेखा निर्माण र मर्मत, अग्नि रोधक सामग्री खरिद, वन डढेलो रोकथाम र नियन्त्रणका लागि स्थानीय समुदाय, नागरिक समाज, र विभिन्न संघसंस्थाहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ। समुदायमा आधारित डढेलो व्यवस्थापन स्वयंसेवी उपसमूहहरू गठन गरिनेछ, र योगदान पुर्याउनेलाई पुरस्कृत गरिनेछ।

विश्व कौटिल्य
डिभिजन वन अधिकृत
(गर्मी तह प्र.)

सहायका प्रमुख

१. डढेलो निरोधात्मक रणनीति

- क. सामुदायिक वन, सरकारद्वारा व्यवस्थित वन, लगायत सबै वन व्यवस्थापन पद्धतिहरूका वन संवर्द्धन कार्यमा डढेलो व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाइनेछ।
- ख. समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन समूहहरूमा डढेलो व्यवस्थापन स्वयंसेवी उपसमूह गठन गरिनेछ।
- ग. वन डढेलोको नियन्त्रण तथा रोकथामका लागि योगदान पु-याउने व्यक्ति वा संस्थालाई पुरस्कृत गरिनेछ।
- घ. जनचेतनामूलक प्रचारप्रसार सामग्री तयार गरी वितरण गर्ने व्यवस्था मिलाउँदै लगिनेछ।
- ड. सरोकारवालाहरूको विभिन्न तालिम, गोष्ठी तथा अन्तरक्रिया जस्ता माध्यमबाट डढेलो व्यवस्थापन गर्ने क्षमता अभिवृद्धि गर्दै वैज्ञानिक एवं स्थानीय सीपमा आधारित डढेलो व्यवस्थापन प्रविधिको विकास गर्न प्राथमिकता दिइनेछ।
- च. डढेलोबाट वन, जैविक विविधता, कार्वन उत्सर्जन, भू-दृश्य सौन्दर्य, सामाजिक आर्थिक पक्ष आदिमा पर्न जाने प्रभावका बारेमा अनुसन्धानमा समन्वय र सहजीकरण गरिनेछ।
- छ. डढेलो व्यवस्थापनका लागि नयाँ प्रविधिको विकास गर्ने वातावरणलाई प्रोत्साहित गरिनेछ।
- ज. जिल्ला स्तरमा अन्तर निकायस्तरमा डढेलो व्यवस्थापनका लागि आपसी समन्वय अभिवृद्धि गर्दै लगिनेछ।
- झ. जीविकोपार्जन र डढेलो बीचको अन्तरसम्बन्धलाई आत्मसात गरी परम्परागत स्थानीय डढेलो व्यवस्थापन प्रविधिको उचित उपयोग गरी डढेलोको हानिकारक प्रभाव न्यूनीकरण गर्ने र सकारात्मक प्रभाव वृद्धि गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ।
- ञ. सुख्खा मौसम लाग्नु अगावै पतल्याउने, हाँगा कटानी, एकल्याउने, झाडी सफाई, वनजंगलको सतहमा भएका सुकेका झार, पात पतिंगर हटाउने लगायतका वन संवर्द्धनका कार्यहरू गरी प्रज्वलनशील पदार्थको मात्रा कम गर्ने, वनक्षेत्रभित्र रहेका रोगी, बूढा, मरेका, ढलापडा र कुहएका रुख-काठहरू सङ्कलन तथा प्रज्वलनशील वस्तुको समयमा व्यवस्थापन गरिनेछ।
- ट. वन डढेलो लागेको तुरुन्त थाहा पाउन सामुदायिक तथा उपभोक्ता समूहहरूमा संचार व्यवस्था सुदृढ बनाइनेछ।
- ठ. पात पतिङ्गार तथा Unwanted Undergrowth को उचित व्यवस्थापनका लागि एक सामुदायिक वनमा कम्पोस्ट मल उत्पादन प्लान्ट स्थापन, वैकल्पिक उर्जाको रूपमा बायो ब्रिकेट एवं बायो चार निर्माणमा जोड दिने ।

२. डढेलो नियन्त्रण रणनीति

- क. जिल्लाको वन व्यवस्थापन आवधिक योजना, सहभागितामूलक वन कार्ययोजना लगायत वन क्षेत्रका सबै व्यवस्थापन योजनाहरूमा डढेलो व्यवस्थापन सम्बन्धी प्रावधान समावेश गरिनेछ।
- ख. डढेलो व्यवस्थापन चक्रको प्रत्येक चरणमा, स्थानीय, प्रदेश र संघीय स्तरसम्म प्रभावकारी समन्वय कायम गरी डढेलो नियन्त्रणको कार्यमा अगाडी बढाइनेछ।

विश्व कार्डराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवी बह प्र.)

सहायता प्राप्त

वन विभाग
वन विभाग
डिभिजन वन कार्यालय
हनुमानगढी, भक्तपुर

- ग. वर्षमा एक पटक डढेलो नियन्त्रण एवं व्यवस्थापन सप्ताह मनाइनेछ।
- घ. डढेलो प्रभावित क्षेत्रमा जनसहभागिता परिचालन गरी प्राकृतिक पुनरुत्पादन प्रवर्द्धन तथा वृक्षारोपण गरी सोको संरक्षण गरिएको छ।
- ङ. वन डढेलो नियन्त्रणका लागि पानी, पानी वोक्ने ट्यांकर, दमकल, वाटर ब्याग, हँसिया, बच्चरो, कोदालो, दाँते, साबेल, गैँची, आगो निभाउने स्वाटर लगायतका औजारहरू तथा व्यक्तिगत सुरक्षा सामग्रीहरूको व्यवस्था गरिनेछ।

ग. चोरी शिकार तथा गैर कानुनी व्यापार नियन्त्रण

भक्तपुर जिल्लामा सामुदायिक वन विकास कार्यक्रमको विस्तारसँगै वन पैदावारको चोरी निकासी समस्या न्यून भएको छ। यसलाई भविष्यमा शून्यमा झार्न सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह तथा अन्य सरोकारवालाहरूको सक्रियतालाई अझ सक्षम बनाई जनसहभागितामा चोरी निकासी नियन्त्रण गरिनेछ। यसका लागि डिभिजन वन कार्यालय तथा सब-डिभिजनहरूबाट राष्ट्रिय वन क्षेत्रमा नियमित गस्ती गरिनेछ, चोरी निकासी नियन्त्रणका लागि आवश्यक साधन स्रोतको व्यवस्था गरिनेछ। सुरक्षा निकायहरू र स्थानीय तहसँग नियमित समन्वय र सहकार्यका लागि छलफल गरिनेछ। संवेदनशील वनक्षेत्रमा स्थानीय संघसंस्था, उपभोक्ता समूह, स्थानीय निकाय र राजनैतिक दलको समन्वयमा जनस्तरमा चेतना तथा सन्देशमूलक कार्यक्रम गरिनेछ।

यद्यपी बहुमूल्य जडीवुटीहरू र वन्यजन्तुको चोरी शिकारी र गैर कानुनी व्यापार देखिने रूपमा नभए पनि केही मात्रामा हुन सक्दछ। जिल्लाका प्रमुख नाकाहरूमा स्थानीय तह, प्रहरी प्रशासन लगायत अन्य सरोकारवालाहरूसँग समन्वयमा चोरी शिकार र अवैध व्यापार नियन्त्रणको लागि सहकार्य गरिने छ। चोरी शिकार तथा गैर कानुनी व्यापार नियन्त्रणमा निम्न रणनीतिहरू तय गरिएको छ:

रणनीति

- क. चोरी शिकार हुन सक्ने संभावित वनक्षेत्र र नाकाहरूको पहिचान गरी त्यसको अभिलेख राखिनेछ।
- ख. स्थानीय सरोकारवालाहरू समेतको सहयोगमा नियमित गस्ती र अनुगमन गरिनेछ।
- ग. स्थानीय स्तरमा वन पैदावारको चोरी निकासी तथा चोरी शिकार नियन्त्रण सम्बन्धी चेतनामूलक कार्यक्रम संचालन गरिनेछ।
- घ. स्थानीय संघसंस्था, उपभोक्ता समूह, स्थानीय निकाय, राजनैतिक दल समेतको समन्वयबाट सूचना सङ्कलन, प्रचार-प्रसार र अनुगमनलाई प्रभावकारी बनाइनेछ।
- ङ. समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन समूह तथा उपभोक्तालाई आफूले व्यवस्थापन गर्न प्राप्त गरेको वन क्षेत्रबाट हुने चोरी शिकार तथा गैर कानुनी व्यापार नियन्त्रण गर्न जिम्मेवार बनाइनेछ।
- च. चोरी शिकार तथा गैर कानुनी व्यापार नियन्त्रणसँग सम्बन्धित सरोकारवाला बीच नियमित समन्वय बैठक, सञ्जाल निर्माण तथा कार्यगत एकता गरिनेछ।
- छ. स्थानीय समुदायको काठ, दाउरा तथा कृषि औजार लगायत दैनिक आवश्यकताका वन पैदावारको आपूर्तिलाई सुलभ, सरल र सहज बनाइनेछ।

शिव कोइराला
डिभिजन वन अधिकृत
(पदा) तह प्र.)

सहायका प्रमुख

सहायका प्रमुख
वन विभाग
डिभिजन वन कार्यालय
काठमाडौं, भक्तपुर

ज. जिल्ला भित्र वन पैदावारमा आधारित साना तथा मझौला उद्योग/उद्यम स्थापना र सञ्चालन, पर्यापर्यटन तथा स्थानीय स्तरमा रोजगारी सृजना गर्ने अन्य संभाव्य कृयाकलापलाई प्रवर्द्धन गरी स्थानीय समुदायको आय वृद्धिमा टेवा पुऱ्याइनेछ।

घ. चरिचरन व्यवस्थापन रणनीति

जिल्लाको स्थलगत अवलोकन गर्दा खुला चरन क्षेत्र नदेखियता पनि स्थानीय बासिन्दाहरूले पराम्परागत रूपमा पशुपालनबाट आफ्नो जीविकोपार्जन गर्दै आई रहेका छन्। अव्यवस्थित चरिचरनका नकारात्मक असरहरूमा वनको पुनरोत्पादनमा क्षति, वन विनाश तथा वन क्षयीकरण, जैविक विविधतामा हास, स्थानीय प्रजातिको लोप तथा बाह्य मिचाहा एवं पशुले नरुचाउने तथा चाहना नभएका प्रजातिको विस्तार हुनु, भू-क्षयमा वृद्धि आदि पर्दछन्। यसको व्यवस्थापन गर्न निम्नानुसारका रणनीतिहरू अवलम्बन गरिने छन् :

- जिल्लाका वन व्यवस्थापन योजनामा चरन व्यवस्थापन योजना समेत समावेश गरी एकीकृत व्यवस्थापन प्रणाली कार्यान्वयन गर्ने ।
- खुला चरिचरण नियन्त्रणको लागि वैधुवा पशुपालन प्रणालीको व्यवस्था गर्ने ।
- वैधुवा पशुपालनमा व्यवसाय गर्ने किसानको लागि उन्नत घाँसका वीड/ विरुवा उपलब्ध गराउने,
- चरन क्षेत्रको उत्पादकत्व वृद्धि गर्न चरन क्षेत्रमा कोशेवाली प्रजातिको विस्तार गर्ने ।
- चरन क्षेत्रमा रहेका मिचाहा प्रजाति नियन्त्रण गर्न कार्य योजना बनाई कार्यान्वयन गर्ने

ड. मिचाहा प्रजाति तथा रोग कीरा नियन्त्रण

जलवायु तथा भौगोलिक विविधताका कारण नेपाल विभिन्न किसिमका वनस्पति र वन्यजन्तुको वासस्थानको लागि उपयुक्त छ। बाह्य मिचाहा प्रजातिहरू देशका वन, कृषि, चरन क्षेत्र एवं सिमसार क्षेत्रमा फैलिएर रहेका छन्। प्रायः यी प्रजातिहरू सजिलैसंग प्रसारण हुने, छिटो बढ्ने, छिटो बयस्क हुने एवं रोग कीरा प्रतिरोधी हुने विशेषता भएका देखिन्छन्। यिनीहरूले पुनरोत्पादन, जैविक विविधता, परिस्थितिकीय प्रणाली एवं खेतबारीको कृषि उत्पादनमा नराम्रो असर पर्दछन्। वन विनाशका विभिन्न कारकतत्वहरू मध्ये बाह्य मिचाहा प्रजातिको विस्तार पनि एक हो। वन क्षेत्रमा रुखहरू हटाई छत्र खुला गरिनु तथा disturbance गरिनु नै यी प्रजातिको विस्तारका प्रमुख कारण मनिन्छन्।

भक्तपुर जिल्लाका वन प्रजातिहरूमा देखिएका केही रोग र किराहरूले ठूलो प्रकोप ननिम्त्याए पनि भविष्यमा हुन सक्ने क्षति रोक्न यस विषयमा विशेष ध्यान दिइनेछ। उत्तिस, लालीगुंरास र तेजपातमा देखिएका समस्याहरूको रोकथाम तथा निराकरणका लागि वनस्पति विभाग तथा वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्रको सहयोग लिइनेछ। सामुदायिक तथा निजी वन क्षेत्रमा कुनै रोग वा किरा देखा परेमा तुरुन्त डिभिजन वन कार्यालयमा सम्पर्क राख्न र सूचना प्रवाह गरी जनचेतना अभिवृद्धि गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ।

विश्व कोइराला
डिभिजन वन अधिकृत
(पवी म्हा प्र.)

सहायता प्रमुख

भक्तपुर जिल्लामा मुख्यतय सेतो वनमारा (*Chromolaena odorata*), कालो वनमारा (*Ageratina adonophora*), वनफाँडा (*Lantana camara*), लहरे वनमारा (*Mikania micrantha*), निलो गन्धे (*Ageratum houstonianum*), वेसरम (*Ipomea carnea*) आदि प्रमुख मिचाहा प्रजाति हुन्।

त्यस्तैगरी वनजन्य वनस्पतिहरूमा रोग कीराको प्रकोप व्यवस्थापनमा त्यति ध्यान दिन सकिएको छैन। रुख प्रजातिहरूमा पनि रोग र कीराले हानि नोकसानी पुऱ्याउने गरेका छन्। वन नर्सरीहरूमा रोग कीरा नियन्त्रण गर्न सम्भव भए पनि वनको क्षेत्र ठूलो हुने र रासायनिक औषधिको प्रयोग पनि महँगो मात्र नभई वातावरणीय दृष्टिले पनि नकारात्मक प्रभाव हुने हुँदा उपयुक्त नहुन सक्छ। यसका लागि उपचारात्मक भन्दा प्रतिकारात्मक उपायमा जोड दिनुका साथै यस सम्बन्धमा राम्रो अध्ययन अनुसन्धान पनि हुन् सकेको छैन।

रणनीति:

वाह्य मिचाहा प्रजाति तथा रोग कीरा नियन्त्रणको लागि निम्न रणनीति अपनाइने छ:

- क. स्थानीयलाई मिचाहा प्रजातिको नकारात्मक असरको बारेमा जनचेतना अभिवृद्धि गराइनेछ।
- ख. रुख कटान गरेको क्षेत्र वा बाँझो खाली जग्गामा गुणस्तरयुक्त र सम्भव भएसम्म स्थानीय प्रजातिको र त्यसमा पनि रोग कीरा प्रतिरोधात्मक प्रजातिको वृक्षरोपण गरी संरक्षण, संवर्द्धन कार्यहरू गरी वनको छत्र घनत्व वढाउने, वृक्षरोपण गर्दा सकभर मिस्रित प्रजातिको विरुवा रोपण गरिनेछ।
- ग. मिचाहा प्रजातिको झाडी/विरुवा उखेलेर हटाउने, जोत्ने, गोड्ने र यसरी प्राप्त पैदावार बायोक्रिकेट तथा अन्य जैविक ऊर्जाका लागि प्रयोग गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ।
- घ. जैविक र रासायनिक नियन्त्रणका उपायहरू अवलम्बन गरिनेछ।
- ङ. रोग कीरा लागेका रुख विरुवा वन क्षेत्रबाट यथासम्भव हटाइनेछ।
- च. रोग कीरा नियन्त्रण सम्बन्धमा थप अध्ययन अनुसन्धान गरिनेछ।
- छ. वृक्षरोपण क्षेत्र भित्र दालवाली र तेलवाली तथा जडीबुटी प्रजातिहरूको खेती गरिनेछ।

५.२ वन व्यवस्थापन र विकास रणनीतिहरू

क. वन संवर्द्धन प्रणालीमा आधारित वन व्यवस्थापन

वनको व्यवस्थापन गर्दा उपयुक्त वन संवर्द्धन प्रणालीको आधारमा गरिनेछ। कुन संवर्द्धन प्रणाली अनुसार वन व्यवस्थापन गर्न उपयुक्त हुन्छ भन्ने विषय वन व्यवस्थापनको उद्देश्य, वनको प्रकार र अवस्था, वनको भिरालोपना र स्थानीय समुदायको वन पैदावारको आवश्यकताले निर्धारण गर्दछ। नदी किनाराबाट ३० मिटरसम्मको क्षेत्रबाट ढलेको, सुकेको बाहेकका रुख सङ्कलन गरिने छैन। खासगरी भौगोलिक अवस्थिति अनुसार वन संवर्द्धन प्रणाली (Silviculture System) अपनाउंदा निम्न रणनीति अवलम्बन गरिने छ:

रणनीति

१. भिरालोपाना ८.५ डिग्रीभन्दा कम भएका वनहरू उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने उद्देश्य राखी उपयुक्त वन संवर्द्धन प्रणालीको आधारमा कार्ययोजना बनाई सोही अनुसार कार्यान्वयन गरिनेछ।

विश्व कोडराला
डिभिजन वन अधिकृत
(नर्सरी वि. प्र.)

सहायका प्रमुख

२. भिरालोपना ८.५ देखि १९ डिग्रीसम्म भएका वनहरूको सम्भाव्य भू-क्षयलाई न्यूनीकरण गर्ने गरी उत्पादकत्व वृद्धिको उद्देश्य राखी उपयुक्त संवर्द्धन प्रणालीको आधारमा कार्ययोजना बनाई सोही अनुसार कार्यान्वयन गरिने छ।
३. भिरालोपना १९ देखि ३१ डिग्रीसम्म भएका वनहरूको संरक्षणलाई प्राथमिकता दिन उपयुक्त वन संवर्द्धन प्रणालीको आधारमा कार्ययोजना बनाई सोही अनुसार कार्यान्वयन गरिनेछ।
४. भिरालोपना ३१ डिग्रीभन्दा बढी भएको वनलाई संरक्षण गरिने छ। सम्भव भएसम्म ढलेका र सुकेका, रुख निकाल्न सकिने छ। यस्ता वनबाट घाँस, डालेघाँस र व्यवस्थित तरिकाले गैरकाष्ठ वन पैदावार सङ्कलन गर्न सकिने छ।
५. वन व्यवस्थापनमा संलग्न निकायहरूको सिप, दक्षता र क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

ख. गैरकाष्ठ वन पैदावार व्यवस्थापन

भौगोलिक वनावट तथा हावापानीको विविधताको कारण यो जिल्ला गैरकाष्ठ वन पैदावार उपलब्ध रहेको छ। खासगरी सामुदायिक वन, सरकारद्वारा व्यवस्थित वन तथा निजी जग्गामा गैरकाष्ठ वन पैदावारहरू पाइने भएता पनि यस जिल्लामा खासै व्यवस्थापन तथा उपयोग गरिएको छैन। यिनको व्यवस्थापनको लागि निम्न बमोजिमका रणनीतिहरू अवलम्बन गरिने छन्:

रणनीतिहरू

- क. गैरकाष्ठ वन पैदावारको विस्तृत स्रोत सर्वेक्षण गरी दिगो सङ्कलनको व्यवस्था गरिनेछ।
- ख. खेती प्रविधि, सङ्कलन तरिका, दिगो व्यवस्थापन, बजार सूचना संबन्धमा प्रचारप्रसार गरिनेछ।
- ग. निजी जग्गा, सामुदायिक वन, लगायतका क्षेत्रमा NTFP खेती विस्तार गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ।
- घ. NTFP खेती व्यवस्थापनका लागि किसानलाई आर्थिक अनुदानको व्यवस्था गर्नेछ।
- ड. नियमित अनुगमन र नियमन गरिनेछ।

ग. वनको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि

यस जिल्लामा वन स्रोतको उपयोग उत्पादन क्षमताको तुलनामा न्यून रहनुको साथै ज्यादै न्यून मात्रामा मात्र व्यवस्थित तवरले सङ्कलन र प्रयोग भएको छ। विगतमा सरकारद्वारा व्यवस्थित वन र सामुदायिक वनमा वन व्यवस्थापन कार्यहरू हुँदै आएका छन्। तथापी, वनको सम्भावित उत्पादन क्षमताको तुलनामा धेरै सानो हिस्सामात्र प्रयोगमा आइरहेको छ। अतः वनको क्षमता अनुसारको उत्पादन र उपयोग वृद्धि गर्नु आवश्यक रहेको हुदाँ यसको लागि निम्नलिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिने छन्:

- क. राष्ट्रिय वनको व्यवस्थापनको लागि सहभागितामूलक वन संवर्द्धन प्रणालीलाई प्राथमिकता दिइनेछ।
- ख. वन व्यवस्थापन, संरक्षण र उपयोग गर्न समुदायको क्षमता विकास गरिनेछ।
- ग. वनको दिगो व्यवस्थापन क्षेत्र विस्तार गरी उपयुक्त संवर्द्धन प्रणालीको अवलम्बन गर्दै व्यवस्थापन गरिनेछ।
- घ. वन पैदावारको प्रभावकारी उपयोग गरिनेछ।

विश्व कडिराला
संस्थापक प्रमुख
(संस्थापक प्रमुख)

सहाशाखा प्रमुख

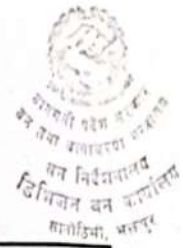
- ड. वन र वन क्षेत्र बाहिरको सार्वजनिक जग्गा तथा निजी जग्गामा वन, जडिवुटी तथा गैरकाष्ठ प्रजातिको विरुवा रोपण र व्यवस्थापन गर्दै वन पैदावारको उत्पादन बढाइनेछ।
- च. वन पैदावार कटान तथा सङ्कलन प्रविधिमा सुधार ल्याइनेछ।
- छ. वन डढेलो, रोग, कीरावाट हुने हानि नोक्सानी कम गर्ने प्रविधिको विकास गरिनेछ।
- ज. अनुसन्धान र ज्ञानको आधारमा वन विकास कार्ययोजना तयारीलाई परिष्कृत गरिनेछ।
- झ. भिरालोपन, भूक्षय, चाढी, पहिरो, डुवान हुने क्षेत्र आदि स्थानका वनलाई प्राकृतिक रूपले संरक्षण गर्दै बाँकी उत्पादनशील क्षेत्र छुट्याई उपयुक्त वन संवर्धन प्रणाली अपनाई वन क्षेत्रमा आवश्यकता अनुसार उक्त क्षेत्रमा हुने बहुमूल्य प्रजातिका वनस्पतिवाट कम मूल्यका/कम महत्वका प्रजातिलाई आवश्यकता अनुसार जैविक विविधतामा कुनै असर नपर्ने गरी विस्थापन गर्दै लगिनेछ।

५.३ लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण

- क. आदिवासी, जनजाति, दलित, एकल महिला, विपन्न, अपाङ्गलाई वन स्रोतको पहुँच र लाभको बाँडफाँडमा अग्रधिकार सुनिश्चित गरिने छ।
- ख. समूहमा प्राप्त आम्दानीलाई वन संरक्षण तथा व्यवस्थापन, विपन्नमुखी कार्यक्रम र सामुदायिक विकास कार्यमा प्रभावकारी रूपमा परिचालन गरिने छ।
- ग. वन क्षेत्रमा कार्यरत कर्मचारी, समुदाय तथा सरोकारवालाको क्षमता आँकलन गरी तदनुसूचित क्षमता अभिवृद्धिका कार्यहरू संचालन गरिने छ।

शिव खड्काला
विश्व वन विभाग
(सुनसरी, भक्तपुर)

सिमाङ्क प्रयोग

६. वनको सिमाङ्कन

वनको सिमाङ्कन भन्नाले मूलतः राष्ट्रिय वन र निजी वनलाई छुट्याउने कार्य हो । भक्तपुर जिल्लामा वन सिमाङ्कन काठका पिल्लरहरू, कहीं कहीं फलामका पिल्लर राखेर गरिएको छ । कतिपय काठका पिल्लरहरू कुहिर जिर्ण अवस्थामा रहेका छन् । सिमाङ्कन पिल्लरहरू सामुदायिक वनमा समुहले मर्मत गरेका पनि छन् । हाल सामुदायिक वनको कार्ययोजनामा digital नक्साहरूको प्रयोग गरि वनको सिमाङ्कन भएका छन्, जसले गर्दा स्थलगत रूपमा वनका सिमानाहरू एकिन गर्न सहज भएको छ । वन नियमावली २०७९ को अनुसूची ५ मा वनको सिमाङ्कन शिर्षक भित्र वनको प्रकार उल्लेख भएको हुँदा भक्तपुर जिल्लामा रहेका वनलाई निम्न आधारहरू अनुसार विभिन्न किसिममा छुट्याएको छः

६.१ वनको प्रकार (फरेष्ट टाइप)

(क) उचाई, हावापानी र वनस्पतिको आधारमा वनको प्रकार

भक्तपुर जिल्ला सानो भूभाग भएको भए पनि यसको भू-उचाइ, वनस्पतिको विविधता, र भौगोलिक अवस्थिति अनुसार विभिन्न प्रकारका वनहरू पाइन्छन् । उचाईको आधारमा भक्तपुर जिल्लाको वनलाई Vegetation types in Nepal as described by TISC (२००२) अनुसार मुख्यतया उप-उष्ण प्रदेशीय वन (sub-tropical forest) र सम शितोष्ण वन (Lower temperate Forest) को रूपमा दुई भागमा विभाजन गर्न सकिन्छ ।

१) उप उष्ण प्रदेशीय वन (sub-tropical forest)

यो वन १००० देखि २००० मी सम्ममा पाइन्छ । यसमा पाइने प्रजातीहरूमा केही भागमा खोटेसल्लाको वन पाइन्छ भने केही स्थानमा प्रजातिहरू चिलाउने (*Schima wallichii*) कटुस (*Castanopsis spp*), उत्तिस (*Alnus nepalensis*) आदि प्रजातीहरू पाइन्छ ।

२) सम शितोष्ण वन (Lower temperate Forest)

२०००मी देखि २५०० मी उचाइमा पाइने यस वनमा (*Alnus nepalensis*) अंगेरि (*Lyonia ovalifolia*), गोत्रे सल्ला (*Pinus wallichiana*), गुराँस (*Rhododendron spp*), पैयुं (*Prunus cerasoides*), सेती काठ (*Myricina capitellata*) रहेका छन् ।

ख) स्थान विशेष अनुसारको प्रजातिको विवरण

१) तल्लो मिश्रीत चौडापाते वन (Lower Slope mixed broadleaf forest)

यस जिल्लाको तल्लो भागहरूमा गाउँ वस्ति नजिक चित्तापोल, कटुन्जे, सिपाडोल, दधिकोट, मध्यपुर ठिमी नगरपालिका क्षेत्रमा यस किसिमको वनले ओगटेको पाइन्छ । यो वनक्षेत्र स्थानीयहरूको दैनिक रूपमा उपभोग्य वस्तुहरू जस्तै: दाउरा, घाँस स्याउला, काठ प्राप्त गर्ने महत्वपूर्ण श्रोत हो । यस किसिमको वनक्षेत्रमा पाइने मुख्य प्रजातिहरू चिलाउने (*Schima wallichii*), कटुस (*Castanopsis spp*), उत्तिस (

विश्व कर्द्धाला
दिभिजन वन अधिकृत
(नवी तह मा.)

Alnus nepalensis / अदि हुन् र यस किसिमको मिश्रित वनले ८७६.६३ हे. (४१.०३%) क्षेत्र ओगटेको छ ।

२) सल्ला वन (Chirpine Forest):

यस जिल्लाको मध्ये भागको तथुली, सुडाल जस्ता केही ठाउँहरूमा खोटेसल्लाको वन (Chirpine Forest) पाइन्छ भने तल्लो भेगमा उत्तिस (*Alnus nepalensis*) र चिलाउने (*Schima wallichii*) संग मिसिएर रहेको पनि पाइन्छ । सामुदायिक वन गठन हुनु पूर्व यस्तो जंगलमा वर्षेनी आगजनीले गर्दा पुनरुत्पादन एकदमै न्यून रहेको थियो तर हाल सामुदायिक वन हस्तान्तरण भए पछि सन्तोषजनक रूपमा पुनरुत्पादन भएको पाइन्छ । यस किसिमको वनले ७२३.२३ हे. (३३.८३%) क्षेत्रफल ढाकेको छ ।

३) माथिल्लो चौडापाते मिश्रित वन (Upper Slope mixed broad leaf forest):

यस किसिमको जंगल प्राय गाउँ वस्ती भन्दा टाढा नगरकोट, छालिंड, चाँगुनारायण, दुवाकोट, बागेश्वरी क्षेत्रको माथिल्लो भागमा पाइन्छ । यो जंगल जडिवुटीको लागि समेत उपयुक्त मानिन्छ । खोला खोल्सी किनारहरूमा उत्तिसको जंगल हुने ठाउँहरू अलैंची खेतीको लागि उपयुक्त देखिन्छ । यस जंगलमा पाइने मुख्य प्रजातिहरूमा उत्तिस (*Alnus nepalensis*) अंगोरि (*Lyonia ovalifolia*), सल्ला (*Pinus spp.*), गुराँस (*Rhododendron spp.*), पैयुं (*Prunus cerasoides*), सेती काठ (*Myricina capitellata*) आदि पाइन्छ । यस किसिमको झाडीदार वन को क्षेत्रफल ५३७.४० हे. (२५.१४%) फैलिएको छ ।

ग) वन व्यवस्थापनको आधारमा वनको किसिम

यस जिल्लामा वन व्यवस्थापन को आधारमा वनलाई निम्न अनुसारको ३ किसिमले वर्गिकरण गरिएको छ । यसको विस्तृतमा अनुसूची १० मा रहेको छ ।

१) सामुदायिक वन: यस जिल्लाको अधिकांश वन क्षेत्र सामुदायिक वन उपभोक्ता समुहलाई हस्तान्तरण गरिएको छ । जसमा ५७ वटा सामुदायिक वन उपभोक्ता समुहले १८००.८४ हे क्षेत्रफल व्यवस्थापन गरेका छन् ।

२) धार्मिक वन : यस जिल्लामा ३ वटा धार्मिक वनको ८.९१ हे क्षेत्रफल धार्मिक समुहलाई हस्तान्तरण गरिएको छ ।

३) सरकारद्वारा व्यवस्थित वन: यस जिल्लाको ५७.४१ क्षेत्रफल सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको रूपमा डिभिजन वन कार्यालयले व्यवस्थापन गर्दै आएको छ ।

सहायक प्रमुख

६.२ वनको क्षेत्रफल

६.२.१ भक्तपुर जिल्लाको वनको क्षेत्रफल

भक्तपुर जिल्लाको कुल क्षेत्रफल १२,३१० हेक्टर छ। डिभिजन वन कार्यालय भक्तपुरको अभिलेख अनुसार जिल्लाको कुल राष्ट्रिय वन क्षेत्र २,१४०.९६ हेक्टर छ, जवकि भू आवरण तालिका अनुसार ३,१६३.० हेक्टर वन क्षेत्र र ३१.२ हेक्टर अन्य काष्ठ वन पैदवार रहेको क्षेत्र गरि जम्मा ३१९४.२४ हेक्टर रहेको छ, जसले १,०५३.२८ हेक्टर को भिन्नता देखाउँछ। यो भिन्नता भएको क्षेत्रमा निजी वन, नेपाल आर्मीले ओगटेको क्षेत्र, नापी तथा भूगर्भ विभागको क्षेत्र र FAO को परिभाषा (वन भन्नाले ०.५ हे क्षेत्रफल, ५ मिटर उचाई भएका रुख र १० प्रतिशत वा सो भन्दा बढी छत्र घनत्व) अन्तर्गत पर्ने वन रहेको छ। तालिका १० मा जिल्लाको डिभिजन वन कार्यालयको अभिलेखमा भएको राष्ट्रिय वन र FRTCको तथ्याङ्क अनुसारको जम्मा वन क्षेत्रलाई प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका १०: जिल्लाको वन क्षेत्रको विवरण

नगरपालिका	वन क्षेत्र						निजी वन		जम्मा वनको क्षेत्र
	राष्ट्रिय वन					अन्य वन क्षेत्र	जम्मा	निजी जग्गा, नेपाल आर्मी, भूगर्भ विभाग लगायत अन्य सहरि वन क्षेत्र	
सामुदायिक वन	धार्मिक वन	सरकार द्वारा व्यवस्थित वन	कबुलियति वन (व्यवसायिक)	अन्य वन क्षेत्र	जम्मा				दत्ता भएको निजी वनको क्षेत्रफल
चौगुनारायण	१००७.२५	५.४४	५७.४१	१.२७	१०७१.४	२.६४	६६८.४	१७४२.४१	
मध्यपुरथिमी	२८.०४				२८.०		६.४	३४.४४	
सुर्यविनायक	७६५.५५	३.४७		२७.३६	२४५.१७	१०४१.६	०.६४	१४१६.३९	
भक्तपुर	०	०	०	०	०	०	१	१	
जम्मा	१८००.८४	८.९१	५७.४१	२८.६३	२४५.१७	२१४०.९६	३.२८	३१९४.२४	
*अन्य वन = राष्ट्रिय प्राणी उद्यानको वन					क्षेत्रफल: हेक्टर				

स्रोत : डि.व. का, भक्तपुर, २०८१ र FRTC २०२२

६.२.२ स्थानीय तह अनुसारको वनको क्षेत्रफल

तथ्याङ्क विश्लेषण गर्दा सबै वढी वन सुर्यविनायकमा नगरपालिकामा र कम भक्तपुर नगरपालिकामा रहेको छ। त्यसै गरि सामुदायिक वनको क्षेत्रफल चौगुनारायणमा र सामुदायिक वनको संख्या सुर्यविनायकमा वढी रहेको छ भने भक्तपुर नगरपालिकामा कम रहेको छ। स्थानीय तह अनुसार वनको स्रोतको तथ्याङ्क तलको तालिकामा दिइएको छ।

विश्व कोइराला
डिभिजन वन अधिकृत
(नवी तह प्र.)

सहायक प्रमुख

तालिका ११ : स्थानीय तह अनुसारको वनको क्षेत्रफल

क्र.स.	स्थानीय तहको नाम	कुल क्षेत्रफल (हेक्टर)	वनको क्षेत्रफल(हेक्टर) (FRTC, २०२२)	राष्ट्रिय वनको क्षेत्रफल (हेक्टर) (डि.व.का तथ्याङ्क २०८२)	सा.वको क्षेत्रफल (हेक्टर) (हेक्टर) (डि.व.का तथ्याङ्क २०८२)	सा.व.को संख्या
१	चाँगुनारायण	४,२४३.२	४,२४३.२	१,०७१.४	१,००७.३	२५
२	मध्यपुर थिमी	१,११९.९	१,११९.९	२८.०	२८.०	३
३	सूर्यविनायक	६,२९९.०	६,२९९.०	१,०४१.६	७६५.६	२९
४	भक्तपुर	६४७.९	६४७.९	०.०	०.०	०
कुल जम्मा		१२,३१०.०	१२,३१०.०	२,१४०.९६	१,८००.८	५७

(श्रोत: स्थानीय तहहरूको क्षेत्रफल संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको २०७६ मा प्रकाशित गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको संक्षिप्त परिचय पुस्तिका र FRTC २०२२ को आधारमा गरिएको हो । वनको क्षेत्र र सा.व. को तथ्याङ्क डि.व.का भक्तपुरको तथ्याङ्क २०८२ अनुसार रहेको छ ।)

६.३ वन क्षेत्रको स्रोतको अवस्था

मुख्य प्रजातिहरूको वितरण

क) वनमा पाइने मुख्य रुख प्रजाति

भक्तपुर जिल्लामा मुख्यत चिलाउने, कटुस, उत्तिस, पैयु, खोटे सल्ला, गोब्रेसल्ला, लालीगुराँस लगायतला वनस्पतिहरू पाइन्छन् ।

ख) मुख्य गैरकाष्ठ वन पैदावार

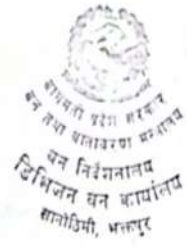
यस जिल्लामा पाइने मुख्य गैरकाष्ठ वन पैदावारहरू रुद्राक्ष, गुराँस आदि हुन् जसलाई अनुसूची ९ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

६.४ प्रमुख नदी, खोला तथा जलाधार क्षेत्र

भक्तपुर जिल्लामा ठूला नदीहरू नभएता पनि साना खोला र खोल्सीहरू प्रशस्त मात्रामा रहेका छन्। जिल्लाको प्रमुख नदी प्रणालीमा हनुमन्ते खोला र मनोहरा खोला पर्छन्, जुन भक्तपुरको सिँचाइ, जल निकास, र सांस्कृतिक गतिविधिका लागि महत्वपूर्ण छन्। हनुमन्ते खोला भक्तपुरको पश्चिमी भागबाट वग्दै मध्यपुर थिमी र सूर्यविनायक क्षेत्र हुँदै काठमाडौँ र ललितपुरको सिमानामा पुग्छ। मनोहरा खोला भने जिल्लाको दक्षिण-पश्चिमी भागमा वग्छ र काठमाडौँको सिमानामा बागमती नदीमा मिसिन्छ। यी दुई प्रमुख खोलासहित जिल्लामा साना-ठूला गरी करिब १०-१५ वटा खोल्सी र सहायक नालाहरू छन्, जसको कुल लम्बाई लगभग १५०-२०० किलोमिटर रहेको छ।

शिव कार्दाला
विभिन्न वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

सिद्धपोखरी प्रस्ताव

ताल, तलैया, पोखरी, र जलाशय

भक्तपुरमा ठूला तालहरू नभए पनि सांस्कृतिक, धार्मिक, र पर्यावरणीय महत्व राख्ने ३३ वटा पोखरीहरू छन्। प्रमुख पोखरीहरूमा सिद्धपोखरी (भक्तपुर नगरपालिका), नागपोखरी (भक्तपुर), कमलपोखरी (मध्यपुर थिमी), दत्तात्रय पोखरी (भक्तपुर), र महादेव पोखरी (सूर्यविनायक) उल्लेखनीय छन्। यी पोखरीहरू प्राकृतिक र मानवनिर्मित दुवै छन्, जसले सिँचाइ, धार्मिक कार्य, र पर्यटकीय आकर्षणको भूमिका खेल्छ। सिद्धपोखरी र नागपोखरी भक्तपुरको सांस्कृतिक सम्पदाको अभिन्न अंग हुन्, जहाँ विस्केट जात्रा र अन्य पर्वहरूमा विशेष कार्यहरू हुन्छन्। यी सिमसार क्षेत्रहरूमा माछा, चरा, र जलचर वनस्पतिहरूको सानो तर महत्वपूर्ण जैविक विविधता पाइन्छ। वन क्षेत्रमा पनि साना सिमसारहरू छन्, जसको तथ्याङ्क सङ्कलन र संरक्षण आवश्यक छ।

भक्तपुर जिल्लाको जलाधार क्षेत्र मुख्य रूपमा हनुमन्ते खोला जलाधार र मनोहरा खोला जलाधारमा आधारित छ। हनुमन्ते खोला जलाधारले भक्तपुरको उत्तरी पहाडी क्षेत्र (नगरकोट र चाँगुनारायण) वाट सुरु भई समतल उपत्यकामा बग्छ, जसले भक्तपुर र मध्यपुर थिमीको कृषि क्षेत्रलाई सिँचाइ प्रदान गर्छ। मनोहरा खोला जलाधारले दक्षिणी र पश्चिमी क्षेत्रमा जल सङ्कलन र निकासको काम गर्छ, अन्ततः वागमती नदीमा मिसिन्छ। यी जलाधारहरूले माटोको उर्वरता, वनजंगल, र जीवजन्तुको संरक्षणमा योगदान दिन्छ।

६.५ सिमसार क्षेत्र

सिमसार क्षेत्रले पानीले भिजेको वा अत्यधिक आर्द्रता भएको जमिनलाई जनाउँछ, जहाँ पानीको सतह र जमिन लगभग एकै स्तरमा हुन्छ र वनस्पतिहरूको अस्तित्व रहन्छ। नेपालको राष्ट्रिय सिमसार नीति २०६९ अनुसार, स्थायी वा अस्थायी, प्राकृतिक वा कृत्रिम रूपमा बनेको पानी जमेको वा बग्ने क्षेत्र हो, जसमा दलदल, नदीको बाँध क्षेत्र, ताल, पोखरी, जलाशय, र धानखेत समावेशलाई जनाउँछ। भक्तपुर जिल्लामा सिमसारअन्तर्गत विभिन्न नदी, खोला, खोल्सी, र पोखरीहरू पर्छन्।

विश्व कोर्डराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

समाजिक प्रमुख

७. वन संरक्षण तथा सुरक्षा सम्बन्धी व्यवस्था

७.१ अतिक्रमण तथा चोरी निकासी नियन्त्रण

(क) अतिक्रमण नियन्त्रण

जिल्लामा हाल अतिक्रमणको समस्या नरहेता पनि भविष्यमा हुन् सक्ने सम्भावित वन अतिक्रमण रोक्न सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरूलाई नै परिचालन गरिने छ भने सडक छेउको हकमा भने सडक डिभिजन कार्यालय, स्थानीय तह, जि.स.स., स्थानीय प्रशासन, राजनैतिक दलका प्रतिनिधि, स्थानीय वन उपभोक्ता समूह र वन कर्मचारीको समन्वयमा कार्यक्रम अगाडि वढाइनेछ।

वन अतिक्रमण नियन्त्रणका लागि विशेष कार्यक्रम र साधन स्रोतको व्यवस्था गरिनेछ। यसका लागि वन सिमाङ्कन क्षेत्रमा नियमित अनुगमन, अतिक्रमित क्षेत्रहरूको नक्साङ्कन, जनतालाई लालपुर्जा नआउने बारे निरन्तर अवगत गराउने, तथा विभिन्न प्रकारका वन व्यवस्थापन नमुनाको जनचेतना कार्यक्रममा गैर-सरकारी समुदाय र समूहहरूलाई परिचालन गरिनेछ। भर्खरै स्थापना भएका नयाँ बसोबास क्षेत्र, वारवेर गरेको जग्गा वढाउने नियतले गरिएका अतिक्रमण, र सामुदायिक वन क्षेत्रभित्रका अतिक्रमणहरूलाई स्थानीय प्रशासन, प्रहरी, स्थानीय निकाय र उपभोक्ता समूहको सहयोगमा खाली गराइनेछ। खाली गराइएका क्षेत्रमा वागमती प्रदेश वन निर्देशनालयको स्वीकृति लिई स्थानीय जनसहभागितामा तत्काल वृक्षारोपण गरी वारवेर गरिनेछ।

(ख) चोरी निकासी नियन्त्रण

भक्तपुर जिल्लाको डिभिजन वन कार्यालयको तथ्याङ्क अनुसार, यस जिल्लामा वन पैदावारको चोरी निकासी तथा चोरी शिकारका समस्याहरू खासै छैनन्। सामान्यतया, यस क्षेत्रका वनहरूमा वन अपराधको दर न्यून रहेको छ। यद्यपि, यो अवस्थालाई दिगो राख्न र भविष्यमा हुन सक्ने सम्भावित जोखिमहरूलाई सम्बोधन गर्नका लागि सचेत रहनु आवश्यक छ। वन तथा वन पैदावारको संरक्षणका लागि स्थानीय समुदाय, निकाय र सरोकारवालाहरूले पनि सकारात्मक भूमिका खेलेका छन्। सम्भावित चोरी निकासी हुन सक्ने वनक्षेत्र र नाकाहरूको पहिचान गरी निगरानीमा राखिएको छ। आगामी ५ वर्षमा डिभिजन वन कार्यालय तथा सब-डिभिजनहरूबाट राष्ट्रिय वन क्षेत्रमा नियमित गस्ती गरिनेछ। संवेदनशील वनक्षेत्रमा स्थानीय संघसंस्था, उपभोक्ता समूह, स्थानीय निकाय र राजनैतिक दलको समन्वयमा जनस्तरमा चेतना तथा सन्देशमूलक कार्यक्रम गरिनेछ।

७.२ वन डढेलो नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन

राष्ट्रिय वन क्षेत्रलाई सा.व.को रूपमा हस्तान्तरण गर्ने नेपाल सरकारको नयाँ वन नीति भए अनुसार सा.व. हस्तान्तरण कार्यलाई प्राथमिकताका साथ अगाडी वढाइएको र वन व्यवस्थापन गर्ने कार्यमा उपभोक्ताहरू नै संलग्न रहेको तथा उपत्यका तथा पहाडी भू-भाग, भौगोलिक वनावट आदि कारणबाट वनपथ निर्माणमा उपभोक्ताहरू त्यति अभिप्रेरित भएको देखिदैन। केहि ठाउँहरूमा वनबाट जाने सडक, परम्परागत गोरेटो वाटोहरूले पनि वनपथको काम गरेका छन्।

विश्व कोइराला
डिभिजन वन अधिकृत
(पदवी सहा. प्रा.)

महाजला प्रकृत

डिभिजन वन कार्यालयले वन डडेलो नियन्त्रण समन्वय सञ्जाल गठन गरी वर्षेनी डडेलो विरुद्धको अभियान संचालन गर्ने, सुख्खाको समयमा डडेलो विरुद्धका सन्देशमुलक कार्यक्रमहरू स्थानीय पत्रपत्रिका तथा एफ.एम. रेडियोबाट प्रकाशन तथा प्रसारण गर्ने तथा जनचेतनामूलक गोष्ठीहरू सञ्चालन गर्ने कार्यहरू गरिरहेको छ भने सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरूबाट अग्निरेखा निर्माण र सरसफाई कार्य समेत गरिने छ।

सूर्यविनायक र चौगुनारायण क्षेत्रका सल्लाका वनहरूमा देखिने वन डडेलोको समस्या नियन्त्रण गर्न वन डडेलो नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन योजना तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ। चैत्रदेखि जेठसम्मको डडेलो लाग्ने अवधिमा एफ.एम., रेडियो, पत्रपत्रिका र पोष्टर मार्फत जनचेतना जगाइनेछ। वन कर्मचारी, स्थानीय निकायका प्रतिनिधि, र सामुदायिक वनका प्रतिनिधिलाई तालिम प्रदान गरिनेछ। सुख्खा मौसम अगावै सुख्खा स्याउला, सोत्तर लगायतका डडेलो संवेदनशील पदार्थहरू संकलन गरी नियन्त्रित आगो लगाई व्यवस्थापन गरिनेछ। अग्निरेखा निर्माण र मर्मत, अग्नि रोधक सामग्री खरिद, वन डडेलो रोकथाम र नियन्त्रणका लागि स्थानीय समुदाय, नागरिक समाज, र विभिन्न संघसंस्थाहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ। समुदायमा आधारित डडेलो व्यवस्थापन स्वयंसेवी उपसमूहहरू गठन गरिनेछ, र योगदान पुर्याउनेलाई पुरस्कृत गरिनेछ।

७.३ मिचाहा प्रजाति नियन्त्रण

यस जिल्लामा पाइने वनमारा जस्ता मिचाहा प्रजातिको फैलावट र तीव्र पुनरुत्पादनको कारणले नियन्त्रण गर्न त्यति सहज भनेछैन। तथापि मिचाहा प्रजाति व्यवस्थापनमा विभिन्न उपायहरू अपनाउन सकिन्छ र त्यस्ता उपायहरू प्रजाति र स्थानीय अवस्था अनुसार फरक-फरक हुन सक्दछन्। कतिपय प्रजातिहरूको नियन्त्रण गर्न लामो समय र उच्च आर्थिक लगानी लाग्ने हुनाले व्यवस्थापन कठिन बन्न सक्छ भने केहि मिचाहा प्रजातिहरू स्थानीय रूपमा विभिन्न प्रयोगमा ल्याउन सकिने पनि हुन सक्दछन्। भक्तपुर जिल्लाका सामुदायिक वनले मिचाहा वनस्पति भनेर कार्ययोजनामा सोझै उल्लेख नगरेपनि झाँडी सफाई अन्तर्गत यस्ता प्रजातिहरू हटाउने कार्य गर्दै आइरहेका छन्। मिचाहा प्रजाति नियन्त्रणका लागि गर्न सकिने मुख्य कृयाकलापहरू निम्न अनुसार उल्लेख गरिएको छ।

क. उखेल्ने तथा फाड्ने

वनहरूमा फैलिएका मिचाहा वनस्पतिलाई जरादेखि नै उखेलेर फाल्ने तथा काट्ने फाड्ने विधि नै उपयोगी देखिन्छ। यसरी उखेल्दा वा फाड्दा फल लाग्नुभन्दा अगाडि नै फडानी गर्न सकेमा बढी प्रभावकारी हुने देखिन्छ।

ख. उपयोग गर्ने

मिचाहा प्रजातिहरू जैविक विविधतालाई हानिकारक भए पनि कुनै कुनै प्रजातिहरूलाई उपयोगमा पनि ल्याउन सकिन्छ। उदाहरणको लागि सेतो र कालो वनमारालाई कम्पोष्टमल बनाई कृषि उत्पादन बढाउन सकिन्छ। यी प्रजातिहरूलाई गोठमा सोत्तरको रूपमा र करेसा वारीमा वार वार्न समेत प्रयोग गर्न सकिन्छ। वन फाँडा/काँडे वनमारालाई दाउराको रूपमा पनि प्रयोग गर्न सकिन्छ।

79
विश्व कौशल
डिभिजन वन अधिकार
(नयाँ तह प्रा.)

सहायक प्रमुख

ग. लघु वन पैदावार र बजार व्यवस्थापन

मिचाहा प्रजाति नियन्त्रण अन्तर्गत केही लघु वन पैदावार बनाउन पनि सकिन्छ। वनमाराबाट त्रिकेट बनाएर इन्धनको श्रोतको रूपमा खान पकाउन, जाडो महिनामा कोठा तताउन प्रयोग गर्न सकिन्छ। तर त्रिकेटको प्रयोगलाई सहज बनाउनका लागि चुलो तथा त्रिकेट बनाउने प्रकृत्यामा उपयुक्त प्रविधीको विकास पनि हुनुपर्दछ।

अन्य उपायहरू

- बाह्य मिचाहा वनस्पतिहरूलाई एकिकृत रूपमा सङ्कलन गरी कुहाएर जैविक मलको रूपमा प्रयोग गर्न सकिन्छ। जस्तै: सेतो वनमारा, वेशरम, जलकुम्भी आदि।
- जैविक इन्धन बनाई Biobriquette को रूपमा प्रयोग गर्न सकिन्छ। जस्तै कालो वनमारा, सेतो वनमारा, वेशरम आदि।
- औषधीय गुण भएका प्रजातिहरू लाई परम्परागत घरेलु उपचार पद्धतिमा प्रयोग गरेको पाइन्छ।

७.४ रोग तथा किराबाट नियन्त्रण

रूखको जरा, डाँठ, पातहरू, अंकुरहरू सबै भागहरू कीराहरूले आक्रमण गर्न जोखिममा हुन्छन्। किराको क्षति उत्पादनको मूल्यमा कुनै असर नगर्ने सामान्य क्षतिदेखि लिएर रूखहरूलाई स्टन्ट गर्ने वा मार्ने वा तिनीहरूको बजार मूल्य घटाउने गम्भीर क्षतिसम्म हुन सक्छ। रूखको रोग तथा किराहरूमा कीराहरू (insects and mites), रोगहरू (diseases), झारपातहरू (weeds) र नेमाटोडहरू समावेश छन्।

वनमा कीराहरूबाट हुने क्षति:

जङ्गलमा कीराहरूबाट हुने हानिहरू विभिन्न प्रकारका हुन्छन् र रूखमा सामान्य असर देखि मृत्युहुने सम्मका हुन्छन्। कीराहरूको कारणले हुने हानि निम्न प्रकारका हुन सक्छन्:

- (क) रूखहरूको मृत्यु विशेष डिफोलिएटर, बार्क बीटल र धमिराले गर्दा हुन सक्छ।
- (ख) काठ बोरर कीराहरूले जीवित वा काटिएको रूखको ठोस काठलाई क्षति पुऱ्याउन सक्छ।
- (ग) कीराहरूले रूखको वृद्धिमा ठूलो हानि पुऱ्याउन सक्छ।
- (घ) प्राकृतिक पुनरुत्थानमा कीराको क्षतिले बाधा पुऱ्याउँछ।
- (ङ) कीराको गतिविधिको परिणाम स्वरूप साइट विग्रनु र प्रजातिहरूको संरचनामा क्षय (Deterioration of site and degeneration of species) हुन सक्छ।
- (च) वृक्षारोपण क्षेत्रमा किरा तथा रोगका कारण पूर्ण रूपमा विरुवा मर्न गई वृक्षारोपण असफल हुन सक्छ।

वनमा रोग किरा नियन्त्रणलाई प्राकृतिक नियन्त्रण र कृत्रिम नियन्त्रण गरी दुई प्रकारमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ। प्राकृतिक नियन्त्रणमा मौसमी अवस्था, पोषण, होस्ट प्रतिरोध र जैविक कारकहरू समावेश हुन्छन्, जबकि कृत्रिम नियन्त्रणमा सिल्भिकल्चरल नियन्त्रण, जैविक नियन्त्रण, माइक्रोवियल नियन्त्रण र रासायनिक नियन्त्रण जस्ता विधिहरू समावेश हुन्छन्।

सहायक प्रमुख
विभिन्न वन अधिकृत
नवी तार प्र.

महाशाखा प्रमुख

क. प्राकृतिक नियन्त्रणः

जलवायु अवस्थाः

जलवायु अवस्थालाई लामो समयको अवधिमा अनुभव गरिएको कुनै ठाँउमा वर्षभरि हुने औसत भौतिक अवस्थालाई बुझिन्छ। यसले जीवन चक्रको लम्बाइ, क्रमिक चरणहरू र एक वर्षमा कीरा प्रजातिहरूको संख्या पनि निर्धारण गर्दछ।

तापक्रमः

यो सर्वैभन्दा महत्त्वपूर्ण भौतिक कारक हो जसले वातावरणमा कीट गतिविधिलाई नियमन गर्दछ। कीराको प्रत्येक प्रजातिको तापमानको निश्चित दायरा हुन्छ, जसमा कीरा सक्रिय हुन्छ र यसको metabolism वा वृद्धि स्पष्ट हुन्छ। यस विन्दुवाट कुनै पनि विचलनले दुवै तर्फ metabolism लाई रोक्छ र यसको गतिविधिहरूलाई प्रभाव पार्छ।

वायुमण्डलीय आर्द्रता (आद्रता):

तापक्रम जस्तै, वायुमण्डलीय आर्द्रता (ओद्रता) वातावरणको एक महत्त्वपूर्ण कारक हो, जसले कीराहरूको विकास, व्यवहार र वितरणलाई गहिरो प्रभाव पार्छ। प्रत्येक प्रजातिको अधिकतम अनुकूल क्षेत्र हुन्छ र यस क्षेत्रवाट कुनै पनि परिवर्तनले सुसताको अवस्था निम्त्याउँछ र प्रभावकारी दायराभन्दा बाहिर, कीरा मर्दछ।

सामान्य अवस्थाहरूमा, दुवै अत्यधिक र कम आर्द्रता भएको अवस्थाहरूले कीराको तत्काल मृत्यु हुँदैन, यद्यपि यसको गतिविधिहरू निश्चित रूपमा बाधित हुन्छन्। यद्यपि, केही काठमा दुलोपार्ने वनमा हुने कीराहरू यसको होस्ट विरुवाको सुक्ष्म जलवायु भएको परिस्थितिहरूमा आर्द्रतामा भिन्नतावाट गहिरो रूपमा प्रभावित हुन्छन्।

वर्षा

वर्षा (हिमपात, असिना, वर्षा वा शीत, आदि) कहिलेकाही वनमा हुने कीराहरूको विभिन्न चरणहरूमा प्रत्यक्ष मृत्यु हुन सक्छ। हिमपातको प्रभाव न्यून तापक्रम जस्तै भए पनि असिना र भारी वर्षाले यान्त्रिक रूपमा काम गर्छ। लेपिडोप्टेरस लार्वा, वीटल र तिनीहरूका लार्वाहरू, जो खुल्ला फिडरहरू हुन्, पातहरूमा पर्दा खुवाउँछन्, अचानक भारी असिना र वर्षाले चुट्टेछन् र पखाल्छन् वा शीतले मर्दछन्।

हावा

हावा अझै अर्को भौतिक कारक हो र यसको स्पष्ट प्रभावहरू प्रकृतिमा यान्त्रिक र इको-शारीरिक (mechanical and eco-physiological) दुवैमा हुन्छ। तीव्र हावाले रूखहरूको छत्रलाई जोडले हल्लाउछ, कीराहरूलाई उडाउँछ र विस्थापित गर्छ, विशेष गरी तिनीहरूको खाद्य विरुवावाट थप नाजुक रूपहरू (लार्वा) र त्यसपछि तिनीहरूलाई खाद्य स्रोत र आश्रयमा पहुँच प्राप्त गर्नबाट रोक्छ।

विश्व कौटिल्य
डिभिजनल वन अधिकारी
(सुदूर पश्चिम)

पोषण:

पोषण (खाना) दोस्रो महत्त्वपूर्ण प्राकृतिक नियन्त्रण कारक हो, जुन वातावरणको भौतिक कारकहरू भन्दा फरक छ, र निश्चित मात्रामा सटीकताका साथ नियन्त्रण गर्न सकिन्छ। यसले यसको अस्तित्व र विकासको लागि सही प्रकारको खाद्यान्न खोज्ने मात्र होइन पर्याप्त मात्रामा उपलब्धताले समेत असर पार्दछ।

होस्ट प्रतिरोध:

सवै वनस्पति प्रजातिहरूमा केही शारीरिक र आनुवंशिक विशेषताहरू हुन्छन् जसले कीट प्रजातिहरूका लागि कम अनुकूल वातावरणीय अन्तर्निहित अवस्थाहरू बनाएर केही हदसम्म कीट प्रतिरोधी क्षमता प्रदान गर्दछ। पातको लामिनाको कठोरता, अंकुर, रसको घनत्व र आवश्यक तेल, अम्ल, चोप, रेजिन, लेटेक्स, आदि जस्ता केही रासायनिक यौगिकहरूको उपस्थिति जस्ता अप्ठ्यारो अवस्थाको अन्तर्निहित अवस्थाको कारणले प्रतिरोध हुन सक्छ।

जैविक कारक:

जैविक विधिले अन्य जीवहरूको गतिविधि मार्फत जीव (कीट) को जनसंख्या नियन्त्रण गर्ने सवै कारकहरू समावेश गर्दछ। जैविक कारकहरू, जसले कीटहरूको जनसंख्यालाई सीमित गर्न महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्छन्, प्रतिस्पर्धा, परजीवी, सिकारी र रोगजनकहरू हुन्।

ख. कृत्रिम नियन्त्रण :

यसलाई बाह्य तत्वहरूको परिचयको रूपमा परिभाषित गरिएको छ, जस्तै वायोकन्ट्रोल एजेन्टहरूको प्रवेश, रासायनिक प्रयोग, वन वातावरणमा र इकोसिस्टम (सिलिभकल्चरल विधि) मा हेरफेर रहेका छन्। सामान्य नियन्त्रण प्रक्रियाहरूमा यान्त्रिक नियन्त्रण, सांस्कृतिक नियन्त्रण, रासायनिक (कीटनाशक) नियन्त्रण र एकीकृत कीट व्यवस्थापन हुन्।

सिलिभकल्चरल नियन्त्रण:

कीराको नियन्त्रण गर्न वन स्ट्यान्डहरू वा रूखहरू हुर्काउने र कटानी गर्ने तरिकाहरू परिमार्जन गरेर कीराहरूको जनसंख्याको नियमनलाई सिलिभकल्चरल नियन्त्रण भनिन्छ। यो एक प्रकारको कृत्रिम नियन्त्रण हो किनभने यो जानाजानी मानव हस्तक्षेपद्वारा वातावरणको प्राकृतिक नियन्त्रण कारकको वृद्धि गरेर हासिल गरिन्छ। सिलिभकल्चर नियन्त्रणको लागि कीराहरूको लागि अनुकूल वनको विद्यमान पारिस्थितिक अवस्थाहरूको बारेमा विस्तृत ज्ञान चाहिन्छ र त्यसपछि यी अवस्थाहरूलाई कीराहरूको हानिमा हेरफेर गर्न आवश्यक हुन्छ। कुनै पनि सिलिभकल्चरल व्यवस्थापनका उपायहरू लिनु अघि, वनको प्रकार र कीराहरूसँगको सम्बन्धको बारेमा विचार गर्न आवश्यक छ।

मेकानिकल र भौतिक नियन्त्रण:

रोग तथा किरा नियन्त्रणको यान्त्रिक र भौतिक विधिहरूले कीट व्यवस्थापनमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्छ। यी विधिहरूले केही मेकानिकल उपकरणहरू वा म्यानुअल अपरेसनहरू प्रयोग गरेर कीटहरूको जनसंख्या घटाउने लक्ष्य राख्छन् जसले जाल वा मेकानिकल माध्यमबाट कीराहरूलाई मार्ने सुनिश्चित गर्दछ।

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौँ तह प्रा.)

सतवाचा प्रमुख

जैविक नियन्त्रण:

जैविक नियन्त्रणलाई वायोरमेडिएशन पनि भनिन्छ र कीट प्रजातिहरूलाई नियन्त्रण गर्नका लागि केही आशाजनक जैविक तत्वहरू (शिकारी, परजीवी र रोगजनक) को प्रयोगको रूपमा परिभाषित गरिएको छ। जैविक नियन्त्रण भन्नाले प्राकृतिक शत्रु जिवहरू प्रयोग गरेर कीटहरूको जनसंख्या नियन्त्रण गर्न बुझाउँछ। शत्रु जिवहरूमा चरा वा मुसा, आश्रोपड परजीवीहरू जस्तै ट्याचिनिड फ्लाई, आश्रोपड सिकारीहरू जस्तै माकुरा र माइटहरू समावेश गर्न सक्छन्।

रासायनिक नियन्त्रण:

कीट व्यवस्थापनको मुख्य भाग बनेको अस्वीकार्य मात्रामा हुने क्षतिलाई रोक्नको लागि आवश्यक पर्दा मात्र कीटनाशक प्रयोग गर्नु हो। नियन्त्रणको लागत वा वातावरणमा हुने सम्भावित हानि अनुमानित क्षति वा नोक्सानीभन्दा बढी भएमा विषादीको प्रयोगलाई उचित मान्न सकिँदैन। कीटनाशक एउटा धेरै महत्त्वपूर्ण तत्व हो, जब ठूलो कीराको जनसंख्या उच्च मूल्यमा रूखहरूलाई खतरामा पार्छ। कीटको जीवन चक्रको ज्ञान, उपयुक्त कीटनाशकको छनोट, प्रयोगको उचित समय र सही उपकरणको प्रयोगले कभरेज र प्रभावकारितामा सुधार ल्याउन सक्छ।

कीटको प्रकोप नियन्त्रण गर्न वा आक्रामक प्रजातिको सीमित प्रकोप उन्मूलन गर्न कीटनाशकको प्रयोग गर्न आवश्यक हुन सक्छ। वांछित व्यवस्थापन लक्ष्य हासिल गर्दा पनि वन, वीउ वगैँचा र नर्सरीहरूमा लक्षित गैर-लक्ष्य जीवहरूलाई कम्तिमा हानि पुर्याउन सक्ने गरी कीटनाशकहरू छनौट गरी प्रयोग गर्नुपर्छ।

७.५ चोरी शिकारी तथा अवैध व्यापार नियन्त्रण

यस जिल्लामा वन्यजन्तुको चोरी शिकारको समस्या रहेको छैन। भक्तपुर जिल्ला वन्यजन्तुको महत्त्वपूर्ण वास्थानको रूपमा रहेको छ। बढ्दो सहरीकरणले संरक्षणमा चुनाती पैदा गरेको भएता पनि, यस जिल्लामा हालसम्म डिभिजन वन कार्यालय, उपभोक्ता, जिल्लाका स्थानीय निकाय, राष्ट्रिय प्राणी उद्यम लगायत जिल्लाका सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूको पहलमा वन्यजन्तु संरक्षण गरिदै आएको छ।

काठमाडौं, ललितपुर र भक्तपुर जिल्लाको उपत्यका स्तरीय वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण ब्यूरोको स्थापना भई वन्यजन्तु संरक्षणका लागि संयुक्त रूपमा पहल भएको छ। अहिलेको अवस्थामा भक्तपुर जिल्लाको सामुदायिक वन क्षेत्रमा रहेका जनावरहरूको संख्यामा उल्लेखनीय वृद्धि भएको देखिन्छ। सामुदायिक वन व्यवस्थापन कार्यले गर्दा वन्यजन्तुको चोरी शिकारी खास समस्याको रूपमा देखिएको छैन। संकटापन्न प्रजाती सालकको संरक्षणका लागि तौडलछाप सामुदायिक वनले सालक संरक्षणका कार्यहरू गर्दै आएको छ।

७.६ वन तथा वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण

वन्यजन्तुको चोरी शिकार र तिनका अङ्गहरूको अवैध व्यापारमा स्थानीय देखि राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका तस्करहरूको संलग्नता रहने हुनाले यस कार्यलाई निरुत्साहीत र नियन्त्रण गर्न सम्बन्धीत सबै सरोकारवाला निकायहरूको सामुहिक प्रयास, आपसी समन्वय र सहकार्यको आवश्यकता पर्दछ। संरक्षण कार्य एउटा दिर्घकालीन र निरन्तर प्रकृया भएकोले यसमा स्थानीय वासिन्दाहरूको सक्रिय सहभागिता,

शिव कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौं तह प्रा.)

महासंस्था प्रमुख

राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका संरक्षण साझेदार संस्था तथा व्यक्तिहरूको सहभागिता तथा प्रतिबद्धता प्रशंसनीय रहेको छ। संरक्षणमा लागेका जिम्मेवार, सरोकार पक्षहरूको संरक्षणप्रतिको दृढतावाटनै जैविक विविधता संरक्षण कार्य सम्भव देखिन्छ। यसलाई अझ सशक्त र विस्तार गर्दै लैजानु संरक्षण प्रतिको थप प्रतिबद्धताको रूपमा लिन सकिन्छ। भक्तपुर जिल्ला स्तरीय वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण इकाई गठन गरी इकाईको समन्वय र सहकार्यमा वन्यजन्तु अपराधको रोकथाम र नियन्त्रणका कार्यहरू गरिनेछ।

७.७ अन्य सुरक्षा सम्बन्धी व्यवस्था

चरिचरण नियन्त्रण

भक्तपुरमा चरिचरणको खासै ठूलो समस्या नभए तापनि सामुदायिक वन र निजी आवादी वीचको खाली जग्गामा चरिचरणका कारण रोपिएका विरुवाहरू विनाश हुने गरेका छन्।

चरिचरण नियन्त्रणका कारण

- चरिचरणले भूईंमा झरेको वीउ कुल्चेर नोक्सान गर्ने।
- चरिचरणले वनमा पुनरुत्पादन हुन नदिनुको साथै माटोको उर्वराशक्ति र गुणस्तरमा कमी हुने।
- भएका पुनरुत्पादनलाई पनि राम्ररी हुर्कन वा बढ्न नदिने।
- विरुवा भाँचने र नोक्सान हुने।
- विरुवाको टुप्पा खाईदिनाले बढ्न बाधा पुऱ्याउने र यसले गर्दा काठ हुने विरुवाहरूको स्वरूप नै विग्रने।
- वन्यजन्तु संरक्षण र विकासमा बाधा पुग्ने।
- पुनरुत्पादन भई हुर्केका विरुवा समेत खान सक्ने हुदाँ झारपात मात्र हुर्किने मौका पाई वन अव्यवस्थित हुने र वन पैदावार उत्पादनमा कमी हुने।

अनियन्त्रित चरिचरणलाई नियन्त्रणका लागि देहायका कार्यक्रमहरू संचालन गरिने छ ।

- वन क्षेत्रमा खुला चरिचरणलाई नियन्त्रणका लागि जनचेतनामुलक कार्यक्रमहरू स्थानीय तहहरूको समन्वय र सहकार्य संचालन गर्ने ।
- सामुदायिक वन भित्र घुम्ती चरन प्रणालीको कार्ययोजनामा समावेश गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
- अनियन्त्रित चरिचरणका लागि नश्ल सुधारका साथ बधुवा पशुपालन अभ्यासलाई प्रोत्साहन गर्ने ।
- सामुदायिक वन र निजी जग्गामा डालेघाँस र बहुवर्षिय भूईंघाँस प्रजातिका विरुवा रोपण गर्ने कार्य स्थानीय वन समूहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।

विश्व कोईराला
डिभिजनल वन अधिष्ठाता
(नवी तह प्रा.)

सहासिका प्रमुख

द. जैविक विविधता संरक्षण तथा प्रवर्द्धन

द.१ वन्यजन्तु तथा वनस्पतिको प्रजातिय जैविक विविधता र वासस्थानको विश्लेषण यस जिल्लामा दुर्लभ वन्यजन्तुहरू र वनस्पतिहरू संरक्षणका लागि हालसम्म कुनै कार्यालय स्थापना गरिएको छैन ।

द.१.१ वन्यजन्तु प्रजातीय जैविक विविधता

(क) स्तनधारी वन्यजन्तु

जिल्लाको वार्षिक प्रतिवेदन र स्थानीय उपभोक्ता समूहसंग गरिएको छलफलको आधारमा भक्तपुर जिल्लामा पाइने स्तनधारी वन्यजन्तुहरू रातो बाँदर (*Macaca mulatta*), सालक (*Manis pentadactyla*), गोहोरो (*Varmus bengalensis*), चितुवा (*Panthera pardus*), रतुवा (*Mantius mmuntiyac*) खरायो (*Capraologus hispidus*), मुसा (*Microtus Spp*), वन विरालो (*Felis chaus*), स्याल (*Canis aureus*), मलसांप्रो (*Martes flavigula*), लोखेके (*Callosciurus pygerythrus*), आदि रहेका छन्।

(ख) पंक्षी प्रजातिहरू

यो जिल्लामा कालिज (*Lophura leucomelanos*), वन कुखुरा वा लुईचे (*Gallus gallus*), जुरेली (*Pycnonotus cafer*), रानीचरी (*Pericrocotus speciosus*), लामपुच्छे (*Urocissa erythroryncha*), मैना (*Acridotheres tristis*), हल्लेसो (*Treron sphenurus*), र पानीहाँस (*Tadorna ferruginea*), नीलकण्ठ (*Coracias benghalensis*), गौथली (*Hirundo rustica*), मलेवा (*Columba livia*), सुगा (*Psittacula krameri*), धोवीचरी (*Copsychus saularis*), तिवा (*Actitis hypoleucos*), कोइली (*Eudynamis scolopaceus*), र डुकुर (*Spilopelia chinensis*) पनि पाइन्छन्। साथै, काग (*Corvus splendens*), चील (*Milvus migrans*), लाटोकोसेरो (*Athene brama*), चिवेचरी (*Dicrurus macrocercus*), सारू (*Sarkidiornis melanotos*), बाज (*Accipiter nisus*), भगेरा (*Passer domesticus*), र बकुल्ला (*Bubulcus ibis*) आदि पनि पाइन्छन्।

(ग) घसने प्रजातिहरू

यस जिल्लामा पाइने मुख्य सरिसृप प्रजातिहरूमा साधारण सर्प (*Bioga trigonata*), छेपारो (*Calotes versicolor*) र माउसुली (*Hamidactylus spp.*) रहेका छन् ।

घ) किरा

भक्तपुर जिल्लामा पाइने प्रमुख कीराहरूमा पुतलीहरू अन्तर्गत पहेंलो पुतली (*Colias fieldii*), कमान्डर पुतली (*Modusa procris*), र निलो मयूर पुतली (*Papilio krishna*) जस्ता विभिन्न जातहरू देख्न सकिन्छ। यसैगरी, घाँसे मैदान र खेतवारीमा फट्यांग्रा (*Hieroglyphus daganensis*), घर र ओसिलो स्थानहरूमा साइला (*Periplaneta americana*), तथा जमिनमुनि र रुखहरूमा रातो कमिला (*Oecophylla*

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवी तह प्रा.)

विश्वविद्यालय प्रकाश

smaragdina) र कालो कमिला (*Comptonotus compressus*) प्रशस्तै पाइन्छन्।

ड) उभयचर

भक्तपुर जिल्लाका खोलानाला, पोखरी र ओसिला सिमसार क्षेत्रहरू उभयचर तथा जलचरका लागि उपयुक्त वासस्थान हुन्। यस जिल्लामा पाइने प्रमुख उभयचरहरूमा गोहोरो (*Varanus bengalensis*), भ्यागुता (*Rana tigrina*), र पहाडी क्षेत्रका छहरा तथा ओसिलो ढुङ्गाका कापमा पाइने पाहा (*Nanorana liebighii*) मुख्य रहेका छन्।

यसैगरी, हन्मन्ते खोला र अन्य साना खोल्साहरूमा प्राकृतिक अवस्थामा विभिन्न प्रजातिका माछाहरू र जलचरहरू पाइन्छन्, जसमा असला (*Schizothorax plagiostomus*), सिंगे (*Heteropneustes fossilis*), हिले (*Channa orientalis*), वाम (*Mastacembelus armatus*), र झिंगे माछा (*Macrobrachium lamarrei*) पर्दछन्। साथै, माटोको उर्वराशक्ति बढाउने गड्यौला (*Pheretima posthuma*) पनि यहाँको ओसिलो जमिनमा प्रशस्तै पाइन्छ।

८.१.२ वनस्पतिको प्रजातीय जैविक विविधता

क) मुख्य काष्ठ प्रजाति

भक्तपुर जिल्लाको वन क्षेत्रमा पाइने मुख्य वनस्पति प्रजातिहरूमा खोटे सल्ला (*Pinus roxburghii*), गोत्रे सल्ला (*Pinus wallichiana*), पाटे सल्ला (*Pinus patula*), र लौठ सल्ला (*Taxus wallichiana*) प्रमुख रहेका छन्। यसैगरी यहाँका वनहरूमा लालीगुराँस (*Rhododendron arboreum*), धुपी (*Cupressus torulosa*), चिलाउने (*Schima wallichii*), कटुस (*Castanopsis indica*), र उत्तिस (*Alnus nepalensis*) मुख्य वनस्पतिका रूपमा पाइन्छन्।

ख) मुख्य गैरकाष्ठ वन पैदावार

भक्तपुर जिल्लामा हावापानी, जलवायुमा विविधता पाईएकोले यहाँ विभिन्न प्रकारको ठाउँ र हावापानी सुहाउँदो लघु वन पैदावारहरू पाइन्छन्। यस जिल्लाका प्रमुख गैरकाष्ठ वन पैदावारमा गुर्जे (*Tinospora cordifolia*), धसिंगरे (*Gaultheria fragrantissima*), तितेपाती (*Artemisia indica*), टिमुर (*Zanthoxylum armatum*), निगालो (*Drepanostachyum falcatum*), लप्सी (*Choerospondias axillaris*), र तेजपात (*Cinnamomum tamala*) प्रशस्त मात्रामा पाइन्छन्। उच्च पहाडी भेगमा लौठसल्ला (*Taxus wallichiana*), सुगन्धकोकिला (*Cinnamomum glaucescens*), नागवेली (*Lycopodium clavatum*), खोटे सल्ला (*Pinus roxburghii*), कालादाना (*Ipomoea nil*), पापनवेद (*Bergenia ciliata*), बोझो (*Acorus calamus*), चुत्रो (*Berberis aristata*), मजिठो (*Rubia manjith*), इन्द्रायणी विँया (*Citrullus colocynthis*), कुकुरडाइनो (*Smilax ovalifolia*), पानी अमला (*Nephrolepis cordifolia*), नरहरी घाँस (*Kyllinga nemoralis*), ठूलो ओखतो (*Ageratum*

११
विश्वविद्यालय वन अधिकारी
(नयाँ तह प्रा.)

संरक्षण प्रकृति

conyzoides), रुद्राक्ष (Elaeocarpus ganitrus), गुराँस (Rhododendron spp.), र कटुस (Castanopsis indica) रहेका छन्।

८.१.३ संरक्षणको प्राथमिकतामा रहेका वनस्पतिहरू

योजना कार्यान्वयन हुने वन क्षेत्र जैविक विविधताले भरिपूर्ण क्षेत्रको रूपमा रहेको छ। यस क्षेत्रमा पाइने विभिन्न वनस्पति प्रजातिहरू मध्ये कतिपय प्रजातिहरू नेपाल सरकारले विभिन्न प्रयोजनका लागि प्रतिबन्धित गरेका र संरक्षण सूचीमा राखेका तथा CITES र IUCN को विभिन्न वर्गिकरणमा परेका वनस्पति प्रजाति पनि छन्। यस क्षेत्रमा रहेका संरक्षण प्राथमिकतामा रहेका वनस्पतिक प्रजातिहरूको विवरण देहायको तालिका नं. १२ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका १२: संरक्षणको प्राथमिकतामा रहेका वनस्पति प्रजातिहरू

सि.नं.	प्रजातिहरू, भाषा र समूहको नामहरू	नेपाली नाम	संरक्षण प्राथमिकता
१.	<i>Rhododendron spp.</i>	लालीगुराँस	IUCN
२.	<i>Asparagus racemosus</i> Wild	कुरिलो	CAMP, HNCC
३.	<i>Bombax ceiba</i> L.	सिमल	GoN २००१
४.	<i>Dioscorea deltoidei</i> Wall.	भ्याकुर	CAMP, HNCC, IUCN
५.	<i>Engelhardia spicata</i> Leschen. Ex Blume	महुवा	IUCN
६.	<i>Tinospora sinensis</i> (Lour.) Merr.	गुर्जो	CAMP, HNCC

CAMP = Conservation Assessment and Management Planning, HNCC = Herbs and NTFP Coordination Committee, CITES = Convention on International Trade on Endangered Species of flora and fauna

भक्तपुर जिल्लामा नेपाल सरकार बाट प्रतिबन्धित वनस्पति लौठ सल्ला पाइन्छ ।

८.१.४ जिल्लामा पाइने प्रमुख संरक्षित वन्यजन्तुहरूको विवरण

जिल्लामा पाउने प्रमुख संरक्षित वन्यजन्तुहरू विवरण निम्न तालिकामा दिइएको छ।

तालिका १३: संरक्षित वन्यजन्तुहरू विवरण

सि.नं.	नाम	वैज्ञानिक नाम	CITES	IUCN-Red List	कैफियत
स्तन्धारी जन्तुहरू					
१	चितुवा	<i>Panthera pardus</i>	१	LR/१c	
२	स्याल	<i>Canis aureus</i>	३		
३	रातो बाँदर	<i>Macaca mulatta</i>	२	LR/nt	
४	मल्साप्रो	<i>Martes flavigula</i>	३		
५	न्याउरी मुसा	<i>Herpestes edwardsi</i>	३		
६	फयाउरो	<i>Vulpes bengalensis</i>	३	DD	

विश्व कौशल
विभिन्न वन अधिकृत
(नवौं तह प्रा.)

संरक्षण प्रमूख

सि.न.	नाम	वैज्ञानिक नाम	CITES	IUCN-Red List	कैफियत
७	कालो सालक	<i>Manis pentadactyla</i>	१	CEN	नेपाल सरकारद्वारा संरक्षित
चरा प्रजाति					
१	पानि हाँस	<i>Aythya nyroca</i>	३	VU	
२	हुचिल	<i>Bubo bubo</i>	२		
सरीसृपर उभयचर					
१	गोहोरो	<i>Varanus bengalensis</i>	१	LC	
२	भ्यागुतो	<i>Rana tigrina</i>	२		

श्रोत: वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन, डि.व.का, भक्तपुर, २०७८

संकेत

IUCN Appendix

- DD : तथ्याङ्क अपुग भएको
- EN : संकटापन्न
- VU : अति सम्बेदनशिल
- T : थ्रेटेन्ड
- LR/१c : कम जोखिमपूर्णमा कम सरोकार भएको
- RN/nt : कम जोखिमपूर्ण प्राय प्रसस्त भएको

CITES List

- I : संकटापन्न अवस्थामा
- II : दुर्लभ हुदै गएको
- III : व्यापार नियन्त्रण हुनु पर्ने

८.१.५ वन्यजन्तु संरक्षणको लागि चालिएका प्रयासहरू

वन्यजन्तु र सुराकी व्यवस्थापन कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयन गर्ने गरिएको छ, जसमा सुराकी, वन्यजन्तु संरक्षण कार्यमा खटिने कर्मचारीहरूको लागि खाजा खर्च, सवारी साधनको लागि इन्धन, वन्यजन्तु संरक्षणका लागि स्थानीय स्तरमा अन्तरकृया जस्ता क्रियाकलापमा वजेट छुट्याइ वन्यजन्तुको संरक्षण गर्ने प्रयास चालिएको छ। वन्यजन्तु संरक्षणको क्षेत्रमा यस जिल्लामा थप निम्न अनुसारका कार्यक्रमहरू सञ्चालन भईरहेका छन्।

- वन्यजन्तुको उद्धार, उपचार तथा पुनःस्थापना।
- वन, वन्यजन्तु तथा मानव सम्बन्धको महत्व सम्बन्धमा स्थानीय पत्रपत्रिका तथा रेडियोबाट प्रचार प्रसार।
- वन्यजन्तु संरक्षण र सुराकीको व्यवस्था।
- वन र वन्यजन्तु विवाद व्यवस्थापन जनचेतनामूलक कार्यक्रम।
- प्राविधिक जनशक्ति तथा सामाग्री सहितको वन्यजन्तु उद्धार केन्द्र (Rescue centre) स्थापना।
- वनक्षेत्रमा वन्यजन्तुहरूको आहराको लागि फलफूलजन्य विरुवाको रोपण।

संरक्षण विभाग
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

मन्त्रालय, काठमाडौं

क) संरक्षणको चुनौतीहरू

- जिल्लामा पाइने वन्यजन्तु सम्बन्धी विशेष अध्ययन नहुनु ।
- वन्यजन्तुबाट हुने क्षतिको राहत सहयोग समयमा उपलब्ध नहुनु।
- घाईते तथा रोगी वन्यजन्तुको उद्धार, पुनस्थापना तथा उपचारका लागि स्रोत साधनको कमी।
- वन्यजन्तुको अवैध शिकार तथा आखेटोपहार ओसारपसारका लागि सम्बन्धीत सुरक्षाकर्मी तथा सरोकारवाला निकाय बीचमा समन्वय तथा सहकार्यमा कमी हुनु।

ख) वन्यजन्तुको संरक्षणका लागि सुझावहरू

- वन्यजन्तुको महत्व तथा आवश्यकता वारेमा जनचेतना जगाउनु पर्ने।
- जिल्लामा पाइने वन्यजन्तुका वारेमा विशेष अध्ययन गरी संरक्षणका लागि विशेष रणनीति ल्याउनु पर्ने।
- वन्यजन्तु संरक्षण सम्बन्धी छुट्टै राष्ट्रिय स्तरको कार्यक्रम लागू हुनुपर्ने।
- वन्यजन्तुबाट हुने क्षतिको राहत सहयोग निर्देशिकाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने।
- वन्यजन्तु मैत्री पूर्वाधार निर्माण गर्नुपर्ने आदि।
- मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व न्यूनीकरण र वन्यजन्तुबाट भएको क्षतिको राहतमा स्थानीय तह र वन समूहहरूको सहभागिता बढाउने।

ग) संरक्षण तथा व्यवस्थापनका उपाय र कार्यहरू

- वन्यजन्तु संरक्षणका लागि प्रदेश तथा राष्ट्रिय स्तरका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने।
- स्कुल तथा क्याम्पसमा eco-club स्थापना गरी संरक्षणमा जुटनुपर्ने।
- स्थानीय वन समूहहरूलाई वन्यजन्तु संरक्षण तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी जनचेतना जगाउनुपर्ने तथा परिचालन गर्नुपर्ने।
- जिल्लामा पाइने वन्यजन्तुका वारेमा विशेष अध्ययन गरी संरक्षणका लागि विशेष रणनीति ल्याउनु पर्ने।
- वन्यजन्तुबाट हुने क्षतिको राहत सहयोग निर्देशिकाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने आदि।

८.१.६ वन्यजन्तुका लागि महत्वपूर्ण मानिएका स्थानहरू

यस जिल्लामा वन्यजन्तु संरक्षणको लागि महत्वपूर्ण मानिएको स्थानहरूमा यहाँ हस्तान्तरित सम्पूर्ण सामुदायिक वनहरू रहेका छन्। एकातिर प्राकृतिक वनहरू सामुदायिक वनको रूपमा संरक्षण हुनु र अर्कोतिर खाली जग्गामा वनको वृद्धि तथा वनको हैसियतमा सुधार हुनुले यो जिल्ला वन्यजन्तु लागि उपयुक्त वासस्थानको रूपमा बन्दै गएको छ।

८.२ वंशानुगत स्रोतको संरक्षण

हाल सम्म गरिएको अध्ययन र अवलोकन अनुसार भक्तपुर जिल्लाको कुनै पनि वनस्पति दुर्लभ अवस्थामा पुगेको छैन, तर पनि कम संख्यामा पाउने चाँप, लौठ सल्ला र सिमल जस्ता प्रजातिको संरक्षण तथा थप विकास नगरी संख्यालाई बढाउन सकिदैन। तसर्थ यी र यस्तै प्रजातिको संरक्षण तथा विकास गर्दै जानु

दशकोट्टाला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

सहायका प्रमुख

पर्दछ। यसको लागि ५ वर्ष भित्रमा उपरोक्त बाहेकका थप प्रजातिको बारेमा अध्ययन गर्नुपर्ने देखिन्छ। त्यस्ता प्रजातिको वंशानुगत श्रोतको संरक्षणको लागि, प्लस टुस (Plus trees) हरू tree seed stand को रूपमा विकास गर्दै लगिने छ।

८.३ वन्यजन्तुको आवतजावत तथा जैविक मार्ग व्यवस्थापन

वन्यजन्तु कोरिडोर (जैविक मार्ग) मानव गतिविधि वा संरचना (जस्तै सडक, विकासका भौतिक पूर्वाधार, वा लुगिड) द्वारा विभाजित वन्यजन्तुको संख्यालाई जोड्ने वासस्थानको क्षेत्र हो। यसले वासस्थानहरूको बीचमा वन्यजन्तुहरूको आदानप्रदानलाई सहजीकरण गर्दछ, प्रजनन र कम आनुवंशिक विविधता (आनुवंशिक बहाव मार्फत) को नकारात्मक प्रभावहरू रोक्न मद्दत गर्न सक्छ जुन प्रायः पृथक (isolated) संख्या भित्र हुन्छ।

भक्तपुर जिल्लाको वन क्षेत्र छिमेकी जिल्ला काठमाडौं, ललितपुर र काभ्रेपलाञ्चोक वनसंग जोडिएको देखिन्छ। चितुवा जस्ता वन्यजन्तुको लागि आवतजावत गर्न जैविक मार्गको रूपमा विकास भएको देखिन्छ। तसर्थ जैविक मार्ग व्यवस्थापनको लागि निम्न कामहरू गर्नुपर्ने हुन्छ:

- जैविक विविधताको अवस्था र व्यवस्थापन चुनौतीहरूको विश्लेषण गरी संरक्षण तथा व्यवस्थापन योजना तर्जुमा गर्ने।
- जैविक मार्ग व्यवस्थापनका लागि कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।
- जैविक मार्गहरू, सम्पर्क मार्गहरू (Connectivity) को पहिचान र व्यवस्थापन गर्ने।
- जैविक मार्गको व्यवस्थापनका लागि स्थानीय समुदायलाई पनि उत्तरदायी बनाउने।
- Water hole लगायत पानी संरक्षण हेतु स-साना पोखरी निर्माण गर्ने।

८.४ लोपोन्मुख तथा दुर्लभ वन्यजन्तु र वनस्पति प्रजातिको संरक्षण तथा व्यवस्थापन

यस जिल्लामा सालक, कालिज लौठ सल्ला जस्ता वन्यजन्तु तथा वनस्पतिहरू पाइन्छन्। यिनीहरूको संरक्षण र व्यवस्थापनमा यस जिल्लामा पहिलेको भन्दा चेतना अभिवृद्धि भएको छ। सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको साथै सामुदायिकले पनि आ-आफ्नो वनमा वन्यजन्तु संरक्षणको लागि कार्ययोजनाका समेत विशेष प्राथमिकताका साथ संरक्षणका प्रावधान समावेश गरी चेतनामूलक कार्यक्रमहरू संचालन गरेर संरक्षण गरिराखेका छन्। फलतः वन जंगलमा वन्यजन्तुहरू प्रशस्तै देखिन थालेका छन्।

८.५ मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व व्यवस्थापन

मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व खासगरी वस्ती र वन जोडिएको स्थानहरूमा हुने गरे तापनि सामुदायिक वनहरूको विकास संगसंगै वन्यजन्तुहरूको पनि वृद्धि हुँदै गइरहेको छ। अतः यस योजना कालमा वन्यजन्तुको दृष्टिकोणबाट अति महत्वपूर्ण सामुदायिक वन तथा राष्ट्रिय वन क्षेत्रहरूको पहिचान गरी नक्शांकन गरिनेछ। सो अनुसार वन्यजन्तुको वासस्थान संरक्षण एवं व्यवस्थापनका कार्यहरू गरिनेछन्। यस जिल्लामा वन्यजन्तुबाट भएको क्षति वापत उपलब्ध गराइएको राहत सम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा राखिएको छ। विशेष गरी सुराकी परिचालन एवं पुरस्कार दिने कार्य पनि बागमती प्रदेश, वन निर्देशनालयको

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौं तह प्रा.)

महाजला प्रगु

स्वीकृति अनुसार तथा स्वीकृत कार्यक्रम अनुसार संचालन गरिनेछ। थप अन्य कार्यक्रमहरू निम्न बमोजिम हुनेछन्:

- हरेक सामुदायिक वनमा वन्यजन्तुको यथार्थ विवरण सहित संरक्षण तथा संवर्द्धनको व्यवस्था गरी कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था गरी त्यसलाई निरन्तरता दिईनेछ।
- वन्यजन्तुको वासस्थान भएको क्षेत्रहरूमा आवतजावत र वन पैदावार समेत संकलन नगर्न संवेदनशीलक्षेत्रहरू तोकी पोष्टर र ब्यानरहरूको प्रयोग गरी प्रचार प्रसार गरिने छ।
- वन्यजन्तुको प्रजातिहरू र त्यसले गर्ने क्षतिको प्रकृति बारे अध्ययन गरी कार्ययोजना तयार गरिने छ।
- वन्यजन्तुबाट क्षति भएमा सोका लागि कानून बमोजिम राहतको व्यवस्था गरिने छ।
- वन्यजन्तुको प्रजाति र क्षति गर्ने क्षेत्र पहिचान गरे पश्चात सुरक्षा निकायको समेत सहयोग लिई मानव र वन्यजन्तुको द्वन्द न्यूनीकरण गरिने छ।

राष्ट्रिय प्राणी उद्यानसंग सहकार्य

भक्तपुर जिल्लामा मानव वन्यजन्तु द्वन्द व्यवस्थापनको लागि सुर्यविनायक क्षेत्रमा स्थापना भएको राष्ट्रिय प्राणी उद्यानसंग सहकार्य गरि वन्यजन्तु उद्धार तथा पुनर्स्थापन कार्यक्रमहरू संचालन गरिने छन्।

८.६ विशेष महत्वका क्षेत्रको संरक्षण

यस जिल्लामा धार्मिक महत्व भएको क्षेत्र मठ मन्दिर पूजा आजा गर्ने ठाँउ, वातावरणीय महत्व भएको क्षेत्र, अति क्षयिकरण भएको क्षेत्र, hot spots, साँस्कृतिक महत्वको क्षेत्र, जनजातिहरूको पूजा आजा गर्ने क्षेत्र, पानीको श्रोत संरक्षणको लागि, संरक्षण गर्नुपर्ने जलाधार, उपजलाधार, खोला नदीको उदगम स्थल, पानीको मूल तथा विभिन्न सिमसार क्षेत्रहरू विशेष महत्वको रूपमा रहेको पाइन्छ। यस्ता क्षेत्रहरूको संरक्षण संवर्द्धन वा प्रवर्द्धन एवं विकास गर्दै जानु पर्दछ। यसको लागि अगामी ५ वर्ष भित्र थप अध्ययन अनुसन्धान गर्दै जानु पर्दछ।

८.७ वनक्षेत्र भित्र रहेका धार्मिक, साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वका सम्पदाहरूको संरक्षण

भक्तपुर दरवार क्षेत्र र चाँगुनारायण मन्दिर जस्ता UNESCO विश्व सम्पदा सूचीमा सूचीकृत सम्पदाहरू, मल्लकालीन कला, नेवारी संस्कृति, र प्राचीन वास्तुकलाले यो जिल्लालाई जीवन्त सङ्ग्रहालय बनाएको छ। यो जिल्लामा सुर्य विनायक, चाँगुनारायण, अनन्त लिङ्गेश्वर, दक्षिण वाराही, निल वाराही, चारखण्डी महादेव जस्ता प्रशिद्ध धर्म स्थलहरू छन्। साथै न्यातपोल र दत्तात्रय मन्दिरहरू लगायत पचपन्न झ्याले दरवार, मध्यकालीन दरवार जस्ता साँस्कृतिक सम्पदाहरूले समेत सिंगारीएको छ।

वन क्षेत्र भित्र रहेका धार्मिक, साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वका क्षेत्रमा नगरकोट जस्तो अग्लो र रमणीय स्थल राजधानीकै मनोरम दृष्यका रूपमा शोभायमान छ। सुर्यविनायक मन्दिर नजिकको जंगल तथा निलवाराही र दक्षिण वाराहिको हरियाली क्षेत्र आकर्षक केन्द्रको रूपमा रहेको छ। यो जिल्लामा विभिन्न जात्राहरूमा विस्केट, जिब्रो छेड्ने, इन्द्र जात्रा महत्वपूर्ण छन्। यी परम्परागत पहिचानले र मनोरम दृश्यले गर्दा यस जिल्ला पर्यटनको उत्कृष्ट गन्तव्यको रूपमा रहेको छ। यस जिल्लाको

विश्व कोर्डराला
डिभिजनल इन अधिष्ठा
(नवौं तह प्रा.)

महाजना सेवा

पर्यावरणीय महत्व हुनुको साथै चराचुरुंगीहरूको दृश्यबलोकन केन्द्र को रूपमा विकास गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ। त्यस्तै भक्तपुर, चाँगुनारायण, नगरकोट, भक्तपुर पदयात्रामा मार्ग महत्वपूर्ण स्थलको रूपमा रहेको छ। भक्तपुर जिल्लामा वन क्षेत्र भित्र र संगै रहेका धार्मिक, साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वका स्थलहरूको विवरण यस प्रकार रहेका छन्।

तालिका १४: वन क्षेत्र भित्र र नजिक रहेका धार्मिक, साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वका क्षेत्रजवचम

धार्मिक/पर्यटकीय स्थलको नाम	मेला लाग्ने/पुजा हुने समय	विशेषता वा प्रसिद्धिको कारण
गाहीटि टोल	दशैं तथा नया वर्ष	भैरवनाथ रथ र अजिमा रथ जुटाउने स्थान (विस्केट)
भेलुखेल	नया वर्ष	विस्केट जात्र लिङ्गो उभ्याउने र ढाल्ने
तलाकोटोल	विस्केट जात्रा	विस्केट जात्र लिङ्गो उभ्याउने र ढाल्ने, माटोको भाडाकुडा वनाउने र लिङ्गो उभ्याउने र ढाल्ने (विस्केट जात्रा)
चाँगुनारायण मन्दिर क्षेत्र	दैनिक, हरिवोधनी एकादशी, कृष्णअष्टमी, नागपंचमी	चाँगु नारायणको मेला, कृष्णको जन्मदिन जनै फेर्ने र नया वाली चढाउने, चंगु नारायण जात्रा
चाँगु परिसर	फागुन शुक्ल पुर्णिमाका दिन वंश गोपाल रथ यात्रा	पांग्रा भएको रथमा कृष्ण राखी जात्रा गरिने
चाँगु संखदह	माघ शुक्ल द्वादशीका दिन सालिनादिमा माघेव्रत बस्ने व्रतालुहरू आइ नुहाई व्रत बस्ने	स्वस्तानी व्रतालुहरू माघमा चाँगु संखदहमा स्नान गरी व्रत बस्ने।
महाकाल कोट	फागु पुर्णिमा	परम्परागत महत्व
तेलकोट जंगल	रमणीय स्थल	
डल्लेघोर, डल्लेघोर जात्रा	वैशाख २ गते र माघ महिना भरि	स्थानीय संस्कृति परम्परा अनुसार
वाराही जात्रा	भाद्र महिना	लिङ्गो उभ्याउने साथै निकालो बालेर मनाइने जात्रा

विश्व कोर्डराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

धार्मिक/पर्यटकीय स्थलको नाम	मेला लाग्ने/पुजा हुने समय	विशेषता वा प्रसिद्धिको कारण
बागेश्वर र जगेश्वर महादेव	स्वोस्थानी बर्तम पुजा तथा स्थानीय मेला	स्वोस्थानी कथामा नाम भएको र शारीरिक सन्तुष्टि प्राप्त हुने
बागेश्वर मन्दिर	गुरु पुर्णिमा र शिवरात्रि तथा बाला चतुर्दशीमा भव्य मेला लाग्ने	कल्मिकी ऋषिले तपस्या गरेको स्थान र विशिष्ट किसिमका मुर्ति र मठमन्दिर भएकोले
दधिकोट बडा नं ६ चारखण्डी महादेव स्थल	वैशाख १ र २ गते खत	परम्परागत स्थानीय जात्रा
दधिकोट बडा नं ७ भैरव मन्दिर	बर्षको एक चोटी	परम्परागत स्थानीय जात्रा

जिल्लाका ऐतिहासिक, धार्मिक, पुरातात्विक तथा पर्यटकीय दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण क्षेत्रहरूको संरक्षणका लागि सम्बन्धित विभागीय निकाय, जिल्ला समन्वय समिति र स्थानीय तहद्वारा अगाडि सारिएको योजनालाई तत् तत् निकायसंग समन्वय गरी डिभिजन वन कार्यालयसंग सम्बन्धित संरक्षण एवं विकासका कार्यहरू संचालन गरिनेछ ।

दिनेश चौधुरी
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

महाकाज, पुनः

९. जलश्रोत तथा जलाधार संरक्षण

९.१ पानीको स्रोत तथा पानीका मुहान संरक्षण तथा व्यवस्थापन

बढ्दो जनसंख्या र शहरीकरणका कारणले मुख्य शहरी क्षेत्रमा खानेपानीको समस्या दिनप्रतिदिन जटिल बन्दै गइरहेको छ। विकसित हुँदै गरेका नयाँ शहरहरूमा समेत खानेपानीको अभाव टड्कारो रूपमा देख्न सकिन्छ। फोहोर र विपाक्त पानी खाँदा विभिन्न किसिमका रोग लाग्ने भएकोले स्वच्छ र पिउन योग्य पानी आम नागरिकलाई पुऱ्याउनु अहिलेको अनिवार्य आवश्यकता हो। तर त्यो काम निकै चुनौतीपूर्ण बनेको छ। खासगरी मध्यपुर थिमी र भक्तपुर नगरपालिकामा पानीको निकै समस्या रहेको छ। यसका अलावा जिल्लाका अन्य पालिकाहरूमा पनि खानेपानीको समस्या रहेको छ।

पानीको समस्या दीर्घकालीन रूपमा समाधान गर्नका लागि कृत्रिम जलाशय निर्माण गर्ने र भएका जलाशयहरूको संरक्षण र स्तरोन्नतिमा ध्यान दिन सकियो भने भक्तपुरमा खानेपानीको समस्या धेरै हदसम्म समाधान गर्न मद्दत पुग्नेछ। यसरी निर्माण गरिएका जलाशयहरूबाट पानीको स्रोत संरक्षण हुनुका साथै वर्षाको पानी समेत सङ्कलन गर्न सकिने छ।

पानीका मुहानहरूबाट स्थानीय वासिन्दा लाभान्वित भएका हुन्छन्, यिनले खोलालाई निरन्तर बगिरहन मद्दत गर्छन्, यसबाट जैविक प्रणाली चलेको हुन्छ। पछिल्लो समय भएका मानवीय गतिविधिहरूले मुहानको जल पुनर्भरणमा असर पुऱ्याएका छन्। भक्तपुर जिल्लामा सदावहार पोखरीहरू प्रशस्त छन्। सूर्यविनायक र चाँगुनारायण नगरपालिकामा पानीका मुहानहरू रहेको भएता पनि पानीका मुहानको संरक्षण एवं दीगो व्यवस्थापनका लागि देहायका कार्यक्रमहरू संचालन गरिने छन्।

- यस जिल्लामा भु तथा जलधार व्यवस्थापन कार्यालयको समन्वय र सहकार्यमा पानीको स्रोत तथा पानीका मुहानको अध्ययन गरी नक्सांकन गर्ने।
- पानीको स्रोत तथा पानीका मुहानको पुनर्भरणका लागि स्थानीय तह र सामुदायिक वन समूहको समन्वय र सहकार्यमा संरक्षण पोखरी निर्माण तथा भै रहेको पोखरीहरूको मर्मत संभार गर्ने।
- पानीका स्रोत भएका क्षेत्र र पानीका मुहान भएका क्षेत्रहरूमा वन व्यवस्थापनका कार्यहरूलाई विशेष ध्यान दिई व्यवस्थापन गरिने छ।

९.२ पानीको संरक्षण तथा संरक्षण पोखरी निर्माण

यस जिल्लाका कृषिका लागि आवश्यक पर्ने पानीको स्रोत वर्षको पानी, पोखरी तथा खोलाहरू रहेका छन्। यस जिल्ला भयर बग्ने नदी/खोला तथा पोखरीहरूको पर्यावरणीय तथा पारिस्थितिकीय प्रणालीमा पछिल्लो दशकमा बढ्दै गएको विनाशले गर्दा वन तथा कृषि क्षेत्र संकटमा पर्दै गएको छ। वर्षाका समयमा बाढी आउने, भू क्षय, नदी कटान, जमीन मुनिको पानीको सतह घट्ने, पानीका मुहानहरू सुक्दै जाने जस्ता असरहरू देखिएका छन्। यी समस्याहरूको सम्बोधन गर्नका लागि वन क्षेत्रमा रहेको पानीको स्रोत तथा सिमसार संरक्षण कार्यक्रम सम्बन्धीत निकाय तथा स्थानीय तहसंगको समन्वयमा निम्न कार्यक्रमहरू संचालन हुनेछन्।

विश्व कोर्डराल
डिभिजनल वन अधिकृत
(नदी तह प्रा.)

- पानी भण्डारण तथा भूमीगत पानी पुनर्भरण संरचना निर्माण
- संरक्षण वृक्षारोपण
- पानी स्रोत संरक्षण तथा भूमीगत जलको बहुउपयोग
- सामुदायिक वन, सरकारद्वारा व्यवस्थित वन क्षेत्रका उपयुक्त स्थानहरूमा स-साना वर्षाको पानीको भल छोप्ने खाडलहरू बनाइने छ साथै संरक्षण पोखरीहरू निर्माण, संरक्षण तथा व्यवस्थापन गरिने छ।

९.३ भू तथा जलाधार संरक्षण

भक्तपुर जिल्लाका लागि भू-तथा जलाधार संरक्षण कार्यक्रमको मुख्य कार्यान्वयनको जिम्मा भू तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यालयको र वन तथा भू-संरक्षण विभाग अन्तर्गतको वृहत जलाधार व्यवस्थापन कार्यालयको रहेकाले उल्लेखित कार्यालयहरूसँग समन्वय गरी एकिकृत जलाधार व्यवस्थापन योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गरिने। यी कार्यालयले विभिन्न नदी प्रणालीहरूमा कार्य गरिरहेको छ। डिभिजन वन कार्यालय भक्तपुरले ती कार्यक्रमहरूमा भू तथा जलाधार संरक्षण विभागसँग समन्वय गरी वृक्षारोपण जस्ता कृषाकलापहरु निरन्तर सञ्चालन गर्नेछ। भक्तपुर जिल्लामा पर्ने जलाधार तथा उपजलाधार क्षेत्रहरूको अध्ययन गरी जि.आइ.एस वाट नक्साडकन गरी प्राथमिकीकरण गरिनेछ र प्राथमिकीकरणको आधारमा कार्यक्रमहरू बनाई कार्यक्रम तर्जुमा गरिनेछ।

जिल्लाका सबै सामुदायिक वनको कार्ययोजनामा ती वनक्षेत्र भित्र रहेका जलश्रोत तथा भू-क्षयको दृष्टिले संवेदनशील क्षेत्रहरूमा संरक्षणका उपायहरू जस्तै: चरिचरण नियन्त्रण, नदी तथा खोल्साहरूको दायींवायाँका रुखहरूको संरक्षण, वृक्षारोपण जस्ता कार्यक्रमहरू समावेश गरी समूह मार्फत नै कार्यान्वयन गरी भू-संरक्षणको कार्यहरू हुदै आइरहेका छन्।

भू-क्षय र जलश्रोत संरक्षणको समस्या भएका स्थानहरूमा वृक्षारोपण तथा संरक्षण जस्ता सुधारमुखी कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिईनेछ र यसको लागि प्रजाति छनौटमा समेत ध्यान दिईने छ। नदी कटान तथा पहिरो जाने कारणबाट भू-क्षयको समस्या देखा परेको स्थानहरूमा सम्बन्धीत सरोकारवाला जनसमुदाय तथा निकायसंग समन्वय गरी त्यस्ता समस्याहरूको रोकथाम गर्न सहयोगीको भूमिका निर्वाह गरिनेछ।

९.४ खोला किनार संरक्षण तथा भू-क्षय नियन्त्रण

वन क्षेत्रसंग जोडिएको नदी तथा खोला किनारा स्थिरिकरण, आर्थिक र सामाजिक सुरक्षाको दृष्टिकोणले संवेदनशील रहेको छ। यो कार्य संचालन गर्दा वायोइन्जिनियरिङ प्रविधिलाई बढी प्राथमिकता दिनु पर्छ। साथै स्थानीय उपभोक्ताको सहभागीता र सहकार्यलाई प्राथमिकता दिई सञ्चालन गर्नुपर्ने हुन्छ। वायोइन्जिनियरिङ वाहेकका संरचना जस्तै तटवन्ध, स्पर र चेकड्याम निर्माण गर्नु पर्ने भएमा नदी, खोलाको बहाव क्षेत्रको लागि आवश्यक ठाउँ छोडेर नदी र खोलाको अर्को किनारामा कटान नबढ्ने गरी मात्र निर्माण गरिनेछ र तटवन्धको संरचना निर्माण गर्दा प्राविधिक रूपमा आवश्यक पर्ने लंचिड एप्रोन, स्टड र स्परहरूको अनिवार्य व्यवस्था गरिनेछ। निर्मित संरचनाको दिगो संरक्षण गर्नको लागि नदीको दुवै किनारमा हरित पेटि निर्माण कार्य शुरु गरिनेछ।

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नदी तट प्रा.)

यस सिन्सामा वर्षाका समयमा अत्यधिक बाढी आउने, डुबान, भू क्षय, नदी कटान, जमीन मुनिको पानीको सतह घट्ने, पानीका मुहानहरू सुक्दै जाने जस्ता असरहरू देखिएका छन्। यसले गर्दा कृषिमा आघारित हाम्रो अर्थतन्त्रमा कृषि उत्पादनमा क्रमशः कमी आइ ठूलो जोखिम निम्त्याइरहेको छ। यी समस्याहरूको सम्बोधन गर्नका यस अन्तर्गत निम्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन तथा कार्यान्वयन प्रक्रिया अपनाइने छ।

कार्यक्रमहरू

- गल्छी पहिरो भू क्षय नियन्त्रण
- बायो इन्जिनियरिङ खोला तथा खहरे किनारा स्थिरीकरण तथा व्यवस्थापन
- पानी भण्डारण तथा भूमीगत पानी पुनर्भरण संरचना निर्माण
- संरक्षण वृक्षारोपण
- पानी स्रोत संरक्षण तथा भूमीगत जल उपयोग आदि

९.५ सिमसार संरक्षण तथा व्यवस्थापन

सिमसारहरू सतहपानीको स्रोत मात्रै नभई भूमिगत जल पुनर्भरणको माध्यम समेत हुन्। जैविक विविधता, साँस्कृतिक महत्व र पर्यटकीय सम्भावना समेत भएका यस जिल्लामा रहेका सिमसारहरूको नक्शांकन र अभिलेखीकरण गरी प्राथमिकताको आधारमा क्रमशः संरक्षण र व्यवस्थापनको कार्य गरिने छ। तालतलैया, पोखरी तथा सिमसार क्षेत्रहरूमा उपल्लो तटीय क्षेत्रबाट पुग्न जाने सम्भाव्य थिग्रिकरणको असरलाई न्यूनीकरण गरी सिमसार क्षेत्रको वातावरणीय स्वच्छता कायम गर्ने सहितको कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछ।

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौँ तह प्रा.)

१०. वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तन नियन्त्रण

१०.१ वातावरणीय सेवा मूलप्रवाहीकरण

जैविक विविधता संरक्षण, वन तथा वन्यजन्तु संरक्षण, पानीको मुहान संरक्षण, पारिस्थिकीय प्रणालीको संरक्षण, खाली ठाउँमा वृक्षारोपण आदि कार्यमा जनसमुदायको सहभागिता अपरिहार्य रहेको छ। कुनै पनि वन विकास वा आयोजना वा परियोजनाहरूको कार्यहरू संचालन हुँदा संचालन हुने ठाउँ (उदगम स्थान) देखि केही दुरीसम्म प्रभाव पार्ने भएको हुनाले ती प्रभावित क्षेत्रभित्र बसोबास गर्ने जीवजन्तु लगायत मानिसहरूको समुदाय समेतलाई वातावरणीय सेवाबाट पाउने सुविधाहरूबाट वञ्चित गर्नुहुँदैन भन्ने मूलप्रवाहीकरणमा समाहित गराउनु पर्ने आशय बुझ्न सकिन्छ।

यस जिल्लामा रहेका वनहरूमा विभिन्न वन व्यवस्थापनका मोडेलहरूद्वारा वन व्यवस्थापनका कार्यहरू विगतका वर्षहरू देखि संचालन भइरहेका छन्। जस्तै सामुदायिक वनममा स्थानीय उपभोक्ताहरूलाई वन संरक्षण र व्यवस्थापनमा सहभागी गराई स्थानीय समुदायहरूलाई वातावरण संरक्षणको मूलप्रवाहमा ल्याउने कार्य भएको छ। हैसियत विप्रेका वनहरू विपन्नहरूको लागि कबुलियती वनको रूपमा व्यवस्थापन गर्न दिइ वनको हैसियतमा सुधार ल्याइ वातावरण संरक्षणमा स्थानीय जनतालाई समेटेको छ। त्यसैगरी धार्मिक वन संरक्षण मार्फत पूजाआजा गर्न काठ दाउराको उपलब्धता भई संस्कृति संरक्षणमा टेवा पुऱ्याइरहेको छ।

वातावरणीय सेवा मूलप्रवाहीकरणमा स्थानीय जनसमुदायलाई समावेश गराउनको लागि जिल्ला वनक्षेत्र समन्वय समितिको बैठक, सब डिभिजन वन कार्यालय स्तरीय सरोकारवालाहरूको मासिक बैठक संचालन, वन डडेलो नियन्त्रणको लागि संजाल गठन र संचालन, वन र वन्यजन्तु संरक्षणको लागि सामुहिक गस्ती परिचालन, वन विकास कार्यमा उपभोक्ता समुहहरूको सहभागिता, जलवायु परिवर्तन र वातावरणीय प्रभावका विषयमा गोष्ठी संचालन आदि कार्यक्रमहरू यस रणनीतिक आवधिक योजना अवधिमा संचालन गर्ने भनी प्रस्ताव गरिएको छ।

वातावरणीय सेवाको मूलप्रवाहीकरण जनसमुदायहरूको सहभागिता पश्चात अप्रत्यक्ष फाइदा बाहेक प्रत्यक्ष फाइदाहरूमा काठ दाउरा र घाँस प्राप्त गर्नु, पानी मुहानको संरक्षणबाट खानेपानीको व्यवस्थापन हुनु तथा सिमसार संरक्षण गरी खेतीयोग्य जमीनमा सिँचाईको व्यवस्था हुनु, पर्यापर्यटन व्यवसायबाट आम्दानी हुनु, कृषि आदिमा सहयोग पुगेको छ।

वातावरणीय सेवा भन्नाले वन क्षेत्रको पारिस्थितिकीय प्रणालीबाट प्राप्त हुने सेवा तथा लाभलाई बुझाउँदछ। विशेषगरी प्रकृतिबाट प्राप्त वातावरणीय सेवा तथा वस्तुलाई प्रकृतिको निःशुल्क उपहारका रूपमा लिने मानवीय सोचका कारण प्राकृतिक स्रोतको अत्यधिक दोहन भई समग्र पारिस्थितिकीय प्रणालीमा पर्न गएको नकारात्मक असर न्यूनीकरण गर्न वातावरणीय सेवा भुक्तानीको अवधारणालाई विश्वव्यापीरूपमा अगाडि ल्याइएको पाइन्छ। सन् १९७२ मा संयुक्त राष्ट्र संघीय मानव तथा वातावरण महासम्मेलनबाट मानव तथा वातावरणको अन्तरसम्बन्धलाई महत्वपूर्ण मान्दै वातावरण तथा पारिस्थितिकीय प्रणाली संरक्षणका प्रयासलाई विश्व समुदायले प्रमुख रूपमा लिँदै आएका छन्।

विश्व कोर्डराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौं तह प्रा.)

सहायक प्र...

जिल्लाको वन क्षेत्रको स्रोत प्रयोग गरेवापत सेवा उपयोग गर्ने संस्थासँग समन्वय गरी सम्भावना भएसम्म संरक्षण गर्ने स्थानीय जनतालाई वातावरणीय सेवाको भुक्तानी सम्बन्धी व्यवस्था मिलाइनेछ। वन, जैविक विविधता, जलाधार तथा जलचक्र प्रणालीको संरक्षण र व्यवस्थापन गरी वातावरणीय सेवाको उपयोग गर्ने व्यक्ति, समूह, संगठित संस्था व अन्य निकायबाट वातावरणीय सेवा उपयोग गरेवापत वन नियमावली, २०७९ मा भएको व्यवस्था अनुसार कार्यान्वय गरिनेछ। यसरी जैविक विविधता, जलाधार, जलचक्र प्रणाली र पर्यापर्यटनमा आधारित वातावरणीय सेवाको व्यवस्था गरी त्यस्तो सेवा विक्री गर्न चाहने समुदायमा आधारित वन समूहहरूको कार्ययोजनामा आवश्यकता अनुसार संशोधन गरी सोमा वातावरणीय सेवा सम्बन्धी व्यवस्था राख्न चाहेमा डिभिजन वन कार्यालयबाट स्वीकृत दिन सकिनेछ।

वातावरणीय सेवा भुक्तानीलाई कार्यान्वयनका लागि निम्न बुदाहरू अवलम्बन गर्नु पर्ने देखिन्छ।

- वातावरणीय सेवा भुक्तानीलाई संस्थागत रूप दिन स्थानीय सरकार सहितको त्रिपक्षीय संरचना निर्माण गर्नु प्रभावकारी हुने।
- नयाँ योजनाका लागि गरिने वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन वा प्रारम्भिक वातावरणीय अध्ययन सँगसँगै वातावरणीय सेवा भुक्तानीका सम्भावनाहरूको पनि अध्ययन गरी त्यसलाई वातावरणीय प्रभाव न्यूनीकरणको उपायका रूपमा अवलम्बन गर्न सके दिगो विकास तथा संरक्षणमा टेवा पुग्ने।
- वातावरणीय सेवा भुक्तानीको प्रक्रियालाई विद्यमान प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापनकै पूरक कार्यक्रम वा योजनाका रूपमा अवलम्बन गर्न सके प्रभावकारी हुने।
- वातावरणीय सेवा भुक्तानी संयन्त्रलाई संस्थागत गर्न सरकारी तहबाट नीतिगत व्यवस्थाका साथै उपयुक्त संयन्त्र निर्माण गर्नु आवश्यक देखिन्छ।

१०.२ वनको क्षयीकरण र प्रदुषण नियन्त्रण

कुनै पनि कारणबाट हुने वनको विनाश र क्षयीकरण जसको कारण वनको उत्पादकत्व कम हुने र कार्वन उत्सर्जन बृद्धि हुने कार्यलाई न्यूनीकरणका लागि वन कार्वन संरक्षण, वनको दिगो व्यवस्थापन र वन कार्वन सञ्चिति अभिवृद्धि सम्बन्धी कृयाकलापलाई बढवा दिने कृयाकलापहरू संचालनमा जोड दिईने छ। उपयुक्त व्यवस्थापन पद्धतिको छनौट नगरिनु, आगलागी, पहिरो, अतिक्रमण, वन क्षेत्रलाई वाटो निर्माण तथा अन्य विकासका काममा उपयोग गर्दा वनको उत्पादकत्व घट्दै गएको छ। वनको क्षयीकरण र प्रदुषण नियन्त्रणका देहाय कार्यक्रमहरू संचालन गरिने छ।

- वनको अवस्था र समुदायको आवश्यकता अनुसार वनको दिगो व्यवस्थापन गर्ने।
- वन अतिक्रमण नियन्त्रण गर्न नापी कार्यालय तथा नापी विभागसँग समन्वय गरी वन क्षेत्रको भौगोलिक सूचना प्रणाली तथ्याङ्कको सिमांकन गर्ने।
- वन क्षयीकरणलाई न्यूनीकरण एव प्रदुषण नियन्त्रण गर्नका लागि वनको दिगो व्यवस्थापन र वन कार्वन सञ्चिति अभिवृद्धि सम्बन्धी कृयाकलापलाई बढवा दिने कृयाकलापहरू संचालन गर्ने।
- सामुदायिक वन र स्थानीय तहको समन्वय र सहकार्यमा वन क्षयीकरण न्यूनीकरण एव प्रदुषण नियन्त्रणको लागि जनचेतना कार्य सञ्चालन गर्ने।

डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

महासंस्था प्रस्ताव

१०.३ जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण र कार्बन सन्धि

क. जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण

हरितगृह ग्यास उत्सर्जन रोक्न वा वायुमण्डलमा भएको कार्बनडाइअक्साइडलाई शोषण गरी कार्बन सन्धि बढाउने खालका सम्पूर्ण गतिविधिलाई न्यूनीकरण भनिन्छ। धेरै कार्बन उत्सर्जन गर्ने जिवावशेष इन्धन र दाउराको सट्टामा न्युन कार्बन उत्सर्जन गर्ने ऊर्जाका विकल्पहरू, नविकरणीय ऊर्जास्रोतहरू (वायु ऊर्जा, गोबर ग्यास, सौर्य ऊर्जा, जलविद्युत आदि) को विकास र विस्तारलाई द्रुतगतिमा अगाडी बढाउन आवश्यक छ। विकासका पूर्वाधार निर्माण तथा उद्योगधन्दा खोल्दा प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण (IEE), वातावरणीय प्रभाव मुल्याङ्कन अध्ययन (EIA) गर्नु अपरिहार्य छ। उद्योगधन्दाबाट हुने प्रदुपणको मापदण्ड निर्धारण गरी उद्योगबाट उत्सर्जन हुने कार्बन, फोहोरमैला र उपयोग हुने जिवावशेष इन्धनका आधारमा कार्बन कर, फोहोरमैला कर र ऊर्जा कर लगाई करबाट उठेको पैसा वातावरण संरक्षणमा खर्च गर्न सकिन्छ। सवारी साधनबाट हुने प्रदुपणलाई घटाउन बढी प्रदुपण गर्ने पुराना थोत्रा सवारी साधनलाई विस्थापन गर्ने, निजी सवारी साधनको प्रयोगलाई घटाउन वातावरणमैत्री सार्वजनिक यातायातका साधनका संख्या बृद्धी गर्ने, प्रदुपण गर्ने सवारी साधनलाई कर लगाई वातावरणमैत्री सवारी साधनलाई अनुदान दिएर सवारीसाधनबाट हुने हरितगृह ग्यासको उत्सर्जनमा कमी ल्याउन सकिन्छ। वनले अक्सिजन दिनुका साथै कार्बन सन्धित गर्ने भएकाले वनको संरक्षण र दिगो वन व्यवस्थापन, खाली ठाँउमा वृक्षारोपण गरी वन विनाश र वन क्षयीकरणबाट जोगाउनु पर्छ। वनले जलवायु परिवर्तनबाट हुने जोखिमहरू वाढी, पहिरो, भू-क्षय, अत्याधिक गर्मीबाट बचाउने भएकोले वनक्षेत्रको अतिक्रमण, वन डडेलो, हिमाली क्षेत्रमा हुने खोरिया खेतीलाई नियन्त्रण गर्नु पर्दछ। वन डडेलो नियन्त्रण गर्न अग्निरेखाको निर्माण, स्थानीय जनताको क्षमता विकास गर्न तालिमको व्यवस्था र भु-उपग्रह प्रविधिको भरपुर प्रयोग गर्न आवश्यक छ। कृषि क्षेत्रको उत्पादकत्व बृद्धि गर्न स्थानीय उन्नत जातको बाली लगाउने, उन्नत तथा दुधालु जातका गाईबस्तुको वितरण, गुणस्तरिय प्राङ्गारिक मल उत्पादनको लागि किसानलाई तालिम, माटोको नियमित परिक्षण, पशु स्वास्थ्यको राम्रो प्रबन्ध, सिचाईको राम्रो प्रबन्ध, स्थानीय डालेघासको विउको वितरण, कृषिवन प्रणालीको विस्तार गरी किसानको जिविकोपार्जनमा सुधार ल्याउनुका साथै किसानबाट हुने वनको क्षयीकरण तथा अतिक्रमणलाई नियन्त्रण गर्न सकिन्छ। खेतवारीबाट अन्नपात थन्क्याएपछि रहेको झारपातलाई जलाउनको सट्टामा कुहाएर कम्पोष्ट मल बनाएर कार्बन उत्सर्जन घटाउन सकिन्छ। बढ्दो र अव्यवस्थित सहरिकरणले वातावरणलाई नकारात्मक असर पार्ने भएकाले सेवा सुविधाको विकेन्द्रिकरण गरी सहरी क्षेत्रमा हुने प्रदुपण विशेष गरी वायु प्रदुपणलाई न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ। विकासको नाममा भएका वन फडानीलाई क्षतिपूर्ति गर्न फडानी भएको क्षेत्रफल बराबर अर्को ठाउँमा वृक्षारोपण गरी वन क्षेत्र घट्न दिनु हुदैन। उद्योगधन्दा र घरायसी कामबाट निस्केको फोहोरमैलालाई कुहिने र नकुहिनेमा छुट्टयाई कुहिनेबाट कम्पोष्ट मल बनाउन सकिन्छ भने नकुहिने फोहोरलाई पुनः प्रयोगमा ल्याउन सकिन्छ। फोहोरमैलाबाट विद्युत उत्पादन गर्ने प्रविधिको विकास र विस्तारमा जोड दिनु पर्छ। जलवायु परिवर्तन सँगै कृषिवालीमा रोग, किराको प्रकोप बढ्ने भएकोले रासानिक विपादीको प्रयोग बढ्ने गर्छ। रोग, किराको प्रकोप नियन्त्रण गर्न जैविक विपादी र शत्रुजिवको प्रयोग गर्न सकिन्छ। रेफ्रिजरेटर तथा एयर

विश्व कोर्डराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौँ तह प्र.)

संस्थापक प्रमुख

कृषिदमर्नले क्लोरोफ्लोरोकार्बन र हाइड्रोफ्लोरोकार्बन उत्सर्जन गर्ने भएकाले यिनीहरूको प्रयोगलाई निरुत्साहित गर्न आवश्यक छ।

ख. कार्बन सञ्चिती

बिरुवा रोपिसकेपछि त्यो हुर्कदै जान्छ। जब जब ठूलो हुँदै जान्छ त्यसको काण्ड हाँगा पातहरू पनि बढ्दै जान्छ। जबसम्म रुखको वृद्धि भइरहन्छ तबसम्म कार्बन पनि सञ्चिती बढ्दै जान्छ। तर यो बढ्ने क्रम र परिमाण प्रत्येक प्रजाति, स्थानीय हावापानी तथा हुर्किने दरमा निर्भर हुन्छ। रुखहरूको स्वभाव अनुसार कार्बनको सञ्चितीमा तल माथि पर्दछ।

जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणका लागि उपयुक्त र प्रभावकारी पद्धतिको रूपमा रेडको अवधारणा विकास भए देखिनै नेपालमा समेत वन कार्बन मापनको कार्य सुरु भएको देखिन्छ। नेपाल सरकारबाट जारी वन कार्बन मापन मार्गदर्शन २०६७ को अधिनमा रही वन क्षेत्रमा रहेको कार्बन सञ्चितिको कार्बन विश्लेषणको गर्न सकिने छ।

१०.४ रेड प्लस

वन तथा वातावरण मन्त्रालय अन्तर्गत रेडप्लस कार्यान्वयन एकाईले अवलम्बन गरेका नीति र कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्न यस जिल्लाले विशेष रूपमा कार्यान्वयनमा जोड दिनेछ। रेडप्लसले वन विनाश र वन क्षयीकरण न्यूनीकरणका साथै वन कार्बन संरक्षण, वनको दिगो व्यवस्थापन र वन कार्बन सञ्चिती अभिवृद्धि सम्बन्धी कृषाकलापालाई अवलम्बन गरेको छ। रेडप्लसको अवधारणा अनुसार विकसित राष्ट्रले सहभागी विकासशील राष्ट्रलाई वन विनाश र क्षयीकरण रोकेर कार्बन उत्सर्जन घटाए वापत तथा वनमा कार्बन सञ्चिती बढाए वापत आर्थिक सहयोग गर्छन्। नेपाल लगायत विकासशील राष्ट्रहरूले यस अवधारणा सम्बन्धि विभिन्न नमूना कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्दै आएका छन्। नेपालले रेड कार्यान्वयनको प्रारम्भिक चरणको क्रममा विश्व बैंकसँगको सहकार्यमा वन कार्बन साझेदारी सहूलियत (Forest Carbon Partnership Facility) अन्तर्गत पूर्व तयारी प्रस्तावना (Readiness Preparation Proposal) कार्यान्वयन गर्दै आएको छ भने नेपालले UN-REDD को सदस्यता प्राप्त गरी सकेको छ। यस प्रकारको सहयोगबाट लाभान्वित हुनका लागि नेपाल सरकारले आवश्यक आधारभूत दस्तावेज तयार गरी कार्बन ब्यापारमा पनि संझौता गरेको छ। यस रेडप्लसलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गरी कार्बन सञ्चिती बढाई लाभान्वित लिनका लागि देहायको कार्यक्रमहरू संचालन गरिने छ।

- कार्बन उत्सर्जन घटाउन र कार्बन सञ्चिती बढाउन स्थानीय वन समूहहरू र अन्य सरोकारवालाहरूको समन्वय र सहकार्यमा जनचेतना अभिवृद्धि कार्यक्रम संचालन गर्ने।

१०.५ जलवायुजन्य जोखिम न्यूनीकरण तथा अनुकूलनका उपायहरू

जलवायु परिवर्तनले प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष रूपमा समग्र देशको आर्थिक, सामाजिक, वातावरणीय पक्षहरूमा तथा जिविकापार्जनमा प्रभाव पार्दछ। जलवायु परिवर्तनले मौसमी वर्षामा बदलाव ल्याइ अतिवृष्टि, अनावृष्टि

विश्व कोर्डेसाला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

गराउँछ। साथै यसले हिमाल तथा पहाडमा पहिरो, भू-क्षयको जोखिम बढाउँछ। खराब मौसमले गर्दा हुने विपद/प्रकोपले जनधनको ठूलो क्षती गराउँछ। विशेष गरी विकासका भौतिक पूर्वाधारमा ठूलो नोक्सानी पुर्याउँछ। लामो समयसम्म सुख्खा तथा खडेरी पर्दा वन डढेलोका घटना बढेका छन्। विघ्न्यापी जलवायु परिवर्तन तथा बाष्पिकरणले जैविक विविधता लोप हुदै गईरहेका छन् भने अर्कोतिर मिचाहा प्रजातिको प्रकोप बढेको छ। वन्यजन्तुको आहारमा कमी हुनुका साथै तिनीहरू बासस्थान खुम्चिदै जाँदा वन्यजन्तुको संरक्षण र बासस्थान व्यवस्थापनमा चुनौती थपिएको छ। लामो समयसम्म खडेरी पर्न गई पानीका मुहानहरू धारा, कुवा, पोखरी, जलाशय तथा बोरिडहरू सुक्दै गएका छन्। खडेरीले गर्दा जमिनमुनीको पानीको सतह घट्टा तराईमा खानेपानीको हाहाकार मच्चिनुका साथै खाद्यान्न उत्पादनमा हास आएको छ। जलवायु परिवर्तनले प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष रूपमा पानीको स्रोत, कृषि, वन तथा जैविक विविधता, स्वास्थ्य, पूर्वाधार, विकास, पर्यटन आदिका नकारात्मक असर पार्ने भएकोले सोही अनुरूप न्यूनीकरण तथा अनुकूलनका योजना तर्जुमा गर्नु आवश्यक छ। जलवायु जोखिम न्यूनीकरण तथा अनुकूलनका उपायहरू निम्न अनुसार रहेका छन्।

अनुकूलन

- वनको विकास, संरक्षण र उपयोगमा जनसहभागितालाई सुधित गरी कार्वन सञ्चिती बढाई स्थानीय जनताको जीविकोपार्जनमा टेवा पुऱ्याउन सामुदायिक वनका उपभोक्ताहरूको क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने।
- नदीतटीय तथा वाढीको उच्च जोखिम क्षेत्रमा धनजनको क्षति हुनबाट बचाउन पुर्वसूचना प्रणालीको विकासमा सहयोग गर्ने।
- जलवायु परिवर्तनका सवालहरू र यसका प्रभावको सम्बन्धमा जनचेतना अभिवृद्धि कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने।
- सामुदायिक वनको कार्ययोजना तयार गर्दा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन योजना समेत समावेश गरी कार्यान्वयनलाई जोड दिईने छ।
- भू-क्षय तथा गल्छी पहिरो नियन्त्रण कार्यहरू।
- जैविक मलको प्रयोग।
- संरक्षण पोखरी तथा सिंचाई कुलो संरक्षण।
- पदयात्रा तथा पर्यापर्यटनमा आधारित आयआर्जन।
- समुदायमा जनचेतना विस्तार तथा जनचेतना अभिवृद्धि।

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौँ तह प्रा.)

(Handwritten signature)

महासचिव, प्रान्त

११. वन व्यवस्थापन पद्धति

वन ऐन, २०७६ र वन नियमावली, २०७९ मा व्यवस्था भए अनुसार संरक्षित क्षेत्र बाहेकका राष्ट्रिय वनलाई सरकारद्वारा व्यवस्थित वन, सामुदायिक वन, कबुलियत वन, साझेदारी वन, धार्मिक वन, वन संरक्षण क्षेत्र प्रदेश भित्रको राष्ट्रिय वन र अन्तरप्रदेशिक वनको रूपमा व्यवस्थापन गरिदै आएको छ। प्रचलित कानून अनुसार भक्तपुर जिल्लामा रहेका राष्ट्रिय वनलाई सरकारद्वारा व्यवस्थित वन, सामुदायिक वन, व्यवसायिक कबुलियती वन र धार्मिक वनको रूपमा व्यवस्थापन गर्दै आईरहेको छ। राष्ट्रिय वन व्यवस्थापन गर्दा सम्बन्धीत निकायले कार्ययोजना तयार गरी तोकिएको निकायबाट स्वीकृत गरी कार्यान्वयन गरिदै आई रहेको छ। यसका साथै सार्वजनिक जग्गाको वन र सहरी वनको रूपमा सार्वजनिक स्थल र नगर क्षेत्रहरूमा वन क्षेत्रको विकास, विस्तार र व्यवस्थापन गर्दै आएको छ भने राष्ट्रिय प्राणी उद्यानले पनि वनको संरक्षण गर्दै आएको छ। व्यवस्थापनको आधारमा यस जिल्लामा रहेको राष्ट्रिय वनहरूमा अपनाईएका व्यवस्थापनका पद्धति र यसका व्यवस्थापकीय क्षेत्रहरूको विवरण देहाय बमोजिम रहेको छ।

११.१ सरकारद्वारा व्यवस्थित वन

वन ऐन २०७६ र वन नियमावली, २०७९ मा सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको व्यवस्था गरिएको छ। राष्ट्रिय वनको यो भागलाई यस प्रदेशको वन तथा वातावरण मन्त्रालयबाट स्वीकृत भएको कार्ययोजना बमोजिम डिभिजन वन कार्यालयबाट व्यवस्थापन गरिन्छ। यस्तो वनबाट उत्पादित वन पैदावारमा सरकारको स्वामित्व रहन्छ र इजाजत प्राप्त अधिकारीबाट इजाजत नलिई कुनै प्रकारको वनपैदावार सङ्कलन, विक्रीवितरण तथा निकासी वा ओसारपसार गर्न पाइदैन।

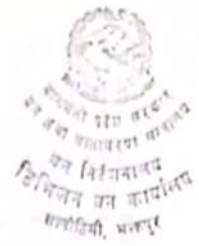
भक्तपुर जिल्लामा रहेको सरकारद्वारा व्यवस्थित वन भनेको स्थानीय समुदायलाई व्यवस्थापनको लागि हस्तान्तरण गरी बाँकी रहन गएको वस्ती भन्दा टाढा र स्लोप बढी भएको वन क्षेत्रहरू पर्दछन्। हाल सम्म यस्ता वन क्षेत्रहरूको संरक्षण मात्र गरिएको छ र व्यवस्थापन गरी वन पैदावारहरूको उत्पादन गरिएको छैन। डिभिजन वन कार्यालयको तथ्याङ्क अनुसार सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको क्षेत्रफल ५७.४१ हेक्टर रहेको छ। आगामी दिनमा यसलाई व्यवस्थापन गर्दा वनको अवस्था अनुसार र आवश्यकता तथा आर्थिक सम्भावनाको आधारमा गरिने छ।

११.२ सामुदायिक वन

भक्तपुर जिल्लामा १८००.८४ हेक्टर वन क्षेत्र सामुदायिक वनको रूपमा हस्तान्तरण भएको छ। यस जिल्लामा आ.व. २०८१/०८२ सम्ममा ५७ वटा उपभोक्ता समूहले उक्त वन क्षेत्रको व्यवस्थापन गर्दै आएका छन् भने करिब १०९६८ घरधुरीहरू प्रत्यक्ष रूपमा लाभान्वित भै रहेका छन्। यसको विवरण अनुसूची १० मा समावेश गरिएको छ।

(Handwritten signature)
शिव कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(सबै तह प्र.)

संस्थापक प्रमुख

११.३ साझेदारी वन

जिल्लामा हालसम्म साझेदारी वनको रूपमा समुदायमा वन हस्तान्तरण भएको छैन।

११.४ गरिवका लागि कबुलियती वन

यस जिल्लामा हाल सम्म गरिवीको रेखामुनी रहेका समुदायलाई कबुलियती वनको रूपमा हस्तान्तरण गरिएको छैन।

११.५ धार्मिक वन

यस जिल्लामा हालसम्म ३ वटा धार्मिक वनको रूपमा समुदायमा वन हस्तान्तरण भएका छन्। हस्तान्तरित धार्मिक वनको क्षेत्रफल ८.९ हे. रहेको छ।

११.६ वन संरक्षण क्षेत्र

डिभिजन वन कार्यालयको कार्यक्षेत्रमा वन संरक्षण क्षेत्र छैन।

श्री
विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

सहायक प्रम

१२. व्यवसायिक कबुलियती वन र पर्यापर्यटन

१२.१ व्यवसायिक कबुलियती वन

बागमती प्रदेश वन ऐन, २०७६ मा वन पैदावारमा आधारित उद्योगहरूलाई आवश्यक कच्चा पदार्थ उत्पादन, वृक्षारोपण गरी वन पैदावारको उत्पादनमा वृद्धि गरी विक्रीवितरण वा उपयोग, वनको संरक्षण र विकास हुनेगरी कृषि, वन, वाली वा पशुफार्म सञ्चालन, वनको संरक्षण र विकास हुनेगरी किटफटपांग्रा तथा वन्यजन्तुको फार्म वा उद्यान सञ्चालन गर्न र वनको संरक्षण र विकास हुनेगरी पर्यापर्यटन व्यवसाय सञ्चालन गर्न हैसियत विग्रिएको वन (२० प्रतिशत भन्दा कम छत्र घनत्व) भएको वन क्षेत्र कबुलियती वनको रूपमा सम्झौता गरी प्रचलित कानून बमोजिम स्थापित कुनै संगठित संस्थालाई प्रदान गर्ने व्यवस्था गरेको छ । हाल सम्म यस कार्यालयको कार्यक्षेत्रमा २ वटा व्यवसायिक कबुलियती वन लाई २८.६३ हेक्टर हस्तान्तरण गरिएको छ। होटल माउण्ट मोनाष्ट्री प्रा.लि., ठमेल, काठमाण्डौ, ले सुर्यविनायक नगरपालिका-७ मा २६.३६ हेक्टर र सिद्धार्थ फाउण्डेशन, बौद्ध, काठमाण्डौ ले चाँगुनारायण नगरपालिका-६ मा १.२७ हेक्टर वन व्यवसायिक कबुलियती वनको रूपमा व्यवस्थापन गर्दै आएका छन् ।

१२.२ पर्यापर्यटन

भक्तपुर जिल्ला सांस्कृतिक, ऐतिहासिक र प्राकृतिक सौन्दर्यको अनुपम संगम भएकाले यहाँ पर्यापर्यटनको प्रचुर सम्भावना रहेको छ। काठमाडौं उपत्यकाको पूर्वी भागमा अवस्थित यस जिल्लामा सुन्दर वन क्षेत्र, ऐतिहासिक सम्पदा, धार्मिक स्थल र ग्रामीण जीवनशैलीको संयोजनका कारण पर्यापर्यटकहरूका लागि आकर्षक गन्तव्य वन्दै आएको छ। यस जिल्लामा पर्यापर्यटनको सम्भावनालाई निम्न अनुसार प्रस्तुत गरिएको छः

क) वन, वन्यजन्तु अवलोकन र प्रकृति पदयात्रा

भक्तपुरका वन क्षेत्रहरू, विशेषगरी सुर्यविनायक र चाँगुनारायण वरपरका डाँडाकाँडा, जैविक विविधताले भरिपूर्ण छन्। यी क्षेत्रमा विभिन्न प्रजातिका चराचुरुङ्गी (जस्तै कालिज, काँडे भ्याकुर), स्तनधारी जनावरहरू (जस्तै सालक) र अन्य वन्यजन्तुहरू पाइन्छन्। वनभित्र पदयात्रा मार्गहरूको विकास गरी पर्यटकहरूलाई प्रकृति र वन्यजन्तुको अवलोकन गर्ने अवसर प्रदान गर्न सकिन्छ। यसले शहरी कोलाहलबाट टाढा शान्त वातावरणमा प्रकृतिको अनुभव लिन चाहने पर्यटकहरूलाई आकर्षित गर्छ।

ख) ऐतिहासिक र धार्मिक वन क्षेत्रको आकर्षण

भक्तपुरमा रहेका ऐतिहासिक र धार्मिक महत्त्वका वन क्षेत्रहरू, जस्तै चाँगुनारायण मन्दिर वरपरको वन वा रानीकोट नजिकका धार्मिक स्थलहरू, पर्यापर्यटनका लागि उत्कृष्ट गन्तव्यका रूपमा रहेका छन्। यी क्षेत्रमा पर्यटकहरूले प्रकृतिको आनन्द लिनका साथै स्थानीय संस्कृति, परम्परा र इतिहासबारे जानकारी

विश्व कोर्डराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौं तह प्रा.)

भ्राम गर्न सक्छन्। वन क्षेत्रभित्र रहेका तालतलैया र पोखरीहरूलाई व्यवस्थित गरी घप आकर्षक बनाउन सकिन्छ।

भक्तपुर नगरपालिका क्षेत्रभित्रका ऐतिहासिक स्थलहरू र नगर उद्यानहरूको निर्माणले शहरी पर्यापर्यटनमा उल्लेखनीय बृद्धि हुदै आएको छ। सफा र हरियालीयुक्त शहरी वातावरणले पर्यटकहरूलाई आकर्षित गर्नुका साथै स्थानीय बासिन्दाको जीवनस्तरमा पनि सुधार लएको छ ।

भक्तपुर जिल्लाका वनमा सञ्चालन गरिने पर्यापर्यटन कार्यक्रम निम्न अनुसार रहेका छन्।

- सामुदायिक वनभित्र वा आसपासका ऐतिहासिक, धार्मिक र पुरातात्विक महत्त्वका मठ, मन्दिर, चैत्य, गुम्बा, गढी, गुफा, झरना, सिमसार लगायतका सम्पदाको संरक्षण व्यवस्थापन र विकासमा टेवा पुग्ने गरी अवलोकन भ्रमण गर्ने स्थलहरू निर्माण गर्न ।
- वनमा पाइने काष्ठ, गैरकाष्ठ वनस्पति प्रजाति र वन्यजन्तु लगायत जैविक विविधता संरक्षण सम्बन्धी सूचना केन्द्र स्थापना र सञ्चालन ।
- विभिन्न प्रजातिका विरुवा रोपण, वनजन्य फलफूल खेती, जैविक विविधता पार्क, इको बाल उद्यान आदि निर्माण, फोहरमैला व्यवस्थापन कार्य ।

१३. सार्वजनिक जग्गाको वन, सहरी वन तथा निजी वन

वन ऐन २०७६ को परिच्छेद १० मा निजी तथा सार्वजनिक जग्गामा रहेको वन सम्बन्धी व्यवस्था छ । निजी वन दर्ता गराउन चाहने कुनै व्यक्ति वा संस्थाले निजी वन दर्ताको लागि डिभिजन वन कार्यालय वा सब-डिभिजन वन कार्यालयको सिफारिस सहित सम्बन्धीत स्थानीय तहमा निवेदन दिई निजी जग्गामा रहेको वनको व्यवस्थापन गर्न सक्नेछ ।

१३.१ सार्वजनिक जग्गाको वन

नेपाल सरकारको स्वामित्वमा भई हाल स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ बमोजिम स्थानीय तहको रेखदेख र संरक्षणमा रहेका जग्गा जस्तै: सार्वजनिक प्रयोजनको जग्गा, ढल वा बाटो, कुँबा, पँधेरो, पानीघाट, इनार, पोखरी तथा त्यसको डील, गाईवस्तु निकाल्ने निकास, गौचरन, खर्क, अन्त्यष्टिस्थल, चिहान, मसानघाट, समाधिस्थल, कब्रिस्थान रहेको जग्गा, पाटी, पौवा, देवल, धार्मिक उपासनास्थल, स्मारक, मठ, मन्दिर, चैत्य, गुम्बा, स्तूप, मस्जिद, इदगाह, कब्रस्थान, गिर्जाघर, चोक, डवली, चौतारी वा सो रहेको जग्गा, हाट, मेला, सार्वजनिक रूपमा मनोरञ्जन गर्ने वा खेलकुद गर्ने ठाउँ रहेको जग्गा, सार्वजनिक प्रयोजनको लागि कसैले प्रदान गरेको निजी जग्गा वा नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी सार्वजनिक जग्गा भनी तोकिदिएको अन्य जग्गा सार्वजनिक जग्गाको रूपमा रहेका छन् ।

सार्वजनिक जग्गामा वन क्षेत्रको विकास र विस्तारका लागि देहाय बमोजिमका कार्यहरू संचालन गरिने छ ।

- सार्वजनिक जग्गामा स्थानीय सरकारको समन्वय र सहकार्यमा वृक्षारोपण गरी सार्वजनिक जग्गामा वन कायम गरिने छ ।
- सार्वजनिक जग्गाको वनको विकास, संरक्षण र व्यवस्थापन गर्दा वन नियमावली २०८० अनुसार स्थानीय तहबाट उपभोक्ता समूह गठन गरी वन कार्यालयको प्राविधिक सहयोगमा वन व्यवस्थापन कार्ययोजना बनाई कार्यान्वय गरिनेछ ।
- सार्वजनिक जग्गाको वनको विकास, संरक्षण र व्यवस्थापन यसको लागि आवश्यक ज्ञान र सीपको अभिवृद्धि गरिने छ ।

१३.२ शहरी वन

डिभिजन वन कार्यालय, भक्तपुरले शहरी क्षेत्रमा हरियाली प्रवर्द्धन गर्न र वातावरणीय सन्तुलन कायम राख्नका लागि विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ । शहरी वनको विकास र संरक्षणका लागि भएका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार छन्:

- अरनिको राजमार्ग तीनकुने-सूर्यविनायक सडक खण्डमा वृक्षारोपण: वि.सं. २०६४ मंसिर महिनामा काठमाडौं, मध्यपुर थिमी नगरपालिका, र काठमाडौं-भक्तपुरका तत्कालीन जिल्ला वन कार्यालय तथा सडक विभागको संयुक्त सहभागितामा कोटेश्वरदेखि सूर्यविनायक सडक खण्डमा वृक्षारोपण गरिएको

श्री. वि. को. प्र. प्र.

श्री. वि. को. प्र. प्र.
श्री. वि. को. प्र. प्र.
श्री. वि. को. प्र. प्र.

- थियो। सोही क्रममा मनोहरा नदी पुलको पूर्वदिशि सूर्यविनायकसम्मको भक्तपुर जिल्ला खण्डमा स्वामी, टेकोमा, क्यालिन्डा, कपुर, असारे, धुपी, फिसपाम लगायतका १५०० विरुवा रोपिएका थिए।
- अरनिको राजमार्गको दक्षिणतर्फ मनोहरा खोला किनारमा शहरी वन: अरनिको राजमार्गको दक्षिणतर्फ रहेको मनोहरा खोला किनारमा ४०० मिटर लम्बाइ र ८ मिटर चौडाइ गरी कुल ३,२०० वर्ग मिटर (०.३२ हेक्टर) क्षेत्रफलमा वृक्षारोपण गरिएको छ। मनोहरा सृजनशील समाज, विद्यानगर टोल सुधार समिति र मनोरम नगर समाजको संयुक्त साझेदारीमा यहाँ एभोकाडो, असारे, आँप, अम्बा, वीरेन्द्रफूल, धुपी (गोल्डेन र मयूरपट्टी), कल्की, समी, अम्लारी, सल्ला, जामुन, म्याङ्गो स्टिन, कपुर, लप्सी, नीलकाँडा, पारिजात, स्टिग्मा फूल, रुद्राक्ष, कागती, वयर, पीपल, निगालो, मड्डी पजल, देवदार, टाँकी, सेतो सिरिस, बकाइनो, नरहरी बुटी, कागियो फूल, करवीर लगायतका विभिन्न प्रजातिका विरुवाहरू रोपिएका छन्। यो क्षेत्र यस जिल्लाको एउटा नमुना शहरी वनको रूपमा विकसित भएको छ।
 - पेप्सीकोला-सानोठिमी सडक उत्तरतर्फको शहरी वन: पेप्सीकोला-सानोठिमी सडकको उत्तरतर्फ रहेको मनोहरा खोला किनारमा ८०० मिटर लम्बाइ र १० मिटर चौडाइ (२ मिटर फुटपाथ सहित) गरी कुल ६,४०० वर्ग मिटर (०.६४ हेक्टर) क्षेत्रफलमा वृक्षारोपण गरिएको छ। दिव्यधरी जग्गा एकीकरण आयोजना, सानोठिमी, भक्तपुर, मनोहराले यहाँ कपुर, धुपी (गोल्डेन र मयूरपट्टी), कल्की, चाँप, करवीर, अम्बा, चाइनिज अम्बा, असारे, स्टिग्मा फूल, सेतो सिरिस, जिङ्गो वाइलोवा, सल्ला, जामुन, वयर, आँप लगायतका विभिन्न प्रजातिहरूको रोपण गरेको छ। यस वृक्षारोपणको बीचमा फुटपाथको पनि निर्माण गरिएको छ, जसले गर्दा बिहान-बेलुका हिँड्ने (morning/evening walk) लगायतका अन्य समयमा पनि यहाँको हरियालीयुक्त र मनमोहक वातावरणको अनुभव गर्न सकिन्छ। शहरी क्षेत्रको भीडभाडवीच यो करिडोर व्यायाम गर्न, योग गर्नका साथै एउटा महत्त्वपूर्ण मनोरञ्जन स्थलको रूपमा विकसित भइरहेको छ।
 - हनुमन्ते करिडोर शहरी वन: अरनिको राजमार्गको दक्षिणतर्फ रहेको हनुमन्ते खोला किनारमा २५० मिटर लम्बाइ र ५ मिटर चौडाइ गरी कुल १,२५० वर्ग मिटर (०.१२५ हेक्टर) क्षेत्रफलमा वृक्षारोपण गरिएको छ। मनोहरा सृजनशील समाज, विद्यानगर टोल सुधार समिति र मनोरम नगर समाजको संयुक्त साझेदारीमा यहाँ असारे, मसला, अम्बा, करवीर, वीरेन्द्रफूल, टाँकी, कागियो फूल, कल्की, जापनिज पिनेट, धुपी (गोल्डेन र मयूरपट्टी), जामुन, स्टिग्मा फूल लगायतका विभिन्न प्रजातिका विरुवाहरू रोपिएका छन्। यस वृक्षारोपणबाट उक्त क्षेत्रमा हरियाली प्रवर्द्धन भई हनुमन्ते करिडोरमा मनोरम वातावरणको सिर्जना भएको छ।
 - डिभिजन वन कार्यालय परिसरको शहरी वन: डिभिजन वन कार्यालयको परिसरमा करिब १३ रोपनी जग्गामा विभिन्न वर्षहरूमा विभिन्न प्रजातिका विरुवा रोपिएका छन्। यस परिसरभित्र 'नागेश्वरी नगर वन उद्यान' को नामले एक पार्क पनि अवस्थित छ। यस ठाउँमा एभोकाडो, मेकाडोनिया नट, जैतुन, कागती, धुपी लगायतका विभिन्न प्रजातिका विरुवाहरू रोपिएका छन्। यी विरुवा तथा यहाँका

श्री. वि. को. प्र. प्र.
श्री. वि. को. प्र. प्र.
श्री. वि. को. प्र. प्र.

रुखहरूले वन जमीनको भौमा बढाएका छन्। डिभिजन वन कार्यालय, भक्तपुरद्वारा शहरी वन विकास तथा प्रवर्द्धन अन्तर्गत सञ्चालित अन्य क्रियाकलापहरू अनुसूची १६ मा रहेको छ।

शहरी वन व्यवस्थापन कार्यक्रम

आगामी ५ वर्षमा (यो योजना अवधिमा) भक्तपुर जिल्लाका ४ वटै नगरपालिकाहरूका सार्वजनिक, खाती रधानहरू, नदी किनारा, सडक किनारा, सडक बीच (मेडियन), ट्रान्जिट आइल्यान्ड, मा सम्बन्धीत स्थानीय तहहरूसँग समन्वय गरि वृक्षारोपण तथा हरियाली प्रवर्द्धनका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिने छ। वृक्षारोपण क्षेत्रको संरक्षणको लागि गैरसरकारी संस्थाहरूलाई सहभागि गराइनेछ। जिल्ला स्थित सरकारी कार्यालय तथा गैरसरकारी संघसंस्थाहरू, विद्यालय, मन्दिर आदिको हाताभित्र उपयुक्त प्रजातिको विरुवाबाट वृक्षारोपण गरी नियमित अनुगमन गरिनेछ। शहरी वनको विकासमा उत्कृष्ट ठहर भएको संघ संस्थालाई कदर पत्र प्रदान गरिने छ। जिल्लाका सार्वजनिक जग्गा, सरकारी कार्यालयहरूमा रहेका जोखिम रुखहरूको आँकलन निकालिने छ भने त्यसता रुखहरूको व्यवस्थापन जिल्लाका सरोकारवालाहरूसँग सहकार्यमा गरिने छ।

त्यस्तै गरि जिल्लामा हाल सम्म सञ्चालन भएका शहरी वन कार्यक्रमहरूको स्थानीय तथा तथा अन्य सरोकारवालाहरूसँग समन्वयमा अनुगमन गरि आवश्यक अनुसार मर्मत सम्भार गरिने छ।

शहरी वन प्रवर्द्धनको लागि डिभिजन वन कार्यालय र सब डिभिजन वन कार्यालयहरूमा नर्सरीहरू स्थापना गरी ठूलो परिमाणमा उपयुक्त प्रजाति र साइजका गुणस्तरीय विरुवा नियमितरूपमा उत्पादन गरिनेछ।

१३.३ निजी वन

यस जिल्लामा निजी जग्गामा वन भएतापनि प्रचारप्रसारको कमी र निजी वन दर्ता गर्ने किसानहरूलाई वन कार्यालय तथा अन्य निकायबाट थप सुविधा उपलब्ध हुन नसक्दा यसको दर्ता संख्या अत्यन्त कम भएको छ। जिल्लामा हालसम्म ७ गोटा निजी वनको ३.३८ हे. वन दर्ता भएका छन्। यो योजना अवधिमा निजी वनको प्रचारप्रसारमा जोड दिई स्थानीय तहको सहकार्यमा थप निजी वन दर्ता गरिनेछन्।

डिभिजन वन कार्यालयबाट प्रत्येक वर्ष लाखौंको संख्यामा निजी क्षेत्रमा निःशुल्क विरुवा वितरण गरिए तापनि हालसम्म तिनको अवस्थाको बारेमा औपचारिक रूपमा अनुगमन गरी तथ्य प्रकाशमा आएको छैन। यस योजना अवधिमा सो कार्य समेत गरिनेछ।

निजी वन व्यवस्थापनको लागि तपसिलमा उल्लेखित क्रियाकलापका लागि प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराइनेछ।

- निजी वन स्थापना गर्ने क्षेत्र सर्भेक्षण तथा प्रजातिको पहिचान
- निजी वृक्षारोपण, पुनःरोपण, गोडमेल तथा संवर्द्धन
- कृषिवन प्रणाली प्रवर्द्धन
- निजी वनको रुख कटान तथा अन्य वन पैदावारको सदुपयोग
- निजी वनको स्रोत सर्वेक्षण तथा मूल्याङ्कन
- वन पैदावारको बजार पहिचान, व्यवस्थापन तथा मूल्याङ्कन

विश्व कोइराला
डिभिजन वन अधिकारी
(नयाँ तह प्रा.)

१४. सब डिभिजन वन कार्यालय अनुसार वनको क्षेत्रफल र वन व्यवस्थापन पद्धति

१४.१ सब डिभिजन वन कार्यालय अनुसार वनको क्षेत्रफल

वन क्षेत्रको उचित व्यवस्थापन गरी यसबाट जन समुदायलाई प्रदान गरिने सेवा तथा सुविधालाई प्रभावकारी रूपमा प्रवाहित गर्न डिभिजन वन कार्यालय भक्तपुरले २ वटा सब-डिभिजन वन कार्यालय मार्फत सेवा प्रदान गर्दै आएको छ । सब-डिभिजन वन कार्यालयको सम्बन्धीत स्थानीय तहको नाम, कार्यालय रहेको स्थान र कार्यक्षेत्र तालिका १५ मा दिइएको छ ।

तालिका १५ : सब-डिभिजन वन कार्यालयको क्षेत्र सहितको विवरण

क्र. स.	नाम	कार्यालय रहेको स्थानीय तहको नाम	वडा नं.	कार्यक्षेत्र अन्तर्गतका स्थानीय तह
१	नगरकोट डिभिजन वन कार्यालय	चाँगुनारायण न.पा	१९	चाँगुनारायण न.पा. र भक्तपुर न.पा का सबै वडाहरू
२	सुर्यविनायक	सुर्यविनायक न.पा	१९	सुर्यविनायक न.पा. र मध्यपुर थिमी न.पाका सबै वडाहरू

श्रोत: डि.व.का, भक्तपुर, २०८१

वनको क्षेत्रफलको हिसावले दुवै सब-डिभिजन वन कार्यालयहरूमा वन बराबर जस्तै रहेको छ । सब डिभिजन वन कार्यालयको कार्यक्षेत्र अनुसार वनको स्रोतको तथ्याङ्क तलको तालिकामा दिइएको छ ।

तालिका १६ : सब डिभिजन वन कार्यालयको कार्यक्षेत्र अनुसारको वनको स्रोत

सब-डिभिजन	सामुदायिक वनको संख्या	सामुदायिक वनको क्षेत्रफल	धार्मिक वन	सरकार द्वारा व्यवस्थित वन	कबुलियति वन (व्यवसायिक)	अन्य वन क्षेत्र
नगरकोट	२५	१००७.२५	५.४४	५७.४१	१.२७	
सुर्यविनायक	३२	७९३.५९	३.४७	०	२७.३६	२४५.१७
जम्मा	५७	१८००.८	८.९१	५७.४१	२८.६३	२४५.१७

श्रोत: डि.व.का, भक्तपुर, २०८१

१४.१.१ सब-डिभिजन वन कार्यालय नगरकोट

सब-डिभिजन वन कार्यालय नगरकोट, डिभिजन वन कार्यालय भक्तपुर अन्तर्गतको एक प्रमुख कार्यालय हो जसले भक्तपुर नगरपालिका र चाँगुनारायण नगरपालिकाको सम्पूर्ण वन क्षेत्रको व्यवस्थापन र संरक्षणको जिम्मेवारी लिएको छ । भौगोलिक रूपमा यो कार्यालय भक्तपुर जिल्लाको पूर्वी र उत्तरी भागमा अवस्थित छ र समुद्र सतहबाट १,२४२ मिटर (हनुमन्ते र मनोहरा दोभान) देखि २,१०६ मिटर (नगरकोट डाँडा) सम्मको उचाइमा फैलिएको छ, जसले घना सहरी क्षेत्रदेखि पहाडी डाँडासम्मको विविध भौगोलिक वनावट प्रदर्शन गर्दछ । कुल क्षेत्रफल ६,९४६.८६ हेक्टर रहेको छ । सब डिभिजनको भू- उपयोग तालिका १७ मा उल्लेख गरिएको छ ।

(Handwritten signature)
 डिभिजन वन अधिकृत
 (नयाँ तह प्रा.)

३

तालिका १७ : सब डिभिजन वन कार्यालय नगरकोटको कार्यक्षेत्र अनुसारको वनको स्रोत

भू-उपयोगको प्रकार	भक्तपुर न.पा (हेक्टर)	चाँगुनारायण नपा (हेक्टर)	कुल क्षेत्रफल (हेक्टर)
कृषि भूमि	१९०.४३	३,५२६.९४	३,७१७.३७
वन क्षेत्र		१,७२१.०७	१,७२१.०७
मानव बस्ती क्षेत्र	३८७.०२	६०८.२	९९५.२२
घाँसे मैदान	६६.१५	३८९.२२	४५५.३७
नदी किनारा	३.३७	२७.२	३०.५७
जलाशय	०.८६	५.०	५.८६
अन्य वन क्षेत्र	०.०८	२१.३२	२१.४
जम्मा	६४७.९१	६,२९८.९५	६,९४६.८६

श्रोत: FRTC, २०२२

१४.१.२ सब-डिभिजन वन कार्यालय सूर्यविनायक

सब-डिभिजन वन कार्यालय, सूर्यविनायक, डिभिजन वन कार्यालय भक्तपुर अन्तर्गतको एक सब-डिभिजन हो जसले मध्यपुर थिमी र सूर्यविनायक नगरपालिकाको सम्पूर्ण वन क्षेत्रको व्यवस्थापन र संरक्षणको जिम्मेवारी लिएको छ। भौगोलिक रूपमा भक्तपुर जिल्लाको दक्षिण-पश्चिमी भागमा अवस्थित यो सब-डिभिजन समुद्र सतहबाट १,२४२ मिटरदेखि १,५०० मिटरभन्दा माथिको उचाइमा फैलिएको छ र भक्तपुर उपत्यकाको समथर क्षेत्रदेखि पहाडी ढलानसम्मको विविध भौगोलिक वनावट राख्दछ। कुल क्षेत्रफल ५,३६३.१४ हेक्टर रहेको छ।

तालिका १८ : सब डिभिजन वन कार्यालय सूर्यविनायकको कार्यक्षेत्र अनुसारको वनको स्रोत

भू-उपयोगको प्रकार	मध्यपुर थिमी न.पा (हेक्टर)	सूर्यविनायक न.पा (हेक्टर)	कुल क्षेत्रफल (हेक्टर)
कृषि भूमि	४०७.६३	१,९३३.५०	२,३४१.१३
वन क्षेत्र	२०.३	१,४२१.६३	१,४४१.९३
मानव बस्ती क्षेत्र	६६५.११	७६७.३७	१,४३२.४८
घाँसे मैदान	१९.२५	९१.७८	१११.०३
नदी किनारा	६.९५	१९.८२	२६.७७
अन्य वन क्षेत्र	०.६९	९.११	९.८
जम्मा	१,११९.९३	४,२४३.२१	५,३६३.१४

श्रोत: FRTC, २०२२

१४.२ वन व्यवस्थापन पद्धति

हालसम्म यस जिल्लामा ५७ वटा सामुदायिक वन हस्तान्तरण भएको छ। हाल सम्मका हस्तान्तरित सामुदायिक वनहरूको कार्ययोजनाहरू सामुदायिक वन इन्भेन्ट्री गाइडलाइन अनुसार स्रोत सर्भेक्षण गरी वार्षिक स्वीकार्य कटानको अवधारणामा तयार गरी स्वीकृत भएका छन्। यसमा वार्षिक स्वीकार्य कटानको आधारमा सुकेका मर्न लागेका डेड डाइग र डिजिज्ड र डिफर्म रुखहरू र केही धेरै परिपक्व रुखहरू वाट सेलेक्सन गरी कटान गरिन्छ।

विश्व कार्दाला
 डिभिजन वन अधिकृत
 (नयाँ तह मा.)

संस्थापक

१५. वनस्रोत सर्वेक्षण, विश्लेषण, वन संवर्द्धन प्रणाली अनुसार व्यवस्थापन

१५.१ वनस्रोत सर्वेक्षणको तरिका र नक्साङ्कन

यस जिल्ला अन्तर्गत रहेका सामुदायिक वन र सरकारद्वारा व्यवस्थित वनहरूमा छुटाछुटे वनस्रोत सर्वेक्षण गरिएको छ। सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको वन स्रोत सर्वेक्षण नेपाल सरकार, वन विभागबाट स्वीकृत वन स्रोत सर्वेक्षण मार्गदर्शन, २०६१ मा भएको व्यवस्था अनुसार सामान्य खालको (वन पैदावार उत्पादन र उपयोग गरिने) वन क्षेत्रमा ०.५ प्रतिशत र गाँउवाट टाढा पर्ने घाँस काठ दाउरा जस्ता वन पैदावारको उपयोग हुने वन क्षेत्रमा ०.१ प्रतिशत स्याम्पलिंग इन्टेन्सिटी कायम गरी Random Systematic Sampling विधिद्वारा Concentric Circular Sample Plot निर्धारण गरी त्यस भित्र परेका रुख, पोल, लाश्रा, विरुवा, दाउरा, गैरकाष्ठ वन पैदावर, आदिको तथ्याङ्क संकलन गरिएको छ। "गैरकाष्ठ वन पैदावरको स्रोत सर्वेक्षण मार्गदर्शन, २०६१" अनुसार स्याम्पल प्लटभित्र परेका जडीबुटी र गैरकाष्ठ वन पैदावारको गणना तथा नापजाँच गरिएको छ।

सा.व.को हकमा सामुदायिक वनहरूको कार्ययोजनामा उल्लेखित मौज्दातको तथ्याङ्क तथा सो अनुसार निकालिएको वार्षिक स्वीकार्य कटानलाई आधार मानी जिल्लाको सामुदायिक वन क्षेत्रको मौज्दात तथा वार्षिक उत्पादन निकालिएको छ। वनको अवस्था विश्लेषण गरी प्रजाति हेरी १-२.५% वार्षिक वृद्धिदर कायम गरी वनको अवस्था अनुसार वृद्धि मौज्दातको ५०-६०% वार्षिक सङ्कलन गर्न सकिने प्रावधान विगतको कार्ययोजनामा उल्लेखित भएको पाइएकोलाई निरन्तरता दिईएको छ।

वन स्रोत सर्वेक्षण विधि

वन स्रोत सर्वेक्षण मार्गदर्शन, २०६१ मार्गदर्शनको आधारमा वनलाई स्ट्राटिफाईड सिस्टमेटिक स्याम्पलिङ विधि अनुसार ०.५-१% प्रतिशत स्याम्पलिङ इन्टेन्सिटी लिईएको छ। स्रोत सर्वेक्षण गर्दा उपभोक्ताहरूको समेत सहभागिता रहेको थियो। विभिन्न गोलाकार साईजका नमूना प्लटहरूको विवरण दायीको चित्रमा उल्लेख गरिएको छ।

क.) पुनरुत्पादन (विरुवा): १० व.मी. क्षेत्रमा ३० से.मी. उचाई देखि १ मिटर सम्मका विरुवा गणना गरिएको।

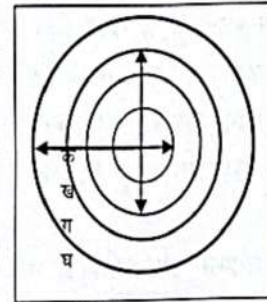
ख.) पुनरुत्पादन (लाश्रा): २५ व.मी.को क्षेत्रमा १ मिटर भन्दा अग्लो र ९.९ से.मी. व्यास सम्मका लाश्रा गणना गरीएको।

ग.) पोल : १०० व.मी.को क्षेत्रमा छातीको उचाईमा १० से.मी. व्यास देखि २९.९ से.मी. व्यास सम्मका पोल नापसाइज गणना गरिएको।

घ.) रुख : ५०० व.मी. को क्षेत्रमा छातीको उचाईमा ३० से.मी. व्यास र सो भन्दा माथिका रुखको नाप साइज र गणना गरिएको।

ड.) गुणस्तर र प्लट चिन्ह

स्याम्पल प्लटमा परेका पोल र ठूला रुखहरूको ३ प्रकारका गुणस्तर जस्तै ६ फिट लम्बाईका गोलिएा ३ वटा वा सो भन्दा बढी आउने रुखलाई गुणस्तर नं. १, र ६ फिट लम्बाई सम्मका २ वटा सम्म

संस्थापक
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

३

मोनिया आउने वा राम्रो खालको काण्ड जसमा सम्बन्ध १० फिटको १ वटा मोनिया आउने रुखलाई गुणस्तर २ र काटको रूपमा प्रयोग नहुने रुखलाई गुणस्तर नं. ३ मानिएको छ।

१५.२ मौज्जात संचिति र राष्ट्रिय वन श्रोत सर्वेक्षणसंगको तादात्म्यता जिल्लाको सम्पूर्ण वन क्षेत्रलाई मिश्रित वनको रूपमा लिइएको छ। जिल्लाको कुल राष्ट्रिय वनको क्षेत्र (डिभिजन वन कार्यालयको रेकर्ड अनुसार) १८००.८ हे. मध्ये सामुदायिक वन ५७.४१ हे सरकारद्वारा व्यवस्थित वन क्षेत्रलाई सबै वन क्षेत्रको प्रतिनिधित्व हुने किसिमले Sampling Intensity ०.५% र Simple Random Sampling को आधारमा सामुदायिक वन श्रोत सर्वेक्षण मार्गदर्शन परिमार्जित २०६१ संशोधित बमोजिम जिल्लाको वन श्रोतको सर्वेक्षण गरिएको छ।

रुख, पोल, लाश्रा र विरुवा गणनाको लागि क्रमशः ५०० व.मि., १०० व.मी., २५ व.मी तथा १० व.मि. नमुना प्लट निर्धारण गरिएको छ। सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको क्षेत्रफल चाँगुनारायण नगरपालीका अन्तर्गत ५७.४१ हे. राष्ट्रिय वनको क्षेत्र मानिएको र यस वनको अवस्था मध्यम खालको रहेकाले वार्षिक वृद्धिदर ३% कायम गरि संरक्षणमुखी वनको रूपमा यस वनलाई व्यवस्थापन गर्न जरुरी भएकोले ४०% वार्षिक स्वीकार्य कटान परिमाण सिफारिस गरिएको छ।

जिल्लाको सरकारद्वारा व्यवस्थित वनमा कुल संचिति (Total growing stock), १०३९००.३ क्यु.फि. र वार्षिक स्वीकार्य कटान परिमाण १२५२.६९ क्यु.फि. रहेको छ। जिल्लामा रहेका कुल ५७ वटा सामुदायिक वनका कार्ययोजनाको आधारमा यस जिल्लाका सामुदायिक वनको ९०६३०४९ क्यु.फि. र वार्षिक स्वीकार्य कटान परिमाण ७४८२६.१ क्यु.फि. रहेको छ। सरकारद्वारा व्यवस्थित वन र सामुदायिक वन क्षेत्रको विस्तृत विवरण तल दिइएको छ।

१५.३ पुनरुत्पादनको अवस्था

यस जिल्लाको सामुदायिक वनमा पुनरुत्पादन ३८२५ प्रति हेक्टर रहेको छ भने सरकारद्वारा व्यवस्थित वनमा ३३३३ प्रति हेक्टर रहेको छ। पुनरुत्पादनको अवस्था सरकारी वन भन्दा सामुदायिक वनमा तुलनात्मक रूपमा केही बढि रहेको श्रोत सर्वेक्षण बाट देखिन्छ। नेपालको सरदर १०,०९५ विरुवा प्रति हेक्टर रहेको पाईन्छ। यस जिल्लामा राष्ट्रियस्तरमा रहेको पुनरुत्पादनको अवस्था तुलनात्मक रूपमा कमी रहेको देखिन्छ किन भने यस जिल्लामा रहेको सामुदायिक वनमा सकृया वन व्यवस्थापनका कृयाकलापहरु न्यून रहेको पाईन्छ। अतः यस जिल्लामा रहेको पुनरुत्पादनको अवस्थालाई सुधार गर्नका लागि सामुदायिक वनमा सकृया वन व्यवस्थापन कार्यान्वयन गरी पुनरुत्पादन बढाउने कृयाकलापहरुमा विशेष जोड दिईने छ।

- सामुदायिक वनहरुमा प्राकृतिक पुनरुत्पादनको अवस्था सुधारका लागि कार्ययोजनामा समावेश गरिएका पुनरुत्पादन वृद्धि हुने कार्यक्रमहरु सकृया रूपमा कार्यान्वयन गरिने छ।
- डढेलो, मिचाहा प्रजाति तथा अनियमित कटान नियन्त्रण आदि प्रमुख कारक तत्वहरुलाई निरुत्साहित गर्ने कार्यक्रमहरु कार्यान्वयन गर्ने।

१९
विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह, प्रा.)

(Handwritten signature)

- उच्च मुल्य भएका, छिट्टो बढ्ने, सौन्दर्य दिने, पोपिलो डालेघाँस तथा बहुमूल्य जडिवुटी र गैरकाष्ठ वन पैदावारका बहुवर्षे विरूवा उत्पादन गर्ने।
- निजी किसान तथा उपभोक्ता समूहलाई समेत विभिन्न प्रजातिका विरूवा उत्पादन गर्न सहयोग र प्राविधिक रूपमा सहजीकरण गर्ने।

१५.४ वन व्यवस्थापन पद्धति अनुसार वन वृद्धि मौज्जात

क) सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको मौज्जात

१) सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको पुनरुत्पादन विवरण

तालिका १९: सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको पुनरुत्पादन विवरण

प्रजाती	विरूवा संख्या प्रति हेक्टर	लाघ्रा संख्या प्रति हेक्टर
उत्तीस	५००	२००
खोटेसल्ला	३३३	०
चाँप	१६७	६७
चिलाउने	३३३	०
अगेरी	३३३	१३३
मलाटो	०	१३३
कटुस	३३३	१३३
काफल	१६७	०
कालिकाठ	१६७	०
खोल्मे	३३३	२६७
गुराँस	१६७	६७
पात्ले कटुस	१६७	६७
भलायो	१६७	०
सेतिकाठ	१६७	०
	३३३३	१०६७

श्रोत: फिल्ड सर्भेक्षण २०८२

(Handwritten signature)
विश्व कर्डीराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ राई प्रा.)

२। सरकार द्वारा नियमित रूप से होना बाकी बीजदा

संख्या ३०। सरकार द्वारा नियमित रूप से होना बाकी बीजदा

पुजाती	बीजकी विवरण प्रति हेक्टर		रकबाकी विवरण प्रति हेक्टर			सकल काट सब बिट्टर प्रति हेक्टर	सकल राउण्ड सब बिट्टर प्रति हेक्टर	
	संख्या	काट सब बिट्टर	हाउण्ड सब बिट्टर	संख्या	काट सब बिट्टर			राउण्ड सब बिट्टर
जलीस	६७	७.१	१४.९	१३.	६.६	१४.४	१४.९	३१.६६
बसु	१७	०.६	४.६	३.३	३.३	६.३	३.४	१०.९२
खोटेसन्वा	१७	२.६	२.३	१०.	१४.९	९.०	१७.७	११.२६
बिसाउमे	४०	१.४	७.१	३.३	१.०	१.२	२.४	६.३०
अमेरी	१७		१.९					१.९४
बटुस	३३	१.६	४.३				१.६	४.३०
काफल	१७	१.४	२.७	३.३	१.२	१.७	२.६	४.३६
कालिकाठ	१७	१.३	२.४	३.३	०.४	२.०	१.६	४.४४
शरीस	१७	१.९	३.४	३.३	०.४	१.७	२.३	४.०४
बाकलपाते	१७	०.७	३.३	३.३	०.६	३.०	१.४	६.३४
सेतिकाठ				६.७	१.९	२.६	१.९	२.६१
	२६७	१९	४७.९	४०.	३२.३	४३.२	५१.५	९१.११

स्रोत: फिल्ड सर्वेक्षण २०६२

११
विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवी तह प्रा.)

१५.५ वन व्यवस्थापन पद्धति अनुसार वार्षिक प्रगति

क. सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको वार्षिक सङ्कलन गर्न सकिने परिमाण

तालिका २१: सरकारद्वारा व्यवस्थित वन क्षेत्रबाट वार्षिक सङ्कलन गर्न सकिने परिमाण भएको मौज्जात

प्रजाती	वार्षिक रूपमा पोलबाट सङ्कलन गर्न सकिने परिमाण			वार्षिक रूपमा रुखबाट सङ्कलन गर्न सकिने परिमाण			जम्मा वार्षिक सङ्कलन गर्न सकिने काठ	जम्मा वार्षिक सङ्कलन गर्न सकिने दाउरा घन मिटर
	संख्या	काठ घन मिटर	दाउरा घन मिटर	संख्या	काठ घन मिटर	दाउरा घन मिटर		
उत्तीस	१५	४.८९	१०.९४	९	६.०४	१०.६१	१०.९३	२१.५५
खर्सु	११	०.५५	३.१६	२	१.८६	४.३६	२.४१	७.५२
खोटेसन्ला	११	१.९४	१.५५	७	१०.२८	६.२१	१२.२२	७.७६
धिलाउने	३४	१.०१	४.८६	२	०.७०	०.८५	१.७१	५.७२
भगेरी	११		१.३४					१.३४
कटुस	२३	१.२६	२.९६				१.२६	२.९६
काफल	११	०.९४	१.८३	२	०.८४	१.१९	१.७८	३.०२
कालिकाठ	११	०.८८	१.७२	२	०.३६	१.४१	१.२४	३.१३
गुराँस	११	१.३२	२.३३	२	०.२९	१.१४	१.६१	३.४७
बाकलपाते	११	०.४७	२.३०	२	०.५४	२.०७	१.०१	४.३७
सेतिकाठ				५	१.३३	१.९४	१.३३	१.९४
	१५३	१३.२६	३२.९९	३४	२२.२५	२९.७८	३५.५१	६२.७७

श्रोत: फिल्ड सर्वेक्षण २०८२

ख. सामुदायिक वन :

तालिका २२: सामुदायिक वनको श्रोत सर्वेक्षण विवरण

नगरपालिका	वार्षिक रूपमा सङ्कलन गर्न सकिने परिमाण			जम्मा (क्यु.फि.)	पुनरुत्पादन प्रति हे	लाभ प्रति हे
	काठ (क्यु.फि.)	दाउरा (भारी)	पोल (क्यु.फि.)			
चाँगुनारायण	२०९१४.९	१८२३९.३	३०९५४.७	५१८६९.६	४९७७	२४४७
मध्यपुर थिमी	२९२.३	५७.५	३१६.६	६०८.९	२५००	११००
सुर्यविनायक	७३५६.६	४२७६.०	१४९९१.०	२२३४७.६	३९९८	१९९४
जम्मा	२८५६३.८	२२५७२.८	४६२६२.३	७४८२६.१	३८२५	१८४७

श्रोत: फिल्ड सर्वेक्षण २०८२

नोट : एक भारी दाउरा बराबर ३० के.जी. मानिएको छ ।

Handwritten signature
विश्व कौशल
 डिभिजनल वन अधिकृत
 (नवौं तह प्रा.)

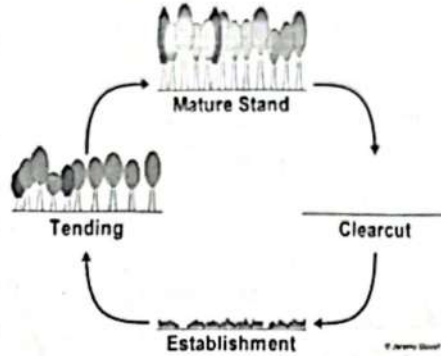
१५.६ वन चाली चक्र तथा पुनरुत्पादन तरिका

वन संवर्द्धन प्रणाली छनौट तथा कटान चक्र मुख्यतया प्रजाति, स्थानीय अवस्थाहरू, माटो र माटोको सतह चक्र, पुनरुत्पादनका अवस्थाहरू, प्रकृति र वन उत्पादनको प्रकार, वन संरचना परिवर्तन, आर्थिक पक्षहरू, मानविकीकरण आदिले असर पार्दछ।

क. सरपट कटान प्रणाली (Clearfelling system)

यस प्रणाली अन्तर्गत प्रत्येक वर्ष समान क्षेत्रहरू (कुपहरू) सरपट रूपमा कटान र पुनरुत्पादनको कार्यहरू हुन्छ। यदि यो प्रणाली चक्रिय रूपमा लागु भई रहने

हो भने कुपहरू क्रमवद्ध रूपमा १, २, ३...गरी उमेर सेडेशनको एक सामान्य श्रृंखला वन्न जान्छ। कुपहरूलाई सहज बनाउनको लागि जंगलको प्रत्येक खण्डलाई कटान उपखण्डमा विभाजन गरी उक्त उपखण्ड भित्र कुपहरू निर्धारण गरी कटान कार्य गरिन्छ। कटान क्षेत्रलाई हावाहुरीबाट बचाउन सेल्टरवेल्ड समेत बनाउन सकिनेछ। सेल्टरवेल्ड

भनेको घना रूपमा वृक्षारोपण गरेको रुखविरुवाको छेकवार हो जस्तै कडा हावाहुरीलाई रोकि पुनरुत्पादनलाई सुरक्षित राख्न मद्दत गर्दछ। कटान हुने खण्डहरूको लम्वाई ५००-१००० मिटर सम्म राख्न सकिन्छ तर सकेसम्म कम राख्नु पर्दछ। यस प्रणालीमा कटान भएको कुपहरूमा कटान पश्चात पुनः प्राकृतिक वा कृत्रिम माध्यमबाट पुनरुत्पादनको कार्य गरिन्छ र यो चक्र निरन्तर चलिरहन्छ।

सरपट कटान प्रणाली साधारणतया यस जिल्लामा लागु गरिने छैन तर कुनै राष्ट्रिय वनमा ठाँउ विशेष अध्ययनबाट सिफारिस भई आएमा लागु गर्न सकिने छ। यो प्रणाली अन्तर्गत कडा घाम सहन सक्ने, शुष्क तथा तुसारो सहन सक्ने तथा विरुवा एवं लाक्षा अवस्थामा हावाहुरी समेत बाट असर नपर्ने प्रजातिको लागि उपयुक्त हुने हुदाँ वनको अवस्था र प्रजातिलाई हेरी मात्र यो प्रणाली छनौट गरिने छ।

ख. Shelterwood system

यस प्रणाली अन्तर्गत पुराना रुखहरूको आश्रयमा नयाँ पुनरुत्पादन स्थापना गरिन्छ र विरुवाहरूलाई विस्तारै बढ्दो मात्रामा प्रकाश प्रदान गर्न क्रमिक रूपमा काटेर हटाइन्छ। यस प्रणालीमा पुनरुत्पादन अवधिको आधारमा वन (कम्पार्टमेन्ट) लाई विभिन्न periodic block मा विभाजन गरिन्छ, periodic block को संख्या बालिचक्रलाई Regeneration period ले भाग गरेर निकालिन्छ, कटान उमेर पुगेको periodic block मा पुनरुत्पादन कटान गरिने र Regeneration period भरीमा पुनरुत्पादन कटान कार्य तथा पुनरुत्पादन कार्य पुरा गरिने गरिन्छ।

बाली चक्र (८० वर्ष) तथा पुनरुत्पादन (अवधि १० वर्ष) को आधारमा सेल्टरउड प्रणालीमा वन व्यवस्थापन गर्दा हुने पेरियोडिक ब्लक (सब-कम्पार्टमेन्ट) र हरेक पेरियोडिक ब्लकमा गरिने मुख्य वन संवर्द्धन कृयाकलापहरू निम्न तालिकामा देखाइएको छ।

मानविक प्रज्ञा

Regeneration Promotio	PB I Regeneration Felling (Continous over regeneration period) Forest condition: mature stand	PB II Preparatory Felling (once in regeneration period) Forest condition: mature stand
	PB III Grown up stand (generally no activities except climber cutting)	PB IV Thinning (once in regeneration period)
	PB VI Thinning (once in regeneration period)	PB V Thinning(once in regeneration period)
	PB VII Thinning (once in regeneration period)	PB VIII Thinning(once in regeneration period)

भक्तपुर जिल्लाको वनको अवस्था र स्थानीय उपभोक्ताको चाहना अनुसार अवको ५ वर्ष अवधिमा समेत वन संवर्द्धन प्रणालीमा आधारित दिगोवन व्यवस्थापन प्रणाली अवलम्बन गर्न सकिनेछ।

ग. छनोट प्रणाली (Selection system)

छनोट प्रणालीमा निश्चित व्यास भन्दा माथिका परिपक्व रुखहरू सवै वनक्षेत्रबाट कटान गरिने र साना विरुवाहरूलाई हुर्कने वातावरण सृजना गर्ने, कटान गर्दा नै पत्ल्याउने, सरसफाई गर्ने तथा गोडमेल समेत गरिने, वनमा सवै आकारका साना देखि कटान गर्न लायकरुखहरूको संख्या उपयुक्त मात्रामा कायम गरिने गरी व्यवस्थापन गरिन्छ। यस प्रणाली अन्तर्गत कटान र पुनरुत्थान कार्यलाई सम्पूर्ण क्षेत्रमा वितरण गरिन्छ र फलस्वरूप वाली यति असमान उमेरको हुन्छ कि वन क्षेत्रको प्रत्येक भागमा सवै उमेरका रुखहरू एकसाथ रहेका जोडिएका हुन्छन्। यस प्रणाली अनुसार कटान र पुनरुत्पादन सम्पूर्ण क्षेत्रमा गरिने भनिए तापनि हरेक वर्ष सवै क्षेत्रमा जान नसक्ने हुनाले वन क्षेत्रलाई विभिन्न खण्ड/ब्लकमा विभाजन गरि सोमध्ये क्रमागत रुपमा प्रत्येक वर्ष काम गरिन्छ। ब्लकहरूको संख्याले एउटै ब्लकमा लगातार दुईवटा कटानहरू बीच बितेको वर्षको अवधि निर्धारण गर्दछ। यस अवधिलाई कटान चक्र (felling cycle) भनिन्छ।

छनोट प्रणालीमा सम्पूर्ण क्षेत्रलाई भरसक समान क्षेत्रफल हुनेगरी ब्लकमा विभाजन गर्ने गरिन्छ। प्रत्येक वर्ष एक ब्लकमा पुनरुत्पादन काम गरिन्छ र सम्पूर्ण वन क्षेत्रमा क्रमागत रुपमा कटान र पुनरुत्पादनको काम हुने गरी कटान चक्र निर्धारण गरिन्छ र कटान चक्र वनको अवस्था अनुसार तय गरिन्छ। कटान चक्र छोटो बनाउँदा ब्लकको क्षेत्रफल ठूलो हुन सक्ने हुँदा कटान र पुनरुत्पादनको काम कठिन र महँगो हुन सक्छ। यस जिल्लामा हस्तान्तरण भएका प्रायःजसो सामुदायिक वनहरूमा साधारणतया छनोट प्रणाली (Selection system) अवलम्बन गरिएको छ।

शिव कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौँ तह प्रा.)

संरक्षण शाखा प्रमुख

१५.७ कार्वन मौज्दातको विश्लेषण

नेपालको वन क्षेत्रमा कुल कार्वन संचिति १ अर्ब ५ करोड ५० लाख टन (१७६.९५ टन प्रति हेक्टर) रहेको अनुमान गरिएको छ जसमध्ये ६१.५३% भाग रुखमा (जीवित, सुखड खडा, ढलापडा र सतह मुनिको भाग समेत), ३७.८०% माटोमा र ०.६७% (litter and debris) मा रहेको छ । (स्रोत: DFRS,2015) ।

भक्तपुर जिल्लाको वन स्रोत र कार्वन संचिति विश्लेषण गर्दा जिल्लाको कुल राष्ट्रिय वन क्षेत्र २१४०.९६ हेक्टर रहेको छ। यस क्षेत्रमा रुखहरूको औसत काण्ड आयतन (Stem Volume) ९१.११ घनमिटर प्रति हेक्टर रहेको छ भने काठको सुख्खा वजन (Dry Weight) ८०० केजी प्रति घनमिटर मापन गरिएको छ। यस तथ्याङ्कलाई आधार मान्दा प्रति हेक्टर ७२.८९ टन जैविक पिण्ड (Stem Biomass) रहेको छ भने प्रति हेक्टर ४९.७९ टन कार्वन संचिति (Total Carbon) रहेको छ। समग्रमा भक्तपुर जिल्लाको कुल वन क्षेत्रमा १,०६,६०३.४८ मेट्रिक टन कार्वन मौज्दात रहेको छ।

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौँ तह प्रा.)

संज्ञात्मक प्रतीक

१६. वन संवर्द्धन प्रणाली

वन संवर्द्धन प्रणाली भन्नाले वन क्षेत्रलाई दिगो रूपमा व्यवस्थापन र सुधार गर्न विभिन्न तरिकाहरू अपनाउने प्रक्रिया हो। यस प्रणाली अन्तर्गत वनको किसिम, प्रजाति, वनको अवस्था र स्थान विशेष अनुसार विशेष वन संवर्द्धन प्रणाली अर्थात् सिम्बिकल्चर प्रणालीहरू अपनाइन्छन् जसले वनको स्वास्थ्य र उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्दछ। यो प्रणालीले वनको जैविक विविधता, पर्यावरणीय सन्तुलन, र स्थानीय जनजीवनमा सुधार ल्याउन सहयोग गर्छ। वन संवर्द्धन प्रणाली अन्तर्गत दुई प्रकारका पुनरुत्पादन गरिन्छ: प्राकृतिक पुनरुत्पादन र कृत्रिम पुनरुत्पादन।

१६.१ प्राकृतिक पुनरुत्पादन

प्राकृतिक पुनरुत्पादन भनेको वनको वीउ वा विरुवाहरू आफूले नै बढ्ने प्रक्रिया हो जसमा मानवीय हस्तक्षेप कम हुन्छ वा हुँदैन। यस अन्तर्गत वन क्षेत्रभित्र रहेका रूखका वीउ जमिनमा खसेर नयाँ विरुवा बन्दै विरुवा हुर्कन्छ। प्राकृतिक पुनरुत्पादन दिगो र कम खर्चिलो विधि हो। तर सावधानीपूर्वक canopy खुलाउने उपायहरू अपनाएर प्रकाश पहुँच थप उपलब्ध गराउनु पर्छ, विशेष गरी घना छत्र भएका वन क्षेत्रमा, जहाँ "light demander" प्रजातिहरूको वृद्धि कठिन हुन्छ। भक्तपुर जिल्लाको सरकारद्वारा व्यवस्थित वनमा प्राकृतिक पुनरुत्पादन नै रहेको छ।

कृत्रिम पुनरुत्पादन

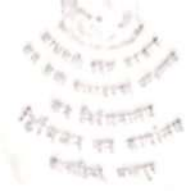
कृत्रिम पुनरुत्पादन भनेको मानवीय सहयोगबाट वन क्षेत्रमा नयाँ विरुवा रोप्ने प्रक्रिया हो। यसमा स्थायी र अस्थायी नर्सरीहरूमा उत्पादन गरिएका विरुवा रोपिन्छ। यो विधि त्यस्ता क्षेत्रमा प्रयोग गरिन्छ जहाँ प्राकृतिक पुनरुत्पादन पर्याप्त हुँदैन वा वन विस्तार गर्न आवश्यक हुन्छ। कृत्रिम पुनरुत्पादनले वनको उपस्थिति वृद्धि गर्दै काठजन्य, फलजन्य, जडिबुटी, बाँसजस्ता प्रजातिहरूको रोपणलाई समावेश गर्दछ। यसले वन संरक्षण र व्यवस्थापनमा सघाउ पुर्याउँछ। भक्तपुर जिल्लामा कृत्रिम पुनरुत्पादन स्थायी र अस्थायी नर्सरीहरू विरुवा उत्पादन गरेर गरिदै आएको छ र यो कार्यलाई आगामी ५ वर्षमा पनि निरन्तरता दिइनेछ।

१. स्थायी तथा अस्थायी नर्सरी मार्फत

जिल्लामा स्थायी र अस्थायी प्राकृतिक सामुदायिक, सरकारी तथा निजी नर्सरीहरू संचालन गरिनेछ। यस जिल्लामा डिभिजन वन कार्यालय अन्तर्गत १ वटा डिभिजन वन नर्सरी संचालन हुँदै आएको छ। पछिल्लो ५ वर्षमा सो नर्सरी वाट २३७००० विरुवा उत्पादन भएको थियो। सो नर्सरीलाई बाह्र महिना विरुवा रहने गरी पानी, नर्सरी नाइके, र अन्य भौतिक साधन श्रोतले सम्पन्न बनाई स्थायी नर्सरीको रूपमा विकास गरिनेछ। डिभिजन वन नर्सरीलाई हाइटेक प्रविधीमा लैजान जरुरी देखिन्छ। जिल्लाका स्थायी तथा अस्थायी नर्सरीहरूमा कृषक एवं उपभोक्ताहरूको माग अनुरूपका स्थानीय तथा छिटो बढ्ने खालका काठ तथा दाउरा उत्पादनका साथै डालेघाँस उत्पादन हुने प्रजातिहरूको छनौट गरी विरुवा उत्पादन गरिनेछ। उपभोक्ताहरूको माग अनुसार गैरकाष्ठ वन पैदावर प्रजातिहरूको समेत उत्पादन गरिनेछ।

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

(Handwritten signature)

प्रादेशिक शहरी वनलाई ध्यानमा राखेर कपुर, ईपिलईपिल, जाकाराण्डा, कन्की, धुरी, लालुगते, कुरिलो आदि रहेका छन्।

यस जिल्लामा व्यापारिक प्रयोजनको उद्देश्यले निजी तवरमा विरुवाहरू उत्पादन गरि विभिन्न संघ संस्था तथा व्यक्तिहरूलाई बिक्री गर्ने गरिएको पाइएको छ। सरकारी एवं सामुदायिक नर्सरीहरूबाट विरुवा आपूर्ति गर्न नसकिरहेको अवस्थामा यस्ता नर्सरीहरूलाई प्रोत्साहन गरी संचालनमा ल्याउन उपयुक्त हुने हुँदा यी नर्सरीहरूलाई प्राविधिक सहयोग र विरुवा खरिद गर्ने कार्यक्रम कार्ययोजनामा समावेश गरिएको छ।

२. वृक्षारोपण

स्थानीय स्तरमा हरियाली बढाउन, कृषि क्षेत्रको उत्पादकत्व बढाउन, वन पैदावारको परनिर्भरता कम गर्न, विभिन्न कारणबाट कटान भएका वन क्षेत्रलाई पुनः हराभरा बनाउन तथा खाली, नाङ्गो आवादी जग्गाहरूमा हरियाली बढाउन, जलवायु परिवर्तन अनुकुलन तथा न्यूनिकरण गर्न यस जिल्लाका लागि वृक्षारोपण अति नै आवश्यक छ। भक्तपुर जिल्लामा वृक्षारोपणका लागि ठुला ठूला खाली पाखाहरू नभए पनि विभिन्न सामुदायिक वनहरूको क्षेत्रहरू तथा सार्वजनिक वन क्षेत्र विशेष गरी राष्ट्रिय वन क्षेत्रहरूमा गुणात्मक तरिकाको वृक्षारोपण गरिनेछ।

३. अग्ला विरुवा (Sapling) उत्पादन कार्यक्रम

शहरी क्षेत्र, सडक किनारा, नदी किनारा जस्ता स्थानहरूमा गरिने वृक्षारोपणमा संरक्षणको बढी समस्या तथा छिटो बढ्नु पर्ने आवश्यकता र विगत देखि गरिदै आएका वृक्षारोपण कार्यक्रमहरूको पूर्ण सफलता प्राप्त नहुनुमा अपरिपक्व विरुवाको वृक्षारोपण भएको महसूस गरी यस योजना अवधिको शुरु देखि नै बहुवर्षिय विरुवा (sapling) उत्पादन गरि वृक्षारोपण कार्यक्रमको थालनी गरि निजी वन, समुदायमा आधारित वन विकास कार्यक्रममा समावेश गर्दै लगी साना विरुवाहरूको वृक्षारोपणलाई क्रमशः घटाईदै लगिनेछ।

४. नर्सरीमा विरुवा उत्पादनको मूल नीति

कार्यालय अन्तर्गतको २ बटै सब-डि.व.का.मा स्थायी नर्सरी स्थापना र स्तरोन्नती गरिनेछ। जिल्लामा अन्य कुनै कार्यालय, संघसंस्था वा निजी क्षेत्रलाई चाहिने विरुवा प्रचलित स्वीकृत नर्मस र जिल्ला दररेट अनुसार विरुवा माग गर्ने निकायहरूसंगको खर्चमा माग अनुसारको गुणस्तरीय विरुवा उत्पादन गरी उपलब्ध गराइन्छ।

(Handwritten signature)
विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

३

विकासका प्रमुख

१६.२ विरुवा उत्पादन र वृक्षारोपण योजना

क. विरुवा उत्पादन योजना

सि. नं.	नर्सरी क भएको स्थान	आ.व.२०८२/८				आ.व.२०८३/८४				आ.व.२०८४/८				आ.व.२०८५/८				आ.व.२०८६/८				कुल जम्मा
		एक	बार्	जडिवुटी	जम्मा	एक	बार्	जडिवुटी	जम्मा	एक	बार्	जडिवुटी	जम्मा	एक	बार्	जडिवुटी	जम्मा	एक	बार्	जडिवुटी	जम्मा	
१	जिल्ला नर्सरी	२०	१०	१०	४०	२०	१०	१०	४०	२०	१०	१०	४०	२०	१०	१०	४०	२०	१०	१०	४०	२००
२	अन्य नर्सरी बाट	१५	०	१५	३०	१५	०	१५	३०	१५	०	१५	३०	१५	०	१५	३०	१५	०	१५	३०	१२५
	जम्मा	३५	१०	२५	७०	३५	१०	२५	७०	३५	१०	२५	७०	३५	१०	२५	७०	३५	१०	२५	७०	३२५

विरुवा संख्या हजारमा

नोट: विरुवाको सहि सदुपयोग, डिभिजन, सब डिभिजनमा रहेका नर्सरीहरु र सम्भावित अस्थायी नर्सरी रहने क्षेत्र, जनशक्ति लगायत आर्थिक स्रोतलाई अध्ययन गर्दा प्रति वर्ष ६५ हजार विरुवा उत्पादन तथा त्यसको सहि सदुपयोग गर्न सकिने देखिएको हुदाँ पाँच वर्षमा ३ लाख २५ हजार विरुवा उत्पादन गरि सहि स्थानमा सदुपयोग गर्ने लक्ष्य राखिएको छ।

ख. वृक्षारोपण योजना

विगत देखि नै यस डिभिजन वन कार्यालयले सार्वजनिक, ऐलानी, पर्ती, नदी उकास तथा नदी किनारा र निजी जग्गाहरुमा वृक्षारोपणका कार्यक्रमहरु संचालन गर्दै आईरहेको छ। वन क्षेत्र र सार्वजनिक क्षेत्रमा समेतमा लौठ सल्ला, उतिस, वकाइनो, टाँकी, अम्वा, अमला लगायतका विरुवा वृक्षारोपण भएको अभिलेखबाट देखिन्छ। यस जिल्लामा अझै पनि वृक्षारोपणयोग्य जग्गा प्रशस्त रहेको हुँदा वृहत रुपमा वृक्षारोपणको कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्ने देखिन्छ। हाल विश्वव्यापी रुपमा देखा परेको कार्वन उत्सर्जन र जलवायु परिवर्तनबाट उत्पन्न जोखिमहरुलाई न्यूनीकरण गर्न नदी कटानको समस्यालाई दिगोरुपले समाधान गर्न तथा जिल्लामा हरियाली बढाउन यी जग्गाहरुमा वृक्षारोपण गरी वन स्थापना गर्न अति आवश्यक देखिएको छ। सब डिभिजन वन कार्यालय अनुसार आगामी ५ वर्षमा ८१.१ हेक्टर क्षेत्रमा वृक्षारोपण गर्ने योजना रहेको। आगामी ५ वर्षमा गरिने वृक्षारोपणको योजना निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौं तह प्रा.)

(Handwritten signature)

सा.सा.सा. प्र.प.प.

क्षेत्रफल हेक्टरमा

सि. नं.	विरुवा रोपिने स्थान नं.	आ.व. २०८२/८				आ.व. २०८३/८४				आ.व. २०८४/८				आ.व. २०८५/८				आ.व. २०८६/८				जम्मा
		सा.व. क्षेत्र	निजी वन	सार्वजनिक	जम्मा	सा.व. क्षेत्र	निजी वन	सार्वजनिक	जम्मा	सा.व. क्षेत्र	निजी वन	सार्वजनिक	जम्मा	सा.व. क्षेत्र	निजी वन	सार्वजनिक	जम्मा	सा.व. क्षेत्र	निजी वन	सार्वजनिक	जम्मा	
१	भक्तपुर	५	२	१	८	२	२	१	५	२		२	५	५	२	१	८		५	२	१	८
२	नगरकोट /सुर्खिनायक स.डि.ब.	५	५	६	१६	२	५	६	१३	५	५	२	१२	५	५	६	१६	५	५	६	१६	
जम्मा		१०	७	१६	३३	४	७	१३	२४	७	५	४	१६	१०	७	१६	३३	१०	१०	१२	३२	

(Handwritten signature)
विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौँ तह प्रा.)

५६.३ वन संवर्द्धन प्रणाली छनौट गर्ने विधि

वन संवर्द्धन प्रणालीले पुरानो वन (Old or existing crop) लाई क्रमिक रूपमा हटाउने र त्यसलाई नयाँ वनसँगको वन (New crop) ले प्रतिस्थापन गर्न र बढ्ने उमेरका रुखविरुवाको तिब्र वृद्धि हासिल गर्न अपनाइने विधि र वन संवर्द्धन सम्बन्धी कृयाकलापहरू (Set of activities) लाई जनाउँदछ। अपनाइएको वन संवर्द्धन प्रणाली अनुरूप नै भविष्यको वन कस्तो हुने (Regular or irregular) भन्ने निर्धारण गर्दछ। अर्को भाषामा भन्ने हो भने वन संवर्द्धन प्रणाली भनेको हालको वनमा रहेका परिपक्व रुखहरूलाई निकाल्ने र त्यसको ठाँउमा पुनरुत्पादन गराएर वन कायम गर्न अपनाइने विधि, प्रकृया र निश्चित कृयाकलापहरूको एकीकृत रूप हो। वनको अवस्था, व्यवस्थापनको उद्देश्य र अन्य कुराहरू जस्तै भू-वनावट, भू-क्षयको संवेदनशीलता आदि समेत विचार गरी संरक्षण वा उत्पादन तथा यन्त्रिकिकरण केलाई जोड दिने हो? सोको आधारमा उपयुक्त वन संवर्द्धन प्रणाली छनौट गर्नु पर्दछ। कटानको तिब्रता (Felling intensity), कटानको मात्रा (Magnitude of felling), कटान स्वरूप (Felling pattern) र पुनरुत्पादन विधि (Mode of regeneration) ले वन संवर्द्धन प्रणालीको निर्धारण गर्दछ। यसका साथै वन संवर्द्धन प्रणाली अनुरूप नै इन्ड रेगुलेशनको तरिका पनि फरक पर्दछ। वन संवर्द्धन प्रणाली, तीनको विशेषता र ती प्रणाली उपयुक्त हुने अवस्था निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ। वन व्यवस्थापनको लागि उपयुक्त वन संवर्द्धन प्रणाली छनौट गर्नु पर्दछ। यसैले के गर्ने, कसरी गर्ने, कहाँ गर्ने, कहिले गर्ने जस्ता वन व्यवस्थापनका सवालहरूको निर्धारण गर्दछ।

मुख्य वन संवर्द्धन प्रणाली	विशेषता	उपयुक्त
Clear felling system and its variants (clear strip system, alternate strip system etc.)	वालीचक्र बराबरको संख्यामा annual coupes बनाई प्रत्येक वर्ष एक वटा कुपमा कटान तथा वृक्षारोपण गर्दै जाने।	हैसियत विग्रिएको, प्राकृतिक पुनरुत्पादन आउने संभावना नभएको वन तथा झाडी बुट्यान भएको क्षेत्र र खाली क्षेत्रमा उपयुक्त हुने। साथै प्रजाति परिवर्तन गरी अन्य प्रजातिको वन हुर्काउनु परेमा उपयुक्त हुने।
Shelter-wood system and its variants (Uniform shelterwood system, irregular shelterwood system, shelter-wood strip system etc.)	पुनरुत्पादन अवधिको आधारमा वनलाई (कम्पार्टमेन्टलाई विभिन्न periodic block मा विभाजन गरिने, periodic block को संख्या वालीचक्रलाई Regeneration period ले भाग गरेर निकालिने, कटान उमेर पुगेको periodic block मा पुनरुत्पादन कटान गरिने र Regeneration period भरीमा पुनरुत्पादन कटान कार्य तथा	सल्ला प्रजाति खास गरी खोटे सल्लामा Uniform shelter-wood system उपयुक्त हुने, साल, सालमिश्रित तथा अन्य चौडापाते प्रजातिहरूमा irregular shelter wood system उपयुक्त हुने Shelter-wood system

 विश्व कोइराला
 डिभिजनल वन अधिकृत
 (नवौं तह प्रा.)

संकायक प्रमुख

मुख्य वन संवर्द्धन प्रणाली	विशेषता	उपयुक्त
	<p>पुनरुत्पादन कार्य पुरा गरिने। पुनरुत्पादन कटान गर्दा uniform shelter-wood system मा advance growth (saplings and poles) लाई भविष्यको बालीको रूपमा कायम गरिदैन भने irregular shelter-wood system मा advance growth लाई भविष्यको बालीको रूपमा राखिन्छ, सामान्यत पुनरुत्पादन राम्रो रहेको स्थानबाट कटान शुरु गरिन्छ।</p>	<p>प्राकृतिक रूपमा पुनरुत्पादन आउन सक्ने अवस्थामा मात्र उपयुक्त हुन्छ। प्रजाति हेरी विउ छहारीको लागि/ कायम गरिने रुखसंख्या फरक पर्दछ। उदाहरणको लागि सालको हकमा १५-३० प्रति हेक्टर विउ छहारी रुख/ आवश्यक पर्दछ। विरुवा हुर्कनलाई आवश्यक पर्ने प्रकाश छहारीको मात्राले समेत माउ छहारी रुखको/ संख्या निर्धारण गर्दछ।</p>
selection system	<p>selection system मा निश्चित व्यास भन्दा माथिका परिपक्व रुखहरू सबै वनक्षेत्रबाट कटान गरिने र साना विरुवाहरूलाई हुर्कने वातावरण सृजना गर्ने, कटान गर्दा नै पत्ल्याउने, सरसफाई गर्ने तथा गोडमेल समेत गरिने, वनमा सबै आकारका साना देखि कटान गर्न लायक (रुखहरूको संख्या उपयुक्त मात्रामा कायम गरिने।</p> <p>True selection system मा पुनरुत्पादनको लागि उपयुक्त वातावरण सृजना नहुने र व्यवस्थापन कार्य पनि जटिल हुने भएको हुँदा कटान चक्र (Felling cycle) को आधारमा व्यवस्थापन गरिने selection system मा ५-१० वर्षको (Felling cycle) निर्धारण गरी वन क्षेत्रलाई विभिन्न Felling area मा विभाजन गरिने र प्रत्येक वर्ष एक वटा Felling area मा exploitable diameter भन्दा माथिका रुखहरू कटान गरी निकालिने, अन्य वन संवर्द्धनका कार्यहरू पनि संगसंगै गरिने।</p>	<p>वातावरणिय हिसाबले संवेदनशिल, १०० भन्दा बढी भिरालो, भू-क्षय हुने संभावना रहेको कमलो भू वनावट रहेको स्थान, बढ्द हुर्कनको लागि बढी छहारी आवश्यक पर्ने प्रजातिको वनमा Selection system उपयुक्त हुन्छ।</p> <p>selection system सिद्धान्ततः राम्रो भएतापनि व्यवहारमा यो जटिल हुनुका साथै विरुवा हुर्कन बढ्नको लागि उपयुक्त वातावरण सृजना नहुने भएकोले ५-१० वर्षको felling cycle अपनाएर गर्नु राम्रो हुने देखिन्छ।</p>

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौँ तह प्रा.)

समासातः प्रम

१६.४ वन संवर्द्धन प्रणालीको सिफारिस

वनहरूमा सञ्चालन गरिने वन संवर्द्धन प्रणाली (Silvicultural systems)

जिल्लाका धेरैजसो वनहरू खासगरी बस्ती नजिकका राष्ट्रिय वनहरू सामुदायिक वनको रूपमा हस्तान्तरण भइसकेका हुदा त्यस्ता वनहरूबाट कुल उत्पादनशील संचितको आधारमा वार्षिक वृद्धिदरलाई मध्यनजर गरी ढलापढा र सुखड रुखहरूलाई प्राथमिकता दिइ काठ दाउरा निकाल्ने एवं अन्य tending operation बाट काठ दाउरा निकाली आन्तरिक खपत तथा बाहिर बिक्री वितरण गरिनेछ। जिल्लाको सरकारद्वारा व्यवस्थित वनहरू पहुचबाट टाढा र प्राय भिरालो जग्गामा भएको हुदा वनमा हालसम्म कुनै व्यवस्थापन कार्य गरी काठ दाउरा उत्पादन गरिएको छैन। यस आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजना अवधिमा जिल्लाका विभिन्न सामुदायिक वनहरूमा मुख्यरूपमा निम्न अनुसारका वन संवर्द्धन प्रणालीहरू लागु गर्न सकिने छ।

Selection System

जिल्लाका प्रायः सामुदायिक वन तथा राष्ट्रिय वनहरूमा बुढा, धोद भएका, मर्न लागेका, सुकेका रुखहरू प्रशस्त मात्रामा रहेका छन्। उपरोक्त वनहरूमा मरेका, मर्नलागेका, रोगी र वृद्धि रोकिएका रुखहरूलाई प्राथमिकता दिई Selection प्रणाली अपनाई कार्ययोजना अनुसार रुखहरू हटाएर वन पैदावारको आपूर्ति गर्ने पद्धतिलाई प्रभावकारी रूपमा अवलम्बन गरिनेछ।

१६.५ वन संवर्द्धन प्रणाली अनुसार वन वाली उत्पादन तथा पुनरुत्पादन चक्र

वन संवर्द्धन प्रणाली छनौट तथा कटान चक्र मुख्यतया प्रजाति, स्थानीय अवस्थाहरू, माटो र माटोको सतह कभर, पुनरुत्थानका अवस्थाहरू, प्रकृति र वन उत्पादनको प्रकार, वन संरचना परिवर्तन, आर्थिक पक्षहरू, यान्त्रिकीकरण आदिले असर पार्दछ। यसबारे परिच्छेद १५(६) मा विस्तृत व्याख्या गरिएको छ।

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रम.)

१७

संसाधन प्रशासन

१७. जडीबुटी तथा अन्य वन पैदावारको संरक्षण तथा व्यवस्थापन

१७.१ गैरकाष्ठ वन पैदावार

भक्तपुर जिल्लामा हावापानी, जलवायुमा विविधता पाईएकोले यहाँ विभिन्न प्रकारको ठाउँ र हावापानी सुहाउँदो गैरकाष्ठ वन पैदावारहरू पाईन्छन्। यस जिल्लामा रुद्राक्ष, गुराँस र कटुस आदि प्रजातीका जडीबुटीहरू पाईन्छन्।

जडीबुटी पाइने क्षेत्र, फैलावट, वर्तमान अवस्था तथा वार्षिकरूपमा उत्पादन हुने परिमाणको बारेमा वनश्रोतको सर्वेक्षण गर्दा तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको थियो। त्यसैगरी डिभिजन वन कार्यालयको अभिलेख, स्थानीय बासिन्दाहरू, सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहसंग छलफल, अन्तरक्रिया मार्फत् थप जानकारी सङ्कलन गरिएको थियो। गैरकाष्ठ वन पैदावारको श्रोत सर्वेक्षण मार्गदर्शन २०६९ अनुसार जडीबुटी प्रजातिको विरुवाको आकार (herbs, shrubs and trees) को आधारमा स्याम्पल प्लट निर्धारण गरी तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको थियो। जडीबुटी प्रजातिलाई परिपक्व हुन लाग्ने समय तथा उत्पादनशील संचितीको माध्यमबाट वार्षिक वृद्धिदर पत्ता लगाई कुल वार्षिक वृद्धिको प्रजाति हेरी ७० प्रतिशतसम्म परिमाण निकाल्न सकिने सिफारिस गरिएको छ। त्यसैगरी जडीबुटी सङ्कलन एवं विक्री व्यवसायमा संलग्न व्यक्ति एवं उद्यमीहरूबाट छलफल गरी परिमाणको आँकलन गरिएको छ।

यस जिल्लामा विभिन्न किसिमको गैरकाष्ठ वन पैदावार पाईएता पनि व्यवसायिक रूपमा कुनैपनि वन पैदावारहरू मात्र निकासी नहुने भएकोले र सबै गैरकाष्ठ वन पैदावारको फ्रिक्वेन्सी, प्रभावित एरिया, घनत्व आदि बारे सूचनाको कमीले गर्दा निम्न प्रजातीहरू पाईने सम्भाव्य वन क्षेत्रको आधारमा स्रोत सर्वेक्षण तथा विगतको संकलन परिमाण समेतलाई आधार मानी वार्षिक सङ्कलन गर्न सकिने परिमाण तलको तालिका २४ मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका २४: प्रजाति अनुसार गैरकाष्ठ वन पैदावारको वार्षिक संकलन परिमाण

सि.न.	प्रजाति	वार्षिक संकलन गर्न सकिने परिमाण (के.जी.)	वार्षिक संकलन गर्न सकिने परिमाण (मेट्रिक टन .)
क.	जरा तथा गानो जाति		
१	सुगन्धवाल	३६	०.०३६
२	जटामसी	२०	०.०२
३	बोझो	७०	०.०७
४	ठुलो ओखती	२६	०.०२६
५	कुकुरडाइनो	१३०	०.१३
६	पापनवेद	६९	०.०६९
	जम्मा जरा तथा गानो जाति	३५१	०.३५१

विश्व केडराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्र.)

2

क्र.सं.	प्रजाति	वर्षिक संकलन गर्न सकिने परमाण (कि.जी.)	वर्षिक संकलन गर्न सकिने परमाण (मेट्रिक टन .)
भा.	बोका जाति		
७	चुबो	५०००	५
जम्मा	बोका जाति	५०००	५.००
वा.	पात जाति		
८	तितेपाती	३०००	३
९	धमिहरे	६०००	६
१०	नरहरी बुटी	४५	०.०४५
११	लौठ सल्ला	५००	०.५
१२	मजिठो	५०००	५
जम्मा	पात जाति	१४५४५	१४.५४५
घ.	फूल तथा भुवा जाति		
१३	लाली गुंरास	७००	०.७
जम्मा	फूल तथा भुवा जाति	७००	०.७
ङ.	फल र बीज जाति		
१४	काफल	७५०	०.७५
१५	कटुस	८००	०.८
१६	कालादाना	१०००	१
१७	टिसुर	३७.५	०.०३७५
१८	लप्सी	१३	०.०१३
१९	चुबो फल	२०००	२
२०	रुद्राक्ष	९५	०.०९५
२१	पानी अमला	३५०	०.३५
२२	वन केरा	१००	०.१
२३	वन लसुन	२५	०.०२५
२४	सल्ला (कोन)	३५५००	३५.५
जम्मा	फल र बीज जाति	४०६७	४०.६७
च.	बिरुवा जाति		
२५	गुजो	५०	०.०५
२६	नागवेली	१२०	०.१२
२७	निगालो	१४००	१.४
जम्मा	बिरुवा जाति	१५७०	१.५७

श्रोत - फिल्ड सर्वेक्षण २०८१

११२

विश्व कोइराला
 डिभिजनल वन अधिकृत
 (नवौं तह प्रा.)

यस जिल्लामा प्रमुख २६ प्रजातिको जडिवुटीहरूको कूल संचिति ६२२७९० के.जी. रहेको छ। प्रजाति, संकलन गर्न सकिने भागलाई मध्यनजर गर्दै कुल संचितिको १०% देखि ७०% सम्म वार्षिक सङ्कलन परिमाण सकिने हुँदा आगामी ५ वर्षसम्म प्रति वर्ष जरा तथा गानो जातिबाट ३५१ के.जी., बोक्रा जाति ५००० के.जी, पात जाति १४५४५ के.जी, फुल तथा भवा जाति ७०० के.जी, फल र बीज जाति ५०६७१ के.जी र विरुवा जाति १५७० के.जी. जडिवुटी सङ्कलन गर्न सकिने देखिन्छ। माथि उल्लेखित प्रजातिका गैरकाष्ठ वनपैदावारहरू तथा सो बाहेक अन्य वन पैदावारहरू समेत निजी नम्बरी जग्गामा लगाई हुकाई बाहिर निकासीको लागि डिभिजन वन कार्यालयमा पेश हुन आएमा डिभिजन वन कार्यालयबाट उक्त जग्गा धनीको वनपैदावार खेती गरिएको क्षेत्र निरीक्षण गरी आवश्यक प्रक्रिया पुर्याई निकासीका लागि सहमति दिने गरिएको छ। त्यसलाई निरन्तरता दिइनेछ।

साधारणतया: जडिवुटी सङ्कलन तथा विक्री वितरण गर्दा निम्न कुरामा ध्यान दिइनेछ।

- क. तोकिएको समयमा कार्ययोजनाले निर्दिष्ट गरेको प्रकृया पुरा गरेर मात्र सङ्कलन।
- ख. जडिवुटी सङ्कलनकर्तालाई जडिवुडी सङ्कलन ईजाजत, सङ्कलन विधि र प्रशोधनका विषयमा जानकारी दिइनेछ।
- ग. सङ्कलन गर्नु अगावै स्थानीय स.डि.व.का. तथा सा. व.हरूमा सङ्कलनकर्ताको नाम र सङ्कलन हुने जडिवुटीको विवरण बारे जानकारी दिइनेछ।
- घ. तोकिएको समय र परिमाणमा मात्र जडिवुडी सङ्कलन गर्न दिइनेछ।
- ङ. जडिवुटी सङ्कलन भई पुनरुत्पादन हुने स्थानमा आगलागी तथा चरिचरणमा नियन्त्रण।
- च. जडिवुटी सङ्कलन कर्ताहरूलाई जडिवुडीको खेती गर्न प्रोत्साहित गराइनेछ।
- छ. जडिवुटी सङ्कलन गर्दा अनुगमनको उचित व्यवस्था।
- ज. सामुदायिक वनहरूमा समेत प्रभावकारी रूपमा कार्ययोजना अनुसार जडिवुटी सङ्कलनको व्यवस्था मिलाइनेछ।

१७.२ अन्य वन पैदावार

यस जिल्लामा सीमित मात्रामा जडिवुटीहरू राष्ट्रिय वनक्षेत्रबाट सङ्कलन भई निकासी हुने गरेको पाईएको छ। निजी वनको खाली पर्ति जग्गामा जडिवुटी खेती गरेको र केही सामुदायिक वनका खाली पर्ती जग्गाहरूमा अम्रिसो, कुरिलो, वाँस, आदि जस्ता प्रजातिहरूको खेती गरी निकासी गर्न सकिन्छ।

१७.३ जिल्लामा पाइने प्रमुख जडिवुटी तथा वनस्पतीहरूको विवरण

जिल्लामा विभिन्न प्रकारका जडिवुटीजन्य र अन्य गैरकाष्ठ वन पैदावारहरू पाइन्छन्। यस जिल्लाका प्रमुख गैरकाष्ठ वन पैदावारमा गुजो, धर्सीगरे, तितेपाती, टिमु, निगालो, लप्सी, तेजपात, लौठसल्ला, सुगन्धकोकिला, नागवेली, खोटो (सल्ला), कालादाना, पापनवेद, हाडे उन्धू, बोझो, चुत्रो, मजिठो, इन्द्रायणी विँया, कुकुरडाइनो, पानी अमला, नरहरी घाँस, ठूलो ओखतो, खरेटो, रुद्राक्ष, गुराँस, कटुस आदि रहेका छन्।

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

सहायता प्राप्त प्रम

राष्ट्रपति पत्र भवन
वन तथा वातावरण मन्त्रालय
वन निरीक्षणालय
डिभिजन वन कार्यलय
पार्लेडिपो, मुम्बई

१७.४ खोटो सङ्कलन तथा बिक्री वितरण

यस जिल्लामा पाईने खोटे सल्लाको वनवाट विगत वर्षमा खोटो संकलन र बिक्री वितरण कार्य नभएको तर खोटो सङ्कलन गर्ने सम्भावना रहेको छ। आगामी ५ वर्षमा प्रति वर्ष ४० टनको दरले २०० टन जिल्लाका सामुदायिक वनहरूबाट खोटो सङ्कलन गरिने छ। खोटो संकलनको लागि प्रारम्भिक वातावरणिय प्रतिवेदन स्वीकृत गराई खोटो संकलन कार्य गरिने छ।

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

१८. वृक्षारोपण गर्ने क्षेत्रको पहिचान तथा वृक्षारोपण व्यवस्थापन

वन विकासको लागि वृक्षारोपण एक महत्वपूर्ण प्रकृया हो। भक्तपुर जिल्लाको मुख्यतया माटोको बनावट, लावापानी, साइट क्वालिटी लगायतका विषयले विरुवा रोपण विधि तथा विरुवा प्रजाति छनौटमा फरक पार्दछ। यस कार्यालयले वन क्षेत्र, सार्वजनिक/ऐलानी/पति जग्गा एवं नदी उकास जग्गामा वृक्षारोपण गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिदै आइरहेको तथा आगामी ५ वर्षमा समेत यस कार्यक्रमलाई प्राथमिकतामा राखेको छ। भक्तपुर जिल्लामा आगामी ५ वर्षमा नदि उकास क्षेत्र, ऐलानी/पती जग्गा, निजी आवादीको जग्गा र राष्ट्रिय वनको खाली क्षेत्रलाई केन्द्र विन्दुमा राखी वृहत वृक्षारोपण मार्फत हरियाली अभिवृद्धिको काम गर्नेछ।

वृक्षारोपण सफल बनाउन सम्भव भएसम्म तार/वाँसको घेरावेरा, गोडमेल, पुनरोपण, सिचाई, हेरालु आदिको व्यवस्थापन गरिनेछ। वस्तीदेखि टाढा रहेका हैसियत विप्रेको राष्ट्रिय वन क्षेत्रमा वृक्षारोपण एवं यसको व्यवस्थापन सेवा प्रदायक संस्था मार्फत समेत काम गर्न सकिनेछ। व्यवस्थित तरिकाले वृक्षारोपण कार्य गर्नका लागि वृक्षारोपण क्षेत्रको कार्ययोजना बनाइनेछ। जसमा वृक्षारोपण क्षेत्रको नक्सा सहितको सम्पूर्ण विवरण, वृक्षारोपण संरक्षण, संवर्द्धन सम्बन्धी व्यवस्था विस्तृत रूपमा उल्लेख गरिनेछ। कार्ययोजनामा कुन प्रजातिका के कति विरुवा कति दुरीमा लगाउने, वन व्यवस्थापन तथा संरक्षणको व्यवस्था के कसरी गर्ने आदि विषय स्पष्ट रूपमा उल्लेख गरिनेछ।

वृक्षारोपण संरक्षणको लागि बारवेरा गर्दा सकेसम्म स्थानीय रूपमा उपलब्ध जैविक सामग्रीहरू जस्तै सजिवन, निलकाँडा, वाँस आदिको प्रयोग गरिने छ र आवश्यकता अनुसार वन हेरालुको समेत व्यवस्था मिलाइने छ।

उद्देश्य अनुसार वृक्षारोपण गर्ने क्षेत्रको पहिचान तथा वृक्षारोपण व्यवस्थापन निम्न प्रकारमा विभाजन गरिएको छ:

क. व्यवसायिक रूपमा वृक्षारोपण

भक्तपुर जिल्लामा पछिल्ला केही वर्ष देखि धेरै जमिन भएका जग्गाधनी तथा जग्गा संरक्षण गर्दै आएका व्यक्तिबाट व्यवसायिक महत्वको प्रजातिहरू (एभोकदो, लगायत अन्य फलफुल) को वृहत वृक्षारोपण भएको देखिन्छ। वजारमा काठको उच्च मुल्य, बहुवर्षिय वाली, कम लगानी, कृषि वालीको तुलनामा कम मेहनत लगायतका कारणले यस क्षेत्रमा व्यवसायिक रूपमा वृक्षारोपण भएको छ। व्यवसायिक रूपमा वृक्षारोपण गर्ने जग्गाधनीहरू डिभिजन वन कार्यालयको सम्पर्कमा आउदा निजी वन दर्ताको लागि प्रोत्साहन गरी कार्ययोजना बनाई आवश्यक प्राविधिक सहयोग गर्ने गरेको, समय समयमा क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने गरेको, रुख विरुवा संरक्षण र विकास जस्तै रोगकिराका वारेमा जानकारी, रुखको कटान चक्र, वृक्षारोपण व्यवस्था, गोडमेल लगायतको कार्यको लागि आर्थिक तथा यान्त्रिक सहयोग गर्दै आएको छ र आगामी दिनमा समेत यस कार्यलाई निरन्तरता दिइने छ।

निजी वन/नम्बरी आवादी जग्गाहरूबाट उत्पादित काठहरू वर्षेनी सङ्कलन भई राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा भै रहेको योगदानलाई मध्यनजर गरी प्रदेश सरकारबाट संचालन हुदै आएको निजी वन उत्पादकत्व प्रवर्द्धन

सहस्रकृपा प्रकृ

- उत्पादन गरिएका विरुवाहरुलाई सबै ४ वटै स्थानीय तहमा मागको आधारमा वितरण गरिने छ ।
- ५ वर्षमा सामुदायिक वन, निजी क्षेत्र र सार्वजनिक जमिनमा ८१.१ हे क्षेत्रमा वृक्षारोपण गरिने छ ।
- वृक्षारोपण गर्दा कम्तीमा १ घन फिटको खाडल खनी त्यसमा २०% कम्पोस्ट मल र आवश्यकता अनुसार रासायनिक मलको मिश्रण गरी टोकरी सहितको ठाउँ सुहाउँदो विरुवा रोपण गरिनेछ ।
- विरुवा रोपण पश्चात् कम्तीमा ३ वर्षसम्म हेरालु सहित घेरवारको व्यवस्था गरिने र मरेको स्थानमा पुन रोपण गरिनेछ ।
- वृक्षारोपण कार्यका लागि भरपर्दो संस्थागत संरचना र क्षमता विकास गरिने र वृक्षारोपण क्षेत्रको नियमित अनुगमन गरी तथ्याङ्क अद्यावधिक गरिनेछ ।

वृक्षारोपणको विस्तृत योजना परिच्छेद १६ मा उल्लेख गरिएको छ ।

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

१९. वन अनुसन्धान तथा वन वीउ बगैचा सम्बन्धी व्यवस्था

१९.१ वन अनुसन्धान

भक्तपुर जिल्लाको राष्ट्रिय वन क्षेत्रभित्र वन तथा वातावरण मन्त्रालय/ वन तथा भू-संरक्षण विभागले कुनै अनुसन्धानात्मक कार्यको लागि स्वीकृत दिएमा यस कार्यालयले उक्त अनुसन्धान गर्ने बिधविधालय, संस्था वा व्यक्तिलाई सहमति दिन सक्ने छ। अनुसन्धान कार्यको लागि वन पैदावार सङ्कलन गर्नु परेमा मन्त्रालय/ वन तथा भू-संरक्षण विभागको स्वीकृतमा यस कार्यालयले नियमानुसार अनुमति दिनेछ। बिधविधालय, संस्था वा व्यक्तिले वन क्षेत्रमा गर्ने अनुसन्धान कार्य समाप्त भए पछि यस कार्यालयलाई समेत उक्त कार्यको अन्तिम प्रतिवेदन एक प्रति उपलब्ध गराउनु पर्नेछ।

१९.२ वन वीउ बगैचा

वीउ उत्पादन क्षेत्रहरू (वा 'वीउ स्ट्यान्ड') विशेष गरी उच्च गुणस्तरका वीउहरू उत्पादन गर्ने उद्देश्यले व्यवस्थापन गरिएका वनका प्लटहरू हुन्। यी क्षेत्रहरूमा स्वस्थ, राम्रो वृद्धि भएका र अनुवांशिक रूपमा उत्कृष्ट गुण भएका 'माउ रुख' (Mother Trees) हरूलाई छनोट गरी वैज्ञानिक विधिले व्यवस्थापन गरि भविष्यका वृक्षारोपण कार्यक्रमहरूका लागि गुणस्तरीय वीउहरू सुनिश्चित गरि व्यवस्थापन गरिएको छ। यी क्षेत्रहरूबाट सङ्कलित वीउहरूले रोपण गरिने नयाँ वनको गुणस्तर र उत्पादनशीलता बढाउन मद्दत गर्दछन्। जिल्लामा भएका वीउ स्ट्यान्डहरू तालिका २५ मा दिएको छ।

तालिका २५ : वीउ स्ट्यान्डको विवरण

सि.नं.	प्रजाती	स्थान	क्षेत्रफल हे.	स्थापना गरिएको आ.व.	माउ रुख संख्या
१	रुद्राक्ष	चमेली सा.व. सू.न.पा. १	०.२५	२०८१/०८२	२१
२	पाटेसल्ला	बहाल सा.व. चौ.न.पा.८	१.५९	२०७९/०८०	२४०

श्रोत: डि.व.का, भक्तपुर, २०८२

विश्व कोइराला
डिप्टिमाइन वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

सहासक प्र.

संस्कृत विभाग
संस्कृत विभाग
संस्कृत विभाग
संस्कृत विभाग
संस्कृत विभाग
संस्कृत विभाग
संस्कृत विभाग
संस्कृत विभाग
संस्कृत विभाग
संस्कृत विभाग

२०. समाजिक, सांस्कृतिक तथा आर्थिक विश्लेषण

२०.१ जनसङ्ख्या तथा घरघुरी

जनसंख्या तथा साक्षरता

२०७८ को जनगणना अनुसार, भक्तपुर जिल्लाको कुल जनसंख्या ४३२,१३२ रहेको छ, जसमा पुरुष ५०.५% (२१८,४१८) तथा महिला ४९.५% (२१३,७१४) छन्। जिल्लामा १०८,५०३ घरघुरी रहेका छन्, जहाँ जनघनत्व ३,६३१ जना प्रति वर्ग कि.मि. रहेको छ। भक्तपुरको वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर ३.३५% रहेको छ भने साक्षरता दर ८६.९% छ। जिल्लाको जनसंख्या एवं साक्षरता र लैङ्गिक अवस्थाको संक्षिप्त विवरण देहायको तालिका नं. २६ समावेश गरिएको छ।

तालिका २६ : भक्तपुर जिल्लाको जनसंख्या र साक्षरता विवरण

क्र.स	विवरण	तथ्याङ्क
१	जम्मा जनसंख्या	४३२१३२
२	पुरुष	२१८४१८ (५०.५%)
३	महिला	२१३७१४ (४९.५%)
४	जम्मा घरघुरी	१०८५०३
५	लैङ्गिक अनुपात	१०२.२ पुरुष/१०० महिला
६	जनघनत्व	३६३१ जना/वर्ग कि.मि
७	वार्षिक वृद्धिदर	३.३५%
८	साक्षरता दर	८६.९ (पुरुष ९३.३%, महिला ८०.६%)
९	प्रमुख जातजाति	नेवार (३५.६%), क्षेत्री (२१.९%), ब्राह्मण (१७.२%), तामांग (१०.४%),
१०	प्रमुख धर्म	हिन्दू (८५-८८%), बौद्ध (१०-१२%)
११	प्रमुख भाषा	नेपाली (५०.६%), नेवारी (३२.७%), तामांग(९.५%)

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

२०.२ जातजाती र भाषा

भक्तपुर जिल्ला बहुजातीय र बहुभाषीक जातजातीहरूको बसोवास भएको जिल्ला हो। यस जिल्लामा नेवार, क्षेत्री, वाहुन, तामाङ, मगर आदि जातका वासिन्दाहरू रहेका छन्। जिल्लामा अधिकांशले नेपाली भाषा बोल्ने गरे तापनि जनजातिहरूले जातअनुसारको आफ्नै भाषा बोल्ने गरेको पाइन्छ। जातिगत हिसावले यस जिल्लामा नेवार समुदायको बाहुल्यता बढी रहेको पाइन्छ।

विश्व कोर्डियाला
डिभिजनल बान अधिकृत
(नवौं तह प्र.)

महासचिव: प्रम

तालिका २७: जातिगत रूपले जिल्लाको जनसंख्या विवरण

क्र.सं.	जातिजातीय	जनासंख्या	प्रतिशत
१.	नेवार	१५,३८५७	३५.६
२.	क्षेत्री	९४८१०	२१.९
३.	ब्राम्हण	७४१७८	१७.२
४.	तामांग	४४८९७	१०.४
५.	मगर	१२८७१	३.०
६.	अन्य	५१५१९	११.५

श्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८

२०.३ धर्म, संस्कृति र भाषा

२०७८ को जनगणना अनुसार भक्तपुर जिल्लामा हिन्दू धर्मावलम्बीहरूको बाहुल्यता (८५-८८%) रहेको छ, जुन नेपालको राष्ट्रिय धार्मिक संरचनासँग मिल्दोजुल्दो छ। बौद्ध धर्मावलम्बीहरूको संख्या १०-१२% रहेको छ। बाकी प्रतिशत अन्य धर्महरू इस्लाम, किरात, क्रिस्चियन, प्रकृति, वन, जैन, बहइ र शिख छन्। हिन्दुहरूले मनाउने चाडपर्वहरूमा दशैं, तिहार, माघे संक्रान्ति आदि पर्दछन्। यसैगरी, बौद्ध धर्मावलम्बीहरूले खासगरी ल्योसार र बुद्ध जयन्ति मनाउने गर्दछन्। यस जिल्लाको धर्मका आधारमा जनसंख्याको वितरण निम्नानुसार रहेको छ। यो धार्मिक सहिष्णुता र विविधता जिल्लाको सामाजिक सद्भावको एक महत्वपूर्ण पक्ष हो।

२०.४ वसाईसराई

वसाई सराईको यकिन विवरण नभए पनि बाहिरी जिल्लाबाट वसाई सराई गर्ने क्रम बढी रहेको पाइन्छ।

२०.५ आर्थिक अवस्था

क. पेशा

भक्तपुर जिल्लामा विशेष गरी नेवार समुदायका मानिसहरू मुख्य पेशा व्यापार व्यवसाय र कृषि नै रहेको भए तापनि यहाँ बाहिरी जिल्लाहरूबाट वसाई सरी आएका मानिसहरू भने विभिन्न सरकारी तथा गैर सरकारी पेशाहरूमा संलग्न रहेको पाइन्छ। यस जिल्लाको मानव विकास सूचांक २ रहेको छ जुन अन्य जिल्लाहरूको तुलनामा निकै माथि रहेको छ। जिल्लाको कुल १,५१,३२३ आर्थिक रूपमा सक्रिय जनसंख्याको आधारमा प्रमुख पेशालाई तालिका न २८ मा प्रस्तुति गरिएको छ।

तालिका २८: जिल्लाको पेशाको विवरण

क्र.सं.	पेशा/क्षेत्र	संख्या (व्यक्ति)	प्रतिशत (%)
१	कृषि पेशा	६८,२१३	४५.१
२	व्यापार व्यवसाय	३३,७१४	२२.३
३	हस्तकला र सम्बन्धीत पेशा	२३,००१	१५.२
४	प्राविधिक र पेशागत क्षेत्र	१५,८८९	१०.४

शिव कार्की
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौँ तह प्रा.)

सहायक प्रम

क्र.स.	पेशा/क्षेत्र	संख्या (व्यक्ति)	प्रतिशत (%)
५	प्रबन्धकीय र प्रशासनिक पेशा	६,२०४	४.१
६	अन्य पेशा (मजदुरी, सैनिक आदि)	४,२३२	२.८
जम्मा		१,५१,३२३	१००

श्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८

ख. भक्तपुर जिल्लाको रोजगारीको प्रकार

२०७८ को जनगणना अनुसार, भक्तपुर जिल्लामा १,५१,३२३ आर्थिक रूपमा सक्रिय जनसंख्या रहेको छ। रोजगारीका विभिन्न क्षेत्रलाई निम्नानुसार वर्गीकरण गर्न सकिन्छ:

तालिका २९: भक्तपुर जिल्लाको रोजगारीको प्रकार

रोजगारी प्रकार	संलग्न जनसंख्या	प्रतिशत (%)	मुख्य क्षेत्रहरू
आफ्नै व्यवसाय (Self-Employed)	७९,१९२	५२.३०	कृषि (धान, तरकारी, फलफूल), हस्तकला (माटोको भाँडा, काठका कलाकृति), खुद्रा व्यापार (साना पसल, तरकारी बिक्री)
निजी क्षेत्र (Private Sector Employment)	३८,७३८	२५.६०	होटल, रेस्टुरेन्ट, निजी विद्यालय (खवप कलेज), स्वास्थ्य संस्था (काठमाडौं मेडिकल कलेज), साना व्यापारिक फर्महरू
परिवारमा आधारित काम (Family-Based Work)	१८,३१०	१२.१०	कृषि, हस्तकला उद्योग, घरेलु कार्यहरू (मुख्यतः महिलाहरू संलग्न)
सरकारी रोजगार (Government Employment)	९,३८२	६.२	शिक्षा (सामुदायिक विद्यालय), स्वास्थ्य (भक्तपुर अस्पताल), प्रशासन (जिल्ला प्रशासन कार्यालय, नगरपालिका)
अन्य रोजगार (Other Employment)	५,७०१	३.८०	अस्थायी मजदुरी, सैनिक सेवा, निर्माण मजदुर, सडक व्यापारी, मौसमी कामदार

श्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८

२०.६ उर्जाको श्रोत

यस जिल्लामा ९१.४९ प्रतिशत घरधुरीहरू खाना पकाउनको लागि एलपी ग्याँस प्रयोग गरेको पाइन्छ। बजार क्षेत्रभन्दा बाहिरका तथा जंगल छेउछाउका घरधुरी दाउरा निर्भर रहेको पाइन्छ। इन्धन प्रयोगकर्ताहरूको बारेको जानकारी तालिका ३० मा दिइएको छ।

विश्व कौशल
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्र.)

३

तालिका ३०: इन्धन प्रयोगकर्ताहरूको विवरण

क्र.सं.	ईन्धनको किसिम	खाना पकाउनको लागि प्रायः प्रयोग हुने ईन्धन परिमाण (प्रतिशत)
१	काठ दाउरा	७.३५
२	एलपी ग्याँस	९१.४९
३	बिजुली	०.७८
४	गुईठा गोराहा	०.०१
५	बायोग्याँस	०.२८
६	मट्टीतेल	०.०४
७	अन्य	०.०५

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

२०.७ धार्मिक, सांस्कृतिक, पर्यापर्यटकीय स्थलहरू

भक्तपुर जिल्ला राजधानी काठमाडौँबाट १.३ कि.मि पूर्वमा अवस्थित रहेको नेपालको सबै भन्दा सानो जिल्ला हो। यो जिल्ला विशेषगरी धार्मिक, सांस्कृतिक, पुरातात्विक र कलाको हिसावले अत्यन्तै सम्भ्रान्त जिल्ला हो। यो जिल्लामा सुर्य विनायक, चाँगुनारायण, अनन्त लिङ्गेश्वर, दक्षिण वाराही, निल वाराही, चारखण्डी महादेव जस्ता प्रशिद्ध धर्म स्थलहरू छन्। साथै न्यातपोल र दत्तत्रय मन्दिरहरू लगायत पचपन्न झ्याले दरवार, मध्यकालीन दरवार जस्ता सांस्कृतिक सम्पदाहरूले समेत सिंगारीएको छ। नगरकोट जस्तो अग्लो र रमणीय स्थल राजधानीकै मनोरम दृष्यका रूपमा शोभायमान छ। सुर्यविनायक मन्दिर नजिकको जंगल तथा निलवाराही र दक्षिण वारहिको हरियाली क्षेत्र आकर्षक केन्द्रको रूपमा रहेको छ। यो जिल्ला पर्यटकीय दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण छ।

ऐतिहासिक, सांस्कृतिक र पुरातात्विक एवं कलात्मकताको दृष्टिले भक्तपुर जिल्ला राष्ट्रिय रूपमा मात्र नभई अन्तरराष्ट्रिय क्षेत्रमा समेत प्रख्यात छ। विश्व सम्पदा सुचिमा समेत सुचिकृत हुन पुगेका पुरातात्विक, ऐतिहासिक तथा धार्मिक महत्व बोकेका चाँगुनारायणको मन्दिर तथा भक्तपुर दरवार लगायत विभिन्न सतलज तथा गुम्बाहरू पर्दछन्। यहाँका विभिन्न जात्राहरूमा विस्केट, जिब्रो छेड्ने, इन्द्र जात्रा महत्वपूर्ण छन्। नवदुर्गा, दत्ततात्रय, न्यातपोल, निलवाराही सुर्य विनायक, धेत महालक्ष्मी, भैरव, तलेजु भवानी, भीमसेन, सिद्धपोखरी, दक्षिण वाराही, महामंजुश्री, सुशिला भैरव, आशापुरी महादेव, वाघ भैरव, कमल विनायक आदि धार्मिक स्थलहरू रहेका छन्। यसले गर्दा पर्यटनको गन्तव्य स्थलकै रूपमा भक्तपुर र मध्यपुर थिमी सहर संगै नगरकोट जस्तो सौन्दर्य स्थल समेत यसै जिल्लामा पर्नाले सांस्कृतिक महत्व र पर्यावरणीय महत्व हुनुको साथै चराचुरुङ्गीहरूको दृश्यवलोकन केन्द्र को रूपमा विकास गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ। त्यस्तै भक्तपुर, चाँगुनारायण, नगरकोट, भक्तपुर पदयात्रामा मार्ग महत्वपूर्ण स्थलको रूपमा रहेको छ। भक्तपुर जिल्लामा रहेका प्रमुख पर्यटकीय तथा धार्मिक स्थलहरूको विवरण यस प्रकार रहेका छन्।

३०७ काँडराला
३०७ काँडराला

२०.८ बजार तथा बजारयोग्य उत्पादनहरू

भक्तपुर जिल्लामा वनजन्य उत्पादन कृषि औजारहरू मात्र भएकाले यस क्षेत्रका व्यापारीहरूले वनजन्य उत्पादनहरू अन्य जिल्लाबाट आयात गर्ने गर्दछन्। यस जिल्ला हस्तकलाको लागि प्रख्यात भएकोले स्थानीय व्यापारीहरूले काष्ठ तथा गैरकाष्ठ वन पैदावारबाट हस्तकला उत्पादन गरि जिल्लाका मुख्य बजार केन्द्रहरू जस्तै भक्तपुर, ठिमी, जगाती, सूर्यविनायक आदि क्षेत्रमा खपत भई बाँकी प्रायः उपत्यका क्षेत्रहरूमा विक्री वितरण गरिदै आएको पाइन्छ।

२०.९ घरायसी प्रयोगका वस्तुहरू

भक्तपुरका वनहरूबाट, नेपालका अन्य क्षेत्रहरूमा जस्तै, विभिन्न घरायसी प्रयोगका वस्तुहरू उत्पादन हुने गर्दछन्। भक्तपुरमा ठूला र घना जंगलहरू कम भए पनि, यहाँका सामुदायिक वन तथा अन्य वन क्षेत्रहरूले स्थानीय वासिन्दाहरूको दैनिक जीवनका लागि आवश्यक केही महत्वपूर्ण वस्तुहरूको स्रोतको रूपमा रहदै आएका छन्। मुख्यतया काठ, दाउरा र गैर-काष्ठ वन पैदावारहरूको प्रयोग घरायसी आवश्यकता पूरा गर्न गरिदै आएको छ। तालिका ३१ मा जिल्लामा प्रयोग हुने घरायसी वस्तुहरूलाई प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ३१: घरायसी प्रयोगको वस्तुहरू

घरायसी प्रयोगको लागि उपयोग	विभिन्न स्वरूप तथा प्रकार	प्रयोग हुने मुख्य प्रजातिहरू:	कैफियत
कृषि औजार	हलो, हरिष, जुवा, कृषि औजारका बिडहरू	चिलाउने, कटुस	
घर निर्माण तथा आवास	झयाल, ढोका, छानो, खावाहरू, डाडा, भाटा	सल्ला, उत्तीस कटुस, चिलाउने आदि	
फर्निचर	कुर्सि, टेबल, मेच, दराज, खाट, पलङ्ग, सोफा, शो.केश, ह्यांगर	सल्ला, सिरिस, उत्तीस, सिरिस, पैयु, चिलाउने, आदि	
काठको ठूलो खम्बा	जात्रामा प्रयोग हुने लिङ्गो	सल्ला	

श्रोत: भक्तपुर जिल्लाको पञ्चवर्षीय योजना २०७७/०७८- २०८१/०८२

शिव कार्डराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौं तह प्रा.)

मन्त्रालय
संस्थापक

संस्थापक
संस्थापक
संस्थापक
संस्थापक
संस्थापक
संस्थापक
संस्थापक
संस्थापक
संस्थापक
संस्थापक

२१. वन पैदावार उत्पादन तथा आपूर्ति

२१.१ वन पैदावारहरूको सङ्कलन, बिक्री विवरण

भक्तपुर जिल्लाका वनवाट अत्यन्तै न्यून मात्रामा काष्ठ वन पैदावार सङ्कलन गरिन्छ भने जडीबुटी र अन्य वन पैदावार पनि न्यून परिमाणमा निकास गरि बिक्री वितरण गरिन्छ । वनजन्य वस्तुहरूको मागको तुलनामा स्थानीय आपूर्ति अत्यन्तै न्यून रहेको देखिन्छ, जसका कारण काठ र दाउरा लगायतका अधिकांश वन पैदावार उपत्यका बाहिरका जिल्लाहरू र विदेशवाट समेत आयात गर्नुपर्ने अवस्था छ ।

क) मागको आकलन

जिल्लामा वन पैदावारको वार्षिक मागको विस्तृत अध्ययन हालसम्म नभए पनि, वि.सं. २०७८ को राष्ट्रिय जनगणनाको तथ्याङ्क (कुल जनसंख्या ४,३२,९३२ र १०८,५०३ घरधुरी, जनसंख्या वृद्धिदर ३.३५%) लाई आधार मान्दै मागको प्रक्षेपण गरिएको छ । यसका लागि स्थानीय व्यक्तिहरूसँगको छलफल, उद्योगका तथ्याङ्क र उद्योग सञ्चालकहरूसँगको छलफललाई आधार मानिएको छ । काठको खपत प्रति व्यक्ति प्रति वर्ष ०.५० घन फिट र दाउराको खपत प्रति परिवार प्रति वर्ष ७ भारी (एलपीजी ग्यासको प्रयोग समेतलाई ध्यानमा राख्दै र कुल घरधुरीको ७.३५ प्रतिशतले मात्र दाउरा खपत गर्ने आधारमा) हुने गरी प्रक्षेपण गरिएको छ । आगामी पाँच वर्षका लागि वन पैदावारको अनुमानित माग निम्न तालिकामा देखाइएअनुसार क्रमिक रूपमा बढ्दै जानेछः

तालिका ३२: आगामी पाँच वर्षका लागि वन पैदावारको अनुमानित माग

आ.व.	जनसंख्या	घरधुरी	काठ माग (घन.फि.)	दाउरा माग (भारी)
२०८२/०८३	४९५,८८१	१,२४,५१०	२,४७,९४१	६४,०६०
२०८३/०८४	५१३,२३७	१,२८,८६८	२,५६,६१९	६६,३०२
२०८४/०८५	५३१,२०१	१,३३,३७८	२,६५,६००	६८,६२३
२०८५/०८६	५४९,७९३	१,३८,०४६	२,७४,८९६	७१,०२५
२०८६/०८७	५६९,०३५	१,४२,८७८	२,८४,५१८	७३,५११

श्रोत: स्थलगत सर्वेक्षण र विश्लेषण, २०८१

ख) आपूर्तिको स्रोत र अवस्था

जिल्लामा वन पैदावारको आपूर्ति निम्न स्रोतवाट हुने गर्दछः

- १) सामुदायिक वन: जिल्लामा हस्तान्तरण भएका सम्पूर्ण सामुदायिक वनहरूवाट वार्षिक सरदर ७४,८२६.१ क्यू.फि. काठ र २२,५७३ भारी दाउरा उत्पादन क्षमता रहेको प्रक्षेपण गरिएको छ ।
- २) सरकार द्वारा व्यवस्थित वन: जिल्लाको सरकारद्वारा व्यवस्थित वनवाट वार्षिक सरदर १२५२.६९ क्यू.फि. काठ र ४९६ भारी दाउरा भारी दाउरा उत्पादन क्षमता रहेको प्रक्षेपण गरिएको छ ।
- ३) निजी आवादी जग्गा: निजी आवादी जग्गावाट वार्षिक अनुमानित २,००० क्यू.फि. काठ प्राप्त हुने अनुमान छ ।

श्री
विश्व कोर्डेरावा
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवी तह प्रा.)

संस्कृत विभाग
संस्कृत विभाग
संस्कृत विभाग
संस्कृत विभाग
संस्कृत विभाग

ससरी हेर्दा, भक्तपुर जिल्लाको कुल स्थानीय काठको आपूर्ति क्षमता करिब ७८,०७८.७९ क्यू.फि. (सरकारद्वारा व्यवस्थित वन, सामुदायिक वन र निजी आवादी जग्गाबाट) र दाउराको आपूर्ति क्षमता करिब २३,०६९ भारी (सरकारद्वारा व्यवस्थित वन र सामुदायिक वनबाट) रहेको देखिन्छ।

ग) माग-आपूर्ति असन्तुलन:

प्रक्षेपित मागको तुलनामा स्थानीय आपूर्ति अत्यन्त न्यून छ। उदाहरणका लागि, आर्थिक वर्ष २०८२/०८३ मा काठको माग २,४७,९४९ घन फिट रहेकोमा स्थानीय आपूर्ति करिब ७८,०७८.७९ घन फिट मात्र छ, जसले करिब ६८.५% को ठूलो घाटा (deficit) देखाउँछ। दाउराको हकमा पनि २०८२/०८३ मा ६४,०६० भारी माग रहेकोमा स्थानीय आपूर्ति करिब २३,०६९ भारी मात्र छ, जसले करिब ६४% को घाटा देखाउँछ।

घ) माग-आपूर्ति सन्तुलन: जिल्लाको तथ्याङ्कको आधारमा वार्षिक खपत हुने काठ र दाउराको अधिकांश मात्रा उपत्यका बाहिरका जिल्लाहरू र विदेशबाट समेत आयात गरि माग पुरा गर्दै आएका छन्। घर मर्मत तथा निर्माणका लागि चाहिने काठ लगायत अधिकांश वन पैदावार वन निगम तथा निजी क्षेत्रबाट खरिद गरी माग र आपूर्तिको सन्तुलन मिलाउनुपर्ने आवश्यकता छ। भक्तपुर जिल्लामा वन पैदावारको माग र आपूर्तिको बीचमा रहेको असन्तुलनलाई सम्बोधन गर्न निम्न उपायहरू अपरिहार्य छन्।

- स्थानीय आपूर्तिको वृद्धि गर्नका लागि सामुदायिक तथा राष्ट्रिय वनहरूमा दिगो व्यवस्थापनका विधिहरू लागू गरी उत्पादकत्व बढाउनु
- खाली र सार्वजनिक जग्गाहरूमा वृक्षारोपणका साथै निजी वन विकासलाई प्रोत्साहन गरिनुपर्छ।
- माग व्यवस्थापनका लागि एलपी ग्यास, विजुली, सुधारिएको चुलो जस्ता वैकल्पिक ऊर्जाका स्रोतहरूको प्रयोगलाई व्यापक रूपमा प्रवर्द्धन गरी दाउरामाथिको निर्भरता घटाउनु पर्दछ।

ड. प्राप्त हुने राजस्वको विवरण

१. सरकारद्वारा व्यवस्थित वनबाट प्राप्त हुने राजस्वको विवरण

यस जिल्लामा सरकारद्वारा व्यवस्थित वन संरक्षण मुखी रहेकोले सो वन क्षेत्रबाट कुनै प्रकारको काठ दाउरा उत्पादन नहुने हुँदा अनुमानित राजस्वको विवरण नभएकोले यहाँ प्रस्तुत गरिएको छैन। तर अन्य श्रोत जस्तै मुद्दा बापत जरीवाना, वन पैदावारहरू जफत गरि सो वाट राजस्व संकलन हुने गरेको छ।

२. अन्य श्रोतबाट हुने राजस्व विवरण

यस कार्यालयको राजस्वको श्रोत भनेको मुख्यतया: वन मुद्दा, जफत भएका काठ दाउरा तथा जस्ता वन पैदावार विक्री वितरण नै मुख्य हो। अन्य श्रोतहरूमा निजी आवादी जग्गाका काठ बापत मु.अ.कर र व्यवसायिक कबुलियति वनबाट प्राप्त हुने राजस्व हुन्। यस जिल्लामा आगामी ५ वर्षको अवधीमा जम्मा रु. ४,५५४,५९८ राजस्व प्राप्त हुने अनुमान तथा प्रक्षेपण गरिएको छ। तालिका ३३ मा आगामी ५ वर्षको राजस्वको अनुमान उपलब्ध गरिएको छ।

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

तालिका ३३: योजना अवधिमा (५ वर्ष अवधि) संकलन हुन सक्ने जम्मा अनुमानित राजस्व

वन पैदावारको किसिम	ईकाई	परिमाण	प्रक्षेपित राजस्व रु.
सामुदायिक वनबाट हुन सक्ने काठ निकासी	क्यु.फि.	३७४१३९.५	१८७०६९८
जडिबुटी निकासी	मे.टन	३१०.८५	३१,२००
सरकारद्वारा व्यवस्थित वनबाट निकासी हुन सक्ने काठको परिमाण	क्यु.फि.	६२६३.५	१२५२७००
मुद्दामा जफत हुने माल वस्तुको बिक्री बाट प्राप्त हुने राजस्व			६,००,०००
अन्य			४,००,०००
निजी वन बाट निकासी हुन सक्ने काठको परिमाण	क्यु.फि.	१००००	४,००,०००
जम्मा			४,५५४,५९८

श्रोत: स्थलगत सर्वेक्षण र विश्लेषण, २०८१

च. रोजगारीका अवसर र गरिवी निवारणमा योगदान

यस आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजनाको अवधिमा वन क्षेत्रबाट प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष रूपमा उल्लेख्य रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना भई गरिवी निवारणमा टेवा पुग्ने प्रक्षेपण गरिएको छ। संख्यात्मक रूपमा हेर्दा, योजना अवधिभरमा १२० जनाले वर्षभरि प्रत्यक्ष रोजगारी पाउनेछन्। यसका अतिरिक्त, नर्सरी विकास, वृक्षारोपण, भवन निर्माण तथा मर्मतसम्भार लगायतका विभिन्न कार्यक्रमहरू मार्फत कम्तीमा २१,३०० रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना हुनेछन्, जसले ठूलो संख्यामा स्थानीय वासिन्दाहरूलाई आयआर्जनको अवसर प्रदान गर्नेछ।

सामुदायिक वनमा गैर-काष्ठ वन पैदावार (NTFPs) को व्यवस्थापनको सुरुवातले वन उद्यमको विकासमा टेवा पुग्नेछ, जसले स्थानीय समुदायका लागि आम्दानीका नयाँ स्रोतहरू खोल्नेछ। निजी वनको विस्तारबाट वन पैदावारको उत्पादनमा वृद्धि भई कृषकहरूको आर्थिक अवस्था सुदृढ हुनेछ। सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण पक्ष भनेको गरिव परिवारहरू सामुदायिक वनबाट प्रत्यक्ष रूपमा लाभान्वित हुनेछन्। जिल्ला भित्रका लघु वन पैदावारको माग पूर्ति गर्न महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्नेछ। विशेषगरी, व्यवसायिक कबुलियती वन कार्यक्रम मार्फत रोजगारीको अवसर सिर्जना हुनेछ।

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौं तह प्रा.)

भारत सरकार
कृषि विभाग

२१.२ वन पैदावारको ओसारपसार

काठ तथा गैरकाठ वन पैदावारहरू अधिकांश सामुदायिक वन वाट सङ्कलन गरिने भएकोले प्रत्येक ती वनको कार्ययोजनामा उल्लेख गरिएको तरिकाहरू अपनाई सङ्कलन हुने गरेका छन्। सामुदायिक वनवाट वन पैदावार सङ्कलन गर्दा सामुदायिक वन स्रोत सर्वेक्षण मार्गदर्शन अनुसार वन पैदावारको स्रोत सर्वेक्षण गरी निर्देशित गरिएको तरिकावाट वन पैदावार सङ्कलन एव विक्री वितरण गरिने छ। साथै समय समयमा राष्ट्रिय मन्त्रालय, विभाग, प्रदेश वन निर्देशनालयवाट प्राप्त निर्देशन एवं परिपत्रको आधार लिई सङ्कलन गर्ने वा सङ्कलन गर्न ईजाजत दिईने छ। गैरकाठ वन पैदावारको हकमा गैरकाठ वन पैदावार स्रोत सर्वेक्षण मार्गदर्शन २०६९ मा निर्दिष्ट गरेको तरिका अपनाई वन पैदावारको लेखाजोखा गरिनेछ एवं सङ्कलन इजाजत दिईने छ।

तालिका ३४ : मुख्य पैदावारहरूको सङ्कलन तरिका

मुख्य वन पैदावारको किसिम	कटान तथा सङ्कलन तरिका	कैफियत
काठ	सरकारद्वारा व्यवस्थित वनमा वन ऐन, २०७६ वन नियमावली २०७९ र प्रदेश वन ऐन, २०७६ को अधीनमा रही सरकारद्वारा व्यवस्थित वन क्षेत्रको चारकिल्ला तोक्री कटान गर्नुपर्ने रुखहरूको लगत ईष्टिमेट, छपान गरी कटान मुछान गरे पश्चात सङ्कलन र घाटगद्दी गर्नु पर्दछ। तर हस्तान्तरित सामुदायिक वनमा स्वीकृत वन कार्ययोजना बमोजिम तोकिएको ब्लकमा तोकिएको प्रकृया पूरा गरी कटान तथा सङ्कलन गर्न सकिन्छ। साथै निजी आवादीवाट सङ्कलन हुने गरेको काठ तोकिएको विधि र प्रकृया बमोजिम निवेदन सहितको कागजात भएको फायल दर्ता, स्थानीय स्तरमा जाचंबुझ सरजमीन तथा रुखको नापजाँच, छपान, कटान आदेश, घाटगद्दी र राजस्व लिई छोडपुर्जी दिने व्यवस्था गरिएको छ। सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको हकमा वन पैदावार सङ्कलन तथा विक्री वितरण निर्देशिका २०७३, सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको आर्थिक कार्यविधि निर्देशिका २०७३ बमोजिम गरिनेछ।	
दाउरा	सरकारद्वारा व्यवस्थित वनमा वन ऐन, २०७६ र प्रदेश वन ऐन, २०७६ को अधीनमा रही वन क्षेत्रको चारकिल्ला तोक्री वन संबर्द्धनवाट प्राप्त काठको रुपमा प्रयोग हुन नसक्ने दाउराको परिमाण यकिन गरिन्छ तर हस्तान्तरित सामुदायिक वनमा स्वीकृत वन कार्ययोजना बमोजिम तोकिएको ब्लकमा तोकिएको प्रकृया पूरा गरी वन संबर्द्धन पद्धतिवाट काठ दाउरा सङ्कलन गरिनेछ। साथै निजी आवादीमा रहेको रुख काठमा काम नलाग्ने खालका र काठमा जाने रुखको हाँगा र टुप्पो समेतवाट सङ्कलन हुने दाउरा तोकिएको विधि र प्रकृया बमोजिम निवेदन सहितको कागजात भएको फायल दर्ता, फिल्ड स्तरमा जाचंबुझ सरजमीन तथा रुखको नापजाँच, छपान, कटान आदेश, घाटगद्दी मु.अ.कर र प्रदेश सेवा शुल्क लिई छोडपुर्जी दिने गरिएको छ। राष्ट्रिय वनको हकमा वन पैदावार सङ्कलन तथा विक्री	

शिव कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौं तह प्रा.)

संज्ञा-२०१७

संज्ञा-२०१७
वन विभाग
डिभिजन वन कार्यालय
हालाडिपी, भक्तपुर

	वितरण निर्देशिका २०७३, सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको आर्थिक कार्यविधि निर्देशिका २०७३ बमोजिम गरिने छ।	
खयर	वन ऐन, २०७६ र र प्रदेश वन ऐन, २०७६ को साथै खयरको लागि गरिएको परिपत्र बमोजिम निजी नम्बरी जग्गामा रहेका खयरका रुख छपान, कटान मुद्दान गरेपछि विक्री वितरण र ओसारपसार गर्न डिभिजन वन कार्यालयबाट छोडपुर्जी लिनुपर्नेछ। तर यस जिल्लामा सरकारी वन क्षेत्रबाट उक्त कार्य हुने गरेको तथ्याङ्क/अभिलेख छैन। तर हस्तान्तरित सामुदायिक वनमा स्वीकृत वन कार्य योजना बमोजिम तोकिएको ब्लकमा तोकिएको प्रक्रिया पूरा गरी वन संवर्द्धनबाट खयर काठ सङ्कलन गर्न सकिनेछ। साथै निजी आवादीमा रहेको रुख सङ्कलन हुने गरेको, तोकिएको विधि र प्रकृया बमोजिम निवेदन सहितको कागजात भएको फाइल दर्ता, स्थानीय स्तरमा जाचबुझ सरजमीन तथा रुखको नापजाँच, छपान, कटान आदेश, घाटगद्दी र मु.अ.कर, प्रदेश सेवा शुल्क लिई छोडपुर्जी प्रदान गर्ने गरिएको छ।	
गैरकाष्ठ वन पैदावार तथा जडीबुटी	वन ऐन, २०७६, वन नियमावली २०७९ र र प्रदेश वन ऐन, २०७६ को साथै गैरकाष्ठ वन पैदावारको लागि गरिएको परिपत्र बमोजिम सरकारी वन क्षेत्रको चारकिल्ला तोकिएको सङ्कलन इजाजत माग गर्ने फर्म वा संस्थालाई माँग गरेको परिमाण अनुसार राजस्व जम्मा गर्न लगाई निकासी छोडपुर्जी दिने गरिएको छ। निजी क्षेत्रमा भएको जडीबुटी तथा गैरकाष्ठ वन पैदावार डिभिजन वन कार्यालयबाट जाँचबुझ गरी स्थानान्तरण इजाजत दिने गरिन्छ।	

२१.३ वन पैदावारमा आधारित उद्योग

यस जिल्लामा हालसम्म दर्ता भई संचालनमा २५१ वटा रहेका वन पैदावारमा आधारित उद्योग व्यवसाय (फर्निचर उद्योग) हरूको रहेका छन्। ती वन उद्योगहरुको विवरण अनुसूची ११ मा दिएको छ।

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

सहभागी प्रस्ताव

२२. वन व्यवस्थापनका सूचक तथा सूचना प्रणाली

वन तथा जैविक विविधता संरक्षणको लागि वनको हैसियत, क्षेत्रफल, त्यसमा आश्रित जनसंख्या वा जैविक विविधताको अवस्था सम्बन्धी सूचना सहज रूपमा प्राप्त हुनु जरुरी छ र त्यसको लागि वन व्यवस्थापनमा सूचना प्रणालीको आवश्यकता पर्दछ। साथै वन क्षेत्रका नीति निर्माण, योजना तर्जुमा, अनुगमन, निर्णय प्रक्रियाका साथै सुशासनका लागि पनि सूचना प्रणालीको आवश्यकता पर्दछ। सूचना प्रणालीलाई चुस्त बनाउन वेबसाइट सञ्चालन, र सूचनालाई अद्यावधिक गर्न जरुरी छ।

हाल रहेको सूचना अधिकृतको भूमिकालाई अझै सुदृढ गर्नु आवश्यक देखिन्छ। सूचना केन्द्रलाई थप प्रभावकारी बनाउनका लागि आवश्यक सूचकको विकास हुनु जरुरी छ। वन व्यवस्थापनमा सूचना प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि निम्नानुसारको रणनीतिहरू तय गरिएका छन्:

- वन क्षेत्र सम्बन्धी सूचना तथा तथ्याङ्कहरू नियमित रूपमा डिभिजन वन कार्यालयमा अद्यावधिक गरी सरोकारवालाहरूको खुल्ला पहुँच स्थापित गर्ने।
- तथ्याङ्क सङ्कलनका लागि सम्बन्धीत प्राविधिकहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।
- तिनै तहको सरकार, शैक्षिक संस्थान तथा अन्य स्रोतहरूबाट उपलब्ध वन अनुसन्धान र सूचनाहरूलाई सङ्कलन तथा व्यवस्थापन गर्ने।
- माथिल्लो निकायसँगको समन्वयमा सूचना प्रणालीको विकास गर्ने।

२२.१ वन संरक्षण, व्यवस्थापन प्रणालीमा समूह र डिभिजन स्तरका सूचकहरू

आधार	सूचक	पुष्ट्याईका आधारहरू	पूर्वानुमान
वन संरक्षण कार्यक्रम	<ul style="list-style-type: none"> • वन पैदावार चोरी निकासी सम्बन्धी घटनामा कमी। • नियमित तथा विशेष वन गस्तिमा वृद्धि। • वन पैदावारको चोरी निकासी, चोरी शिकार, गैरकानुनी रूपमा वन पैदावार सङ्कलन गर्ने, जस्ता अवैधानिक क्रियाकलापहरू नियन्त्रण भएको हुनेछ तथा त्यस्ता अवैधानिक क्रियाकलापहरू नियन्त्रणका उपायको पूर्ण पालना भएको हुनेछ। • वन भित्र वा बाहिर गैरकानुनी र अवैध कार्यहरू भएको पता लागेमा तत्काल प्रचलित कानून बमोजिम नियमनकारी 	<ul style="list-style-type: none"> • मुद्दाको अभिलेख वन गस्ति प्रतिवेदन वनको अवस्था • जिल्ला स्तरीय सुरक्षा निकायको अभिलेखहरू 	<ul style="list-style-type: none"> • जनसहभागितामा आधारित वन संरक्षण कार्यक्रमले निरन्तरता पाउने। • सुरक्षा निकाय र प्रशासनसँग साम्रो समन्वय र सहकार्य हुने।

विश्व कोर्डेसाला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौँ तह प्रा.)

महावाचक प्रमाण

अतिशय	सूचक	पुष्ट्याईका आधारहरू	पूर्वानुमान
	निकायसंगको समन्वयमा सम्बोधनका उपायहरू लागु गरिएको हुनेछ ।		
वन अतिक्रमण हटाई व्यवस्थापन	<ul style="list-style-type: none"> धप अतिक्रमण हुन नदिने अतिक्रमित वन क्षेत्रलाई पुन वन क्षेत्रमा परिणत गर्न सरोकारवालासंग समन्वय तथा पुनस्थापना भएको हुनेछ । वन अतिक्रमण गर्ने अवैधानिक क्रियाकलापहरू नियन्त्रण भएको हुनेछ तथा त्यस्ता अवैधानिक क्रियाकलापहरू नियन्त्रणका उपायको पूर्ण पालना भएको हुनेछ 	<ul style="list-style-type: none"> कार्यालयको रेकर्ड तथा स्थलगत अवलोकन 	<ul style="list-style-type: none"> अतिक्रमण हटाउन तथा वृक्षारोपण गर्न स्थानीय समुदाय, स्थानीय तह, प्रशासन, सुरक्षा निकाय तथा सरोकारवालाहरूको सहमति र सहभागिता हुने ।
वन डढेलो नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन	<ul style="list-style-type: none"> कमिक रूपमा वन डढेलोबाट हुने प्रभावित वन क्षेत्रको क्षेत्रफलमा कमि आउने वन डढेलो लगाउने अवैधानिक क्रियाकलापहरू नियन्त्रण भएको हुनेछ तथा त्यस्ता अवैधानिक क्रियाकलापहरू नियन्त्रणका उपायको पूर्ण पालना भएको हुनेछ । 	<ul style="list-style-type: none"> वन डढेलोबाट हुने क्षतिको प्रतिवेदन स्थलगत अवलोकण वन डढेलो नियन्त्रण गर्न गठित संजालको परिचालन रेडियो, एफ एम, पत्रपत्रिका मार्फत सूचना प्रकाशन 	<ul style="list-style-type: none"> स्थानीय वन समूह, स्थानीय तह, सुरक्षा निकाय, प्रशासनसंग समन्वय र सहकार्य भएको हुने ।
अग्नीरेखा निर्माण	<ul style="list-style-type: none"> १५ कि.मी. अग्नी रेखा निर्माण भएको हुनेछ 	<ul style="list-style-type: none"> वन डढेलो नियन्त्रण सम्बन्धी अभिलेख अवलोकन 	<ul style="list-style-type: none"> सबै सरोकारवालाहरूको सक्रिय सहभागिता एवं प्रतिवद्धता
वन डढेलो नियन्त्रण, चरिचरण, अग्नी नियन्त्रण नियन्त्रण जस्ता वन संरक्षणक सम्बन्धी प्रचार प्रसार	<ul style="list-style-type: none"> डढेलो नियन्त्रण, अनियन्त्रित चरिचरण नियन्त्रण सम्बन्धी विभिन्न पम्पलेट तथा पोटर तयार भई वितरण भएको हुने । 	<ul style="list-style-type: none"> प्रकाशित प्रचार प्रसार सामाग्री 	<ul style="list-style-type: none"> सबै सरोकारवालाहरूको सक्रिय सहभागिता एवं प्रतिवद्धता
सिमसार संरक्षण तथा व्यवस्थापन	<ul style="list-style-type: none"> सिमसार व्यवस्थापन योजना निर्माण भएको हुने समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन समूह र डि.व.का.ले सिमसार संरक्षण र 	<ul style="list-style-type: none"> सिमसार व्यवस्थापन योजना डिभिजन वन कार्यालयको अभिलेख सिमसार व्यवस्थापन गर्नका लागि संचालन गरेका कार्यक्रम स्थलगत अवलोकण 	

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवी तह प्रा.)

सतसवाल प्रग

आधार	सूचक	पुष्ट्याईका आधारहरू	पूर्वानुमान
	व्यवस्थापनमा आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग हुने।		
सामुदायिक तथा उपभोक्ता परिचालनमा पारदर्शिता, आर्थिक अनुशासन एवं विन्मोबारीको बोध गराई हुशासन सुनिधीत गर्ने	<ul style="list-style-type: none"> समूह परिचालनमा आर्थिक अनुशासन एवं सुशासन सुनिधित भएको हुनेछ। 	<ul style="list-style-type: none"> साधारण समा, नियमित बैठक पुस्तिका, सार्वजनिक परिक्षण तथा आन्तरिक लेखा परिक्षणको रेकर्ड, सामाजिक सर्वेक्षण आदि। 	<ul style="list-style-type: none"> सहयोगी नीति नियम, सरोकारवालाहरू विच राम्रो सम्बन्ध, वन उपभोक्ताहरूसंगको आपसी समन्वय।
वन स्रोतको अवस्थामा सुधार	<ul style="list-style-type: none"> वन स्रोतको अवस्थामा सुधार तथा हैसियत सुधिएको हुने छ 	<ul style="list-style-type: none"> वन क्षेत्रको क्षेत्रफल, घनत्व, मौज्जात, उमेरको संरचना, व्यापारिक प्रजातिहरूको उपलब्धतामा परिवर्तन 	
सुधन वन व्यवस्थापन योजना अभ्यास	<ul style="list-style-type: none"> केहि सामुदायिक वनमा वन संवर्द्धन प्रणालीमा आधारित वन व्यवस्थापन योजन तयार भई कार्यान्वयण हुने वनलाई वन व्यवस्थापनका उद्देश्यहरू अनुसार व्यवस्थापन गर्नका लागि खण्डहरूमा विभाजन गरी खण्डगत व्यवस्थापन पद्धति अभ्यास गरिएको वन व्यवस्थापन कार्ययोजनाको म्याद तथा आवधिक रूपमा सान्दर्भिक नीति नियमहरू समावेश गरी पुनरावलोकन गरिएको सरकारको तर्फबाट दिगो वन व्यवस्थापनका लागि व्यवस्थापकलाई कार्यक्रम संचालन गर्ने आर्थिक सहयोग, क्षमता विकास भएको हुनेछ। वनबाट उत्पादन भएको सम्पूर्ण वस्तु तथा सेवाको मुल्यांकन गरि राष्ट्रिय आयमा गणना गर्ने व्यवस्था गरिएको हुनेछ। 	<ul style="list-style-type: none"> स्वीकृत कार्ययोजना वन व्यवस्थापनका लिखित उद्देश्यहरूको स्पष्टता तथा प्रत्येक उद्देश्यका व्यवस्थापन गरिएको खण्डको सङ्ख्या वन व्यवस्थापन कार्य योजनाको अवधि, तथा स्वीकृत योजना अनुसार अभ्यास गरिएको वन व्यवस्थापन क्रियाकलापहरूको प्रतिशत 	<ul style="list-style-type: none">

शिव कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौँ तह प्रा.)

सततवाक्य प्र...

सततवाक्य प्र...
विभिन्न वन कार्यमा
हालको, भन्दा

आधार	सूचक	पुष्ट्याईका आधारहरू	पूर्वानुमान
वन जंगलमा पुनरुत्पादनमा अभिवृद्धि भई विभिन्न उमेरका बोट विरुवाहरूको सामानुपातिक उपलब्धता र वन पैदावारको निरन्तर आपूर्ति	<ul style="list-style-type: none"> कार्ययोजना बमोजिम वन संवर्द्धनका कृयाकलापहरू भएको हुने स्थानीय जनताहरूको वन प्रति अपनत्वको भावना अभिवृद्धि भएको हुने स्थानीय जनताको वन पैदावारको माँग र आपूर्ति बिच सन्तुलन भएको हुने 	<ul style="list-style-type: none"> वन श्रोतको सर्वेक्षण, वन कार्ययोजनाहरूको समिक्षा अनुगमन, मूल्यांकन प्रतिवेदन वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन 	<ul style="list-style-type: none"> वन क्षेत्रको अतिक्रमण रोकथामको लागि राजनितिक प्रतिबद्धता वन क्षेत्रमा अवैध चोरी निकासीमा कमि
स्थानीय जनताहरूको वन व्यवस्थापकिय क्षमतामा वृद्धि	<ul style="list-style-type: none"> वन पैदावार (काष्ठ तथा गैरकाष्ठ) को दिगो सङ्कलन गर्ने परिपारटीको विकास भएको हुने हालको भन्दा बढि वन क्षेत्रमा वन संवर्द्धन प्रणालीमा आधारित वन व्यवस्थापन भएको हुने 	<ul style="list-style-type: none"> वन पैदावार सङ्कलन रेकर्ड स्थलगत अवलोकन 	<ul style="list-style-type: none"> समयै बजेटको उपलब्धत सबै सरोकारवालाहरू को सक्रिय सहभागिता एवं प्रतिबद्धता
वन पैदावारको दिगो तथा न्यायोचित रुपमा सदुपयोग	<ul style="list-style-type: none"> सबै स्थानीय वन समूहहरूमा वन पैदावारको दिगो तथा न्यायोचीत वितरण प्रणालीको शुरुवात भएको हुने गरिव तथा विपन्न वर्गहरू प्राकृतिक श्रोतमा आफ्नो हक अधिकार प्रति सचेत हुने 	<ul style="list-style-type: none"> वन पैदावारको आन्तरिक विक्रीको रेकर्ड सामाजिक सर्वेक्षण 	<ul style="list-style-type: none"> सबै सरोकारवालाहरूको सक्रिय सहभागिता एवं प्रतिबद्धता
वन क्षेत्र प्रति सबै सरोकारवालाहरू बीच समन्वय तथा सकारात्मक सहयोग पुगेको हुने	<ul style="list-style-type: none"> सरोकारवालाहरूको वन क्षेत्रको योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन तथा अनुगमनमा सहभागिता भएको हुनेछ। जिल्ला वन समन्वय समितिको संस्थागत विकास भएको हुनेछ 	<ul style="list-style-type: none"> जिल्ला वन क्षेत्र समन्वय समितिको निर्णय रजिष्टर सयुक्त अनुगमन प्रतिवेदन 	<ul style="list-style-type: none"> सबै सरोकारवालाहरूको सक्रिय सहभागिता एवं प्रतिबद्धता
संरक्षण कार्यक्रम	<ul style="list-style-type: none"> नदि प्रणालीमा आधारित वन व्यवस्थापन तथा भू संरक्षण नियन्त्रणका कृयाकलापहरू संचालन भएको हुने 	<ul style="list-style-type: none"> कार्यालयको अभिलेख प्रगति प्रतिवेदन 	<ul style="list-style-type: none"> जलाधार कार्यक्रम कार्यान्वयन इकाई संगको सहकार्यमा एकिकृत रुपमा कार्यक्रम संचालन

२२.२ वन विकास तथा वृक्षारोपण सम्बन्धी सूचकहरू

आधार	सूचक	पुष्ट्याईका आधारहरू	पूर्वानुमान
निजी आवादी/सार्वजनिक जग्गा तथा नदि किनारमा वृक्षारोपण	<ul style="list-style-type: none"> भक्तपुर का दक्षिण भेगमा निजी आवादी, सार्वजनिक क्षेत्र तथा नदि 	<ul style="list-style-type: none"> वृक्षारोपण रेकर्ड स्थलगत अवलोकन 	<ul style="list-style-type: none"> निजी तथा सार्वजनिक जग्गामा वृक्षारोपण कार्यमा जनताहरूको

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौं तह प्र.)

संज्ञासूची

डिभिजन वन कार्यालय
काठमाडौं, नेपाल

	किनारहरूमा वृहत वृक्षारोपण भई आधारभूत वन पैदावारको आपूर्तिमा सहज हुने • प्रमुख नदि तटिय क्षेत्रमा हरित पेटिका निर्माण हुने	• विभिन्न शोधपत्र तथा प्रतिवेदन	स्वतःस्फुर्त सक्रिय सहभागिता रहने
बिरुवा उत्पादन तथा वृक्षारोपण	• वार्षिक रूपमा डिभिजन वन कार्यालय मार्फत ६५ हजार बिरुवा उत्पादन गर्ने • वार्षिक ३९ हेक्टरको दरले वृक्षारोपण भएको हुने (राष्ट्रिय वन र निजी वन)	• बिरुवा वितरण रजिटर तथा वृक्षारोपणको अभिलेख • वृक्षारोपण क्षेत्रको स्थलगत अवलोकण	• सबै सरोकारवालाहरूको सक्रिय सहभागिता एवं प्रतिबद्धता
पुन रोपण तथा गोडमेल	• वृक्षारोपण गरिएको क्षेत्रहरूमा पुनः रोपण तथा वृक्षारोपण गरिएको ३ वर्षसम्म गोडमेल भएको हुने	• स्थलगत अवलोकण • बिरुवाहरूको वृद्धि अवस्था	• वृक्षारोपण तथा सो को अभिवृद्धिका कृयाकलापहरू उच्च प्राथमिकतामा रहने

२२.३ वन पैदावार उत्पादन, विक्री वितरण तथा ओसारपसार सम्बन्धी सूचकहरू

आधार	सूचक	पुष्ट्याईका आधारहरू	पूर्वानुमान
वन व्यवस्थापनबाट काठ दाउराको उत्पादनमा वृद्धि	• स्थानीय वन समूहबाट उत्पादित काठ दाउरा उपभोक्तामा न्यायोजित वितरण • वन पैदावार मापन गर्दा नाप साइज, ग्रेड, थान र जात प्रष्ट हुने गरि व्यवस्थापन गरिएको हुनेछ।	• स्थानीय वन समूहबाट वितरण भएको काठको घरधुरी विवरण • डिभिजन वन कार्यालयको अभिलेख	• स्थानीय राजनितिक दल तथा सबै सरोकारवालाहरूको सक्रिय सहभागिता एवं प्रतिबद्धता।
वन पैदावारको न्यायोचित वितरण	विभिन्न डिपोबाट नजिक तथा टाढाका उपभोक्ताले काठ, दाउरा सरल रूपमा पाउने	• डिपोको स्थापना • वितरण रेकर्ड	• गाउँमा भएको सार्वजनिक जग्गा उपलब्ध • सहयोगी स्थानी तह

विश्व कोर्डराला
डिभिजन वन अधिकृत
(तह प्र.)

२२.४ वन पैदावारमा आधारित उद्योग, रोजगारी सम्बन्धी सूचकहरू

आधार	सूचक	पुष्ट्याईका आधारहरू	पूर्वानुमान
बजार केन्द्रित Private and public partnership मा आधारित उद्यमको संचालन	नयाँ उद्यम ppp मा आधारित भई संचालन भएको हुनेछन्।	उद्यम स्थापना भएको रेकर्ड	सबै सरोकारवालाहरूको सक्रिय सहभागिता एवं प्रतिबद्धता
राजस्व तथा रोजगारीमा अभिवृद्धि	गरीब तथा वनमा आश्रित उपभोक्ताहरूको लागि रोजगारी तथा आमदानीको अवसर सिर्जना भएको।	जीविकोपार्जनको अवसर प्राप्त गर्ने गरीब तथा वनमा आश्रित उपभोक्ताहरूको सङ्ख्या	
	निजीस्तर, समुह र केन्द्रमा हालका भन्दा राजस्व वृद्धि भएको हुनेछ।	रेकर्डहरू प्रगति प्रतिवेदन	हालको राजस्वमा १०% ले अभिवृद्धि हुनेछ

२२.५ जैविक विविधता संरक्षण सम्बन्धी सूचकहरू

आधार	सूचक	पुष्ट्याईका आधारहरू	पूर्वानुमान
जैविक विविधता संरक्षण भएको वा सुदृढ भएको	स्थानीय रूपमा उपलब्ध दुर्लभ, लोपोन्मुख, खतरामा परेका तथा व्यापारिक प्रजातिका बोटविरुवा तथा वन्यजन्तु प्रजातिको संरक्षणका लागि व्यवस्थापन	स्थानीय दुर्लभ, लोपोन्मुख, खतरामा परेका तथा व्यापारिक प्रजातिहरूको पहिचान तथा लिखित व्यवस्थापन पद्धति	
स्व स्थानीय र परस्थानीय (In-Situ, Ex-situ conservation) संरक्षण कार्य मार्फत जैविक विविधताको संरक्षण	• वन क्षेत्रमा वन्यजन्तु तथा वानस्पतिक प्रजातिहरूको प्रचुरता • कम्तिमा २ वटा जैविक विविधताको प्रचुरता भएको क्षेत्र (Hotspot) को पहिचान तथा संरक्षण भएको हुनेछ	• वन क्षेत्रको स्थलगत अवलोकन सर्वेक्षण • डि.व.का को रेकर्ड	सबै सरोकारवालाहरूको सक्रिय सहभागिता एवं प्रतिबद्धता
स्थानीय जनताहरू तथा सरोकारवालाहरूको जैविक विविधता संरक्षण गर्ने भावना तथा क्षमतामा अभिवृद्धि	• कम्तिमा २ वटा सामुदायिक वनमा उपभोक्ताकै सक्रियतामा जैविक विविधता संरक्षण खण्ड छुट्याई संरक्षण भएको हुनेछ।	• जैविक विविधता संरक्षण सञ्जाल गठन • वन श्रोत सर्वेक्षण	सबै सरोकारवालाहरूको सक्रिय सहभागिता एवं प्रतिबद्धता

१९
विश्व काँडाँराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौँ तह प्र.)

आधार	सूचक	पुष्ट्याईका आधारहरू	पूर्वानुमान
महिला, विपन्न तथा दलितहरू वन क्षेत्रसंग सम्बन्धी आयमुलक कुपाकलापमा संलग्न भई तिनको जिविकोपार्जनमा सुधार	<ul style="list-style-type: none"> हालको भन्दा थप ५ प्रतिशत गरिव तथा विपन्न घरघुरी Forest based IGA मा संलग्न भएको हुने वन कार्ययोजना तथा विधानमा महिला, विपन्न तथा दलितहरूको लागि गरिवमुखी प्रावधानहरू समावेश भई कार्यान्वयन भएको हुने छ। 	<ul style="list-style-type: none"> सामाजिक(आर्थिक) सर्वेक्षण स्वीकृत वन कार्ययोजना तथा विधानहरू वार्षिक प्रतिवेदनहरू 	सबै सरोकारवालाहरूको सक्रिय सहभागिता एवं प्रतिबद्धता
जैविक विविधताको अभिलेखिकरण	कम्तिमा ५ वटा सामुदायिक वन को जैविक विविधताको अभिलेखिकरण गरिने	जैविक विविधताको अभिलेखिकरण गरेको अभिलेख समुहको बैठक पुस्तिका रेकर्ड	दक्ष वन प्राविधिकको उपलब्धता
जैविक विविधता संरक्षण को लागि क्षमता विकास	१० वटा अभिमुखिण गोष्ठी, तालिम (उ.स.)	तालिम तथा गोष्ठी हरूको रेकर्ड	सबै सरोकारवालाहरू को सक्रिय सहभागिता एवं प्रतिबद्धता
जैविक विविधताको संरक्षण सम्बन्धी प्रचार प्रसार	जैविक विविधताको संरक्षण सम्बन्धी विभिन्न पम्पलेट तथा पोस्टर तयार तथा वितरण	प्रचार प्रसार सामग्री	सबै सरोकारवालाहरू को सक्रिय सहभागिता एवं प्रतिबद्धता

२२.६ जलस्रोत तथा जलाधार संरक्षण सम्बन्धी सूचकहरू

आधार	सूचक	पुष्ट्याईका आधारहरू	पूर्वानुमान
भू तथा जलस्रोत संरक्षण तथा व्यवस्थापन भएको	भू तथा जलस्रोत संरक्षण (जस्तै: जलाधार संरक्षण, नदी किनार संरक्षण) का लागि वन व्यवस्थापन सम्बन्धी व्यवस्थापन पद्धति तयार गरी लागु गरिएको	प्राथमिकता प्राप्त संवेदनशील क्षेत्रमा अभ्यास गरिएको रुख संरक्षण तथा माटो र पानी संरक्षण कार्यहरू	

२२.७ वातावरण संरक्षण सम्बन्धी सूचकहरू

आधार	सूचक	पुष्ट्याईका आधारहरू	पूर्वानुमान
वातावरण संतुलन	<ul style="list-style-type: none"> शुद्ध पिउने पानी, वातावरणीय सेवाको प्रवाह र जलीय स्वच्छताको सुनिश्चितता गर्न एवं भू-क्षय 	अभिलेखहरू	

संस्थागत प्रमाण

मानविकरणीय विपद् जोखिम न्यूनीकरण	<ul style="list-style-type: none"> न्यूनीकरण गरी कृषि उत्पादन बढाउनमा टेक पुन्याउनु बिस्वा रोपण जलवायु परिवर्तनका नकारात्मक क्रम न्यूनीकरण गर्ने उपायको अवलम्बन गर्दै पारीस्थितिकीय प्रणाली र समुदायको समानुकूलन क्षमता (Resiliency) बढाउन सहजीकरण गर्ने वादी, पहिरो, हुवान, नदी कटान, डडेलो जस्ता प्राकृतिक प्रकोप न्यूनीकरण गरी जनधनको सुरक्षामा सहजीकरण गर्ने। 		
रह रणनीतिको कार्यान्वयन	<ul style="list-style-type: none"> वन क्षेत्रबाट उत्सर्जन हुने कार्वनको मात्रा घटाउन वन डडेलो, वन विनास, क्षयीकरण नियन्त्रणका उपायहरू अवलम्बन गर्दै कार्वन सञ्चिति बढाउन दिगो व्यवस्थापन गर्ने 	वन डडेलो नियन्त्रण अभिलेख वृक्षारोपण अभिलेख	

२२.८ लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी सूचकहरू

आधार	सूचक	पुटयाईका आधारहरू	पूर्वानुमान
वन संरक्षण तथा व्यवस्थापनमा संलग्न जनशक्ति	<ul style="list-style-type: none"> विपन्न, दलित, महिला आदिको वन श्रोत माथिको पहुँचमा वृद्धि भएको हुने 	<ul style="list-style-type: none"> वन पैदावार वितरण रेकर्ड अनुगमन, मुल्यांकन प्रतिवेदन 	
महिला, दलित तथा विपन्न वर्गको आयआर्जनमा वृद्धि भई जिविकोपार्जनमा टेवा पुग्ने	<ul style="list-style-type: none"> कम्तिमा थप २०० घरघुरी महिला, विपन्न तथा दलितहरू आयआर्जनमा संलग्न भएको 	<ul style="list-style-type: none"> समूहको बैठक पुस्तिका अनुगमन, मुल्यांकन प्रतिवेदन सामाजिक सर्वेक्षण 	

२२.९ डिभिजन तथा जिल्लास्तरको वन व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको स्वचालन

आधार	सूचक	पुटयाईका आधारहरू	पूर्वानुमान
वन व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको विकास	<ul style="list-style-type: none"> डिभिजन वन कार्यालयको सञ्चालनमा रहेको वेवसाइट निर्माण भई नियमित अध्यावधिक भएको हुने 	<ul style="list-style-type: none"> निर्माण भएको वेवसाइट निर्माण भएको सफ्टवेयर 	<ul style="list-style-type: none"> समयमै बजेट व्यवस्था भएको हुने
आधुनिक वन मापन उपकरण खरिद तथा प्रयोग	<ul style="list-style-type: none"> वन स्रोत सर्वेक्षण तथा मापनसंग सम्बन्धीत नयाँ उपकरणको खरिद भई २ वटै सव-डि.व.का. मार्फत प्रयोग भएको हुने 	<ul style="list-style-type: none"> खरिद भएको उपकरण प्रतिवेदनमा समावेश भएको उपकरणको विवरण 	<ul style="list-style-type: none"> बजेट व्यवस्था भई माग अनुसारको उपकरण खरिद भएको हुने

विश्व कोईराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौं तह प्रा.)

आधुनिक प्रविधि

२३. वन संरक्षण तथा व्यवस्थापनमा आधुनिक प्रविधिको प्रयोग

वन व्यवस्थापनका विभिन्न आयामहरूमा आएको परिवर्तन, प्रविधि विकास, वन तथा वातावरणको क्षेत्रमा देखापरेका नवीन चुनौतीहरू, वन व्यवस्थापक तथा उपभोक्ताहरूका आवश्यकता एवं चाहनालाई मध्यनजर गर्दै यस कार्यालयले विभिन्न आधुनिक प्रविधिहरू प्रयोग गर्दै आएको छ।

वन क्षेत्र आफैमा प्राविधिक विषय भएकोले यस क्षेत्रमा गरिने प्राय सबैजसो कामको लागि प्रविधिको प्रयोग हुने गर्दछ। विरुवा उमार्नको लागि नर्सरी व्यवस्थापन प्रविधि जस्तै विउ छनौट, विउको उपचार, ब्रेड बनावट तथा माटोमा मिश्रणको अनुपात, माटो उपचार, पोलिब्याग साइज, प्रजाति छनौट आदि हुन र यसका लागि विभिन्न स्थानीय देखि ठूला मेसिनहरू समेत प्रयोग गर्ने गर्दछ। त्यस्तै विरुवा रोपनमा ठाँउ अनुसारको विरुवा छनौट, रोपण विधि, रोपि सकेपछीको उपचार र स्याहार आदि हुन। वनको स्रोत सर्वेक्षणका वखत, वन व्यवस्थापनका कृयाकलापहरू संचालन गर्दा, वन पैदावार कटान, ओसार पसार गर्दा समेत विभिन्न वन औजार तथा application हरू प्रयोग गरिन्छ।

वन क्षेत्रमा प्रयोग हुने आधुनिक प्रविधिहरूको सूची निम्न अनुसार रहेका छन्।

Instrument/application	Its use
Diameter tape	To estimate the diameter of a tree stem at breast height
Relaskop	Used to determine diameter at any point in the tree
Tree caliper	Used to determine diameter at any point in the tree
Increment borer	A specialized tool used in dendrochronology – tree aging
Laser rangefinder/hypsometer	३-in-१ tool that foresters use to measure distances, angles, and heights
GPS Receiver	To mark the location of features in a forest stand or plot, including plot centers and corners, and significant features like streams, snags, ridges, invasive species, rare species, dense areas, clearings, etc.
Camera	Investigation of wildlife cases
Microscope	Identify the disease/infected parts
Binocular	Watch forest fire, wildlife, poacher, illegal wood felling etc
Tree marking paint	Mark trees
Ph meter	To determine the soil ph in plantation area
GIS Software	To display and analyze geographic and tabular data Gis to visualize and give shape to abstract and complex data sets.
Excel	To Analyses collected data

नयाँ प्रविधिहरूले नेपालको वनलाई अझ दिगो रूपमा व्यवस्थापन गर्न मद्दत गर्ने अपेक्षा रहेको छ। उदाहरणका लागि ड्रोनहरू वन योजना र व्यवस्थापन प्रक्रियाहरू सुधार गर्न वनको सही तथ्याङ्क डाटा प्राप्त गर्न प्रयोग गरिन्छ।

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्र.)

सहायता प्रदाता

श्री श्री गुरु महाराज
वन विभाग
डिभिजनल वन कार्यालय
लखनऊ, उत्तर प्रदेश

२४. वन संरक्षण तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था

वन संरक्षणको लागि आवश्यक अन्य सरोकारवाला तथा निकाय र स्थानीय तहसँग समन्वय गरि यो योजना कार्यान्वयन गरिनेछ।

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौँ तह प्रा.)

१३९

नेपाल सरकार
विभिन्न वन कार्यालय
काठमाडौं, नेपाल

२५. योजना कार्यान्वयन गर्न आवश्यक स्रोत तथा जनशक्ति

२५.१ योजना कार्यान्वयन गर्न आवश्यक स्रोत

यो आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजना (आ.व. २०८२/८३ देखि २०८६/८७ सम्म) कार्यान्वयनको लागि यस योजनाले निर्दिष्ट गरेका वार्षिक बजेट र कार्यक्रम तलब, भत्ता र प्रशासनिक खर्च समेत अनुमान गरिएको छ। प्रस्ताव गरिएको बजेट नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय सरकारको निति र कार्यक्रम मार्फत केन्द्रिय, प्रदेश तथा स्थानीय तहबाट निकासी व्यवस्था भई सोही बमोजिम खर्च वा लगानी गरिनेछ।

विगतमा कार्यक्रम संचालन गर्दा प्राप्त अनुभव तथा मौजुदा स्रोत र साधनलाई ध्यानमा राखि नै आगामी ५ वर्षमा गर्ने कार्यक्रम संचालन गर्ने लक्ष्य राखिएको छ। योजनामा प्रस्तावित कार्यक्रमहरू कार्यान्वयनका लागि आवश्यक रकम निम्न स्रोतबाट प्राप्त गरिनेछः

- नेपाल सरकारद्वारा विनियोजित रकम
- प्रदेश सरकारद्वारा विनियोजित रकम
- स्थानीय सरकारद्वारा विनियोजित रकम
- सामुदायिक वनबाट प्राप्त आमदानीको वन विकास तथा गरिवी न्यूनीकरणको लागि छुट्याईएको रकम
- विभिन्न अन्तराष्ट्रिय दातृ संस्थाहरूबाट प्राप्त रकम
- केन्द्रीय वन विकास कोषबाट प्राप्त कार्यक्रम र रकम
- जिल्लामा कार्यरत विभिन्न गैरसरकारी संस्था लगायतका निकायहरूबाट प्राप्त रकम

यसका अलावा सामुदायमा आधारित वन उपभोक्ता समुहसँग रहेको स्रोत साधनको उच्चतम उपयोग गरिनेछ। स्थानीय सरकारहरूलाई पनि वन विकास र वातावरण संरक्षण शिर्षकमा भएको रकमको पनि लगानी गर्न प्रोत्साहित गरिने छ।

२५.२ मौजुदा लगानीमा Gap भए सो को चित्रण, Strategic Suggestion

यो योजनाको लागि के कसरी कहाँबाट स्रोतको व्यवस्थापन हुने हो वा कार्यक्रमको लागि बजेट नपुग्ने भई कार्यक्रम नै हुन नसकिने हो कि? यसको लागि assumption को रूपमा मौजुदा लगानीमा GAP भए सोको लागि रणनीतिक सुझावहरू के के हुन सक्छन् ? सो सम्बन्धमा उल्लेख गरिएको छ। यसमा लगानीको लागि संघीय, प्रदेश, स्थानीय तथा विकास साझेदार संस्थाहरूको दायित्व रहन्छ, किनभने उक्त जिम्मेवार निकायहरूको अगामी नीति र रणनीति, अनुसार नै यो आवधिक योजना तयार गरिएको हो। पछि कुनै कारण, विशेष परिस्थितिवस स्रोत व्यवस्थापन हुन नसकेमा तालुक निकायको निर्णय अनुसार नै गरिने छ। तर अरु अन्य विषयको स्रोत सम्बन्धमा, स्वीकृत आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजना कार्यान्वयन गर्ने प्रमुख दायित्व र जिम्मेवारी डिभिजन वन कार्यालयको हुने हुँदा प्रस्तावित विकाससँग सम्बन्धीत विविध योजनाहरूको सफल र अर्थपूर्ण कार्यान्वयनमा डिभिजन वन कार्यालय तथा

दिशेव कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौं तह प्रा.)

संघीय प्रशासन
वन विभाग
डिभिजन वन कार्यालय
भक्तपुर

आतहतका कार्यालयमा कार्यरत कर्मचारीहरूको भूमिका महत्वपूर्ण एवं निर्णायक हुन्छ। यस सन्दर्भमा कार्यक्रम तथा योजनाहरू कार्यान्वयनमा वन व्यवस्थापनमा संलग्न मानविय स्रोतको क्षमता, गतिशीलता, संगनशीलता, अनुशासन तथा कर्तव्यपरायणता जस्ता मानवीय गुणहरूले अहम् भूमिका खेल्ने भएकोले विनीहरूको कार्य दक्षतामा निखारपन र कुशलता ल्याउन क्षमता अभिवृद्धि गर्ने तथा समय सापेक्ष आफ्नो भूमिकालाई देश, काल, परिस्थिति अनुसार रूपान्तरण गर्न सक्ने बनाउन मानविय स्रोत विकासको कार्यक्रम संचालन गर्न सम्बन्धित सरोकारवाला निकायहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरी गराई कार्यक्रम तर्जुमा देखि लिएर कार्यान्वयनको सबै तह र तप्कामा सहभागी गराई कार्यक्रम तथा योजनाहरू कार्यान्वयन गरिनेछ।

सो कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्ने गराउने जिम्मेवारी डिभिजन वन कार्यालय, भक्तपुर हुनेछ। यस कार्य योजनामा प्रक्षेपण गरी प्रस्ताव गरिएको लक्ष्य प्राप्तिको लागि वार्षिक कार्यक्रम तयार गर्दा विशेष ध्यान दिइनेछ। कार्यक्रमहरू डिभिजन वन कार्यालय अन्तर्गतका विभिन्न स.डि.व.का.हरूमा कार्यरत कर्मचारीहरूको परिचालन गरी सम्पन्न गरिनेछ। स.डि.व.का.अन्तर्गतका वन जङ्गलको संरक्षण तथा सो अन्तर्गत संचालन गरिने सम्पूर्ण कार्यक्रमहरू प्रभावकारी रूपमा लागु गर्ने जिम्मेवारी सम्बन्धित स.डि.व.का.मा कार्यरत कर्मचारीहरूको हुनेछ र निरीक्षण, अनुगमन र कार्यान्वयन सुनिश्चित गर्ने जिम्मेवारी प्रमुखको हुनेछ। जिल्ला भित्र संचालन गरिने सम्पूर्ण कार्यक्रमहरूको निरीक्षण गर्ने तथा सफलता सुनिश्चित गर्ने जिम्मेवारी डिभिजनल वन अधिकृतको हुनेछ।

२५.३ योजना कार्यान्वयन गर्न आवश्यक जनशक्ति

डिभिजन वन कार्यालय भक्तपुरको आगामी पाँच वर्षको कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न आवश्यक जनशक्तिको विवरण अनुसूची २ र ३ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौं तह प्रा.)

संस्थागत प्रमुख

विभिन्न वन कार्यका लागि
संस्थागत प्रमुख

२६. अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन

२६.१ अनुगमन

जिल्लामा यो आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजना लागु भए पछि उद्देश्य अनुरूप कार्यक्रम सञ्चालन भए नभएको विषयमा अनुगमन तथा मूल्यांकन डिभिजन वन कार्यालय, प्रदेश वन निर्देशनालय, वन वन तथा वातावरण मन्त्रालय स्तरबाट हुनेछ। त्यसरी नै सा.व.उ.स.को अनुगमन तथा मूल्यांकन सब डिभिजन वन कार्यालय, डिभिजन वन कार्यालय, प्रदेश वन निर्देशनालयबाट समय समयमा हुनेछ। सामुदायिक वन विकास कार्यान्वयन आयोजना तर्फ सा.व.उ.स. को निरीक्षण तथा अनुगमनको वार्षिक कार्यक्रम रहे अनुसार जिल्लाका हस्तान्तरण भएका सम्पूर्ण सा.व.उ.स.हरूको फिल्डस्तरबाट निरीक्षण तथा अनुगमन गरी विश्लेषण गर्दा उत्कृष्ट ठहरिएका ४ वटा सा.व.उ.स.हरूलाई क्रमशः प्रथम, द्वितीय, तृतीय र चतुर्थ घोषित गरी नियमानुसार पुरस्कृत गरिनेछ। यसरी प्रदेश मन्त्रालय, प्रदेश निर्देशनालय तथा डिभिजन वन कार्यालयबाट हुने अनुगमन तथा मूल्यांकनको आधारमा प्राप्त हुने सुझावहरूलाई तदारुकताका साथ पालना गरी कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाईनेछ। वन विकास कार्यहरूको अनुगमनको लागि कार्यक्रम अनुसारको सूचकहरू तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ।

योजना कार्यान्वयन प्रकृया

यस योजनाले निर्धारण गरिएका उद्देश्यहरूलाई विभिन्न कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरूको कार्यान्वयनबाट प्राप्त गरिने छ। कार्यान्वयन प्रक्रिया अन्तर्गत, सर्वप्रथम वन सीमांकन र अतिक्रमण नियन्त्रणका लागि डिजिटल सीमांकन, अतिक्रमित क्षेत्रको पुनर्स्थापना, र नियमित जनशक्ति परिचालन सहित कार्यदल बैठकहरू सञ्चालन गरिनेछ। वनको सुरक्षा सुनिश्चित गर्न दैनिक गस्ती परिचालन गरिनुका साथै सामुदायिक वनहरूमा दिगो वन व्यवस्थापन कार्ययोजनाहरू तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ, जसमा सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरूको सक्रिय सहभागितामा जोड दिइनेछ। जैविक विविधता संरक्षणका लागि महत्त्वपूर्ण वन्यजन्तु तथा वनस्पति प्रजाति र तिनका वासस्थान क्षेत्रहरूको पहिचान गरी विशेष लक्षित कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ, जसमा लोपोन्मुख प्रजातिहरूको संरक्षण, वासस्थान सुधार, र मानव-वन्यजन्तु द्वन्द्व व्यवस्थापनका कार्यहरू पर्दछन्। यसैगरी, नर्सरीहरूबाट विभिन्न जातका विरुवा उत्पादन गरी राष्ट्रिय वन, सामुदायिक वन, सार्वजनिक र खाली जग्गाहरूमा व्यापक वृक्षारोपणका साथै शहरी क्षेत्र र सडक किनारहरूमा हरियाली प्रवर्द्धन गरिनेछ। गैरकाष्ठ वन पैदावार र निजी वनको विकासका लागि तालिम, सहयोग र अनुदान प्रदान गरी स्थानीय उद्यमशीलता र आयआर्जनका अवसरहरू सिर्जना गरिनेछ। समुदायमा आधारित कार्यक्रमहरू जस्तै सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरूको सशक्तिकरण, आयआर्जन तथा सीप विकासका तालिमहरू सञ्चालनमा ल्याइनेछन्। साथै, वन डडेलो नियन्त्रण, वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन र आवश्यक भौतिक पूर्वाधार निर्माण जस्ता सहयोगी कार्यक्रमहरूले समग्र कार्यान्वयन प्रक्रियालाई टेवा पुर्याउनेछन्। यी सबै कार्यक्रमहरूलाई योजनाको उद्देश्य प्राप्तिसुनिश्चित गर्न निरन्तर अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको ढाँचा भित्र सञ्चालन गरिनेछ।

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नदौ तह प्रा.)

(Handwritten signature)

२६.२ मूल्यांकन

यो आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजना कार्यान्वयन गर्दा विभिन्न तहमा अनुगमन गरिनेछ। विभिन्न तहमा गरिएको अनुगमनबाट प्राप्त पृष्ठपोषणले कार्यान्वयन प्रतिक्रिया सुधारका लागि महत्वपूर्ण भूमिका खेल्नेछ। स्थानीय जनता, समितिका सदस्यहरू, सम्बन्धीत सरोकारवालाहरूको प्रतिनिधिहरूलाई समेत संलग्न गराई योजना कार्यान्वयनको अवस्था थाहा पाउन सहभागितात्मक अनुगमन प्रणाली विकसित गरिनेछ।

यस जिल्लाको लक्ष्य अनुसारका कार्यक्रमको कार्यान्वयन तथा प्रगतिको नियमित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रदेश वन निर्देशनालयबाट हुनेछ। समय समयमा वन तथा भू संरक्षण विभाग, वन तथा वातावरण मन्त्रालयबाट समेत अनुगमन भईरहनेछ। त्यस्तै डिभिजन वन अधिकृतबाट समय समयमा स्थलगत अवलोकन भ्रमण गरी कार्यक्रम कार्यान्वयनको निरीक्षण तथा अनुगमन गरिनेछ। सा.व. तथा फिल्ड स्तरको कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दा सबै डिभिजन वन कार्यालयका कर्मचारीबाट नियमित निरीक्षण तथा अनुगमन हुनेछ। प्रादेशिक मन्त्रालय, विभाग, प्रदेश वन निर्देशनालय तथा डिभिजन वन कार्यालय र जिल्ला वन क्षेत्र समन्वय समितिबाट भएको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र सोको आधारमा प्राप्त सुझावहरूलाई तदारुकताका साथ पालना गरि कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाईनेछ।

अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्दा कम्तिमा एक तह माथिका अधिकारी तथा निकायबाट गरिनेछ र देखा परेका कमी कमजोरीलाई सच्याई आवश्यक सुधारका लागि देहायका कुराहरूलाई ध्यान दिइनेछ।

- लक्ष्य तथा उद्देश्य अनुरूप उपलब्धी हासिल भइरहेको छ कि छैन ?
- आवधिक योजनामा व्यवस्था भएका क्रियाकलापहरू कार्यान्वयन भइरहेका छन् कि छैनन् ?
- जनशक्ति, साधन तथा स्रोतको उपलब्धता, उचित सदुपयोग भइरहेको छ कि छैन ? आदि।

डिभिजन वन कार्यालयले यस आवधिक योजनामा उल्लेखित क्रियाकलापको अनुगमन स्वयं डिभिजन वन कार्यालय, वन निर्देशनालय, वन विभाग, मन्त्रालय समेतले आवश्यकता अनुसार गर्नेछन्। जिल्लाभित्र अनुगमनको कार्यलाई वढावा दिन हरेक महिना डिभिजन वन कार्यालयमा जिल्लास्तरीय कर्मचारी बैठकको समेत आयोजना गरिनेछ र त्यस्ता बैठकहरूमा उठाइएका तथा प्राप्त भएका रचनात्मक सुझाव/पृष्ठपोषणहरू र अनुगमनबाट प्राप्त सुझाव, निति, निर्देशन तथा Corrective Measures लाई तत्काल कार्यान्वयन समेत गरिनेछ। साथै डिभिजन वन कार्यालयको वार्षिक कार्यक्रम तथा अन्य क्रियाकलापहरूको लक्ष्य र प्रगतिलाई पारदर्शी ढंगले कार्यालयको वेबसाइट मार्फत सार्वजनिक गरिनेछ। सूचनाको हक सम्बन्धी ऐन, नियमावली वमोजिम कार्यालयको त्रैमासिक तथा वार्षिक प्रतिवेदन तोकिएको समयमा सार्वजनिक गरिनेछ।

२६.३ वन तथा वातावरण मन्त्रालय र वन निर्देशनालयको जिम्मेवारी

यो योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन र अनुगमनका लागि मन्त्रालय (वन तथा वातावरण मन्त्रालय), विभाग (वन तथा भू-संरक्षण विभाग), र प्रदेश निर्देशनालय (प्रदेश वन निर्देशनालय) सँग निकट समन्वय कायम गरिनेछ। यी निकायहरूले गर्ने अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका आधारमा प्राप्त हुने सुझाव र

(Handwritten signature)
विश्व कोइराला
डिभिजन वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

संस्थागत प्रमाण

संस्थागत प्रमाण
वन विभाग
संस्थागत प्रमाण
संस्थागत प्रमाण

भारतदर्शनलाई तत्कालै पालना गरी कार्यक्रमहरूलाई अझ बढी प्रभावकारी बनाइनेछ। यो समन्वयले माथिल्लो निकायबाट नीतिगत समर्थन र आवश्यक प्राविधिक सहयोग सुनिश्चित गर्नेछ।

१६.४ अन्य निकायहरूसँग समन्वय

यो योजनाको कार्यान्वयनका लागि वन क्षेत्रका आन्तरिक निकायहरू (मन्त्रालय, विभाग, निर्देशनालय, डिभिजन तथा सब-डिभिजन वन कार्यालयहरू) बीचको समन्वय अपरिहार्य भए तापनि, यसको दिगो तथा प्रभावकारिताका लागि अन्य निकायहरूसँगको समन्वय उत्तिकै महत्त्वपूर्ण रहेको छ। वनको व्यवस्थापन र विकास बहुआयामिक भएकाले विभिन्न सरोकारवाला निकायहरूसँगको सहकार्यबाट मात्र यसका लक्ष्यहरू पूर्ण रूपमा हासिल गर्न सकिन्छ। आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजना कार्यान्वयन गर्दा निम्न प्रमुख निकायहरूसँगको समन्वय आवश्यक देखिन्छ:

क) सामुदायिक वन उपभोक्ता महासंघ (FECOFUN)

जिल्ला सामुदायिक वन उपभोक्ता महासंघसँगको समन्वयले वन नीति तथा कार्यक्रमहरूलाई तल्लो तहसम्म पुऱ्याउन, उपभोक्ता समूहहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्न, र वन व्यवस्थापनमा देखिएका चुनौतीहरूलाई सम्बोधन गर्न मद्दत गर्दछ। यसले सामुदायिक वनको दिगो व्यवस्थापन र उपभोक्ता अधिकार सुनिश्चित गर्न महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्छ।

ख) पारिवारिक तथा निजी वन सम्बद्ध निकाय/समूहहरू

जिल्लामा निजी वनको विस्तार र उत्पादकत्व प्रवर्द्धनका लागि परिवार तथा निजी वन विकासमा संलग्न संस्थाहरू वा निजी वनधनीहरूसँगको समन्वय अपरिहार्य हुन्छ। यसले निजी वन स्थापनाका लागि प्राविधिक सहयोग, विरुवा वितरण, बजार व्यवस्थापन र उनीहरूका उत्पादनहरूको सदुपयोगमा सहजीकरण गर्दछ।

ग) जडीवुटी सम्बन्धी काम गर्ने संस्थाहरू तथा उद्यमीहरू

गैरकाष्ठ वन पैदावार क्षेत्रमा कार्यरत व्यवसायी, व्यापारिक संस्थाहरूसँगको समन्वयमा गरि हस्तकला, जडीवुटी खेती विस्तार, प्रशोधन, मूल्य अभिवृद्धि र बजार पहुँचमा सहयोग पुर्याउदै छ।

घ) गैर सरकारी संस्थाहरू (NGOs)

विभिन्न गैर सरकारी संस्थाहरू समुदाय परिचालन, सचेतना अभिवृद्धि, क्षमता विकास, र विशेष संरक्षण कार्यक्रमहरूमा सक्रिय हुन्छन्। उनीहरूसँगको सहकार्यले यो योजनाका कार्यक्रमहरूलाई थप प्रभावकारी रूपमा समुदायमा पुऱ्याउन र वित्तीय तथा प्राविधिक स्रोत परिचालनमा मद्दत गर्दछ।

ङ) स्थानीय तह (नगरपालिकाहरू)

जिल्ला भित्रका स्थानीय तहका (नगरपालिका) सँगको समन्वय योजना कार्यान्वयनका लागि सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण हुन्छ। स्थानीय निकायहरूले विकास योजना तर्जुमा, बजेट विनियोजन, स्थानीय नीति निर्माण, र वन स्रोतको व्यवस्थापनमा प्रत्यक्ष भूमिका खेल्छन्। उनीहरूसँगको सहकार्यले वन योजनालाई स्थानीय विकास योजनाहरूसँग एकाकार गर्न, कार्यक्रमको स्वामित्व बढाउन र कार्यान्वयनमा स्थानीय सहयोग जुटाउन मद्दत गर्दछ।

संस्थागत प्रमाण

समन्वय योजना

आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजनामा उल्लेख भएका विविध कार्यक्रमहरूसँग सरोकार रहेका स्तरका सरकारी तथा अन्य गैरसरकारी निकायहरू, सामुदायिक वन उपभोक्ता महासंघ लगायतका वातावरणवालाहरूसँग समन्वय गरी समस्या समाधान गरिनेछ। साथै यो योजना कार्यान्वयनको लागि प्रदेश वन तथा वातावरण मन्त्रालय तथा प्रदेश वन निर्देशनालयसँग आवश्यक समन्वय गरिनेछ।

जिल्लाको वन संरक्षण, सदुपयोग तथा विकासमा प्रदेश वन निर्देशनालयले खेल्नुपर्ने भूमिका आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजनाको कार्यान्वयन गराउने, नियमित रूपमा कार्यक्रम तथा जिम्मेवारीहरूको अनुगमन मूल्यांकन गर्ने, आवश्यक निर्देशन दिने र आवश्यकता अनुसार पुरस्कृत र प्रोत्साहित गर्ने जिम्मेवारी प्रदेश वन निर्देशनालयलाई रहनेछ। जिल्लाको वन संरक्षण, सदुपयोग तथा विकासमा प्रदेश वन निर्देशनालयले खेल्नुपर्ने भूमिका निम्नानुसार रहेका छन्।

- आफ्नो क्षेत्र भित्र रहेका प्रदेश वन तथा वातावरण मन्त्रालय अन्तर्गतका कार्यालयहरू, आयोजना, परियोजना एवं निकायहरूबाट संचालित कार्यहरूको अनुगमन तथा मूल्यांकन गर्ने।
- प्रदेश वन तथा वातावरण मन्त्रालय अन्तर्गतका कार्यालयहरूको योजना तर्जुमा गर्नको लागि सहजीकरण गर्ने।
- कार्यक्षेत्र भित्र संचालित प्रदेश वन तथा वातावरण मन्त्रालय अन्तर्गतका वन, वातावरण संरक्षणका क्षेत्रमा कार्यरत सरकारी एवं गैरसरकारी संस्था र आयोजना/परियोजना बीच आवश्यक समन्वय गर्ने/गराउने।
- स्वीकृत भइ लागु भएको कार्यक्रमहरूको आवधिक समीक्षा गर्ने।
- राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रममा वन तथा वन संरक्षण मन्त्रालय अन्तर्गतका तोकिएका कार्यक्रमहरूको अनुगमन, प्रगती विवरण संकलन गरी प्रतिवेदन तयार गर्ने।

घ) जिल्लाको वन संरक्षण, सदुपयोग तथा विकासमा प्रदेश वन तथा वातावरण मन्त्रालयले खेल्नुपर्ने भूमिका

आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजना स्वीकृति देखि लिएर दीर्घकालीन तथा अल्पकालीन उद्देश्यहरू परिपूर्ति गर्न आवश्यक पर्ने श्रोत साधन उपलब्ध गराउन प्रदेश वन तथा वातावरण मन्त्रालयको प्रमुख भूमिका रहनेछ। साथै यो योजना संशोधनमा आइपर्ने समस्या समाधानार्थ निर्देशन तथा सुझाव दिने जिम्मेवारी पनि रहने छ। जिल्ला स्थित कार्यक्रमहरूको उचित कार्यान्वयन तथा वन संरक्षण, विकास तथा सदुपयोगका लागि प्रदेश वन तथा वातावरणले खेल्नुपर्ने भूमिका निम्नानुसार रहेका छन्।

- जिल्ला स्थित कार्यक्रमहरूको समग्र अनुगमन गर्ने।
- योजनाको कार्यान्वयनको सिलसिलामा आइपर्ने नीतिगत अवरोधहरू फकाउने।
- वन विकास सम्बन्धी कार्यक्रमहरू कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने वैदेशिक सहायताको व्यवस्था गर्ने।

- जिल्ला स्थित विपयगत कार्यालयहरूसँग समन्वय स्थापित गर्न प्रदेश स्तरका विपयगत मन्त्रालयहरू तथा विभागहरूसँग समन्वय गरी सहयोग पुर्याउने।

तालिका ३५: समन्वय योजना

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरू	सम्भावित	सहयोगको अपेक्षा गरिएको संस्था, निकाय तथा गैरसरकारी संस्था
१.	सामुदायिक वन व्यवस्थापन कार्ययोजना कार्यान्वयनका लागि प्राविधिक परामर्श तथा सेवाहरू		वन क्षेत्रमा काम गर्ने परामर्शदाता
२.	अतिक्रमण नियन्त्रण		जिल्ला प्रशासन कार्यालय, सुरक्षा निकाय, सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह, स्थानीय निकाय तथा राजनीतिक दलहरू
३.	वृक्षारोपण		स्थानीय क्लबहरू, सा.व.उ.स., जिल्ला समन्वय समिति तथा स्थानीय तहहरू
४.	निजी वन विकास		न.पा., सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरू, वन पैदावार व्यवसायीहरू
५.	वन पैदावारमा आधारित उद्योग स्थापना र अनुगमन		घरेलु तथा साना उद्योग विकास समिति, शाखा कार्यालय, जिल्ला समन्वय समिति, न.पा. तथा सा.व.उ.स.
६.	जैविक विविधता अभिलेखीकरण		सा.व.उ.स.हरू तथा स्थानीय निकायहरू
७.	वन पैदावार व्यवसायीहरूसँग अन्तरक्रिया तथा समन्वय बैठकहरू		वन पैदावार व्यवसायी तथा फेकोफन

२६.६ सञ्चार तथा प्रतिवेदन योजना

यो आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजना कार्यान्वयनमा आइपरेका समस्याहरूको निराकरणको लागि सब डिभिजन वन कार्यालयले डिभिजन वन कार्यालयमा र डिभिजन वन कार्यालयले प्रदेश वन निर्देशनालय तथा वन तथा वातावरण मन्त्रालय, बागमती प्रदेश एवं वन तथा भू संरक्षण विभाग लगायतका सम्बन्धित निकायमा नियमित रूपमा रिपोर्टिङ गर्नेछ। चौमासिक तथा वार्षिक प्रगति विवरणहरू उपरोक्त तालुक निकायहरूमा पठाइनेछ।

वन र वातावरणको मुद्दालाई लिएर जो कोहिले पनि सुविधा र पहुँच अनुसार नजिकको सब डिभिजन वन कार्यालय, तथा डिभिजन वन कार्यालयमा जाहेरी गर्न सक्ने छन्। सब डिभिजन वन कार्यालयहरूले आफ्नो क्षेत्रभित्र भए गरेका कार्यक्रम, योजना तथा काम कारवाहीको विवरण डिभिजन वन कार्यालयमा मासिक रूपमा जाहेरी गर्नु पर्नेछ। त्यसैगरी डिभिजन वन कार्यालयले जिल्लामा भए गरेका कार्यहरूको जाहेरी

सहायक प्रमुख

विभिन्न वन प्रशासन विभाग, भद्रपुर

मासिक, चौमासिक एवं वार्षिक रूपमा वन निर्देशनालय र वन तथा वातावरण मन्त्रालय मार्फत वन तथा भू संरक्षण विभागमा पठाइनेछ।

तालिका ३६: विभिन्न प्रतिवेदन सम्बन्धी कृयाकलापहरू

क्र.सं.	संचार तथा प्रतिवेदन गुण कार्यहरू	पेशा गर्ने निकाय तथा प्रस्तुत गर्ने वर्ग (Audience)	संचार तथा प्रतिवेदनको तरिका तथा रूप (Methods and forms)	जिम्मेवार व्यक्ति		समय सिमा (Due date)	कैफियत
				तयारी गर्ने	पेशा गर्ने		
१	प्रगतिहरू तथा विवरण						
१.१	स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम अनुसारको प्रगति						
क	मासिक	प्रदेश वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश वन निर्देशनालय, वन तथा भू संरक्षण विभाग	प्रतिवेदन। इमेल। मौखिक	वन व्यवस्थापन/विकास शाखा	डिभिजनल वन अधिकृत	प्रत्येक महिनाको ७ गते भित्र	
ख	त्रैमासिक	प्रदेश वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश वन निर्देशनालय, जिल्ला समन्वय समितिको कार्यालय, जिल्ला प्रशासन कार्यालय, प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालय, वन तथा भू संरक्षण विभाग	प्रतिवेदन। इमेल। वैठक। गोष्ठीमा मौखिक प्रस्तुति	विकास शाखा, लेखा शाखा	डिभिजनल वन अधिकृत	कार्तिक, माघ, वैशाख र साउन महिनाको ७ गते भित्र	
ग	वार्षिक	प्रदेश वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश वन निर्देशनालय, जिल्ला समन्वय समितिको कार्यालय, जिल्ला प्रशासन कार्यालय, प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालय, वन तथा भू संरक्षण विभाग	प्रतिवेदन	विकास शाखा, लेखा शाखा, जिल्ला वन पैदावार आपूर्ति समिति	डिभिजनल वन अधिकृत	श्रावण ७ गते भित्र	
१.२	वन पैदावार विक्री वितरण विवरण (निजी वन, सामुदायिक वन, सरकारद्वारा व्यवस्थित वन)						
	मासिक	प्रदेश वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश वन निर्देशनालय	प्रतिवेदन। इमेल। फ्याक्स	" "	डिभिजनल वन अधिकृत	प्रत्येक महिनाको ७ गते भित्र	
	त्रैमासिक	प्रदेश वन तथा वातावरण मन्त्रालय, जिल्ला समन्वय समितिको	प्रतिवेदन। इमेल। वैठक।	" "	डिभिजनल वन अधिकृत	कार्तिक, माघ, वैशाख र साउन	

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्र.)

मन्त्रालय प्रमाण

क्र.सं.	संचार तथा प्रतिवेदन गुर्न कार्यहरू	पेशा गर्ने निकाय तथा प्रस्तुत गर्ने वर्ग (Audience)	संचार तथा प्रतिवेदनको तरिका तथा रूप (Methods and forms)	जिम्मेवार व्यक्ति		समय सिमा (Due date)	कैफियत
				तयारी गर्ने	पेशा गर्ने		
		कार्यालय, जिल्ला प्रशासन कार्यालय, प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालय, वन तथा भू संरक्षण विभाग	गोष्ठीमा मौखिक प्रस्तुति			महिनाको ७ गते भित्र	
	वार्षिक	प्रदेश वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश वन निर्देशनालय	प्रतिवेदन। वार्षिक प्रतिवेदन पुस्तिका। ईमेल	" "	डिभिजनल वन अधिकृत	ग्रावण ७ गते भित्र	
१.३	वन पैदावार चोरी निकासी तथा बन्धन अवैध शिकार सम्बन्धी विवरण/प्रतिवेदन	प्रदेश वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश वन निर्देशनालय, जिल्ला प्रशासन कार्यालय	प्रतिवेदन। ईमेल	मुद्रा शाखा (प्रशासन शाखा)	डिभिजनल वन अधिकृत	प्रत्येक हप्ता तथा महिनाको ७ गते भित्र	
१.४	वन जन्तुहरूबाट भएको जन घनको क्षति विवरण	प्रदेश वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश वन निर्देशनालय, जिल्ला प्रशासन कार्यालय	प्रतिवेदन। ईमेल	मुद्रा शाखा (प्रशासन शाखा)	डिभिजनल वन अधिकृत	प्रत्येक हप्ता तथा महिनाको ७ गते भित्र	
१.५	वन अतिक्रमण भएको एवं वन अतिक्रमण नियन्त्रण गरेको विवरण	प्रदेश वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश वन निर्देशनालय, जिल्ला प्रशासन कार्यालय	प्रतिवेदन। ईमेल	विकास शाखा तथा प्रशासन शाखा	डिभिजनल वन अधिकृत	प्रत्येक हप्ता महिनाको ७ गते भित्र	
१.६	वन डट्टेला लागेको एवं नियन्त्रण गरेको विवरण	प्रदेश वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश वन निर्देशनालय	प्रतिवेदन। ईमेल। फ्याक्स	विकास शाखा	डिभिजनल वन अधिकृत	घटना पश्चात तत्कालै	
१.७	वन मुद्रा सम्बन्धी विवरण (मासिक तथा वार्षिक)	प्रदेश वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश वन निर्देशनालय	प्रतिवेदन	मुद्रा शाखा	डिभिजनल वन अधिकृत	प्रत्येक महिनाको ७ गते भित्र	

१४७

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तार प्र.)

सहायता प्रस्ताव

कृषि विभाग
डिभिजन वन प्रशासन
काठमाडौं, नेपाल

क्र.सं.	संचार तथा प्रतिवेदन गुर्न कार्यहरू	पेशा गर्ने निकाय तथा प्रस्तुत गर्ने वर्ग (Audience)	संचार तथा प्रतिवेदनको तरिका तथा रूप (Methods and forms)	जिम्मेवार व्यक्ति		समय सिमा (Due date)	कैफियत
				तयारी गर्ने	पेशा गर्ने		
१.८	जुजुरी सम्बन्धी छानबिन भएको प्रतिवेदन	प्रदेश वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश वन निर्देशनालय	प्रतिवेदन तथा प्रमाणहरू	जांचवुझ गर्न तोकिएको कर्मचारी	डिभिजन ल वन अधिकृत	जांचवुझ समाप्त भएको ३ दिन भित्र	
१.९	अन्य	तोकिए बमोजिम/आवरयक्तानुसार					
२	योजना तर्जुमा तथा समिक्षा						
२.१	स्थानीय सब डिभिजन वन कार्यालय तथा सामुदायिक स्तरको योजना तर्जुमा	डिभिजन वन कार्यालय	प्रतिवेदन। मौखिक छलफल।	सब डिभिजनका तोकिएका कर्मचारीहरू	सम्बन्धीत सब डिभिजन का प्रमुखहरू	पौष महिना भित्र	
२.२	जिल्ला स्तरीय योजना तर्जुमा	डिभिजन वन कार्यालय, जिल्ला वन समन्वय समिति, जिल्ला समन्वय समितिको कार्यालय	प्रतिवेदन। प्रस्तुति	विकास शाखा	डिभिजन ल वन अधिकृत	माघ देखि फाल्गुण महिना भित्र	
२.३	जिल्ला स्तरीय प्रगति समिक्षा गोष्ठी	प्रदेश वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश वन निर्देशनालय जिल्ला समन्वय समितिको कार्यालय, जिल्ला प्रशासन कार्यालय	प्रतिवेदन। मौखिक प्रस्तुति	विकास शाखा	डिभिजन ल वन अधिकृत	श्रावण देखि भाद्र तथा चौमासिक रुपमा	
३	जिल्ला वन क्षेत्र समन्वय समिति बैठक तथा अन्य विवरणहरू						
३.१	वार्षिक प्रस्तावित योजना तर्जुमा	प्रदेश वन निर्देशनालय	मौखिक प्रस्तुति तथा लिखित प्रस्तुति एवं प्रतिवेदन	योजना शाखा	डिभिजन वन अधिकृत		
३.२	वार्षिक समिक्षा	जिल्ला वन समन्वय समिति, डिभिजन वन कार्यालय, प्रदेश वन निर्देशनालय	मौखिक प्रस्तुति तथा लिखित प्रस्तुति। इमेल। वेब	योजना शाखा	डिभिजन वन अधिकृत		आवरयकता अनुसार

११
विश्व कोर्डराला
डिभिजन वन अधिकृत
(नयाँ तह प्र.)

संज्ञावाक्य प्रयोग

क्र.सं.	संचार तथा प्रतिवेदन गुर्न कार्यहरू	पेशा गर्ने निकाय तथा प्रस्तुत गर्ने वर्ग (Audience)	संचार तथा प्रतिवेदनको तरिका तथा रूप (Methods and forms)	जिम्मेवार व्यक्ति		समय सिमा (Due date)	कैफियत
				तयारी गर्ने	पेशा गर्ने		
३.३	अनुगमन प्रतिवेदन प्रस्तुत	जिल्ला वन समन्वय समिति, प्रदेश वन निर्देशनालय	माँखिक तथा लिखित प्रस्तुति	योजना शाखा	डिभिजन वन अधिकृत		
४	सूचना सामाग्रिहरू प्रसारण						
४.१	सन्देशमुलक सामाग्रिहरू प्रसारण	सरोकारवालाहरू	एफ.एम. रेडियोबाट जिगल, सूचना तथा कार्यक्रमहरू, छलफल आदि।	योजना शाखा	डिभिजन वन कार्यालय		आवश्यकता अनुसार
४.२	शुसासनमुलक सामाग्रिहरू प्रसारण	सरोकारवालाहरू	एफ. एम रेडियोहरूबाट सूचना प्रसारण, छलफल, बहस, पत्रिकाहरूमा सूचना प्रकाशन	योजना शाखा	डिभिजन वन कार्यालय		"

आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजना संशोधन यस आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजना कार्यान्वयन गर्ने क्रममा समस्या भएमा सोको समाधानको लागि यो योजनालाई समयानुकुल संशोधन गर्न सकिनेछ। यसको अवधि समाप्त भए पछि अनिवार्य रूपमा पुनरावलोकन गरिनेछ। योजनाको कुनै भाग संशोधन गर्नु परेमा तथा कुनै अंश थप गर्नु परेमा वागमती प्रदेश वन तथा वातावरण मन्त्रालयको स्वीकृत लिएर मात्र गरिनेछ। साथै वन विकासको लागि वन पैदावार हटाउने बाहेकका अन्य कार्यहरू संचालन गर्नका लागि वागमती प्रदेशको वन तथा वातावरण

सिद्धि कोइराला
डिभिजन वन अधिकृत
(गवै तह प्र.)

कार्यालयबाट स्वीकृत कार्यक्रमहरू यसै आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजनाको एक अंगको रूपमा रहनेछ।

प्रतिवेदन जाहेरी

यो आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजना कार्यान्वयनमा आइपरेका समस्याहरूको निराकरणको लागि सब डिभिजन वन कार्यालयहरूले डिभिजन वन कार्यालयमा र डिभिजन वन कार्यालयले प्रादेशिक वन निर्देशनालय तथा प्रदेश वन तथा वातावरण मन्त्रालय लगायतका सम्बन्धित निकायमा नियमित रूपमा रिपोर्टिङ गर्नेछ। मासिक, चौमासिक तथा वार्षिक प्रगति विवरणहरू वन तथा भू-संरक्षण विभाग, प्रदेश वन निर्देशनालय तथा वागमती प्रदेश वन तथा वातावरण मन्त्रालयमा पठाईनेछ। वन र वातावरणको मुद्दालाई लिएर जो कोहिले पनि सुविधा र पहुच अनुसार नजिकको सब डिभिजन वन कार्यालय तथा डिभिजन वन कार्यालयमा जाहेरी गर्न सक्नेछन्। सब डिभिजन वन कार्यालयहरूले आफ्नो क्षेत्र भित्र भए गरेका कार्यक्रम, योजना तथा काम कारवाहीको विवरण डिभिजन वन कार्यालयमा मासिक रूपमा जाहेरी गर्नुपर्नेछ। त्यसैगरी डिभिजन वन कार्यालयले जिल्लामा भए गरेका कार्यहरूको जाहेरी मासिक, चौमासिक एवं वार्षिक रूपमा वन निर्देशनालय र प्रदेश वन तथा वातावरण मन्त्रालय र वन तथा भू-संरक्षण विभागमा पठाउनेछ।

विश्व कार्डाला
डिभिजनल वन अधिकृत
(वन तथा भू-संरक्षण विभाग)

संस्थागत प्रगत

संस्थागत प्रगत

सामग्रीहरू (References)

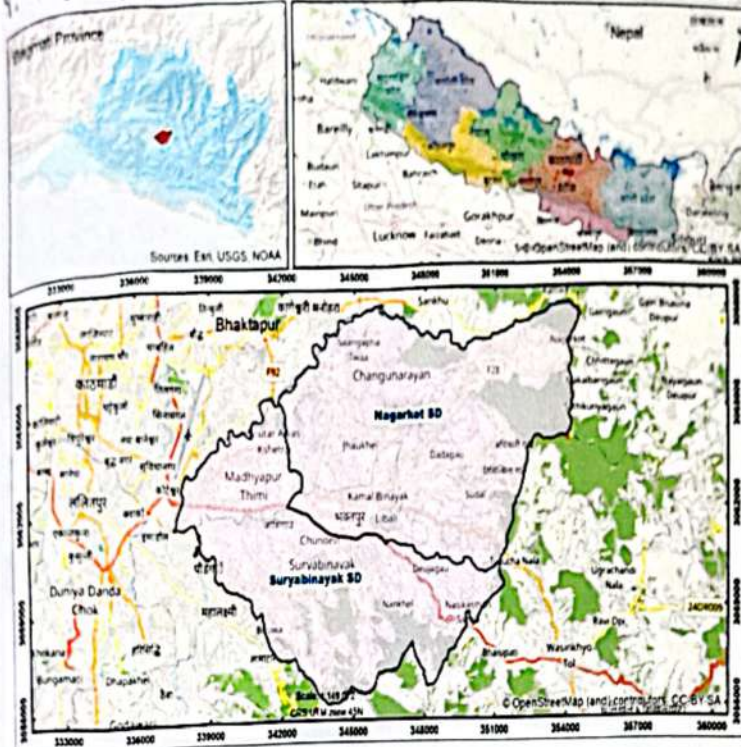
- CBS. (२०२१) Environment Statistics of Nepal २०१९. Kathmandu, Nepal: Central Bureau of Statistics.
- GoN. (२०१८) Environment Protection Act and Environment Protection Rules. Kathmandu: Ministry of Population and Environment.
- GoN. (२०७५). Forest Policy.
- GoN. (२०७२). Constitution of Nepal.
- GoN (२०२१) National Adoption Plan (२०२१-२०५०)
- GoN (२०१९) National Climate Change Policy
- भक्तपुर जिल्लाको ५ वर्षे वन व्यवस्थापन योजना २०७७/७८ -२०८१/८२
- राष्ट्रिय जैविक विविधता सम्बन्धी रणनीति, २०५९
- राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९
- संकटापन्न जंगली वनस्पति तथा जीवजन्तुका प्रजातिको अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार सम्बन्धी महासन्धि (CITES Convention) २०७३
- सामुदायिक वन श्रोत सर्भेक्षण मार्गदर्शन (परिमार्जित), २०६१
- भू तथा जलाधार संरक्षण ऐन, २०३९ तथा नियमावली, २०४२
- जैविक विविधता सम्बन्धी महासन्धि (Convention on Biological Diversity)
- जडिवुटी तथा गैर काष्ठ वन पैदावार विकास नीति, २०६१
- वनपैदावार सङ्कलन तथा विक्री वितरण निर्देशिका, २०७३
- सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको आर्थिक कार्यविधि निर्देशिका, २०७३
- सामुदायिक वनमा पर्यापर्यटन प्रवर्द्धन कार्यविधि, २०७५
- वनजन्य उद्यम प्रवर्द्धन तथा विकासका लागि अनुदान सम्बन्धी कार्यविधि, २०७५
- राष्ट्रिय वृक्षारोपण कार्यक्रम संचालन कार्यविधि, २०७६
- Forest Fire Management Strategy, २०६७
- निकासी गर्न प्रतिवन्धित जडिवुटीहरू
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४
- वन ऐन, २०७६ तथा वन नियमावली, २०७९
- वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ तथा वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७
- वागमती प्रदेश वन ऐन, २०७६
- वागमती प्रदेश वातावरण संरक्षण ऐन, २०७७
- डिभिजन वन कार्यालय वार्षिक प्रगति पुस्तिका, २०७८/२०७९

विश्व कोर्डराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौँ तह प्रा.)

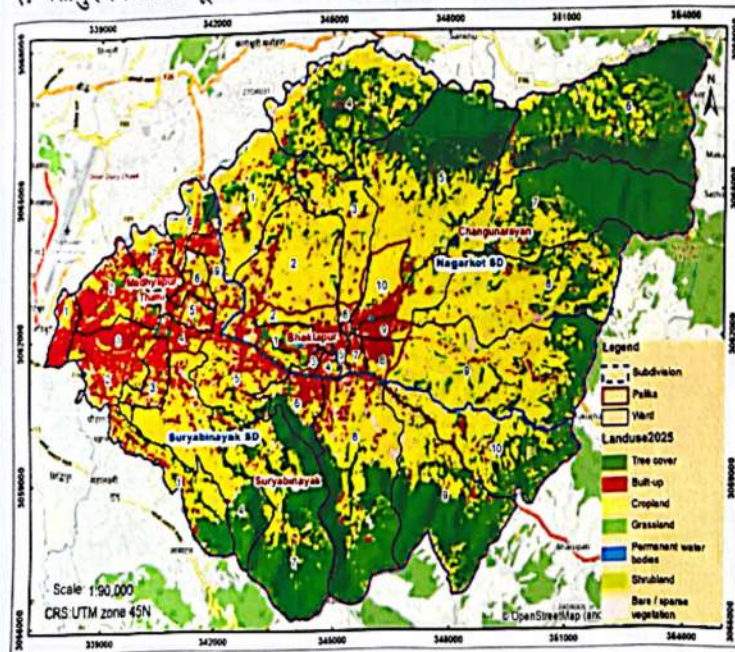
भक्तपुर

भक्तपुर १: नक्साहरु

१. भक्तपुर जिल्लाको अवस्थितिको नक्सा (Location Map)

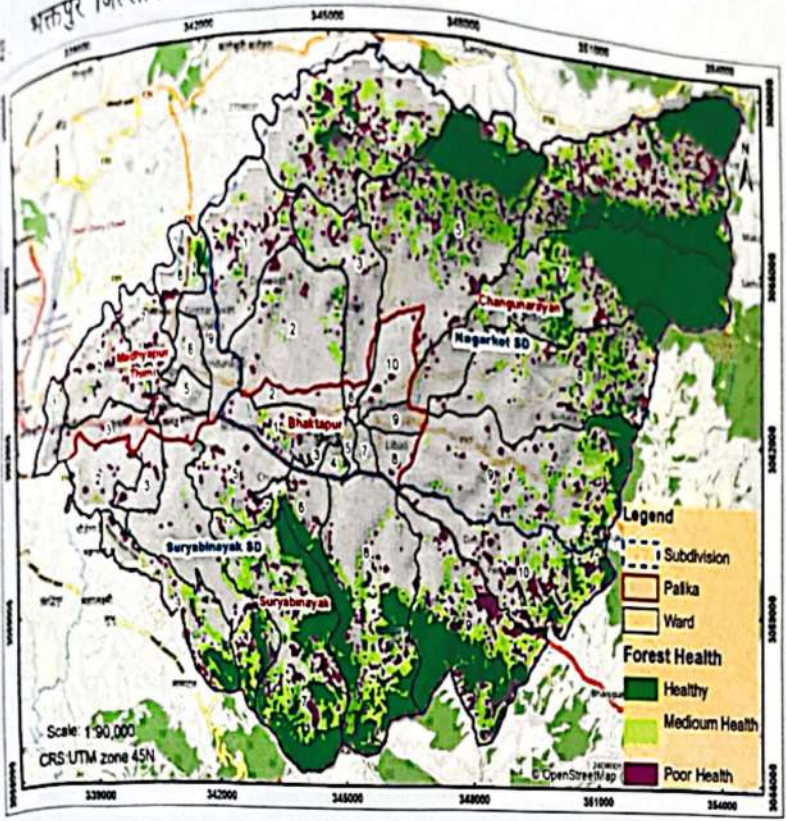
२. भक्तपुर जिल्लाको भू आवरणको नक्सा

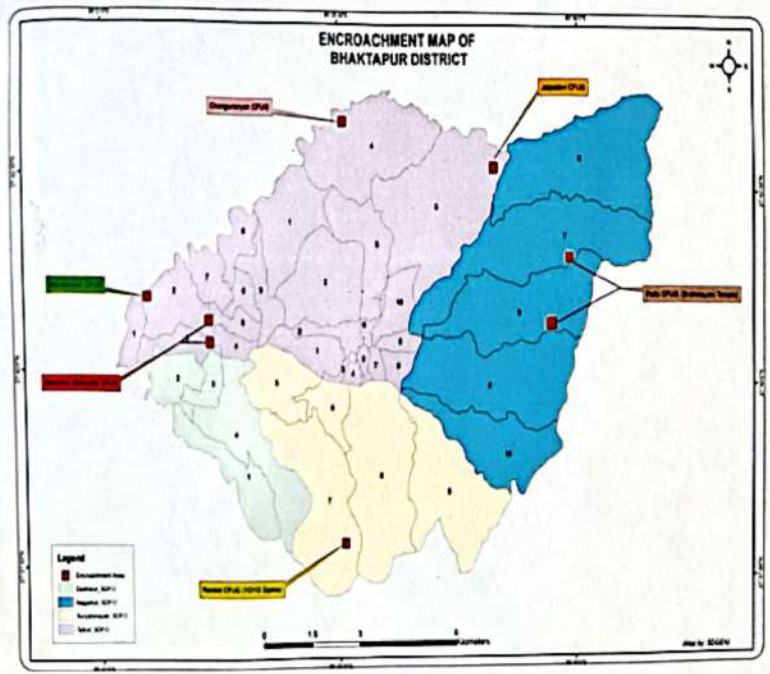
सहायता प्रमुख

भक्तपुर जिल्लाको वनको health देखाइएको नक्सा

४. भक्तपुर जिल्लामा वन अतिक्रमण क्षेत्र देखाइएको नक्सा

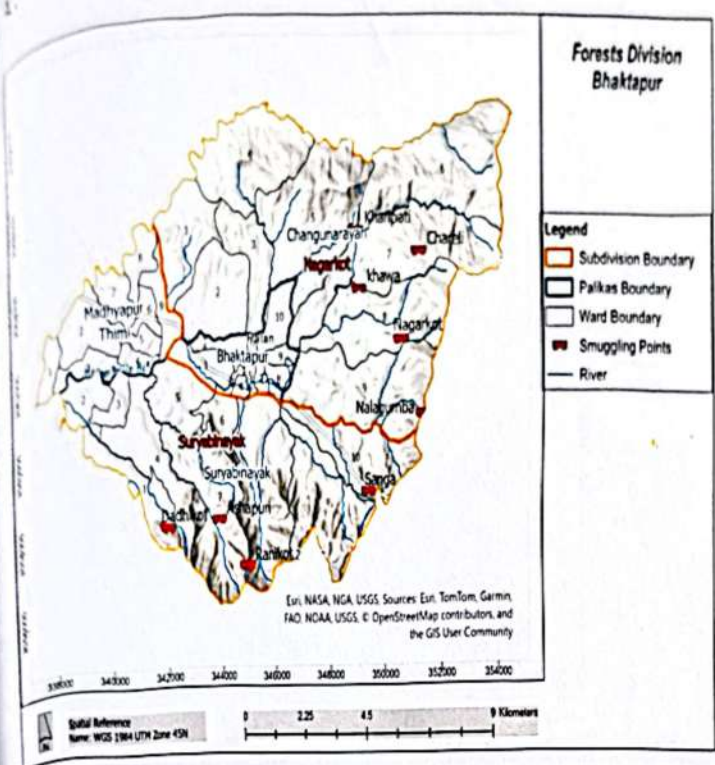

शिव कोईराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

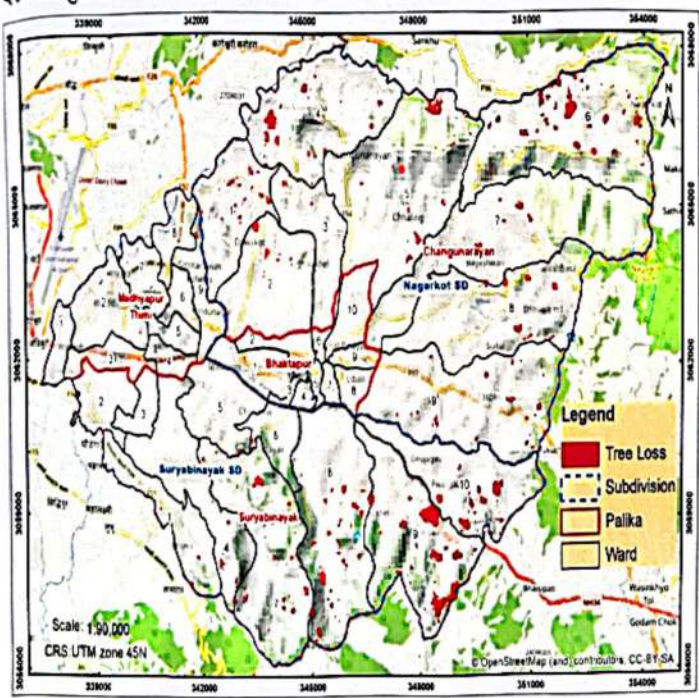
सुदूरपश्चिम प्रदेश

५. भक्तपुर जिल्लाको वन पैदावार चोरी निकासी हुने मुख्य नाकाहरू देखाइएको नक्सा

६. भक्तपुर जिल्लाको वन वन क्षयीकरण देखाइएको नक्सा

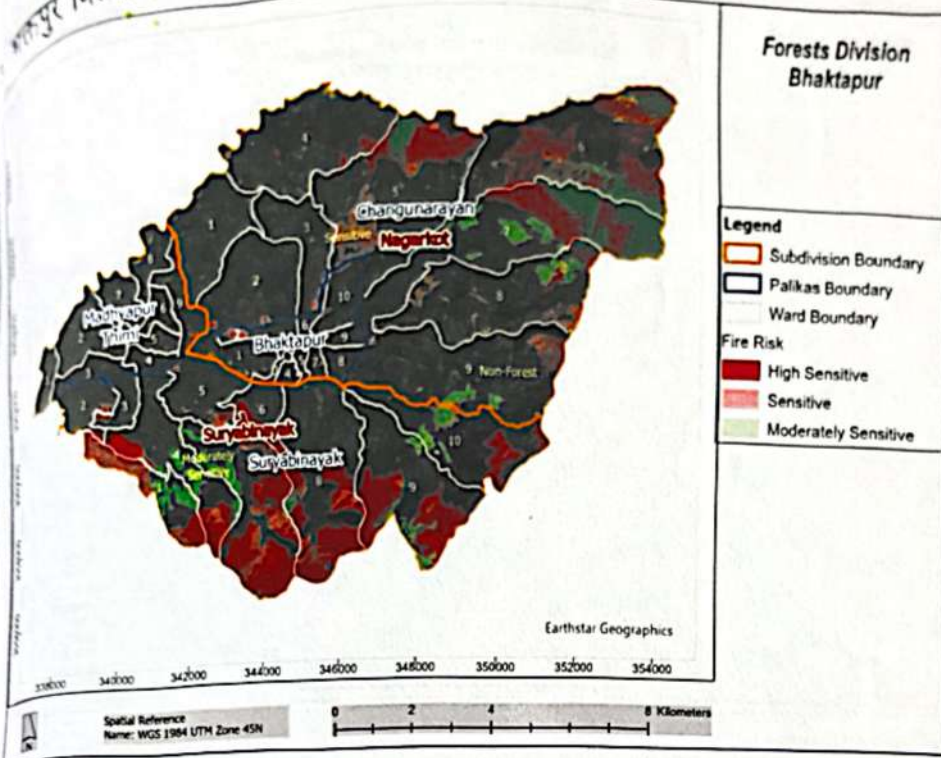
१५४

शिव कौडियाल
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

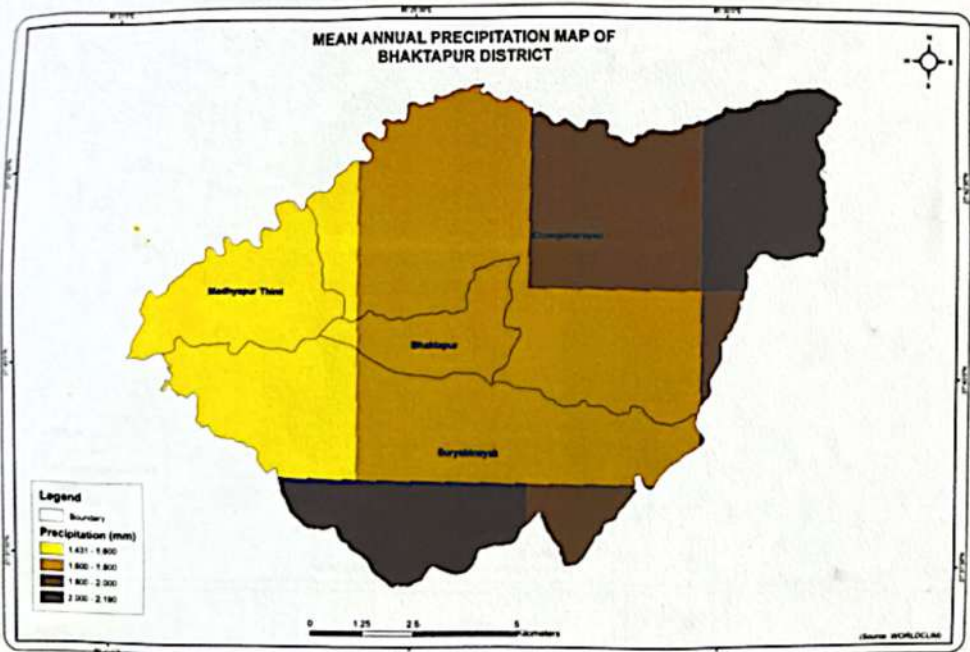
महासोबा प्रमुख

भक्तपुर जिल्लाको वन विभाग
 वन विभाग
 डिभिजन वन कार्यालय
 काठमाडौं, भक्तपुर

भक्तपुर जिल्लामा डढेलो जोखिम देखाइएको नक्सा

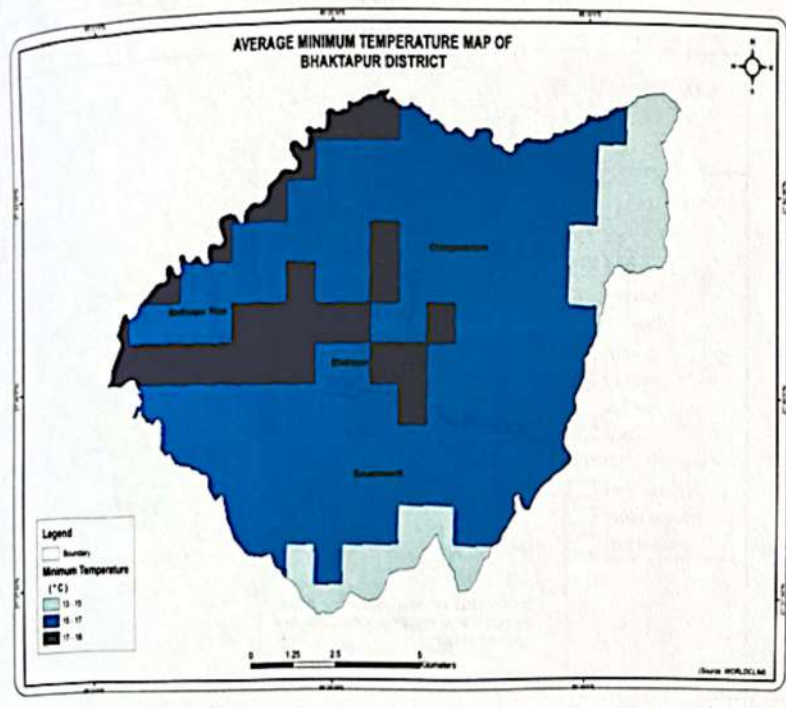
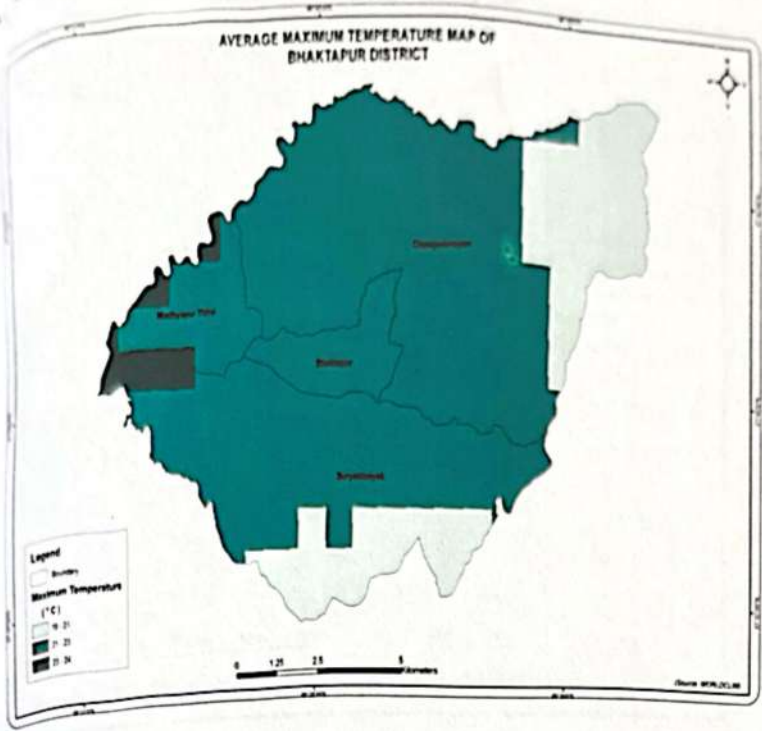

८. भक्तपुर जिल्लाको वर्षा देखाइएको नक्सा

विश्व कोडराला
 डिभिजनल वन अधिकृत
 (नवौं तह प्रा.)

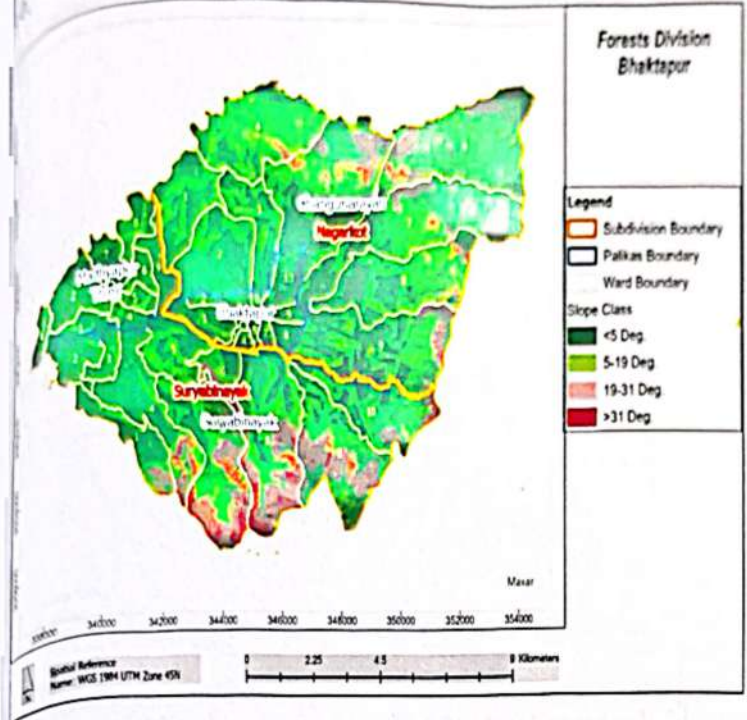
भक्तपुर जिल्लाको अधिकतम र न्यूनतम तापक्रम देखाइएको नक्सा

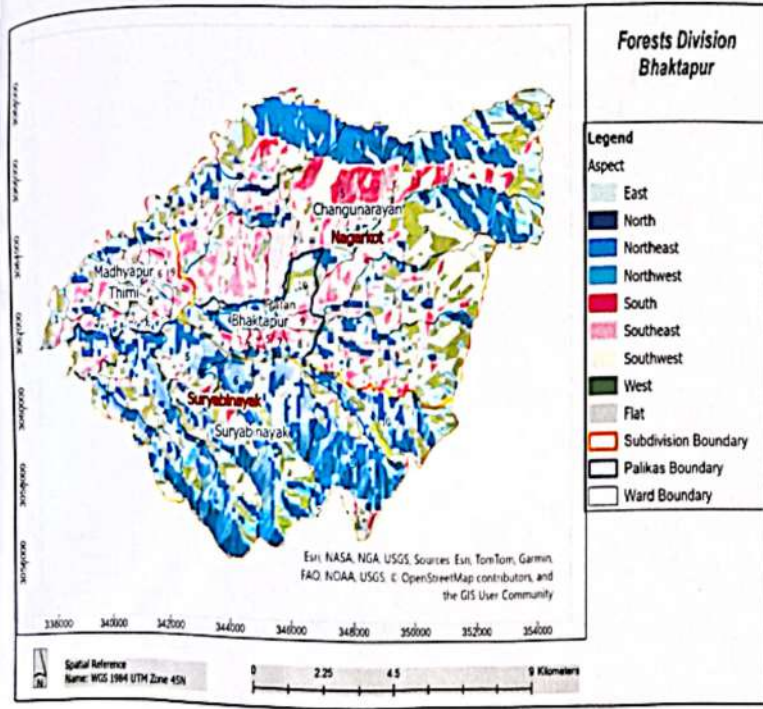

 विश्व कoirala
 डिभिजनल वन अधिकृत
 (नयाँ तह प्रा.)

भक्तपुर जिल्लाको स्लोप देखाइएको नक्सा

११. भक्तपुर जिल्लाको मोहडा देखाइएको नक्सा

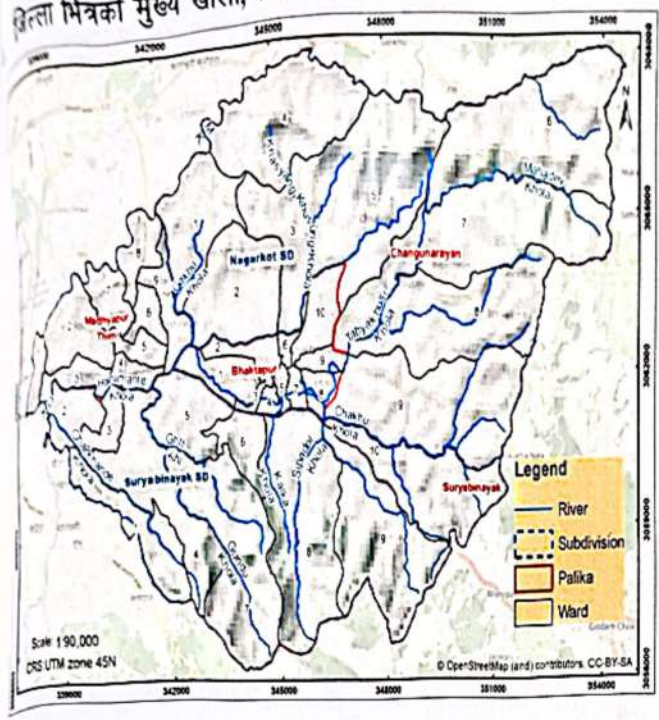

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

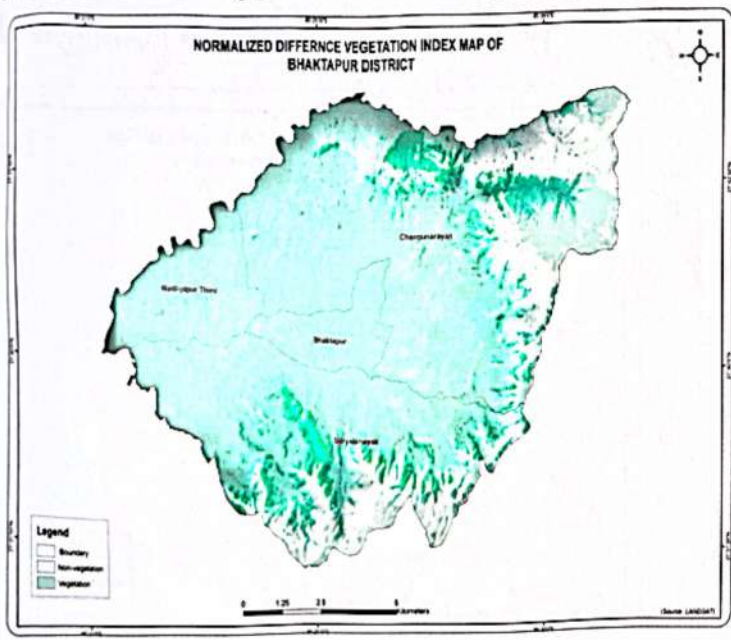
Handwritten signature
 सहस्राचार्य प्रमुख

खिन्ता भित्रको मुख्य खोला, नदीहरूको उद्गम देखि अन्तिम निकास स्थान समेत देखाइएको नक्सा

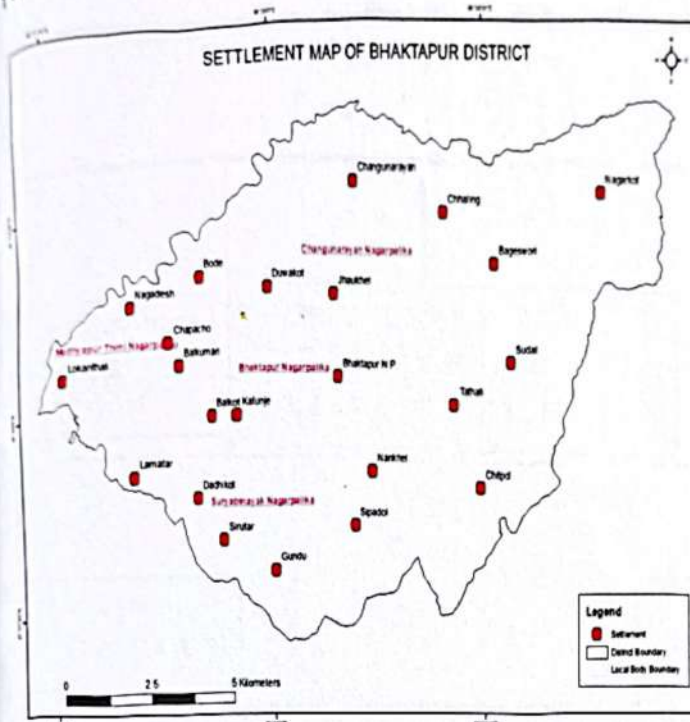
१३. Forest and Non-Forest छुट्टिने नक्सा वा NDVI बाट Vegetation छुट्टिने नक्सा

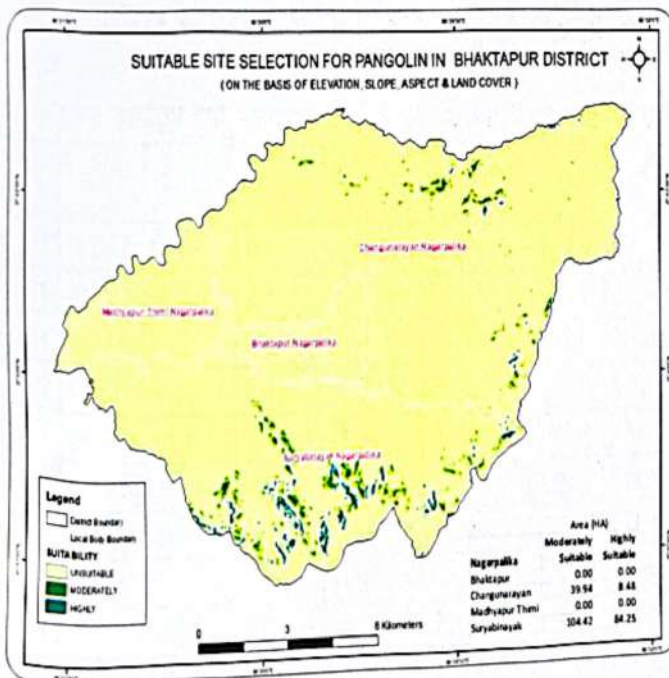
१५८

Handwritten signature
 विश्व कोर्डिएट
 डिभिजनल वन अधिकृत
 (नयाँ तह प्रा.)

१४. भक्तपुर जिल्लाको प्रमुख बस्ती देखाइएको नक्सा

१५. भक्तपुर जिल्लाको सालको उपयुक्त बासस्थान देखाइएको नक्सा

१५९

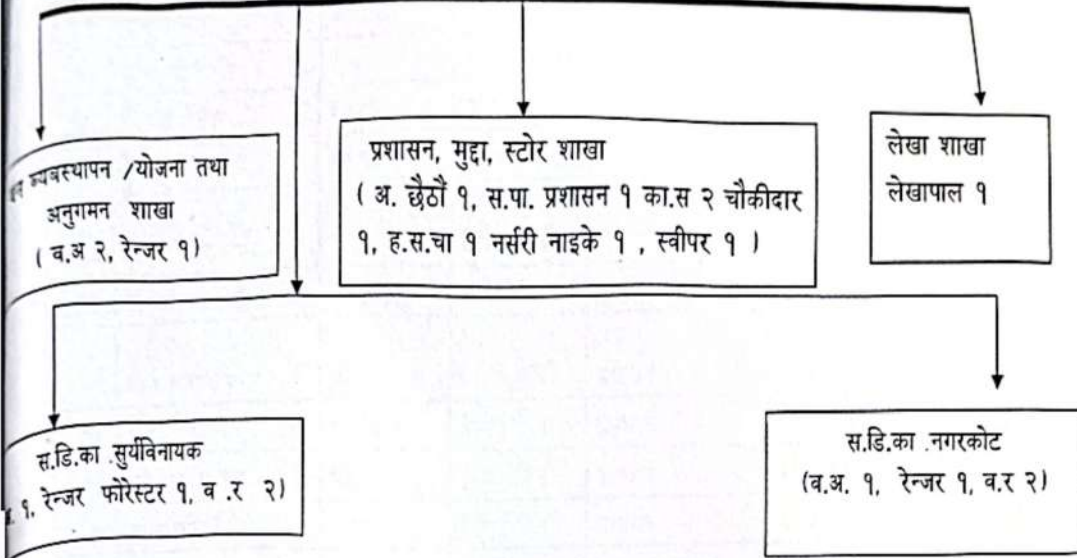
शिव कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौं तह प्रा.)

संस्थापक प्रमुख

अनुसूची २: डिभिजन वन कार्यालयको सङ्गठनिक ढाचा

कार्यालयको सङ्गठनिक ढाचा
डिभिजन वन कार्यालय, भक्तपुर
डि.व.अ (अधिकृत नवौं/दशौं प्रा)

अनुसूची ३: डिभिजन वन कार्यालय तथा मातहतका सब डिभिजन वन कार्यालयमा कार्यरत कर्मचारीहरूको विवरण:

डिभिजन वन कार्यालय तथा मातहतका सब डिभिजन वन कार्यालयमा कार्यरत कर्मचारीहरूको विवरण:

क.स.	कर्मचारीको नाम	पद	श्रेणी/तह	सेवा/समुह	कामकाज खटिएको कार्यालयको नाम
१	विश्व कोईराला	डि.व.अ.	अधिकृत नौ	वन/जनरल फरेष्ट्री	डि.व.का.भक्तपुर
२	सरस्वती अर्याल	व.अ.	अधिकृत आठौं	वन/जनरल फरेष्ट्री	डि.व.का.भक्तपुर
३	प्रज्ञा पौडेल	व.अ.	अधिकृत आठौं	वन/जनरल फरेष्ट्री	डि.व.का.भक्तपुर
४	शेषमणि खतिवडा	छैठौं प्रशासन	अधिकृत छैठौं	प्रशासन/सा.प्र.	डि.व.का.भक्तपुर
५	टेक प्रसाद भण्डारी	छैठौं लेखा	अधिकृत छैठौं	वन/जनरल फरेष्ट्री	डि.व.का.भक्तपुर
६	शिव बहादुर अछामी	अ.छै. रेन्जर	अधिकृत छैठौं	वन/जनरल फरेष्ट्री	डि.व.का.भक्तपुर
७	शर्मिला कु. राजभण्डारी	स.पा. प्रशासन	सहायक पाँचौं	वन/जनरल फरेष्ट्री	डि.व.का.भक्तपुर
८	प्रेमा थापा	व.अ.	अधिकृत आठौं	वन/जनरल फरेष्ट्री	नगरकोट सब डि.व.का.
९	रामशरण महर्जन	अ.छै. रेन्जर	अधिकृत छैठौं	वन/जनरल फरेष्ट्री	नगरकोट सब डि.व.का.
१०	एकजना फरेष्टर रिक्त				

विश्व कोईराला
डिभिजन वन अधिकृत
(नवौं तह प्रा.)

Handwritten signature and stamp at the top of the page.

Official stamp of the organization, partially legible.

कार्यकारीको नाम	पद	श्रेणि/तह	सेवा/समुह	कामकाज खर्चको कार्यालयको नाम
हरिशरण तिमल्सिना	ब.र.	श्रेणि विहिन/पाँचौं	वन/जनरल फरेट्री	नगरकोट सब डि.व.का.
पार्वती भट्ट	ब.र.	श्रेणि विहिन/पाँचौं	वन/जनरल फरेट्री	नगरकोट सब डि.व.का.
दमयन्ती पाण्डे	ब.अ.	अधिकृत सातौं	वन/जनरल फरेट्री	सूयविनायक सब डि.व.का.
सिर्जना पौडेल	रेञ्जर	सहायक पाँचौं	वन/जनरल फरेट्री	सूयविनायक सब डि.व.का.
रोशनी बुढायोकी	फरेटर	सहायक पाँचौं	वन/जनरल फरेट्री	सूयविनायक सब डि.व.का.
विनोद थापा मगर	ब.र.	श्रेणि विहिन/पाँचौं	वन/जनरल फरेट्री	सूयविनायक सब डि.व.का.
प्रमिला बराकोटी	ब.र.	श्रेणि विहिन	वन/जनरल फरेट्री	सूयविनायक सब डि.व.का.
मान ब.सारु मगर	चौकीदार	श्रेणि विहिन/पाँचौं	प्रशासन	डि.व.का.भक्तपुर
विक्रम खड्का	ह.स.चालक	श्रेणि विहिन	प्रशासन	डि.व.का.भक्तपुर
नुर कुमारी फुयाल	का.स.	श्रेणि विहिन	प्रशासन	डि.व.का.भक्तपुर
रुपेश बनियाँ	का.स.	श्रेणि विहिन	प्रशासन	डि.व.का.भक्तपुर
रणमाया सारुमगर	नर्सरी नाइके		प्रशासन	डि.व.का.भक्तपुर
मिना खड्का	स्वीपर		प्रशासन	डि.व.का.भक्तपुर

अनुसूची ४: डिभिजन वन कार्यालय,भक्तपुरको हालसम्मका डि.व.अ. ज्यूहरको नामावली र कार्यरत अवधि

सि.न.	नाम थर	कार्यरत मिति		कैफियत
		देखि	सम्म	
१	श्री कालु दत्त पन्त	२०४२/९/२	२०४२/१०/२७	
२	श्री अशोक हुंगाना	२०४२/१०/२८	२०४३/८/२२	
३	श्री मन्नाम महर्जन	२०४३/९/७	२०४४/६/२९	
४	श्री प्रभु बुढायोकी	२०४४/६/३०	२०४७/३/२७	
५	श्री दिवाकर पाठक	२०४७/४/१७	२०४७/८/२५	
६	श्री भरतकुमार पोखरेल	२०४७/९/१०	२०४८/८/१९	
७	श्री सुरज पैसाद श्रेष्ठ	२०४८/८/१	२०४९/१/३१	
८	श्री पदम बहादुर चन्द	२०४९/२/२३	२०५०/७/१२	
९	श्री विश्वमणि आचार्य	२०५०/९/१५	२०५२/१/४	
१०	श्री रमेश बहादुर चन्द	२०५१/१२/१३	२०५३/८/२५	
११	श्री सन्तोष मणि नेपाल	२०५३/८/१७	२०५४/५/११	
१२	श्री महेश हरि आचार्य	२०५४/१०/१३	२०५६/१०/७	

१६१

Handwritten signature and stamp at the bottom right of the page.

प्रजासक्ति प्रगति

क्र.सं.	नाम धर	कार्यरत मिति		कैफियत
		देखि	सम्म	
१३	श्री माधुरी कार्की	२०५६/९/२९	२०६०/११/१	
१४	श्री श्याम प्रसाद शर्मा	२०६०/११/१८	२०६३/४/१९	
१५	श्री अरुण शर्मा पौडेल	२०६३/५/६	२०६४/५/१	
१६	श्री विन्दुकुमारी मिश्र	२०६४/९/२	२०६५/१२/३१	
१७	श्री सन्त माया श्रेष्ठ	२०६६/१/१	२०६७/३/५	
१८	श्री कृष्ण प्रसाद बस्ती	२०६७/४/५	२०६८/३/२४	
१९	श्री कुम्भ राज लामा	२०६८/८/११	२०७०/९/१४	
२०	श्री सूर्य कान्त सिग्देल	२०७०/९/१४	२०७३/५/१	
२१	श्री फडिन्द्र प्रसाद पोखरेल	२०७३/६/१२	२०७६/१/२	
२२	श्री प्रेम प्रसाद खनाल	२०७६/२/१	२०७८/०८/१४	
२३	श्री प्रेम प्रसाद सापकोटा	२०७८/०८/१५	२०८०/०५/३१	
२४	श्री विश्व कोईराला	२०८०/०६/०८	हाल	

अनुसूची ५: विउ स्थाण्डको विवरण

सि.नं.	प्रजाती	स्थान	क्षेत्रफल हे.	स्थापना गरिएको आ.व.	माउ रुख संख्या
१	रुद्राक्ष	चमेली सा.व. सू.न.पा. १	०.२५	२०८१/०८२	२१
२	पाटेसल्ला	बहाल सा.व. चौ.न.पा.८	१.५९	२०७९/०८०	२४०

अनुसूची ६: सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको स्रोत सर्वेक्षण विवरण

प्रजाती	विरूवा संख्या प्रति हेक्टर	लाग्रा संख्या प्रति हेक्टर
उत्तीस	५००	२००
खोटेसल्ला	३३३	
चाप	१६७	६७
चिलाउने	३३३	
अगेरी	३३३	१३३
मलाटो		१३३
कटुस	३३३	१३३
काफल	१६७	
कालिकाठ	१६७	
खोल्मे	३३३	२६७
गुरीस	१६७	६७
पात्ले कटुस	१६७	६७
भलायो	१६७	
सेतिकाठ	१६७	
	३३३३	१०६७

श्री विश्व कोईराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

सुपरीवाइस प्रमुख

अनुसूची ७: सरकारद्वारा व्यवस्थित वनबाट वार्षिक रूपमा संकलन गर्न सकिने परिमाण

प्रजाती	पोलको विवरण प्रति हेक्टर				रूखको विवरण प्रति हेक्टर				जम्मा काठ घन मिटर प्रति हेक्टर	जम्मा दाउरा घन मिटर प्रति हेक्टर
	संख्या	काठ मिटर	घन मिटर	दाउरा घन मिटर	संख्या	काठ मिटर	घन मिटर	दाउरा घन मिटर		
उत्तीस	६७		७.१	१५.९	३		८.८	१५.४	१५.९	३१.२८
खर्सु	१७		०.८	४.६	३.३		२.७	६.३	३.५	१०.९२
खोटेसल्ला	१७		२.८	२.३	१०.		१४.९	९.०	१७.७	११.२६
चिलाउने	५०		१.५	७.१	३.३		१.०	१.२	२.५	८.३०
अगेरी	१७			१.९						१.९४
कटुस	३३		१.८	४.३					१.८	४.३०
काफल	१७		१.४	२.७	३.३		१.२	१.७	२.६	४.३८
कालिकाठ	१७		१.३	२.५	३.३		०.५	२.०	१.८	४.५४
गुराँस	१७	३५.५१	१.९	३.४	३.३		०.४	१.७	२.३	५.०४
वाकलपाते	१७		०.७	३.३	३.३		०.८	३.०	१.५	६.३४
सेतिकाठ					६.७		१.९	२.८	१.९	२.८१
	२६७		१९	४७.९	०		३२.३	४३.२	५१.५	९१.११

अनुसूची ८: सामुदायिक वनको स्रोत सर्वेक्षण विवरण

नगरपालिका	वार्षिक रूपमा संकलन गर्न सकिने परिमाण			जम्मा (क्यु.फि.)	पुनरुत्पादन प्रति हे	लाभ प्रति हे
	काठ (क्यु.फि.)	दाउरा (भारी)	पोल (क्यु.फि.)			
चाँगुनारायण	२०९१४.९	१८२३९.३	३०९५४.७	५१८६९.६	४९७७	२४४७
मध्यपुर थिमी	२९२.३	५७.५	३१६.६	६०८.९	२५००	११००
सुर्‍याविनायक	७३५६.६	४२७६.०	१४९९१.०	२२३४७.६	३९९८	१९९४
जम्मा	२८५६३.८	२२५७२.८	४६२६२.३	७४८२६.१	३८२५	१८४७

विश्व कोर्डेसाला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

१. प्रजाति अनुसार गैरकाष्ठ वन पैदावारको वार्षिक मौज्दात तथा तथा वार्षिक संकलन परिमाण

प्रजाति	वार्षिक संकलन गर्न सकिने परिमाण (के.जी.)	वार्षिक संकलन गर्न सकिने परिमाण (मेट्रिक टन .)
क. जरा तथा गानो जाति		
१ सुगन्धवाल	३६	०.०३६
२ जटामसी	२०	०.०२
३ बोझो	७०	०.०७
४ ठूलो ओखती	२६	०.०२६
५ कुकुरडाइनो	१३०	०.१३
६ पाषनवेद	६९	०.०६९
जम्मा जरा तथा गानो जाति	३५१	०.३५१
ख. बोक्रा जाति		
७ चुत्रो	५०००	५
जम्मा बोक्रा जाति	५०००	५.००
ग. पात जाति		
८ तितेपाती	३०००	३
९ धसिङ्गरे	६०००	६
१० नरहरी बुटी	४५	०.०४५
११ लौठ सल्ला	५००	०.५
१२ मजिठो	५०००	५
जम्मा पात जाति	१४५४५	१४.५४५
घ. फूल तथा भुवा जाति		
१३ लाली गुँरास	७००	०.७
जम्मा फूल तथा भुवा जाति	७००	०.७
ङ. फल र बीज जाति		
१४ काफल	७५०	०.७५
१५ कटुस	८००	०.८
१६ कालादाना	१०००	१
१७ टिमुर	३७.५	०.०३७५
१८ लप्सी	१३	०.०१३
१९ चुत्रो फल	२०००	२
२० रुद्राक्ष	९५	०.०९५
२१ पानी अमला	३५०	०.३५
२२ वन केरा	१००	०.१
२३ वन लसुन	२५	०.०२५

११
विश्व कोइराला
 डिभिजनल वन अधिकृत
 (नवौं तह प्रा.)

संसाधन प्रणाली

सि.नं.	प्रजाति	वार्षिक संकलन गर्न सकिने परमाणु (कि.जी.)	वार्षिक संकलन गर्न सकिने परमाणु (मेट्रिक टन .)
२४	सन्ला (कोन)	३५५००	३५.५
	जम्मा फल र बीज जाति	४०६७	४०.६७
च.	बिरुवा जाति		
२५	गुर्जो	५०	०.०५
२६	नागवेली	१२०	०.१२
२७	निगालो	१४००	१.४
	जम्मा बिरुवा जाति	१५७०	१.५७

अनुसूची १०: डिभिजन वन कार्यालयबाट हालसम्म हस्तान्तरण गरिएका सामुदायिक वन, धार्मिक वन, व्यवसायिक कबुलियती वन र निजी वनको विवरण

अनुसूची १०.१ सामुदायिक वनको विवरण

क) सब डिभिजन वन कार्यालय सूर्यविनायकमा पर्ने सामुदायिक वनको विवरण

सि.नं.	वन कोड नं.	सामुदायिक वनको नाम ठेगाना	क्षेत्रफल (हे.)	वनको नाम	दर्ता मिति	मुख्य प्रजाति	उपभोक्ता घरपुत्री संख्या
१	BHA/NA/10/01	लिङ्गागुठी, सू.न.पा.-१०	१९.४८	लिङ्गागुठी	२०५२/१२/२७	चिलाउने, सन्ला	२१०
२	BHA/NA/10/02	मिडाली, सू.न.पा.-१०	१०.१९	मिडाली	२०५३/६/१	चिलाउने, कटुस	१८३
३	BHA/NA/10/03	दूतोगैरोपाखा, सू.न.पा.-१०	१५.०९	दूतोगैरोपाखा	२०५४/३/३०	चिलाउने, उत्तीस	८०
४	BHA/NA/10/05	महाकालेधर जुरेयुम्को, सू.न.पा.-१०	२०.४५	महाकालेधर जुरेयुम्को	२०५८/३/२३	चिलाउने, सन्ला उत्तीस	१२२
५	BHA/NA/10/04	लटरमेधर देउराली, सू.न.पा.-१०	१२.२७	लटरमेधर देउराली	२०५८/३/२३	चिलाउने, सन्ला उत्तीस	११०
६	BHA/NA/10/06	पिपलचौर, सू.न.पा.-१०	०.५७	पिपलचौर	२०६४/१२/१५	उत्तिस	१५७
७	BHA/NA/10/07	अंगेरीघारी, सू.न.पा.-१०	९.९४	अंगेरीघारी	२०६९/३/३१	चिलाउने, कटुस उत्तीस	११०
८	BHA/TE/04/01	निलबाराही, म.धि.न.पा.-३	२०.८१	निलबाराही	२०५१/५/२	चिलाउने, सन्ला	१४९
९	BHA/TE/04/02	बालकुमारी, म.धि.न.पा.-३	६.११	बालकुमारी	२०५६/२/२२	चिलाउने, सन्ला	१५७
१०	BHA/TE/04/03	नाटेधरी विन्दवासिनी, म.धि.न.पा.-३	१.१२	नाटेधरी विन्दवासिनी	२०६७/३/२५	उत्तिस	१५०
११	BHA/SU/15/01	महाकाल, सू.न.पा.-७	६.३९	महाकाल	२०५१/५/२	चिलाउने, कटुस उत्तिस	७७
१२	BHA/SU/13/01	गोन्कुपाखा, सू.न.पा.-८	३.	गोन्कुपाखा	२०५१/९/२८	-	२३
१३	BHA/SU/13/02	सेपिलोपाखा, सू.न.पा.-८	३३.८७	सेपिलोपाखा	२०५४/३/२५	चिलाउने, कटुस उत्तिस	७३
१४	BHA/SU/13/03	तलेजुदेवी स्थान, सू.न.पा.-८	११.५	तलेजुदेवी स्थान	२०५३/४/२८	चिलाउने, कटुस उत्तिस	७४
१५	BHA/SU/13/06	तौडोलछाप, सू.न.पा.-८	३२.२१	तौडोलछाप	२०५४/३/३०	चिलाउने, कटुस उत्तिस	१५१
१६	BHA/SU/13/07	हरियाली, सू.न.पा.-८	१३०.१७	हरियाली	२०५५/२/२२	चिलाउने, कटुस उत्तिस	३१४
१७	BHA/SU/13/08	विमलेधर, सू.न.पा.-८	९.५७	विमलेधर	२०५५/२/२२	चिलाउने, सन्ला	८२
१८	BHA/SU/13/09	रानीकोट, सू.न.पा.-८	४१.७५	रानीकोट	२०५६/२/२२	चिलाउने, कटुस उत्तिस	६१
१९	BHA/SU/15/02	गुण्डु रानीकोट, सू.न.पा.-७	२५.	गुण्डु रानीकोट	२०५४/३/३०	-	६०

१६५

विश्व कोर्डेगाला
डिभिजन वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

सिवाजी मठ

क्र.सं.	बन कोड नं.	सामुदायिक वनको नाम ठेगाना	क्षेत्रफल (हे.)	वनको नाम	दर्ता मिति	मुख्य प्रजाति	उपभोक्ता घरधुरी संख्या
२०	BHA/SU/15/04	रानीकोट सानोपुम्को, सू.न.पा.-७	४२.७७	रानीकोट सानोपुम्को	२०१६/२/२२	चिलाउने, सन्ला उतीस	७१
२१	BHA/SU/15/05	गौरदेवी, सू.न.पा.-७	०.६८	गौरदेवी	२०१६/६/२२	चिलाउने, कटुस उतिस	१५
२२	BHA/SU/12/02	कौकावारी मिश्रीवन, सू.न.पा.-८,९	१२५.७१	कौकावारी मिश्रीवन	२०१५/२/२२	चिलाउने, सन्ला उतीस	२६६
२३	BHA/SU/12/03	सूर्यमोड पेरुहे, सू.न.पा.-९	२४.१	सूर्यमोड पेरुहे	२०१९/९/२८	-	१२८
२४	BHA/SU/12/04	बन्देछरी, सू.न.पा.-९	४५.५१	बन्देछरी	२०१५/३/२५	चिलाउने, कटुस उतिस	२५३
२५	BHA/SU/12/05	नवदुर्गा, सू.न.पा.-९	४१.६	नवदुर्गा	२०१३/४/२८	चिलाउने, कटुस उतिस	२२३
२६	BHA/SU/12/01	डोकेडाडा, सू.न.पा.-९	२४.७९	डोकेडाडा	२०१५/२/२२	चिलाउने, कटुस उतिस	१७९
२७	BHA/DA/18/01	पात्लेटार, सू.न.पा.-१	८.५१	पात्लेटार	२०१५/४/२	चिलाउने, उतीस	६९
२८	BHA/DA/18/02	चमेली, सू.न.पा.-१	१६.३९	चमेली	२०१५/४/२	चिलाउने, उतीस	२०४
२९	BHA/DA/18/03	विरसिडे, सू.न.पा.-४	१७.०६	विरसिडे	२०१५/४/२	चिलाउने, सन्ला	४७३
३०	BHA/DA/18/04	दक्षिणबाराही, सू.न.पा.-४	१.३८	दक्षिणबाराही	२०१५/४/२	सन्ला	२४२
३१	BHA/DA/18/05	नाझोपाखा, सू.न.पा.-४	३.६२९	नाझोपाखा	२०१९/९/२९	चिलाउने, उतीस	५८
३२	BHA/DA/18/06	अनन्त सिङ्गेछर, सू.न.पा.-४	११.९८	अनन्त सिङ्गेछर	२०१९/९/२८	चिलाउने, उतीस	२००

ख) सब डिभिजन वन कार्यालय नगरकोट अन्तर्गत पर्ने सामुदायिक वनको विवरण

क्र.सं.	बन कोड नं.	सामुदायिक वनको नाम ठेगाना	क्षेत्रफल (हे.)	वनको नाम	दर्ता मिति	मुख्य प्रजाति	उपभोक्ता घरधुरी संख्या
१	BHA/NA/07/01	बहाल वन क, चा.न.पा.-७	५४.९९	बहाल वन क	०५/०२/२०५१	चिलाउने, कटुस सन्ला	२६४
२	BHA/NA/07/02	बहाल वन ख, चा.न.पा.-७	५०.२९	बहाल वन ख	०९/२८/२०५१	चिलाउने, कटुस सन्ला	१६४
३	BHA/NA/01/01	नगरकोट ऐनडाँडा, चा.न.पा.-६	३९.२५	नगरकोट ऐनडाँडा	०९/०५/२०५२	चिलाउने, कटुस सन्ला	१३०
४	BHA/NA/08/01	बहाल वन, चा.न.पा.-८	६४.९३	बहाल वन	१२/१३/२०५२	चिलाउने, कटुस सन्ला	२५०
५	BHA/NA/01/02	कुसुम, चा.न.पा.-६	१०५.७	कुसुम	०३/३०/२०५३	चिलाउने, कटुस सन्ला	२२०
६	BHA/NA/01/03	लखने, चा.न.पा.-६	३.२	लखने	०३/३०/२०५३	चिलाउने, कटुस सन्ला	८०
७	BHA/NA/08/02	पात्ले, चा.न.पा.-८	२७.९५	पात्ले	०५/१५/२०५४	चिलाउने, कटुस सन्ला	२४५
८	BHA/NA/09/01	बल्सोटूलो पाखो, चा.न.पा.-९	४०.१२	बल्सोटूलो पाखो	०४/०६/२०५४	चिलाउने, कटुस सन्ला	२९५
९	BHA/NA/09/02	आईतबारे, चा.न.पा.-९	१७.२१	आईतबारे	०४/०६/२०५४	चिलाउने, कटुस सन्ला	५७
१०	BHA/NA/08/03	महामञ्जुश्री, चा.न.पा.-८	४५.३३	महामञ्जुश्री	०२/२२/२०५६	चिलाउने, कटुस सन्ला	१२०
११	BHA/NA/09/03	कडेलाको पाखो, चा.न.पा.-९	१.०२	कडेलाको पाखो	०२/२३/२०५७	उतिस, बाँस	८०
१२	BHA/NA/07/03	सुविधावस्ती, चा.न.पा.-७	२.७२	सुविधावस्ती	०३/१९/२०६५	उतिस	७५
१३	BHA/NA/01/04	कालिका बहाल, चा.न.पा.-६	१४६.८७	कालिका बहाल	०३/२०/२०६८	चिलाउने, कटुस उतिस	१९०
१४	BHA/NA/01/05	गंगादेवी, चा.न.पा.-६	१२०.७९	गंगादेवी	२०७७/२/२२	चिलाउने, उतीस	२०९

१६६

सिवाजी मठ
डिभिजन वन अधिकृत
(नवी तह प्रा.)

महाशासक प्रमुख

क्र.सं.	वन कोड नं.	सामुदायिक वनको नाम ठेगना	क्षेत्रफल (हे.)	वनको नाम	दर्ता मिति	मुख्य प्रजाति	उपभोक्ता घरघुटी संख्या
15	BHA/TE/03/01	चौगुनारायण, चा.न.पा.-4	४६.२५	चौगुनारायण	२०५२/२/७	चिलाउने, कटुस	१२८०
16	BHA/TE/03/02	मानेडाँडा, चा.न.पा.-4	२.५८	मानेडाँडा	२०५८/४/१९	सल्ला	१७२
17	BHA/TE/03/03	न्याचोपौवा, चा.न.पा.-4	२.२४	न्याचोपौवा	२०५८/४/१९	चिलाउने, सल्ला	४२९
18	BHA/TE/02/01	जाल्पादेवी, चा.न.पा.-५	३४.६४	जाल्पादेवी	२०५९/६/९	चिलाउने, कटुस, सल्ला	२६२
19	BHA/TE/02/02	गंगारानी, चा.न.पा.-५	८६.२	गंगारानी	२०५९/६/९	चिलाउने, कटुस	५००
20	BHA/TE/02/03	श्रीवन, चा.न.पा.-५	२२.७७	श्रीवन	२०५९/६/९	चिलाउने, कटुस	१३०
21	BHA/TE/02/04	सेतिदेवी, चा.न.पा.-५	६७.९६	सेतिदेवी	२०५९/६/९	चिलाउने, कटुस	४८६
22	BHA/TE/02/05	ईटालीदेवी, चा.न.पा.-५	२०.३९	ईटालीदेवी	२०५९/६/९	चिलाउने, कटुस	१३७
23	BHA/TE/06/01	ज्योतिर्लिङ्गघर, चा.न.पा.-५	२.९६	ज्योतिर्लिङ्गघर	२०७१/३/३२	चिलाउने, उत्तिस	२७७
24	BHA/TE/05/02	सरस्वतीखेल, चा.न.पा.-१	१.४४	सरस्वतीखेल	२०५८/२/११	उतिस	५२
25	BHA/TE/05/01	गणेशस्थान, चा.न.पा.-१	१.२	गणेशस्थान	२०५२/१२/१३	सल्ला	६०

अनुसूची १०.२: भक्तपुर जिल्लामा रहेका धार्मिक वनको विवरण

क्र.सं.	धार्मिक वनको नाम र ठेगना	क्षेत्रफल (हे.)	वनको नाम	दर्ता मिति	मुख्य प्रजाति
१	विन्ध्यवासिनी, सू.न.पा.-६	१	विन्ध्यवासिनी	२०५४/१०/१२५	चिलाउने, कटुस आदि
२	पद्महालक्ष्मी, च.न.पा.-५	५.४४	पद्महालक्ष्मी	२०६०/१०/१२७	चिलाउने, कटुस आदि
३	केदारनाथकोशिर डोलेघर महादेव सू.न.पा.-८	२.४७	केदारनाथकोशिर डोलेघर महादेव	२०६०/१०/१२७	चिलाउने, उत्तिस आदि

अनुसूची १०.३: भक्तपुर जिल्लामा रहेका व्यवसायिक कबुलियती वनको विवरण

क्र.सं.	व्यवसायिक कबुलियती वनको नाम र ठेगना	क्षेत्रफल (हे.)	दर्ता मिति	कार्ययोजनाको अवधि वा संशोधन मिति
१	होटल माउण्ट मोनाष्ट्री प्रा.लि., ठमेल, काठमाण्डौ, सू.न.पा.-७	२६.३६	२०५३/१०/१२३	२०९३/१०/२२
२	सिद्धार्थ फाउण्डेशन, बौद्ध, काठमाण्डौ, चा.न.पा.-६	१.२७	२०७०/१०/१०६	२११०/१०/१०५

अनुसूची १०.४: भक्तपुर जिल्लामा रहेका निजी वनको विवरण

क्र.सं.	निजी वनको नाम र ठेगना	क्षेत्रफल (हे.)	कि.सं.	दर्ता मिति	क्षेत्रफल (हे.)
१	सुरेश लाल श्रेष्ठ, का.म.पा.-३१	०.५१	साविक नगरकोट ३ख, कि.सं. २९५	२०६१/१०/२५	०.५१

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्रा.)

३

सहायता प्राप्त

संघको कार्यालय
वन विभाग
डिभिजन वन कार्यालय
सुनसरी, भक्तपुर

२	श्रीराम श्रेष्ठ र कृष्णप्यारी श्रेष्ठ, का.म.पा.-३९	१.९२	साविक नगरकोट ३३, कि.नं. २९७	२०६१११०१२५	१.९२
३	रमेशबहादुर गिरी, चा.न.पा.-५	०.०८	कि.नं. ४२२	२०७५१०३१२०	०.०८
४	मदनकृष्ण पन्थ, चा.न.पा.-९	०.१३	कि.नं. १९५, ५८७, ५८५	२०७५१०३१२०	०.१३
५	राजाराम थापा, सू.न.पा.-८	०.१६	कि.नं. ४५९	२०७५१०३११३	०.१६
६	बालहरी थापा, सू.न.पा.-८	०.२४	कि.नं. ४६९	२०७५१०३११३	०.२४
७	बिष्णुराम थापा, सू.न.पा.-८	०.२४	कि.नं. ४६०	२०७५१०३११३	०.२४

अनुसूची ११: डिभिजन वन कार्यालय भक्तपुर अन्तर्गतका वन पैदावारमा आधारित उद्योगहरूको विवरण
क) सब डिभिजन वन कार्यालय सूर्यविनायक अन्तर्गत

सि.नं.	उद्योगको नाम	दर्ता मिति	उद्योगको किसिम	ठेगाना	संचालक/प्रोपोराईटर
१	विष्णुदेवी समित		काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-१०	रन्जन श्रेष्ठ
२	सूर्य श्री फर्निचर उद्योग		काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-१०	हेमन्त प्रसाद सापकोटा
३	गंगासागर फर्निचर तथा समित	12/3/2066	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-१०	ज्ञानेन्द्रदारव
४	शिवाकोटी एण्ड डि.आर. फर्निचर	5/31/2067	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-१०	आत्मा राम शिवाकोटी
५	जडिबुटी हर्वल चिया उद्योग	11/19/2068	जडिबुटी	सूर्यविनायक-१०	परीशित खड्का
६	अरनिको काष्ठ उद्योग	1/13/2067	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-१०	शिवराम लगायत ५ साझेदारी
७	टेवा स: मित	3/6/2067	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-१०	रत्न र्वाछा लगायत ४ साझेदारी
८	नेपाल ह्याण्ड पेपर प्रोडक्ट उद्योग		पेपर उद्योग	मु.वि-९	प्रदिज श्रेष्ठ
९	कन्काई फर्निचर उद्योग		काष्ठ उद्योग	मु.वि-६	केशव सिल्पकार
१०	प्रमोद काष्ठ उद्योग	8/1/2066	काष्ठ उद्योग	मु.वि-६	सूर्य बहादुर सिल्पकार
११	आर.बी. फर्निचर उद्योग	4/14/2066	काष्ठ उद्योग	मु.वि-३	राकेस कोजु
१२	मध्यपुर टिमि काष्ठ उद्योग		काष्ठ उद्योग	मु.वि-६	सिताराम लघु
१३	शिव नर्सरी	8/19/2065	विरुवा उत्पादन	मु.वि-५	सुरेन्द्र साङ्गनछे
१४	भैरव फर्निचर उद्योग		काष्ठ उद्योग	मु.वि-६	मधामान सिल्पकार

१६८

सहायता प्राप्त
डिभिजन वन कार्यालय
सुनसरी, भक्तपुर

उद्योगको नाम	दर्ता मिति	उद्योगको किमिम	टेगाना	संचालक/प्रोगेराइटर
कार.वि. फर्निचर	9/21/2066	काष्ठ उद्योग	मु.वि- १	विश्वेस लामा
अनुग्रह फर्निचर उद्योग	3/20/2067	काष्ठ उद्योग	मु.वि- १	श्याम सुन्दर सिन्धुकार
होमकेयर फर्निचर	5/4/2067	काष्ठ उद्योग	मु.वि- २	रामभक्त त्वयना
राम फर्निचर तथा काष्ठ उद्योग	5/6/2067	काष्ठ उद्योग	मु.वि- ५	गंगाबहादुर सिन्धुकार
नित्तबाराही फर्निचर उद्योग	6/17/2067	काष्ठ उद्योग	मु.वि- ८	नरायण प्रसाद शिल्पकार
उप्रेती पूवक काष्ठ उद्योग	10/5/2067	काष्ठ उद्योग	मु.वि- २	तिर्यरत्र राजवल
प्रविण फर्निचर उद्योग	10/14/2067	काष्ठ उद्योग	मु.वि- २	श्रीप्रसाद गोर्साई
फैसल फर्निचर उद्योग	11/12/2067	काष्ठ उद्योग	मु.वि- १	रत्न प्रसाद कोबु
सगरमाथा फर्निचर उद्योग	12/18/2067	काष्ठ उद्योग	मु.वि- १	ज्यराम त्वाटी
जान्पादेवी फर्निचर उद्योग	8/1/2068	काष्ठ उद्योग	मु.वि- १	शिव सुनुवार
बिजुवछे फर्निचर उद्योग	8/4/2068	काष्ठ उद्योग	मु.वि- ३	बाबुकाजी सिन्धुकार
काष्ठ उड कार्निड	2/26/2068	कार्निड	मु.वि- ७	ईन्द्रजापति
गोतम फर्निचर उद्योग		काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-५	राजेन्द्र ्रजापति
राज्यलक्ष्मी फर्निचर उद्योग		काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-५	रुमन श्रेष्ठ
अजिमा काष्ठ उद्योग		काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-५	शान्त बहादुर तामाङ
भैरव जडिवुटी	5/17/2065	जडिवुटी	सूर्यविनायक-५	राजु सिन्धुकार
गणेश काष्ठ उद्योग		काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-५	सुरेन लोहता
सूर्य फर्निचर उद्योग	2/27/2068	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-५	भैयाकाजी सिलवाल
अजिमा फर्निचर उद्योग		काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-५	कृष्ण बहादुर ँवरक
त्रिपुरा काष्ठ फर्निचर तथा स.मिल		काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-५	रमेश रवाछा लगाएत २ साझेदारी
कालिका स.मिल उद्योग		काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-५	दिनेश ढुङ्गाना लगाएत जना
हाते कागज उद्योग		काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-५	२ साझेदारी
चण्डेश्वरी काष्ठ उद्योग	11/9/2065	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-५	हरिगोपाल त्वयना
भक्तपुर स.मिल तथा फर्निचर उद्योग		काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-५	लगाएत,साझेदारी
शौनिक फर्निचर उद्योग	10/24/2068	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-५	रवि सिन्धुकार
कंचन हर्बल उद्योग	12/7/2068	जडिवुटी	सूर्यविनायक-५	गोेमा उप्रेती
कृपालु फर्निचर उद्योग	12/19/2068	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-५	पुष्प शिल्पकार
दुर्गा काष्ठ उद्योग	8/4/2068	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-५	दुर्गा बहादुर घिमिरे

शिव
विश्व कोर्डिनाल
डिभिजनल वन अधिकृत
(नयाँ तह प्र.)

महाराष्ट्र

महाराष्ट्र शासन
वन विभाग
विज्ञान वन कार्यालय
नागपूर

क्र.सं.	उद्योगको नाम	दर्ता मिति	उद्योगको किसिम	ठेगाना	संचालक/प्रोपोराईटर
४३	सि.ए.सी. हर्वल इन्डस्ट्रिज	8/12/2068	जडियुटी	सूर्यविनायक-५	सूर्यचन्द्रवैद्य
४४	युनिक फर्निचर	3/3/2068	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-५	सूर्यमान शिल्पकार
४५	विद्युत् काष्ठकला	4/3/2068	कार्मिड	सूर्यविनायक-५	विसुलाल गौडे
४६	सिमरन काष्ठ उद्योग	6/12/2068	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-५	मधुसुदन के.सी.
४७	गुरु फर्निचर उद्योग	3/17/2066	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-५	सानुकाजी नगरकोटी
४८	फर्निचर होम	7/24/2067	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-५	निता जोशी
४९	सम्पूर्ण फर्निचर उद्योग	9/22/2067	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-५	राकेश छुंका
५०	रिपा काष्ठ उद्योग			सूर्यविनायक-८	दिलमाया सुनुवार
५१	सौजन्य काष्ठ फर्निचर उद्योग			सूर्यविनायक-८	कृष्ण राम सित्तु
५२	कृष्णराज पत्र फर्निचर			सूर्यविनायक-८	कृष्ण भक्त सैजु
५३	पुण्यराम काष्ठ उद्योग			सूर्यविनायक-८	शिव शंकर गोरखाली
५४	चौदनी फर्निचर उद्योग			सूर्यविनायक-८	कृष्ण भक्त कुस्मा
५५	भादगाँउ काष्ठ उद्योग			सूर्यविनायक-८	राजभाईमचामसी
५६	तुलसी फर्निचर उद्योग			सूर्यविनायक-८	तुलसी राजचल
५७	बाराही फर्निचर उद्योग			सूर्यविनायक-८	इन्द्र शिल्पकार
५८	कृष्ण फर्निचर उद्योग			सूर्यविनायक-८	कृष्ण प्रसाद तमसु
५९	भक्तपुर कागज उद्योग			सूर्यविनायक-८	राघवधर धैवडेल
६०	गंगा महिला हस्तकला उद्योग			सूर्यविनायक-८	गंगादेवी माम
६१	नेपाली ह्याण्डीक्राफ्ट			सूर्यविनायक-८	लक्ष्मी प्रसाद छुंका
६२	बागटी हस्तकला उद्योग		हस्तकला	सूर्यविनायक-८	राजकुमार बोडेगी
६३	सुन्दर फर्निचर उद्योग		फर्निचर उद्योग	सूर्यविनायक-८	रामसुन्दर शिल्पकार
६४	लामा हस्तकला उद्योग		कार्मिड	सूर्यविनायक-८	विक्रम लामा
६५	डोलेधर फर्निचर तथा संमिल	8/26/2065	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-८	रमेश ग्वाछा
६६	डोलेधर फर्निचर तथा संमिल	5/12/2068	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-८	रमेश ग्वाछा
६७	सूर्यश्री फर्निचर उद्योग	6/10/2065	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-१०	हेमन्त प्रसाद सापकोटा
६८	श्रीहरी हर्वल उद्योग	5/10/2066	हर्वल उद्योग	सूर्यविनायक-४	भिष्म कुमारी भट्टराई
६९	जि.आर. काष्ठ उद्योग	7/29/2067	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-४	राजेन्द्रकुमार खतिवडा
७०	कालिनचोक काष्ठ उद्योग	12/21/2067	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-४	राजेन्द्रुमारक सिवाकोटी
७१	दक्षिण बाराही काष्ठ उद्योग	4/2/2068	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-४	राजभाईमचामसी
७२	सार्यक काष्ठ उद्योग	5/9/2068	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-४	सोनी प्रधान

विश्व कोइराला
विज्ञान वन कार्यालय
(नवी तर प्रा.)

नेपाली राज सरकार

 वन तथा कृषि विभाग

 वन विभाग

 विभिन्न वन कार्यालय

 हानौडिमी, भक्तपुर

क्र.सं.	उद्योगको नाम	दर्ता मिति	उद्योगको किसिम	ठेगाना	संचालक/प्रोपोराईटर
७३	मुनराईज काष्ठ उद्योग प्रा.ली.	2/17/2068	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-४	जाकिर हुसेन
७४	आधुनिक दोलखाली काष्ठतथा फर्निचर उद्योग	7/25/2068	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-४	टेकराज सिवाकोटी केशव प्रसाद चापागाईं
७५	भैरव फर्निचर उद्योग	7/27/2065	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-९	प्रविन कुमार राई
७६	इम्पेटस हर्बलन्टरप्राईजड	2/5/2068	जडिवुटी	सूर्यविनायक-९	मछेधर खत्री
७७	नेपाल जडिवुटी साबुन उद्योग	10/26/2068	जडिवुटी	सूर्यविनायक -२	राजन कुमार घिमिरे
७८	त्रिगुण जडिवुटी उद्योग	12/5/2066	जडिवुटी	सूर्यविनायक -३	लगाएत जना ४ साझेदारी
७९	अन्नज हर्बल उद्योग	6/11/2067	जडिवुटी	सूर्यविनायक -२	हरिविलास भट्टराई
८०	बालकोट फर्निचर उद्योग	9/26/2067	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक -२	श्रीमति रमा कार्की
८१	श्री शाही काष्ठ फर्निचर उद्योग	10/13/2067	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक -२	मदन कुमार ठाकुर
८२	के बी फर्निचर उद्योग	10/13/2067	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक -१	
८३	रामेश्वर फर्निचर उद्योग	2069/070	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक -५	
८४	दक्षिण बागही फर्निचर उद्योग	2069/070	काष्ठ उद्योग	म.पि	
८५	डिल फर्निचर उद्योग	2069/070	काष्ठ उद्योग	म.पि	
८६	राशना फर्निचर उद्योग	2069/070	काष्ठ उद्योग	म.पि	
८७	स्वस्थानी माता सः मितल	2069/070	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक -३	
८८	एक्सक्लुजिव फर्निचर	8/1/2074	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक ६	नारायण प्रसाद शिल्पकार
८९	सूरी आयुष फर्निचर	8/26/2074	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-९	राजाराम ठाकुर
९०	हाम्रो काष्ठ उद्योग	10/15/2074	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-९	बर्जुराम हातामी
९१	हनमन्टेधर फर्निचर सःभील	10/28/2074	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-९	विष्णु प्र. डुङ्गेल
९२	पाल्पाली फर्निचर उद्योग	12/22/2074	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-३	नोयरज कुमाल
९३	एस. आर.फर्निचर उद्योग	12/26/2074	काष्ठ उद्योग	म.पि ५	आशिष देशमरु
९४	श्री गणेश फर्निचर उद्योग	1/31/2075	काष्ठ उद्योग	म.पि ५	रामधोजा सुलु
९५	सिल्पकार फर्निचर उद्योग	2/13/2075	काष्ठ उद्योग	म.पि ९	महेधर ताल सिल्पकार
९६	दोर्जे फर्निचर उद्योग	3/11/2075	काष्ठ उद्योग	म.पि ५	मंगले तामाङ

विश्व कृषि विद्यालय

 विभिन्न वन कार्यालय

 (नयाँ तह प्र.)

(Handwritten signature)

सहायक प्रमुख

क्र.सं.	उद्योगको नाम	दर्ता मिति	उद्योगको किसिम	ठेगाना	संचालक/प्रोपोराईटर
९७	रघुनन्द फर्निचर उद्योग	6/5/2075	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-२	मेधु टाकुर लोहार
९८	नितकण्ठ महादेव फर्निचर उद्योग	6/5/2075	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-२	तिलक राम श्रेष्ठ
९९	माँ सःमील एण्ड फर्निचर उद्योग	7/27/2075	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-८	सुरारी रौनिया
१००	विनय फर्निचर उद्योग	8/7/2075	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-२	लाल व. थापा मगर
१०१	उप्रेती फर्निचर उद्योग	10/6/2070	काष्ठ उद्योग	म.पि १	चेत प्रसाद उप्रेती
१०२	कुमारी फर्निचर उद्योग	10/8/2070	काष्ठ उद्योग	म.पि ३	राजेन्द्र श्रेष्ठ
१०३	मधुराम ल्याव फर्निचर उद्योग	10/13/2070	काष्ठ उद्योग	भ.न.पा. ३	गोपाल प्र. आचार्य
१०४	सिद्धिकालि फर्निचर उद्योग	10/13/2070	काष्ठ उद्योग	म.पि ३	कपिलदेव लोहार टाकुर
१०५	आर. सि. उड ग्राफ्ट उद्योग	11/8/2070	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-८	अपेश सिल्पकार
१०६	ओ.सी. फर्निचर उद्योग	12/9/2071	काष्ठ उद्योग	म.पि १	धन सिं. तामाङ
१०७	नवदुर्गा फर्निचर उद्योग	2/1/2070	काष्ठ उद्योग	म.पि ९	प्रमोद टाकुर
१०८	गुण्डु फर्निचर उद्योग	2/14/2071	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-३	दीपक बाग्ले
१०९	श्री राम फर्निचर ल्याण्ड	3/15/2071	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-२	रोमन श्रेष्ठ
११०	टाटा फर्निचर उद्योग	3/26/2071	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-५	लक्ष्मी शोभा शिल्पकार
१११	श्याम फर्निचर उद्योग	4/5/2071	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-३	श्याम कृष्ण श्रेष्ठ
११२	फेन्सी उड ग्राफ्ट	6/22/2071	काष्ठ कला	सूर्यविनायक-५	राजाराम शिल्पकार
११३	उद्व वर्कशप	7/27/2071	कृषि औजार	म.पि ४	चतुरे वि.क.
११४	पायिभरा फर्निचर उद्योग	8/15/2071	काष्ठ उद्योग	म.पि १	हरिहर सुवेदी
११५	कमलामाई फर्निचर उद्योग	8/17/2071	काष्ठ उद्योग	म.पि ३	टेकेन्द्र कु. बुढाथोकी
११६	खाडादेवी काष्ठ तथा फर्निचर उद्योग	8/21/2071	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-६	कृष्ण हरी खत्री
११७	सुनदेवी काष्ठ तथा फर्निचर उद्योग	8/24/2071	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-७	नितु आचार्य
११८	रोयल फर्निचर उद्योग	12/29/2071	काष्ठ उद्योग	म.पि १	भुपेन्द्र प्र. खनाल
११९	एच.आर. फर्निचर	6/1/2072	काष्ठ उद्योग	म.पि ५	हरि रञ्जन थापा श्रेष्ठ
१२०	प्रवेश फर्निचर उद्योग	11/17/2072	काष्ठ उद्योग	म.पि ३	रेखा तामाङ
१२१	जय चण्डेश्वरी फर्निचर उद्योग	12/16/2072	काष्ठ उद्योग	म.पि ५	कृष्ण प्र. भैल
१२२	ईन्द्रायणी फर्निचर वर्कशप	12/18/2072	काष्ठ उद्योग	म.पि ३	ईन्द्र दु. धमला
१२३	महिमा फर्निचर उद्योग	1/13/2072	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-५	नारायण श्रेष्ठ

(Handwritten signature)
 विश्व कोर्डराला
 डिभिजनल वन अधिकारी
 (नवी तह प्रा.)

नेपाली गणतन्त्र

 काठमाडौं

 धन विभाग

 डिभिजन धन कार्यालय

 काठमाडौं, नेपाल

क्र.सं.	उद्योगको नाम	दर्ता मिति	उद्योगको किसिम	ठेगाना	संचालक/प्रोपोगर्डटर
१२४	जानकी फर्निचर उद्योग	1/26/2073	काष्ठ उद्योग	म.पि ९	जानकी चौधरी
१२५	कुमार फर्निचर उद्योग	2/28/2073	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-४	गणेश कुमार श्रेष्ठ
१२६	पद्मसुखि फर्निचर	6/12/2073	काष्ठ उद्योग	म.पि ९	सुवास बत्तौला
१२७	पि.डि.एम. फर्निचर उद्योग	7/30/2073	काष्ठ उद्योग	म.पि ८	पदम ब. तामाङ
१२८	बाराही उड कार्मिड	8/13/2073	काष्ठ उद्योग	भ.न.पा	निरञ्जन सिल्पकार
१२९	लक्ष्मी फर्निचर उद्योग	10/10/2073	काष्ठ उद्योग	म.पि. ९	भरत शर्मा
१३०	ओम उड कार्पिड	10/14/2073	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-५	निरञ्ज शिल्पकार
१३१	ओम फर्निचर उद्योग	4/18/2074	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-४	राम वीर ठाकुर
१३२	बुढाथोकी फर्निचर	5/11/2074	काष्ठ उद्योग	म.पि ९	रमेश बुढाथोकी
१३३	पराजुली फर्निचर उद्योग	6/1/2074	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक ८	आलोक पराजुली
१३४	काभ्रे फर्निचर उद्योग	4/9/2070	काष्ठ उद्योग	म.पि १	सुमन श्रेष्ठ
१३५	संसार फर्निचर उद्योग	4/22/2070	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-८	सानुकाजी नगरकोटी
१३६	एम. सिन्धु लामा फर्निचर सेन्टर	6/8/2070	काष्ठ उद्योग	म.पि ४	नेत्र व. तामाङ
१३७	भिमेश्वर फर्निचर उद्योग	7/7/2070	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक ८	बुद्धि व. श्रेष्ठ
१३८	हरि फर्निचर उद्योग	8/12/2070	काष्ठ उद्योग	म.पि १	हरि व. के.सी.
१३९	पायिभरु काष्ठ उद्योग	9/23/2070	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-६	नेत्र व. घिमिरे
१४०	पवन पुण्य फर्निचर	9/29/2070	काष्ठ उद्योग	म.पि.२	राम प्रसाद सिवाकोटी
१४१	गुमानु फर्निचर उद्योग	10/13/2075	फर्निचर उद्योग	सूर्यविनायक-५	कृष्ण गुमानु
१४२	लक्ष्मी फर्निचर उद्योग	10/14/2075	फर्निचर उद्योग	सूर्यविनायक-६	दयालक्ष्मी छुवाजी
१४३	विमूर्ती फर्निचर एण्ड डेकोरेसन	11/8/2075	फर्निचर उद्योग	सूर्यविनायक-५	नारायण शर्मा
१४४	क्षमा देवी फर्निचर एण्ड उड्स बक्स	11/9/2075	फर्निचर उद्योग	सूर्यविनायक-२	अमोल गैर
१४५	राज फर्निचर उद्योग	12/12/2075	फर्निचर उद्योग	मु.पि-५	राम कृष्ण घोबन्जार
१४६	पाण्डु बजार काष्ठकला	12/14/2075	काष्ठ कला उद्योग	सूर्यविनायक-६	राजेन्द्र सिल्पकार
१४७	केन्यी फर्निचर उद्योग	1/4/2076	फर्निचर उद्योग	सूर्यविनायक-८	गोपाल प्र. घिमिरे
१४८	ओम शिव काष्ठ उद्योग	1/8/2076	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-४	सागर अर्याल
१४९	डि.के. काष्ठ तथा फर्निचर उद्योग	1/27/2076	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-१०	करिस्मा शिवाकोटी
१५०	काली ध्यानी डम्फु उद्योग	2/13/2076	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-६	सुनतली शिल्पकार
१५१	बाराही एण्ड कृष्ण फर्निचर	4/16/2076	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-६	कृष्ण हरि
१५२	सि.आर. फर्निचर	5/9/2076	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-२	राममणी राजचल शिल्पकार

१७३

विश्व कोइराला

 डिभिजनल धन अधिकृत

 (नयाँ तह प्र.)

(Handwritten signature)

क्र.सं.	उद्योगको नाम	दर्ता मिति	उद्योगको किसिम	ठेगाना	संचालक/प्रोपोरईटर
१५३	सिद्धबाबा फर्निचर	6/5/2076	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-३	रेखा पौडेल
१५४	एस. एन. घुप इण्डस्ट्रीज	6/7/2076	कागज उद्योग	सूर्यविनायक-८	सुपिया श्रेष्ठ
१५५	आजापुरी काष्ठ उद्योग	6/8/2076	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-९	केराव प्र. आचार्य
१५६	कविन फर्निचर	7/3/2076	काष्ठ उद्योग	सूर्यविनायक-८	फूलमाया तामाङ

ह। सब डिभिजन वन कार्यालय नगरकोट अन्तर्गत

क्र.सं.	उद्योगको नाम	दर्ता मिति	उद्योगको किसिम	ठेगाना	संचालक/प्रोपोरईटर
१	आर.एस.फर्निचर		काष्ठ उद्योग	चाँगुनारायण-२	रामहरी चौगुठी
२	तुलसी फर्निचर उद्योग		काष्ठ उद्योग	चाँगुनारायण-३	कृष्ण प्रसाद आर्गंजा
३	भैरव फर्निचर उद्योग	12/16/2067	काष्ठ उद्योग	चाँगुनारायण-३	लक्ष्मण कुसाया
४	उँ बाराही फर्निचर		काष्ठ उद्योग	चाँगुनारायण-४	विष्णु प्रसाद दाहाल
५	अधिकारी ह्याण्डीक्राफ्ट		ह्याण्डीक्राफ्ट	चाँगुनारायण-७	भोला प्रसाद अधिकारी
६	गढीमाई काष्ठ उद्योग	10/14/2066	काष्ठ उद्योग	चाँगुनारायण-७	लक्ष्मण प्रसाद दुलाल
७	शिद्धार्थ काष्ठ उद्योग	11/27/2067	काष्ठ उद्योग	चाँगुनारायण-७	लक्ष्मण प्रसाद दुलाल
८	गढीमाई काष्ठ उद्योग	6/12/2067	काष्ठ उद्योग	चाँगुनारायण-७	लक्ष्मण प्रसाद दुलाल
९	ससो न सावन उद्योग	3/8/2067	हर्वल सावन	चाँगुनारायण-७	सत्यराज बुढायोकी
१०	जे.एस. फर्निचर उद्योग		काष्ठ उद्योग	चाँगुनारायण-९	श्रीखण्ड खड्का
११	राईज उड इण्डस्ट्रीज		काष्ठ उद्योग	चाँगुनारायण-९	लक्ष्मी प्रसाद प्रजापती
१२	अर्जुन साजन स.मिल		काष्ठ उद्योग	चाँगुनारायण-८	गोकुल काफ्ले
१३	कमल विनायक स.मिल		काष्ठ उद्योग	भ.न.पा.-४	राजेश प्रजापति
१४	एस. आर.फर्निचर उद्योग	10/20/2065	काष्ठ उद्योग	भ.न.पा.-४	शेर सिंहरोमरुह
१५	नवदुर्गा गारफट हाउस	12/31/2065	गारफट उद्योग	भ.न.पा.-४	निरला प्रजापती
१६	आर. एस. उड कार्भिङ उद्योग		कार्भिङ उद्योग	भ.न.पा.-४	कृष्ण गोपाल त्यूना
१७	आर.एस.फर्निचर उद्योग	4/20/2065	काष्ठ उद्योग	भक्तपुर-१	राजभाई सिल्पकार
१८	गौतम फर्निचर उद्योग		काष्ठ उद्योग	भ.न.पा.-२	जिवन कुजु
१९	लघु काष्ठ फर्निचर उद्योग		काष्ठ उद्योग	भ.न.पा.-२	सिताराम लघु
२०	सगुन फर्निचर उद्योग		काष्ठ उद्योग	भ.न.पा.-२	
२१	सगरमाथा काष्ठ उद्योग		काष्ठ उद्योग	भ.न.पा.	साधुराम भुज
२२	हरिगोपाल फर्निचर तथा संमिल		काष्ठ उद्योग	भ.न.पा.	पुनकेसरी भुज

(Handwritten signature)
विश्व कोइराला
 डिभिजनल वन अधिकृत
 (नवौ तह प्रा.)

(Handwritten signature)

उद्योगको नाम	दर्ता मिति	उद्योगको किसिम	ठेगाना	संचालक/प्रोपेराईटर
पुष्पराम काष्ठ फर्निचर उद्योग		काष्ठ उद्योग	भ.न.पा.	सिव शंकर गोरखाली
परिप काष्ठ कला फर्निचर उद्योग		काष्ठ उद्योग	भ.न.पा.	प्रदिप श्रेष्ठ
श्रीगणेश काष्ठ उद्योग	10/19/2066	काष्ठ उद्योग	भ.न.पा.	केशव सिल्पकार
सूर्य काभिङ्ग एण्ड फर्निचर सेन्टर	12/18/2066	काभिङ्ग एण्ड काष्ठ	भ.न.पा.-२	सूर्य बहादुर सिल्पकार
मनकामना काष्ठ उद्योग	1/31/2067	काष्ठ उद्योग	भ.न.पा भ.न.पा.-४.	राकेस कोजु
लघुकाष्ठकला फर्निचर उद्योग	3/20/2067	काष्ठ उद्योग	भ.न.पा.-	सिताराम लघु
माहालक्ष्मी फर्निचर उद्योग	9/20/2067	काष्ठ उद्योग	भ.न.पा.-४	सुरेन्द्र साङ्गनछे
अजिमा काष्ठ उद्योग	10/14/2067	काष्ठ उद्योग	भ.न.पा.-३	मचामान सिल्पकार
फर्निचर ल्याण्ड उद्योग	12/22/2067	काष्ठ उद्योग	भ.न.पा.	विजेश साखा
त्रिमियर फर्निचर	2/6/2068	काष्ठ उद्योग	भ.न.पा.	श्याम सुन्दर सिल्पकार
न्युमहाकाली फर्निचर उद्योग	4/15/2066	काष्ठ उद्योग	भ.न.पा.-५	रामभक्त त्वयना
जयशिव फर्निचर	3/3/2068	काष्ठ उद्योग	भ.न.पा-६	गंगाबहादुर सिल्पकार
सार्यक काष्ठ उद्योग	5/9/2068	काष्ठ उद्योग	भ.न.पा-७	नरायण प्रसाद शिल्पकार
सुकुनाय काष्ठ एण्ड फर्निचर उद्योग	8/18/2068	काष्ठ उद्योग	भ.न.पा-६	तिर्यरत्न राजचल
स्ट्रोङ्ग फर्निचर उद्योग	9/18/2068	काष्ठ उद्योग	भ.न.पा-१	श्रीप्रसाद गोर्साई
याक्ती अजीमा फर्निचर	9/28/2068	काष्ठ उद्योग	भ.न.पा-३	रत्न प्रसाद कोजु
त्वाटी फर्निचर उद्योग	10/17/2068	काष्ठ उद्योग	भ.न.पा-३	ज्यराम त्वाटी
शुभ लक्ष्मी फर्निचर	10/23/2068	काष्ठ उद्योग	भ.न.पा-४	शिव सुनुवार
सुगम फर्निचर ईन्डस्ट्रिज	11/11/2068	काष्ठ उद्योग	भ.न.पा-४	बाबुकाजी सिल्पकार
गणेश काष्ठ उद्योग		काष्ठ उद्योग	भ.न.पा-४	ईन्द्रजापति
प्रजापति काष्ठ उद्योग		काष्ठ उद्योग	भ.न.पा-३	राजेन्द्र ्रजापति
श्रीकृष्ण उड क्राफ्ट उद्योग		कार्मिड	भ.न.पा-३	रुमन श्रेष्ठ
न्युकलात्मक दिव्यधरी फर्निचर उद्योग		काष्ठ उद्योग	भ.न.पा-२	शन्त बहादुर तामाङ्ग
महाकाली उद्योग		काष्ठ उद्योग	भ.न.पा-५	राजु सिल्पकार
भैरव काष्ठ तथा फर्निचर उद्योग	3/12/2066	काष्ठ उद्योग	भ.न.पा-२	सुरेन लोहता
भैरव फर्निचर उद्योग		काष्ठ उद्योग	भ.न.पा-३	भैयाकाजी सिलवाल

(Handwritten signature)

क्र.	उद्योगको नाम	दर्ता मिति	उद्योगको किसिम	ठेगाना	संचालक/प्रोप्राइटर
५९	सुन्दर काष्ठ कला फर्निचर उद्योग		काष्ठ उद्योग	भ.न.पा-	कृष्ण बहादुर ढुवरक
५०	डोलेधर फर्निचर तथा समित	2/25/2066	काष्ठ उद्योग	भ.न.पा-७	रमेश खाँडा लगाएत २ साझेदारी
५१	नलावेत फर्निचर प्रा.ली		काष्ठ उद्योग	भ.न.पा-	दिनेश दुहाना लगाएत जना २ साझेदारी
५२	रोजमा हर्बल इन्टरनेशनल प्रा.ली.	3/1/2067	जडिबुटी	भ.न.पा	हरिगोपाल त्वयनालगाएत,साझेदारी
५३	प्रजापति काष्ठ उद्योग	4/1/2065	काष्ठ उद्योग	भ.न.पा-८	
५४	रिचन फर्निचर उद्योग	11/4/2068	काष्ठ उद्योग	भ.न.पा	साधुराम भूज
५५	पाराडाईज उड कापट	11/11/2068	कार्मिड	भ.न.पा-३	पुनकेशरी भूज
५६	भक्तपुर उडकापट पोडकट	4/18/2068	कार्मिड	भ.न.पा-३	सिव शंकर गोरखाली
५७	फैदोका गणेश फर्निचर	7/27/2065	काष्ठ उद्योग	चौगुनारायण-२	भुवनमणी बारी
५८	अमर फर्निचर तथा काष्ठ उद्योग	10/23/2068	काष्ठ उद्योग	चौगुनारायण-२	राजेन्द्र खड्का लगाएत ३साझेदारी
५९	नेक नर्सरी	6/1/2067	विरुवा उत्पादन	चौगुनारायण-२	कुमार थापा
६०	तलेडु उड कार्मिडिन्टरस	2069/070	काष्ठ उद्योग	चौगुनारायण ३	
६१	कर्मसिद्धि विनायक फर्निचर उ.	2069/070	काष्ठ उद्योग	चौगुनारायण-८	
६२	सुनिल फर्निचर उद्योग	8/4/2074	काष्ठ उद्योग	चौगुनारायण-४	सुनिल राजलवट
६३	युनिक उड कार्मिड सेन्टर	9/24/2074	काष्ठ उद्योग	भ.न.पा	पुण्यराम शिल्पकार
६४	पाथिभरा माता फर्निचर	11/9/2074	काष्ठ उद्योग	चौगुनारायण ४	आनन्द राजवंशी
६५	सर्मिला फर्निचर उद्योग	11/10/2074	काष्ठ उद्योग	भ.न.पा.	शर्मिला बुईयो
६६	कपिलेश्वर महादेव स:मील	11/25/2074	काष्ठ उद्योग	चौगुनारायण ४	उद्वव कार्की
६७	सिद्धार्थ स:मील तथा काष्ठ फर्निचर उद्योग	10/21/2070	काष्ठ उद्योग	चौगुनारायण ४	अर्जुन वास्तोला
६८	श्याम फर्निचर उद्योग	11/19/2070	काष्ठ उद्योग	भ.न.पा. ४	श्याम कृष्ण सुवाल
६९	जोयल फर्निचर उद्योग	2/13/2071	काष्ठ उद्योग	चौगुनारायण २	गणेश श्रेष्ठ
७०	रामकृष्ण फर्निचर उद्योग	2/21/2071	काष्ठ उद्योग	भ.न.पा.	रामकृष्ण खाती
७१	राजवल फर्निचर उद्योग	4/12/2071	काष्ठ उद्योग	चौगुनारायण ७	तुलसी ना. राजवल
७२	तुलानी स:मिल तथा फर्निचर उत्पादन	5/29/2072	काष्ठ उद्योग	चौगुनारायण ४	तुलसी प्र. किराम्बु
७३	दिनेश फर्निचर उद्योग	5/30/2072	काष्ठ उद्योग	चौगुनारायण ४	दिनेश गोपाली
७४	हरेराम फर्निचर उद्योग	12/12/2072	काष्ठ उद्योग	भ.न.पा.	हरेराम धेमोसु

 विश्व कोइराला
 डिभिजनल वन अधिकृत
 (नवौ तह प्रा.)

(Handwritten signature)

क्र.सं.	उद्योगको नाम	दर्ता मिति	उद्योगको किसिम	ठेगाना	संचालक/प्रोपोर्टर
७६	ईमानुजल मन्टी फर्निचर एण्ड डेकोर	2073/2/30	काठ उद्योग	चौगुनारायण २	दोरण ब. लामिछाने
७७	ब्रगेष्ट्री फर्निचर एण्ड सःमील	2073/2/31	काठ उद्योग	चौगुनारायण २	केशव राज ढुंगेल
७८	कुमारी फर्निचर	4/7/2073	काठ उद्योग	भ.न.पा	मणीरत्न सिल्पकार
७९	विनय फर्निचर	6/10/2073	काठ उद्योग	भ.न.पा	विष्णुराम सिल्पकार
८०	दत्ताव्य उड कार्मिड सेन्टर	6/10/2073	काठ उद्योग	भ.न.पा	कृष्ण गोपाल सिल्पकार
८१	जनता सःमील एण्ड डोका उद्योग	9/12/2073	काठ उद्योग	चौगुनारायण २	जुन्फीकार अलि ब्रहमद
८२	लक्ष्मी उड कार्मिड उद्योग	12/6/2073	काठ उद्योग	भ.न.पा.	कृष्ण लक्ष्मी खेवाला
८३	सूर्यविनायक फर्निचर तथा सःमील	2/5/2074	काठ उद्योग	भ.न.पा.	किरण दुमराक
८४	याकती अजिमा फर्निचर उद्योग	4/12/2074	काठ उद्योग	भ.न.पा.	राम प्रसाद चौगुठी
८५	एव.सी. फर्निचर	4/25/2074	काठ उद्योग	भ.न.पा.८	नारायण प्र. चिबंजार
८६	मोडर्न डिजाईन एण्ड कार्मिड फर्निचर	5/29/2074	काठ उद्योग	भ.न.पा.५	विष्णु प्र. सिल्पकार
८७	सावित्री फर्निचर	6/1/2074	काठ उद्योग	चौगुनारायण -४	भदन श्रेष्ठ
८८	धेमोसु फर्निचर उद्योग	9/3/2070	काठ उद्योग	भ.न.पा.	शिवराम धेमोजु
८९	भिमसेन काठ उद्योग	9/4/2070	काठ उद्योग	चौगुनारायण १	राम प्रसाद ओली
९०	गौरी शंकर हर्वल उद्योग	11/9/2075	हर्वल उद्योग	भ.न.पा. २	विवेक लामिछाने
९१	आर.डि. फर्निचर	11/10/2075	फर्निचर उद्योग	भ.न.पा.१	सुमिता होजु
९२	श्री आर.वि. फर्निचर उद्योग	11/22/2075	फर्निचर उद्योग	चौगुनारायण ४	पुरण ओड
९३	विद्यकर्मा उड ग्राफ्ट	11/22/2075	काठ कला उद्योग	भ.न.पा २	कमल केशरी सिल्पकार
९४	होम ईक्वुपमेण्ट काठकला उद्योग	12/11/2075	काठ कला उद्योग	भ.न.पा.	सर्मिला लालुवा
९५	आखेन ईण्डस्ट्रीज	12/12/2075	फर्निचर उद्योग	भ.न.पा. ३	सविना प्रजापती
९६	राज बुड कार्मिड	12/14/2075	काठ कला उद्योग	भ.न.पा. ३	राजकुमार लवजु

अनुसूची १२: भक्तपुर जिल्लाको काठ तथा अन्य वन पैदावारहरू र वन्यजन्तु चोरी निकासी हुन सक्ने संवेदनशिल नाकाहरू

क्र.सं.	नाका	नगरपालिका

१७७

(Handwritten signature)
 विश्व कोइराला
 डिभिजन वन अधिकृत
 (नवौं तह प्रा.)

(Handwritten signature)

नाला गुम्वा बाट च्यामासिड	चा.न.पा.
नगरकोट कमल विनायक	चा.न.पा.
खावा भक्तपुर बाटो	चा.न.पा.
नगरकोट चरेली हुँदै मुहानपोखरी	चा.न.पा.
काभ्रेको साँगा हुँदै भक्तपुर	सु.न.पा.
काभ्रेको रानीकोट हुँदै भक्तपुर	सु.न.पा.
आशापुरी हुँदै जगाती	सु.न.पा.
खरीपाटी हुँदै भक्तपुर	चा.न.पा.
दधिकोट हुँदै भक्तपुर	सु.न.पा.

अनुसूची १३: वन्यजन्तु अपराधको विवरण

क्र.सं.	अपराधको प्रकृती	मुद्दा दायर मिति	परिमाण
१	चितुवाको छाला (आखेटोपहार) अवैध ओसारपसार तथा विक्री वितरण	२०७७/०५/२८	१
२	संरक्षित वन्यजन्तु सालकको खपटा (आखेटोपहार) अवैध ओसारपसार तथा विक्री वितरण	२०७७/०८/०९	५ केजी ३०० ग्राम
३	जिवित कछुवाको अवैध ओसारपसार तथा विक्री वितरण	२०७७/०८/१५	१
४	संरक्षित वन्यजन्तु जिवित सालकको अवैध ओसारपसार	२०७७/०९/०५	१
५	मृत रतुवा मृग अवैध ओसारपसार	२०७७/०८/२७	१
६	चितुवाको छाला (आखेटोपहार) अवैध ओसारपसार	२०७८/०१/१३	१
७	संरक्षित वन्यजन्तु रेडपाण्डाको छाला (आखेटोपहार) अवैध ओसारपसार	२०७८/०१/१९	१
८	संरक्षित वन्यजन्तु गौरीगाईको सिङ् (आखेटोपहार) अवैध ओसारपसार	२०७८/०१/२४	१
९	बदिलको मासु अवैध रूपले ओसारपसार	२०७८/०४/२५	१
१०	नङ्कली कस्तुरीको विणा र नङ्कली भालुको पित्त अवैध ओसारपसार तथा विक्री वितरण	२०७८/०९/२४	नङ्कली कस्तुरीको विणा-५ नङ्कली भालुको पित्त- ५

१७८

 विश्व कोइराला

 डिभिजन वन अधिकृत

 (नवौं तह प्रा.)

(Handwritten signature)

अनुसूची १४: उद्धार गरिएको वन्यजन्तुको विवरण
आ.व २०७७/७८

क्र.सं.	अवस्था	उद्धार गरिएको वन्यजन्तु	परिमाण	उद्धार गरिएको स्थान
१	मृत	मलसौप्रो	१	डि.व.का. भक्तपुरको कम्पाउण्ड भित्र
२	जिवित	सालक	१	लौडोलछाप सामुदायिक वन क्षेत्रमा छाडिएको
३	जिवित	रतुवा मृग	१	राष्ट्रिय प्राणी उद्यानको क्षेत्रमा छाडिएको
४	जिवित	कछुवा	१	चौगुनारायण सा.व.मा छाडिएको
५	मृत	बंदिल	१	चमेली सा.व.क्षेत्रमा गाडिएको
६	मृत	बंदिल	१	सूर्यविनायक सब डि.व.का.कम्पाउण्डमा गाडिएको
७	जिवित	निर विरालो	१	राष्ट्रिय प्राणी उद्यानको क्षेत्रमा छाडिएको
८	मृत	Civet प्रजाती	१	सूर्यविनायकको निजि जग्गामा गाडिएको
९	जिवित	गिद्ध	१	सदर चिडियाखानामा बुझाएको
१०	मृत	रतुवा मृग	१	सूर्यविनायक सब डि.व.का.कम्पाउण्डमा गाडिएको

आ.व ०७८/०७९

क्र.सं.	अवस्था	उद्धार गरिएको वन्यजन्तु	परिमाण	उद्धार गरिएको स्थान
१	मृत	बंदिल	२	सूर्यविनायक नगरपालिका
२	जिवित	बाँदर	१	राष्ट्रिय प्राणी उद्यानको क्षेत्रमा छाडिएको
३	जिवित	उल्लु	२	राष्ट्रिय प्राणी उद्यानको क्षेत्रमा छाडिएको
४	जिवित	चरी बाघ	१	उपचारको लागि सदर चिडियाखानामा बुझाएको
५	जिवित	चितुवा	१	उपचारको लागि सदर चिडियाखानामा बुझाएको
६	मृत	बंदिल	४	चौगुनारायण नपा वडा नं.३ ज्योतिर्लिङ्गेधर खोला
७	मृत	मृग	१	चौगुनारायण नपा गङ्गारानी सा.व.भित्र
८	मृत	बंदिल	१	सूर्यविनायक नगरपालिका श्री चमेली सा.व.भित्र

आ.व २०७९/०८०

क्र.सं.	अवस्था	उद्धार गरिएको वन्यजन्तु	परिमाण	उद्धार गरिएको स्थान
---------	--------	-------------------------	--------	---------------------

१७९

(Handwritten signature)
विश्व कोर्डियाला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौं तह प्रा.)

संस्थापक

राज्यपालको कार्यालय
वन तथा जल/पर्यटन/पर्यावरण
वन विवेकनाथ
डिभिजन वन कार्यालय
सप्तरी, मन्सूर

क्र.सं.	अवस्था	उद्धार गरिएको वन्यजन्तु	परिमाण	उद्धार गरिएको स्थान
१	जिवित	बाँदर	२	चाँगुनारायण नपा-१, सरस्वती बसपार्क नजिक
२	मृत	चितुवा	१	सूर्यविनायक नपा-१, गुण्डु बसपार्क
३	जिवित	गिद्ध	२	सू.न.पा.-१०, चित्तपोल कार्की गाउँ संगम चोक
क्र.सं.	अवस्था	उद्धार गरिएको वन्यजन्तु	परिमाण	उद्धार गरिएको स्थान
४	मृत	चितुवा	१	सूर्यविनायक नपा-६, गाविस भवनको पश्चिमपट्टी
५	मृत	निर विरालो	१	सूर्यविनायक नपा-६, तौडोल नारायण मन्दिर पिपलबोट
६	मृत	निर विरालो	४	चाँगुनारायण नपा-७, अधिकारी गाउँ
७	जिवित	कछुवा	१	सूर्यविनायक नपा-५, घलाते

आ.व ०८०/०८१

क्र.सं.	अवस्था	उद्धार गरिएको वन्यजन्तु	परिमाण	उद्धार गरिएको स्थान
१	जिवित	सालक	१	राष्ट्रिय प्राणी उद्यानको क्षेत्रमा छाडिएको
२	जिवित	चराचुरुङ्गी	१	राष्ट्रिय प्राणी उद्यानको क्षेत्रमा छाडिएको
३	जिवित	चितुवा	१	राष्ट्रिय प्राणी उद्यानको क्षेत्रमा छाडिएको
४	जिवित	हुचिल	१	सदर चिडियाखानामा बुझाएको
५	जिवित	गिद्ध	१	सदर चिडियाखानामा बुझाएको
६	जिवित	चितुवा	१	सदर चिडियाखानामा बुझाएको
७	मृत	रतुवा	१	डि.ब.का. भक्तपुरको कम्पाउण्ड भित्र
८	जिवित	निर विरालो	१	राष्ट्रिय प्राणी उद्यानको क्षेत्रमा छाडिएको

आ.व २०८१/०८२

क्र.सं.	अवस्था	उद्धार गरिएको वन्यजन्तु	परिमाण	उद्धार गरिएको स्थान
१	जिवित	चितुवा	१	चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जमा बुझाइएको

अनुसूची १५: राहतको विवरण

क्र.सं.	हकबालाको नामथर	क्षतिको विवरण	राहत रकम	कैफियत

१८०

विश्व कोइराला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौँ तह प्र.)

सिद्धि कोईराला

नगरपालिका प्रशासनिक कार्यालय
वन तथा वलावरण विभाग
वन निर्देशन तथा डिभिजन वन कार्यालय
हात्तोडिनी, भक्तपुर

	क्षति भएको स्थान	अन्नवाली	सामान्य घाइते	पशुधन		क्षति पुग्नुपर्ने वन्यजन्तु	
१	हरि प्रसाद तिमिल्सिना चौ.न.पा-८	√			१०,०००।-	वदेल	नगरकोट सव-डिभिजन वन कार्यालयबाट सिफारिस भएको
२	प्रशुराम तिमिल्सिना चौ.न.पा-८	√			१०,०००।-	वदेल	तेलकोट सव-डिभिजन वन कार्यालयबाट सिफारिस भएको
३	संगिता कुमारी मध्यपुर थिमी-३		√		११,९६०।-	चितुवा	सूर्यविनायक सव-डिभिजन वन कार्यालयबाट सिफारिस भएको
४	रिता कुमारी खड्का मध्यपुर थिमी-३		√		२०,०००।-	चितुवा	सूर्यविनायक सव-डिभिजन वन कार्यालयबाट सिफारिस भएको
५	तुलसी नारा सुवाल सूर्यविनायक-७			√	१०,०००।-	जंगली जनावर	

अनुसूची १६: डिभिजन वन कार्यालय, भक्तपुरद्वारा शहरी वन विकास तथा प्रवर्द्धन अन्तर्गत सञ्चालित अन्य क्रियाकलापहरू

क्र. सं.	विवरण	आर्थिक वर्ष	कैफियत
१	नागेधरी नगर वन उद्यान, डिभिजन वन कार्यालय परिसर	आ.व. २०७४/७५	पार्क
२	वालकुमारी सामुदायिक वनमा पार्क निर्माण, मध्यपुर थिमी न.पा.-४	आ.व. २०७५/७६	पार्क
३	शहरी हरित पार्क स्थापना (सू.न.पा. वडा नं. ४ शहरी हरित पार्क स्थापना)	आ.व. २०७६/७७	पार्क
४	हरेक नगरमा Childern park सहितको वन पार्क निर्माण (चौ.न.पा. वडा नं. १ स्थित श्री विनायक सरस्वती आधारभूत विद्यालय हातामा Childern park सहितको वन पार्क निर्माण)	आ.व. २०७५/७६	पार्क
५	दक्षिणवाराही सा.व., सूर्यविनायक न.पा.-४ मा पार्क निर्माण	आ.व. २०७५/७६	पार्क
६	सार्वजनिक जग्गा अन्तर्गत डिभिजन वन कार्यालय परिसरमा फलफूल विरुवा रोपण	आ.व. २०७६/७७	२३० गोटा
७	सू.न.पा.-४ मा मदन आश्रित स्मृति पार्क निर्माण	आ.व. २०७७/७८	पार्क
८	खर्कचौर पार्क निर्माण, चौगुनारायण न.पा.-९, भक्तपुर	आ.व. २०७७/७८	पार्क
९	नगरकोटको शान्ति पार्क पूर्वाधार निर्माण	आ.व. २०७७/७८	पार्क
१०	सुन्डोल क्षेत्रको सडक किनारमा ट्री गार्ड सहित विरुवा रोपण, चौगुनारायण न.पा.-६	आ.व. २०७७/७८	१५० गोटा

सिद्धि कोईराला
डिभिजन वन अधिकृत
(स.व.पा.)

भक्तपुर जिल्ला

क्र. सं.	विवरण	आर्थिक वर्ष	कैफियत
११	सानोठिमी सडक किनारमा ट्री गार्ड सहित विरुवा रोपण, मध्यपुर विमी न.पा.-२	आ.व. २०७७/७८	५० गोटा
१२	सोम लिङ्गेधर महादेव मन्दिर परिसरमा वृक्षारोपण सहितको पार्क, सूर्यविनायक न.पा १	आ.व. २०७८/०७९	
१३	शंखधरचोक स्थित वनदेवी पार्क पूर्वाधार निर्माण, भक्तपुर न.पा. १	आ.व. २०७८/०७९	
१४	देवी मन्दिर सिटि निर्माण ढुगां छाड तथा पार्क निर्माण, सूर्यविनायक न.पा १	आ.व. २०७८/०७९	
१५	मालाखर्क पर्यटकीय पार्क, चौगुनारायण न.पा ४ र ५	आ.व. २०७८/०७९	
१६	कलममसी पार्क निर्माण, चौगुनारायण न.पा ८	आ.व. २०७८/०७९	
१७	चवङ्गा गणेश स्थान पार्क, भक्तपुर न पा १	आ.व. २०७८/०७९	
१८	क्रियापुत्री ट्रेड वरपरी उद्यान पार्क, चौगुनारायण न.पा. ३	आ.व. २०८०/०८१	
१९	हरित पार्क निर्माण तथा स्तरोन्नती उँकार भिलेज परिसर, चौगुनारायण न.पा. ३	आ.व. २०८१/०८२	
२०	हरियाली सामुदायिक पार्क निर्माण, सूर्यविनायक न.पा. ८	आ.व. २०८१/०८२	
२१	खर्कचौर पार्क, चौगुनारायण न.पा. ९	आ.व. २०८१/०८२	
२२	जेठ नागरिक मैत्री हरियाली पार्क, मध्यपुरविमी न.पा. २	आ.व. २०८१/०८२	
२३	स्थानिय स्तरमा पर्यावरणमैत्री वालल एवं जेठ नागरिक हरित पार्क निर्माण तथा व्यवस्थापन, मध्यपुरविमी न.पा. ४	आ.व. २०८१/०८२	

अनुसूची १७: वन क्षेत्रको जग्गा अन्य प्रयोजनमा उपयोग सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	संरचनाको नाम	भोगाधिकार दिनु पर्ने क्षेत्रफल (हे.)	वन क्षेत्रफल	कैफियत
१	डोलेधर - आशापुरी - परमहंस आश्रम सडक योजना स्तरोन्नती	०.५० हेक्टर	जिल्ला भक्तपुर न.पा. सूर्यविनायक वडा नं. ८ गल्कोपाखामा पर्ने राष्ट्रिय वन क्षेत्र	
२	तामाकोशी-काठमाण्डौ २२०/४०० प्रसारण लाईन आयोजना	०.२५ हेक्टर	Right of way सहित टावर संरचनाहरू तयार गर्न दोलखा, सिन्धुपाल्चोक, काभ्रे, काठमाण्डौ र भक्तपुर जिल्लाहरूमा पर्ने ५६ वटा सामुदायिक वनहरूको १०३.२२० हे	यस जिल्लाको हकमा मानेडाँडा सामुदायिक वन, चौगुनारायण न.पा. ४ ले ०.२५ हेक्टर, ९६ थान रुख हटाइएको

१८२

विश्व कोर्डाला
डिभिजनल वन अधिकृत
(नवौं तह प्रा.)

(Handwritten signature)

अनुसूची १८: अतिक्रमित क्षेत्रको विवरण

क्र. सं.	अतिक्रमित वन क्षेत्र	जम्मा क्षेत्रफल (हे.)	अतिक्रमणको किसिम / क्षेत्रफल (हे.)		संलग्न घरघुरी	घर टहरा संख्या	अतिक्रमित भएको वर्ष	कैफियत
			व्यक्तिगत	संस्थागत				
१	जाल्पादेवी सामुदायिक वन, चौगुनारायण न.पा.वडा नं. ५, भक्तपुर	०.३१	०.३१		४	५	आ.व. २०६७/०६८ भन्दा अगाडि देखि	तेलकोट सा.व. क्षेत्रमा सुकुम्बासीहरुले घर छाप्न बनाइ बस्ती बसाएको।
२	पाल्ने सामुदायिक वन, चौगुनारायण न.पा.वडा नं. ८, भक्तपुर	२.८३	२.८३				आ.व. २०६७/०६८ भन्दा पछाडि	ब्रम्हाणी मन्दिर भएको क्षेत्रमा आवद गरी मकै लगाइएको।
३	महामञ्जुश्री सा.व., चा.न.पा. वडा नं. ८, भक्तपुर	०.०१५	०.०१५			८	आ.व. २०६७/०६८ भन्दा अगाडि देखि	
४	बालकुमारी विष्णुवीर सा.व., म.वि.न.पा. ५, भक्तपुर	०.५		०.५		२	आ.व. २०७५/०७६ भन्दा पछाडि देखि	मध्यपुर विमी न.पाले सा.वको क्षेत्रमा नेपाल कोरिया मैत्री अस्पताल निर्माण, बसपार्क निर्माण, फोहोर फाल्ने डम्पिङ साइटको रूपमा प्रयोग गरेको।
५	चौगुनारायण सा.व., चौगुनारायण न.पा.वडा नं. ४, भक्तपुर	०.११	०.११			५	आ.व. २०६७/०६८ भन्दा अगाडि देखि	
६	चौगुनारायण सा.व., चौगुनारायण न.पा.वडा नं. ४, भक्तपुर	०.०५	०.०५			१	आ.व. २०६७/०६८ भन्दा अगाडि देखि	
७	नाटेश्वरि विन्ध्यवासिनी सा.व., म.वि.न.पा. वडा नं. २, भक्तपुर	०.०१९	०.०१९			२	आ.व. २०६७/०६८ भन्दा अगाडि देखि	सामुदायिक वन हस्तान्तरण गर्दा देखि भएको सामुदायिक भवन भत्किएर पुन निर्माण गरेको।

 दिश्व कोइराला
 डिभिजन वन अधिकृत
 (नवौं तह प्रा.)

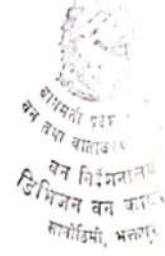
(Signature)
सहासिका प्रमुख

 वन विभाग
 वन निर्देशनालय
 डिभिजन वन कार्यालय
 हाताडिमी, भक्तपुर

क्र. सं.	अतिक्रमित वन क्षेत्र	जम्मा क्षेत्रफल (हे.)	अतिक्रमणको किसिम / क्षेत्रफल (हे.)		संलग्न घरधुरी	घर टहरा संख्या	अतिक्रमित भएको वर्ष	कैफियत
			व्यक्तिगत	संस्थागत				
८	रानीकोट सानोयुम्का सामुदायिक वन, सूर्यविनायक न.पा. वडा नं. ७, घ्याम्पेडाँडा, भक्तपुर	०.० १६	०.०१६			१	आ.व. २०६७/० ६८ भन्दा अगाडि देखि	
९	रानीकोट सानोयुम्का सामुदायिक वन, सूर्यविनायक न.पा. वडा नं. ७, घ्याम्पेडाँडा, भक्तपुर	०.२		०.२			२०७५/० ७६ पछि	यो यो जिपलाइन प्रा.ली.ले जिपलाईन बनाउँदा वन क्षेत्रको जग्गा प्रयोग गरेकोले डिभिजन वन कार्यालयले उक्त कम्पनी बन्द गराइ कारवाहीको प्रक्रियामा रहेको ।
१०	सूर्यविनायक न.पा. वडा नं. ७, भक्तपुर	०.३ ७	०.३७			५	२०७५/० ७६ पछि	प्राणि उद्यानको क्षेत्रमा पर्ने पाइलट बाबा आश्रम क्षेत्रमा आ.व. २०७५।०७६ मा हटाइएको र पुनः टहरा बनाइ व्यवसाय संचालन गरिरहेको ।
११	चाँगुनारायण न.पा. वडा नं. ५, भक्तपुर	०.५		०.५			२०७५/० ७६ पछि	पन्चमहालक्ष्मी धार्मिक वन क्षेत्रको खण्ड नं १ मा पूर्ण रूपमा संरक्षण गर्ने भनि कार्ययोजनामा उल्लेख भएकोमा उक्त खण्डमा अन्य प्रयोग गर्दै आएको
१२	मध्यपुर विमी न.पा. वडा नं २ भक्तपुर	०.० १३		०.०१३		१	२०५९/० ६०	डि.व.काको हाताभित्र न.पा र स्थानीय बाट चन्दा उठाई बनाएको भवनमा आश्रम तथा सहकारी संस्था संचालन गर्दै आएको
१३	सुविधावस्ती सामुदायिक वन, चाँगुनारायण न.पा. वडा नं ७ भक्तपुर	२.४ ७		२.४७			२०७७/० ७८	तारवार समेत गरि सरक्षण गर्दै नेपाल आर्मीले सामुदायिक वनको क्षेत्र प्रयोग गरेको
	जम्मा	७.४	३.७	३.७		३०		

 विश्व कोइराला
 डिभिजन वन अधिकारी
 (नवौं तह प्रा.)

कर्मचारी प्र.

राष्ट्रिय वन विभाग
वन तथा वातावरण
वन निर्देशनालय
डिभिजन वन कार्यालय
काठमाडौं, भक्तपुर

चित्री १९: तथ्याङ्क संकलन चेकलिस्ट

पञ्चवर्षिय/रणनीतिक योजना

ब. वन क्षेत्रको दीर्घकालीन व्यवस्थापन

- वन क्षेत्रको व्यवस्थापनमा देखिएका प्रमुख समस्या, चुनौतीहरू (जस्तै: अवैध कटान, आगलागी, चरिचरण, अतिक्रमण, जलवायु परिवर्तनको प्रभाव)।
- वन क्षेत्रको व्यवस्थापनमा रहेका सम्भावनाहरू (जस्तै: सामुदायिक वन, जैविक विविधता, पर्यापर्यटन)।
- समस्याका समाधानका लागि सुझाव वा उपायहरू (जस्तै: जनसहभागिता, अनुगमन प्रणाली, कानूनी ढाँचा)।

ग. वन पैदावारको माग, आपूर्ति र वितरण

- वन पैदावार (काठ, दाउरा, जडिवुटी आदि) को वार्षिक माग र आपूर्तिको अनुमान।
- पैदावारको वितरण प्रक्रिया (सामुदायिक वितरण, निजी विक्री, सरकारद्वारा व्यवस्थित बनबाट)।

घ. वनको वर्तमान अवस्था र वृद्धि

- वन क्षेत्रको वर्तमान विस्तार (हेक्टरमा), घनत्व, आवरण प्रतिशत।
- वनको स्वास्थ्य, र वृद्धि दर।
- वन विनाशको दर र कारणहरू।

ङ. वन व्यवस्थापनका विधिहरू

- अवलम्बन गरिएका वन व्यवस्थापन विधिहरू (सामुदायिक वन, सरकार द्वारा व्यवस्थित वन, धार्मिक वन, व्यवसायिक कबुलियती वन, निजी वन)।
- प्रत्येक विधिको प्रभावकारिता र चुनौतीहरू।

च. निजी र शहरी वन व्यवस्थापन

- निजी वनको विस्तार, स्वामित्व र व्यवस्थापन प्रक्रिया।
- शहरी वन/हरियाली क्षेत्रको अवस्था, संरक्षण र विस्तारका योजनाहरू।

छ. सुरासनका अभ्यासहरू

- पारदर्शिता, जवाफदेहीता, सहभागिता र अनुगमनका उपायहरू।
- सामुदायिक वनको आय र व्यायको वितरण।

झ. वनस्पति तथा वन्यजन्तु सम्बन्धी जानकारी

१. वनस्पति (रूख प्रजातिहरू)

- स्थानीय स्तरमा पाइने प्रमुख रूख प्रजातिहरू।
- दुर्लभ, संकटग्रस्त वा लोपोन्मुख प्रजातिहरूको सूची।

२. वन्यजन्तु (स्तनधारी, चरा, घस्रने जाति, माछा) को विवरण

३. गैर-काठिय वन उत्पादन (NTFP) र जडिवुटी को विवरण तथा उपयोग, विक्री वितरणको अवस्था

४. परम्परागत प्रयोग र संरक्षण

- स्थानीय परम्परामा जडिवुटी र गैर-काठिय उत्पादनको औषधीय/आर्थिक प्रयोग।
- ज्ञान प्रणाली (स्थानीय ज्ञान, उपचार पद्धति)।
- दीर्घकालीन व्यवस्थापनका लागि पकेट क्षेत्र (Pocket Area) कायम गर्ने आवश्यकता र उपाय।

ञ. भौतिक, आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक बातावरण

१. जिल्लामा रहेका भौतिक पूर्वाधार

२. वन आधारित उद्यम र आर्थिक प्रभाव

- चलि रहेका वन आधारित उद्यमहरू (जस्तै: जडिवुटी उत्पादन र अन्य)।
- उद्यमका लागि आवश्यक कच्चा पदार्थको उपलब्धता र गुणस्तर।

१५४

शिव कोइराला
डिभिजनल वन अधिकारी
(नयाँ तह प्रा.)

- रोजगारी सिर्जना, आय स्रोत र स्थानीय आर्थिक विकासमा प्रभाव।
- सामाजिक, सांस्कृतिक र धार्मिक स्थलहरू
- वन क्षेत्रसँग जोडिएका महत्वपूर्ण स्थलहरू।
- तिनको सांस्कृतिक/धार्मिक महत्व र वन संरक्षणमा भूमिका।
- पर्यापर्यटन सम्भावनाहरू
- वर्तमानमा भइरहेका पर्यटन क्रियाकलाप (जस्तै: एको-टुरिज्म, ट्रेकिङ, धार्मिक यात्रा)।
- सम्भाव्य पर्यटन क्षेत्रहरू (जस्तै: घामेली, झरना, दृश्य स्थल)।
- पर्यटनले वन वातावरणमा पार्ने प्रभाव र नियन्त्रणका उपाय।

